

ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Частина II

Гендерна освіта

ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

ЗБІРКА РЕКОМЕНДАЦІЙ

Частина II

ББК.....
УДК.....

**ГЕНДЕРНІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ:
збірка рекомендацій. Частина 2. 2011**

ISBN.....

Редакційна рада:

Семиколенова Олена Іванівна
Мелешенко Тетяна Володимирівна
Данилевська Оксана Миколаївна
Бакка Тамара Володимирівна
Вихор Світлана Теодозіївна

Робоча група Міністерства освіти і науки, молоді та спорту:

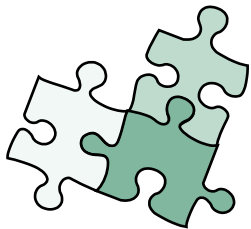
Єресько Олег Вікторович
Середницька Алла Дмитрівна
Євтушенко Раїса Іванівна

**Редакційна група Програми рівних
можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН:**

Кобелянська Лариса Станіславівна, координатор Проекту
Гуцуляк Ігор Романович, експерт з гендерної освіти
Ябченко Микола Якович, спеціаліст зі зв'язків з громадськістю та редагування

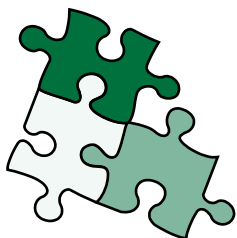
Літературний редактор: Мінакова-Гончаренко Ольга Григорівна

ЗМІСТ

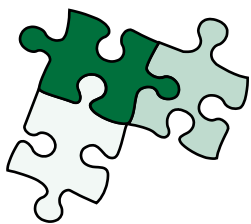
**АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ (ОСНОВНОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ)
ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ В ЇХНЬОМУ ЗМІСТІ
ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА 5**

(Тетяна Мелещенко, Раїса Євтушенко, Олена Семиколенова,
Світлана Вихор, Тамара Бакка, Оксана Данилевська, Віталій Власов)

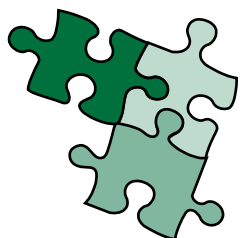
**АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ (ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ)
ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ
ФІЗИЧНОГО ТА/АБО РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ,
ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ В ЇХНЬОМУ
ЗМІСТІ ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА..... 33**

(Тетяна Мелещенко, Раїса Євтушенко, Олена Семиколенова,
Світлана Вихор, Тамара Бакка, Оксана Данилевська, Віталій Власов)

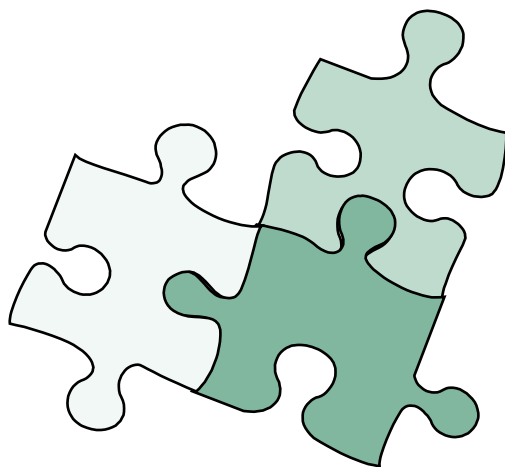
**ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ШКІЛЬНИХ
ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 56**

(Олена Семиколенова, Раїса Євтушенко, Оксана Данилевська,
Світлана Вихор, Тамара Бакка, Тетяна Мелещенко, Віталій Власов)

**ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ ФІНАЛІСТІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ УРОКІВ
З ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ 2010 107**

**АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
(ОСНОВНОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ)
ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ В ЇХНЬОМУ ЗМІСТІ
ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА**

ВСТУП.....	7
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»	8
ПРОГРАМА КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА. 5–12 КЛАСИ»	8
ПРОГРАМА КУРСУ «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. 5–12 КЛАСИ»	10
ПРОГРАМА КУРСУ «ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. 5–12 КЛАСИ»	12
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»	14
ПРОГРАМИ КУРСІВ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 5–12 КЛАСИ»	
ТА «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 6–12 КЛАСИ»	14
ПРОГРАМА КУРСУ «ЕТИКА. 5–6 КЛАСИ»	16
ПРОГРАМА КУРСУ «ПРАВознавство. ПРАКТИЧНИЙ КУРС. 9 КЛАС»	17
ПРОГРАМА КУРСУ «ПРАВознавство. 10–12 КЛАСИ»	18
ПРОГРАМА КУРСУ «ЛЮДИНА І СВІТ. 12 КЛАС»	19
ПРОГРАМА КУРСУ «ЕКОНОМІКА. 11 КЛАС»	19
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА»	20
ПРОГРАМА КУРСУ «ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА. 10–11 КЛАСИ»	20
ПРОГРАМА КУРСУ «ЕСТЕТИКА. 12 КЛАС»	20
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МАТЕМАТИКА»	21
ПРОГРАМА КУРСУ «МАТЕМАТИКА. 5–12 КЛАСИ»	21
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»	21
ПРОГРАМА КУРСУ «ПРИРОДОЗНАВСТВО. 5–6 КЛАСИ»	21
ПРОГРАМА КУРСУ «БІОЛОГІЯ. 7–11 КЛАСИ»	22
ПРОГРАМА КУРСУ «ГЕОГРАФІЯ. 6–10 КЛАСИ»	22
ПРОГРАМА КУРСУ «ФІЗИКА. АСТРОНОМІЯ. 7–12 КЛАСИ»	23
ПРОГРАМА КУРСУ «ХІМІЯ. 7–11 КЛАСИ» І «ХІМІЯ. 10–12 КЛАСИ (ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ)»	24
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЇ»	25
ПРОГРАМА КУРСУ «ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ. ТЕХНОЛОГІЇ. 5–12 КЛАСИ»	25
ПРОГРАМА КУРСУ «КРЕСЛЕННЯ. 12 КЛАС»	25
ПРОГРАМА КУРСУ «ІНФОРМАТИКА. 9 КЛАС»	25
ПРОГРАМА КУРСУ «ІНФОРМАТИКА. 10–12 КЛАСИ»	26
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»	26
ПРОГРАМА КУРСУ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА. 5–12 КЛАСИ»	26
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	27
1. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»	27
2. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»	28
3. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА»	29
4. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МАТЕМАТИКА»	30
5. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»	30
6. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЇ»	31
7. ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»	32

ВСТУП

Експерти проаналізували такі програми для основної та старшої школи (за освітніми галузями):

1. Освітня галузь «Мови і літератури»:
 - Українська мова. 5–12 класи;
 - Українська література. 5–12 класи;
 - Зарубіжна література. 5–12 класи.
2. Освітня галузь «Суспільствознавство»:
 - Історія України. 5–12 класи;
 - Всесвітня історія. 6–12 класи;
 - Етика. 5–6 класи;
 - Правознавство. Практичний курс. 9 клас;
 - Правознавство. 10–12 класи (профільний рівень);
 - Людина і світ. 12 клас;
 - Економіка. 11 клас.
3. Освітня галузь «Естетична культура»:
 - Художня культура. 10–11 класи;
 - Естетика. 12 клас.
4. Освітня галузь «Математика»:
 - Математика. 5–12 класи.
5. Освітня галузь «Природознавство»:
 - Природознавство. 5–6 класи;
 - Біологія. 7–11 класи;
 - Географія. 6–10 класи;
 - Фізика. Астрономія. 7–12 класи;
 - Хімія. 7-11 класи; Хімія. 10–12 класи (профільний рівень).
6. Освітня галузь «Технології»:
 - Трудове навчання. Технології. 5–9 класи;
 - Креслення. 12 класи;
 - Інформатика. 9 клас;
 - Інформатика. 10–12 класи.
7. Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»:
 - Фізична культура. 5–12 класи.

Усі проаналізовані програми розроблено відповідно до Державного стандарту освіти. Вони є одними з основних документів для вивчення предметів інваріантної складової типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів. Програми відповідають типологічній віднесеності, а також задовольняють критеріям адресної спрямованості. До того ж, вони є соціально й психологічно визначеними.

Експертизу здійснено відповідно до визначеної процедури гендерної експертизи навчальних програм.

Аналіз освітніх програм щодо відображення в їхньому змісті гендерного компонента проводили за схемою комплексної гендерної експертизи офіційних навчальних документів, поданої в аналізові Державного стандарту.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»

Програма курсу «Українська мова. 5–12 класи»

Навчальну програму з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 5–12 класи»¹ розроблено відповідно до Державного стандарту освіти (освітня галузь «Мови і літератури»). На рівні змісту вона є гендерно нейтральною, проте з формального погляду документ треба визнати гендерно негативним.

Аналізована програма не пропонує для вивчення в рамках курсу жодного доцільного гендерного компонента. Це не може не бентежити, оскільки вже майже півстоліття активно розвивається окрема галузь мовознавчої науки – гендерна лінгвістика, яка досліджує мовні засоби конструювання гендеру як соціальної статі. У шкільному курсі мови гендерної проблематики можна торкнутися в кількох розділах:

- по-перше, у змісті так званих *вступних уроків*, під час яких діти засвоюють соціальні аспекти функціонування мови, наприклад: урок «Значення мови в житті суспільства» (5 клас), «Мова – скарбниця духовності народу» (7 клас), «Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу» (8 клас) тощо;
- по-друге, у змісті окремих мовних тем, наприклад: тема «Іменник» на уроках, присвячених опрацюванню категорії граматичного роду (6 клас); «Лексикологія» на уроках, присвячених уживанню стилістично нейтральної та забарвленої лексики, культури вживання доречних мовних засобів у спілкуванні (6 клас);
- по-третє, у змісті так званої *соціокультурної лінії*, яка пропонує орієнтовну тематику текстів дидактичного матеріалу, розмовних тем та тем учнівських письмових робіт;
- по-четверте, у частині Державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки відповідно до змісту мовного матеріалу та матеріалу з розвитку мовлення, зокрема, у змісті мовної та мовленнєвої лінії для 12-го класу передбачено, що «учень додержується загальноприйнятих етичних та етикетних норм поведінки і культури спілкування», проте, яких саме норм, не зазначено.

На жаль, у рецензованій програмі не реалізовано жодної з перелічених можливостей долучити гендерний компонент до шкільної мовної освіти.

Варто зазначити, що укладачі програми не мали на меті бодай побіжно (формально) вказати на гендерний аспект. Про це свідчить наскрізне вживання в тексті освітнього документа слова *учень* на позначення і учнів, і учениць. Навіть у тій частині, яка оформлена як таблиця, у колонці «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів», послідовно вжито й виділено шрифтом слово *учень* (*розуміє, визначає, аналізує, читає* тощо).

У пояснювальній записці до програми іменники чоловічого роду на позначення осіб обох статей ужито:

- в однині – 11 разів (*учня, вчителя, автора*);
- у множині – 47 разів (*учнів, учителів, старшокласників, школярів*).

¹ Українська мова. 5–12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, та ін.; За ред. Л. В. Скуратівського. – К.: Перун, 2005.

Крім того, автори тричі використовують займенникові конструкції на зразок *той, хто говорить або пише* щодо осіб обох статей. Лише один раз ужито синонімічний вираз *кожна особистість* щодо тих, хто навчається. Так само один раз ужито іменник *діти*.

У тексті характеристики змістових ліній скрізь вживають іменники, прикметники та займенники чоловічого роду на позначення осіб обох статей. Наприклад: *учень; адресат мовлення; співрозмовник; уміти висловити незгоду з позицією співрозмовника так, щоб не образити його* тощо (сторінки не зазначаємо, оскільки це системна риса).

Поодинокі позитивні моменти є в змісті соціокультурної лінії, яка, однак, має рекомендаційний характер і окремих годин на реалізацію якої програмою не передбачено. Так, у пояснювальній записці, в загальній характеристиці цього змістового компонента програми, зазначено, що «соціокультурна лінія є засобом опанування... цінностей, норм, які регулюють стосунки між... статями».

У змісті соціокультурної лінії передбачено блок «Я і ти (члени родини, друзі, товариші)», у якому запропоновано орієнтовну тематику висловлювань учнів, пор.: «Я – українець/українка» (5 клас); «Мамина пісня», «Смерекова хата – батьківський поріг» (6 клас); «На кого я хотів би (хотіла б) бути схожим (схожою)» (9 клас), «Мій друг», «Моя подруга» (12 клас). Тематика текстів дидактичних матеріалів назагал оминає гендерну проблематику. Виняток становлять формулювання: «Мамина колискова», «Мати – берегиня роду» (6 клас); «Взаємини між чоловіком і жінкою та іншими членами родини» (7 клас); «Захоплення жінок (шиття, плетіння, вишивка тощо)», «Захоплення чоловіків (столярство, радіотехніка та інші)» (10 клас). Та навіть у цих формулюваннях можна відчути вплив гендерних стереотипів, а саме: уживання слова *жінка* в значенні *дружина*, патріархально зумовлені види занять жінок/чоловіків.

Окрім того, автори не раз пропонують некоректні з гендерного погляду формулювання, які створюють враження «непомітності» жінок у суспільному житті. Так, у 5–6-х класах у змісті соціокультурної лінії є формулювання «Видатні українці», у 8-му класі – «Внесок українців у світову культуру», в 11-му класі – «Герої національно-визвольного руху»; у 12-му класі – «Роль громадянина у відродженні й зміцненні української державності».

Як це не прикро зазначати, але в рекомендаційній частині програми не знайшли місця, щоб згадати про видатних українських мисткинь Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Марію Башкирцеву, Соломію Крушельницьку, Марко Вовчок, Катерину Білокур, діячок політичного та громадського руху Олену Телігу, Софію Русову, Христину Алчевську, учених Олександрю Єфименко, Наталію Полонську-Василенко, Олену Курило, українських спортсменок.

З аналізованої програми діти не дізнаються про свої мовні права та, відповідно, про приклади їх порушення, серед них і про ті, що пов'язані з гендерною дискримінацією, не довідаються про те, що таке *мовний сексизм* і як його можна подолати.

Узагальнюючи, уважаємо за потрібне наголосити, що в експертних висновках треба розмежовувати рівень змісту аналізованої навчальної програми та формальний рівень (форму, мовне оформлення документа).

На рівні змісту навчальна програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 5–12 класи» є гендерно нейтральною, однак з формального погляду документ слід визнати гендерно негативним. Цей висновок навряд чи справедливо ставити на карб авторам, адже жодних вимог, рекомендацій чи приписів

щодо врахування гендерних аспектів в оформленні документів такого типу офіційно немає. Наведені в рецензії приклади відповідають граматичним нормам сучасної української мови. Долучення гендерного компонента на рівні змісту можна і треба здійснити згідно з процедурою вдосконалення навчальних програм.

Програма курсу «Українська література. 5–12 класи»

Гендерна експертиза навчальної програми «Українська література. 5–12 класи»² дає підстави оцінити документ як гендерно чутливий. Хоча гендерний компонент ураховано недостатньо, загалом позитивний висновок ґрунтується на долученні гендерної проблематики до змісту уроків через зміст літературних творів, увазі до характеристики жіночих образів, аналізові місця теми жінки у творчості українських митців.

В аналізованій програмі немає доцільних гендерних компонентів. При цьому варто зазначити, що структура програми дозволяє долучати такі компоненти без жодних застережень, оскільки аналізований документ складається з двох частин: одну частину присвячено основній школі (5–9 класам), її побудовано за тематичним принципом до 8-го класу включно, другу частину присвячено старшій школі (10–12 класам), її зміст організовано за історико-хронологічним принципом. Обидві частини могли б містити гендерно доцільні компоненти або окремим тематичним блоком (наприклад, у 5-му класі – «Казки українських письменниць», у 6-му – «Українські письменниці пишуть про природу» тощо), або хронологічно. Доводиться констатувати, що ступінь репрезентації жінок у змісті курсу «Українська література. 5–12 класи» загалом невисокий. Якщо весь час, передбачений для текстуального вивчення творів (а це загалом 469 годин), уважати за 100%, то час, відведений на опрацювання творів письменниць, становитиме біля 9,5% (44, 5 годин). Програма передбачає опрацювання на уроках творів таких письменниць: Оксани Сенатович (5 клас), Костянтини Малицької (5 клас), Олени Пчілки (5 клас), Лесі Українки (6, 8, 10 класи), Ліни Костенко (6, 7, 12 класи), Ірини Жиленко (6, 12 класи), Емми Андіївської (6 клас), Любові Пономаренко (7 клас), Марусі Чурай (8 клас), Марка Вовчка (Марії Вілінської) (9 клас), Ольги Кобилянської (10 клас), Олени Теліги (11 клас), Галини Пагутяк (12 клас), Оксани Забужко (12 клас). Навіть побіжний погляд переконує, що цей список далеко не повний. Утім, і творчість згаданих мисткинь не можна вважати вичерпно представленою. Зокрема, ім'я Ольги Кобилянської презентовано лише в жанрі психологічної повісті, а блискучі новели письменниці, її доробок у царині драматургії не знайшли відображення у змісті курсу. Більш менш вичерпно висвітлено творчість Лесі Українки, проте на текстуальне опрацювання її творів передбачено лише 13 годин (на 3 класи, у яких передбачено ознайомлення з творчістю поетеси). Є класи, де про творчість українських письменниць свідчить тільки одне (9 клас – Марко Вовчок, 2 год.), або два імені (7 клас – Ліна Костенко, 2 год.; Любов Пономаренко, 1 год.; 8 клас – легендарна Маруся Чурай, 1 год.; Леся Українка, 5 год).

Водночас програму курсу «Українська література. 5–12 класи» можна вважати гендерно чутливою, оскільки в запропонованих до вивчення творах порушено гендерні питання Так, долі жінки, її ролі в родинному та соціальному житті, проблемі дискримінаційного становища жінок у патріархальному суспільстві присвячено уроки:

² Українська література. 5–12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Перун, 2005.

– у 5-му класі – опрацювання легенд «Лісова панна», «Берегиня», українських народних казок «Мудра дівчина», казок В. Королева-Старого «Хуха-Моховинка», казок І. Липи «Близнята», українських народних прислів'їв та приказок, зокрема про материнство, літописної оповіді про княгиню Ольгу, уривків з книги Олександра Олеса «Княжа країна», зокрема її частини «Княгиня Ольга», вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...», поезії Костянтини Малицької «Чом, чом, земле моя...», оповідання Олени Пчілки «Сосонка»;

– у 6-му класі – опрацювання календарно-обрядової поезії, зокрема веснянок, щедривок, пісень літнього циклу та колискових, віршів Лесі Українки, Ліни Костенко (особливо поезії «Кольорові миші»), уривків з кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» (образи матері, баби Сашка), віршів І. Жиленко, І. Калинця, казок-притч Е. Андіївської, повісті В. Близнеця «Звук павутинки» (образ Ніни), оповідань С. Васильченка;

– у 7-му класі – опрацювання повісті І. Франка «Захар Беркут» (образ Мирослави), балади Т. Шевченка «Тополя», повісті А. Чайковського «За сестрою», фрагментів з повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять», казки-притчі Б. Лепкого «Мишка», поезій Ліни Костенко, оповідання Є. Гуцала «Сім'я дикої качки» (образ Тосі), вірша В. Симоненка «Лебеді материнства», поезії А. Малишка «Пісня про рушник», вірша Л. Кисельова «Катерина»;

– у 8-му класі – опрацювання пісень Марусі Чурай, ознайомлення з подробицями життя легендарної поетки та співачки, опрацювання думи «Маруся Богуславка», поеми «Слово про похід князя Ігоря» (образ Ярославни), поезій Лесі Українки, повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною» (образ Соломії), уривків з повісті О. Назарука «Роксолана»;

– у 9-му класі – опрацювання побутових ліричних пісень, ознайомлення з традиційною обрядовістю українського весілля, опрацювання народних балад, уривків з Біблії (притча про Адама та Єву), драми І. Котляревського «Наталка Полтавка», повістей Г. Квітки-Основ'яненка (сентиментальний образ Марусі та вітальний – конотопської відьми), поем про жіночу долю Т. Шевченка («Катерина», «Наймичка», «Марія»), оповідань Марка Вовчка, притчі І. Липи «Мати»;

– у 10-му класі – опрацювання повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» (характеристика жіночих образів), повісті Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (характеристика жіночих образів), трагікомедії Івана Карпенка-Карого «Мартин Боруля» (образ Марисі), поезії І. Франка з циклу «Зів'яле листя», новели «Сойчине крило» (психологічна глибина розкриття образу Марії), оповідання Б. Грінченка «Каторжна», повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (трагізм кохання Марічки та Івана), повісті О. Кобилянської «Земля» (характеристика жіночих образів), поезій та драматичних творів Лесі Українки (образ Мавки, матері Лукаша, Килини), віршів М. Вороного «Блакитна Панна», «Інфанта», ліричних поезій Олександра Олеса;

– в 11-му класі – опрацювання ліричних поезій П. Тичини, роману В. Домонтовича «Доктор Серафікус», драматичних творів М. Куліша, загальна характеристика еміграційної літератури (постаті українських мисткинь Д. Гуменної, Наталени Королевої, Олени Теліги), загальна характеристика сучасної масової літератури (поняття «жіночий роман»);

– у 12-му класі – опрацювання ліричних поезій В. Симоненка, М. Вінграновського, Д. Павличка, І. Жиленко, віршів Ліни Костенко та її роману «Маруся Чурай», новел О. Гончара, Г. Тютюнника, роману В. Шевчука «Дім на горі», загальна характеристика літератури української діаспори (творчість Е. Андіївської), сучасної української поезії, прози).

Попри активне долучення гендерної проблематики через зміст запропонованих для текстуального опрацювання творів, автори програми не змогли уникнути гендерно некоректних згадувань в оформленні програми. Так, у пояснювальній записці вони досить часто вживають іменники чоловічого роду на позначення осіб обох статей:

– в однині – 18 разів (*громадянин-патріот, свідомий українець, учитель, учень, письменник* тощо);

– у множині – 12 разів (*учні, школярі, митці*).

У критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів послідовно вжито слово *учень* на позначення і учнів, і учениць (загалом 12 разів).

Водночас автори рецензованої програми виявили, порівняно з укладачами програм з української мови, більшу винахідливість у прагненні створити зважений з гендерного погляду текст. У тексті пояснювальної записки вони часто вживають іменники *дитина, особистість, людина, молодь* на позначення учнів та учениць (загалом 19 уживань). Автори аналізованої програми знайшли спосіб уникнути нав'язливої констатації «учень уміє, аналізує, визначає тощо» в колонці «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів», утіливши всі формулювання в інфінітивних реченнях на кшталт *знати і розуміти значення термінів*.

Гендерна експертиза навчальної програми «Українська література. 5–12 класи» дає підстави оцінити документ як гендерно чутливий. Хоча гендерний компонент ураховано недостатньо (низький ступінь репрезентації творчості письменниць порівняно з рівнем висвітлення творчості письменників), загалом позитивний висновок ґрунтується на долученні гендерної проблематики до змісту уроків через зміст літературних творів, увазі до характеристики жіночих образів, аналізові місця теми жінки у творчості українських митців. Невизначеність гендерного компонента в такому разі можемо пояснити нехтуванням засад гендерної рівності в документах загального рівня, зокрема в Державному стандарті, браком принципів його долучення до навчальних програм. Утім, цей недолік не складно усунути в порядку, передбаченому процедурою вдосконалення навчальних програм.

Програма курсу «Зарубіжна література. 5–12 класи»

Гендерна експертиза навчальної програми «Зарубіжна література. 5–12 класи»³ дає підстави оцінити документ як гендерно стереотипний з огляду на невиправдане нехтування гендерної проблематики в змісті курсу, мізерну репрезентацію творчості письменниць, унаслідок чого в дітей може скластися викривлене уявлення про літературу як мистецтво чоловіків.

Аналізована програма зовсім не зачіпає гендерну проблематику. Єдиний позитивний момент – згадка про потребу «виховувати в учнів гендерну толерантність» у переліку завдань курсу в пояснювальній записці до програми. Через цілковите нехтування гендерної проблематики в змісті навчального матеріалу, а також у частині Державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, процитована вимога видається формальною. Складається враження, що автори, які ставлять собі за мету «залучення учнів

³ Зарубіжна література. 5–12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Перун, 2005.

до найвищих досягнень світової літератури і культури», свідомо культивують андроцентричний погляд на світове мистецтво.

Уражає втілений у програмі підхід до відбору творів для текстуального вивчення на уроці. За всі роки навчання дітям запропоновано познайомитися з творчістю лише двох мисткинь – давньогрецької поетеси Саффо та російської поетеси Анни Ахматової. Якщо весь час, передбачений для безпосередньої роботи з художнім текстом (а це загалом 383 години), уважати за 100%, то час, відведений на опрацювання творів письменниць, становитиме лише 0,65% (2,5 години). У списку додаткової літератури для читання укладачі програми згадують іще кілька жіночих імен, а саме:

– *Ліндгрєн А.* Расмус-волоцюга; Пеппі Довгапанчоха; *Ролінг Дж. К.* Гаррі Поттер і філософський камінь; Гаррі Поттер і таємна кімната; Гаррі Поттер і в'язень Азкабану; Гаррі Поттер і келих вогню; Гаррі Поттер і Орден Фенікса (5 клас);

– *Санд Жорж.* Консуело (9 клас);

– *Бронте Ш.* Джейн Ейр (10 клас);

– *Вулф В.* Місіс Деллоуей (11 клас).

Проте якщо й цей додаток порівняти із запропонованими для додаткового читання творами літераторів-чоловіків, висновок навряд чи стане позитивним. Окрім того, жодних важелів учительського впливу на позакласне читання дітей у програмі не вказано.

Варто наголосити, що запропоновані для текстуального вивчення твори переважно не торкаються ґендерної проблематики. Так, з-поміж творів, запропонованих до вивчення в 7-му класі (героїчні пісні та романтичні балади, історичний роман В. Скотта «Айвенго» та історична повість М. Гоголя «Тарас Бульба», сатирична повість Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» та детективна повість А. Конан Дойля «Собака Баскервілів», новели О. Генрі «Останній листок» та оповідання Дж. Олдріджа «Останній дюйм», оповідання М. Шолохова «Доля людини»), лише в романі В. Скотта «Айвенго» та баладі Й. Шіллера «Рукавичка» жіночі персонажі впливають на розвиток сюжету. На це вказує два формулювання в програмі, пор.: «Учень характеризує поведінку Кунігунди», «Ровена та Ребека – дві різні долі».

Лише як згадку про жінок слід кваліфікувати звернення до ґендерної проблематики ще в кількох твердженнях (формулюваннях) з програми, а саме: «Любов Петрарки до Лаури як джерело його інтимної лірики. Образ Лаури у творах Петрарки», «Учень пояснює, в чому полягають особливості створення образу Лаури у віршах Петрарки (ідеалізація, вживання штампів у описові зовнішності)» (8 клас); «Трагізм долі мадемуазель де Сент-Ів і Гурона (за повістю Вольтера „Простак“)", «Учень розкриває сутність трагізму долі мадемуазель де Сент-Ів і Гурона» (9 клас); «„Фауст – Маргарита“ (за поемою Й. В. Гете)", «Учень характеризує трагічний конфлікт „Фауст – Маргарита“» (9 клас); «Жіночі персонажі роману (за романом М. Лермонтова „Герой нашого часу“)", «Учень характеризує образи княжни Мері, Бели» (9 клас); «Трагічність долі Есмеральди (за романом В. Гюго „Собор Паризької Богоматері“)", «Учень пов'язує із проблематикою роману долю Есмеральди (чарівна циганка стала жертвою релігійного бузувірства і грубих забобонів)» (10 клас); «„Суперечливий образ Анни“ (за романом Л. Толстого „Анна Кареніна“)", «Учень називає основні проблеми твору: ... право жінки/чоловіка на життя за порухами власної душі чи обов'язок перед членами своєї сім'ї, передовсім дітьми (доля Сергія Кареніна та маленької Ані)» (10 клас).

Уважаємо за потрібне наголосити на деяких творах, які взагалі можуть мати двозначне (часом і дискримінаційне) тлумачення. Так, у 10-му класі діти знайомляться з комедією

Б. Шоу «Пігмаліон», де «філологічний конфлікт» розгортається на тлі конфлікту міжстатевого: Елайза Дулітл проходить шлях від малопривабливої кокні-квіткарки до «чарівної леді» під керівництвом цивілізатора, професора Гігінса. Проте автори, схоже, виключають можливість такого потрактування, оскільки жодних засторог щодо нього в програмі не знайдено.

У тексті програми помічаємо чимало прикладів гендерної асиметрії мови. Упадає в око наскрізне вживання в освітньому документі слова *учень* на позначення і учнів, і учениць. Навіть у тій частині, яку оформлено як таблицю, у колонці «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів», послідовно вжито й виділено шрифтом слово *учень* (*пояснює, називає, відрізняє, характеризує* тощо). У пояснювальній записці до програми, обсяг якої не перевищує двох сторінок, іменники чоловічого роду на позначення осіб обох статей ужито:

- в однині – 7 разів (*учень, школяр, учитель, автор, словесник*);
- у множині – 23 рази (*учні, школярі, випускники*).

На цю кількість гендерно асиметричних уживань іменники *молодь, особистість, людина* вжито 3 рази.

Навчання дітей за цією програмою сприятиме поширенню стереотипного уявлення, що з-поміж жінок немає визначних письменниць, що вони назагал не здатні до вишуканої словесної творчості. Щоб усунути гендерну асиметрію такого підходу, програму потрібно ґрунтовно доопрацювати, увівши до кола авторів письменниць та запропонувавши твори, у яких жінки посідають місце центральних персонажів і втілюють ідею гендерної рівності.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

Програми курсів «Історія України. 5–12 класи» та «Всесвітня історія. 6–12 класи»

Програми курсів «Історія України. 5–12 класи» та «Всесвітня історія. 6–12 класи» розроблено відповідно до Державного стандарту освіти (освітня галузь «Суспільствознавство»). Вони відповідають типологічній віднесеності.

Програми вказаних курсів є гендерно нейтральними, проте вони мають деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення історії України та всесвітньої історії сприяє всебічному розвитку особистості, розвитку історичного мислення, а також моральних та етичних цінностей у кожної особи. Зміст курсів з історії України (5–12 класи) та всесвітньої історії (6–12 класи) «...інтегрує соціальну, економічну, політичну й духовну історію та висвітлює тісний взаємозв'язок всіх сфер людського буття. В межах даного підходу особлива увага приділяється питанням духовності, повсякденного життя, психології суспільства, взаємовідносинам, взаємовпливу та діалогу культур різних народів. Це дозволяє разом з формуванням конкретних знань та загальноісторичних уявлень учнів створювати умови для розвитку їхніх моральних та естетичних цінностей... Програмою передбачено максимальну мінімізацію знань учнів, що відкриває можливості значної активізації пізнавальної

діяльності школярів та усуває їх перевантаження». Це повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила доцільність долучення до складу програми матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Характеризуючи зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменники чоловічого роду, зокрема іменник *учень*. На нашу думку, ці формулювання є виявом андроцентризму мови, тому слово *учень* варто замінити на вираз *учень/учениця*, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції.

С. 28–37. Під час вивчення тем курсу історії України (8 клас) звернути увагу на питання «Відносини в суспільному житті між чоловіками і жінками; їхні шлюбно-сімейні стосунки; формування традицій просвітництва і благодійності та звичаїв Запорізької Січі», щоб розвивати уміння визначати особливості становлення національного характеру українців та українців.

С. 40–43, 44–47. Під час вивчення теми 2 «Соціально-економічне життя народу та український національний рух у першій половині XIX ст.», теми 6 «Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині XIX ст.» курсу історії України (9 клас) звернути увагу на питання «Історія боротьби жінок в Україні за свої права», щоб формувати уміння давати порівняльну характеристику національно-визвольних і жіночих рухів у Європі та в Україні.

С. 118–139. Під час вивчення тем курсів історії України (10–12 класи) звернути увагу на питання «Становище жінки у радянському суспільстві», щоб формувати уміння аналізувати становище радянських жінок в контексті прав і можливостей.

Інтегрований курс «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас»

С. 76–77. Під час вивчення теми 1 «Життя людей за первісні часи» звернути увагу на розгляд питання «Гендерна соціалізація і гендерний розподіл праці», щоб формувати уявлення про місце й роль господарювання в житті чоловіка та жінки, уміння порівнювати способи господарювання на підставі інформації про умови життя первісної жінки й чоловіка та задоволення їхніх потреб.

С. 76–77. Під час вивчення теми 1 «Життя людей за первісні часи» звернути увагу на історичні свідчення про життя і суспільну організацію давніх жінок та чоловіків, зокрема на території сучасної України, щоб розвивати уявлення про форми організації давнього суспільства, релігію та мистецтво жінок і чоловіків.

С. 78–81. Під час вивчення теми 2 «Давній Єгипет», теми 3 «Передня Азія», теми 4 «Давні Індія та Китай» звернути увагу на вивчення питання «Головні здобутки давніх цивілізацій: гендерний аспект», щоб формувати уявлення про духовний світ і спосіб життя жінок та чоловіків – представників різних цивілізацій, різні підходи до висвітлення історичних культур, здобутки давніх цивілізацій; надавати знання про спільні та відмінні риси життя чоловіка й жінки та про розвиток суспільства різних цивілізацій; формувати уміння порівнювати особливості та здобутки різних цивілізацій, становище жінки в різних країнах Сходу й Заходу.

С. 84–85. Під час вивчення теми 7 «Еллінізм» звернути увагу на гендерний аспект античної культури та її спадщини.

С. 76–89. Під час вивчення «Інтегрованого курсу „Всесвітня історія. Історія України. 6 клас“» звертати увагу на міфологічні погляди людей щодо місця й ролі жінки та чоловіка в суспільстві, формувати уміння порівнювати роль жінки й чоловіка в давній культурі.

С. 90–97. Під час вивчення тем курсу всесвітньої історії (7 клас) звертати увагу на формування уявлень про повсякденне життя жінок та чоловіків епохи середньовіччя, культурну спадщину середньовіччя, а також уміння описувати життя жінок і чоловіків в середні віки.

С. 100–103. Під час вивчення теми 5 «Культура Західної Європи XVI – першої половини XVIII ст.» курсу всесвітньої історії (8 клас) звернути увагу на питання «Відродження і гуманізм. Ідеал Мадонни».

С. 108–117. Під час вивчення тем курсу всесвітньої історії (9 клас) звернути увагу на питання «Історія боротьби жінок за свої права», щоб формувати уміння давати порівняльну характеристику жіночих рухів у різних країнах світу.

С. 118–139. Під час вивчення тем курсів всесвітньої історії (10–12 класи) звертати увагу на питання «Становище жінки у радянському суспільстві», щоб формувати уміння аналізувати становище радянських жінок в контексті прав і можливостей.

Програма курсу «Етика. 5–6 класи»

Гендерна експертиза навчальної програми «Етика. 5–6 класи» (К.: Перун, 2005. – 24 с.) дає підстави оцінити документ як гендерно нечутливий.

Аналізована програма, попри те, що кожним формулюванням реалізує соціокультурний компонент, майже не торкається гендерної проблематики. Навіть у темах «Якими є моральні норми та правила співжиття в людському суспільстві» (5 клас) та «Цінності демократичного громадянського суспільства» (6 клас), які подано спеціально для долучення гендерного компонента, відповідних формулювань та термінів не запропоновано. Складається враження, що автори абсолютно не обізнані з гендерною проблематикою або свідомо оминають її, хоча принцип гендерної рівності вже давно став наріжним каменем у розбудові сучасних демократичних суспільств.

У тексті програми помічаємо чимало прикладів гендерної асиметрії мови. Упадає в око наскрізне вживання в освітньому документі слова *учень* на позначення і учнів, і учениць. Навіть у тій частині, яку оформлено як таблицю, у колонці «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів», послідовно вжито й виділено шрифтом слово *учень* (*розповідає, пояснює, характеризує* тощо). У пояснювальній записці до програми, обсяг якої становить дві сторінки, іменники чоловічого роду на позначення осіб обох статей ужито:

- в однині – 10 разів (*учень, учитель, індивід*);
- у множині – 17 разів (*учні, п'ятикласники, учителі, батьки*).

На цю кількість гендерно асиметричних уживань іменники *особистість, людина, дитина, діти* вжито 7 разів.

Трохи краща ситуація з формулювання тем уроків: у цій частині програми автори послідовно використовують слово *людина*, пор.: «Як пов'язані етика та духовний світ

людини», «Чим керується людина у вчинках та поведінці» (5 клас) або «Цінності людини в сучасному світі», «Людина – частина Всесвіту» (6 клас). Утім, це навряд чи можна вважати позитивною рисою (радіше випадковістю: такою є граматична реальія української мови), оскільки у твердженнях, які розкривають зміст тем та уроків, повсякчас натрапляємо на вживання іменної частини складеного присудка або додатка у формі прикметника чоловічого роду, наприклад: «Що означає бути щасливим», «Як бути корисним суспільству» (5 клас); «Що означає бути дорослим і самостійним», «Чи легко бути справедливим», «Що означає бути толерантним», «Що означає бути самим собою» (6 клас). Маємо чимало прикладів уживань в подібних конструкціях іменників тільки чоловічого роду, хоча в мові широкоживаними є й паралельні форми жіночого роду, пор.: «Кого ми називаємо другом», «Що означає бути громадянином» (5 клас), «Кого називають альтруїстом, а кого – егоїстом», «Що означає бути громадянином і патріотом України» (6 клас).

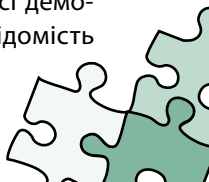
У змісті уроків 5–6-х класів натрапляємо лише на одне згадування, яке стосується жінок, проте тематично воно співвідносне з патріархальними традиціями, пор.: «Яку роль відіграють для українців звичаї гостинності, працелюбність, взаємоповага, допомога сиротам, вдовам, безкорисливість» (5 клас).

З огляду на цілковите нехтування всіх можливостей долучення гендерного компонента до змісту курсу «Етика. 5–6 класи», мусимо визнати аналізовану програму *гендерно нечутливою*. Ідеться не про те, що жінки та чоловіки в ній представлені нерівномірно, а про те, що курс, завдання якого – познайомити дітей з моральними засадами життя в сучасному суспільстві, навіть не згадує про принцип рівних можливостей, не навчає відповідної поведінки. Наприклад, у 6-му класі передбачено проведення уроку, присвяченого соціальній справедливості та суспільній різноманітності. У тексті цієї частини програми є формулювання: «У чому ми всі рівні, хоча й різні. Чого вимагає від нас різноманітність життя в громадянському суспільстві». Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів скеровують діяльність учителів на те, щоб учні навчалися аналізувати ситуації, «у яких діють стереотипи та упередження». Не лише доречною, а й нагальною справою вважаємо конкретизацію найтиповіших стереотипів, серед них і гендерних. До того ж, невиправданим є „замовчування” гендерної проблематики в темі 4 для 5-го класу: «Що означає дотримуватися норм етикету в повсякденному житті». Зокрема, в уроках, присвячених мовному етикету, навіть не згадують про етикетні можливості подолання проявів мовного сексизму та гендерної асиметрії мови. Уважаємо, що аналізована програма потребує ґрунтовного доопрацювання і на рівні змісту, і на рівні оформлення тексту документа.

Програма курсу «Правознавство. Практичний курс. 9 клас»

Програма курсу «Правознавство. Практичний курс. 9 клас» загалом є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення правознавства сприяє формуванню правовідповідальної поведінки учениць/учнів. Програма «побудована на нерозривній єдності нових для учнів юридичних знань та соціального досвіду школярів, практичних дій щодо вирішення конкретних життєвих проблем... націлений на виховання учнів у дусі демократичних і національних цінностей, що визначають громадянську самосвідомість

та правомірну поведінку особистості», що повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила доцільність долучення до складу програми матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина. Так, під час вивчення теми «Що таке Конституція. Як Конституція врегульовує життя громадян України» треба звернути увагу на гендерно-правові аспекти формування органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Під час вивчення теми «Що таке права і свободи людини. Загальна декларація прав людини. Види прав і свобод людини. Конвенція ООН про права дитини. Як захищаються права і свободи людини в Україні й світі» слід формувати в учениць і учнів уміння аналізувати правові ситуації, використовуючи окремі положення національних і міжнародних документів з прав людини та гендерної рівності. Під час вивчення теми «Конституційні права і свободи людини і громадянина. Як реалізувати та захистити права і свободи. Які основні обов'язки закріплює Конституція України» потрібно звернути увагу на принцип рівності прав і можливостей для жінок та чоловіків в конституційному законодавстві. Тема «Право на освіту в Україні. Які середні навчальні заклади існують в Україні. Якими є права та обов'язки учнів, вчителів і батьків у навчальному процесі» має містити інформацію про гендерні стереотипи в сучасній школі та шляхи їх подолання. Ця тема, як і наступна – «Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави. Що таке самоврядування. Громадські об'єднання та дитячі організації. Демократія у шкільному житті», має повідомляти про формування толерантних стосунків у сучасній школі. Під час вивчення теми «Право на працю в Україні. Як законодавство регулює трудові відносини. Роботодавці та працівники на ринку праці. Як знайти роботу. Право та підприємницька діяльність» треба звернути увагу на питання «Жінки та чоловіки на ринку праці», яке може містити інформацію про гендерні відмінності в можливостях працевлаштування, гендерні виміри безробіття, гендерну структуру підприємництва. Під час вивчення теми «Що таке злочин. Ознаки та види злочинів. Склад злочину. Наслідки злочину для особи та суспільства. Як не стати жертвою злочину» пропонуємо розглянути такі питання: «Торгівля людьми» та «Насильство».

Програма курсу «Правознавство. 10–12 класи»

Програма «Правознавство. 10–12 класи» є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Вона розроблена відповідно до Державного стандарту освіти (освітня галузь «Суспільствознавство»).

Позитивним є те, що, як зазначено в програмі, вивчення правознавства сприяє формуванню правовідповідальної поведінки учениць/учнів. Курс «...спрямовано на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь, навичок школярів», що повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Уважаємо за доцільне долучити до складу програми матеріал щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод

людини й громадянина. Так, під час вивчення теми 4 «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» (11 клас) треба звернути увагу на питання «Створення для чоловіків і жінок однакових умов щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина». Під час вивчення тем «Законодавча влада», «Виконавча влада», «Місцеве самоврядування», «Судова влада» слід розглянути питання «Гендерно-правові аспекти формування органів законодавчої, виконавчої і судової влади, а також органів місцевого самоврядування в Україні». Під час вивчення теми 13 «Державне управління. Державна служба» (11 клас) потрібно звернути увагу на законодавчо закріплений рівний доступ до державної служби чоловіків та жінок. Під час вивчення теми 25 «Відповідальність за окремі види злочинів» (11 клас) пропонуємо розглянути такі види злочинів, як торгівля людьми та насильство й відповідальність за них. Під час вивчення теми 15 «Підприємництво» (12 клас) треба звернути увагу на гендерну структуру підприємництва. Тему 21 «Правове регулювання трудових відносин в Україні» (12 клас) слід доповнити питанням «Гендерні аспекти ринку праці». Під час вивчення теми 22 «Трудовий договір» і теми 23 «Робочий час і час відпочинку» особливу увагу варто приділити особливостям праці жінок. Під час вивчення теми 29 «Соціальний захист окремих категорій осіб» (12 клас) треба детально вивчити питання правового статусу і соціального захисту сімей з дітьми та матерів, які народили семеро і більше дітей та виховали їх не менш як до восьмирічного віку. Тема 31 «Шлюб. Права та обов'язки подружжя» (12 клас) є гендерно чутливою і повністю віддзеркалює питання рівних прав чоловіків та жінок.

Програма курсу «Людина і світ. 12 клас»

Програма курсу «Людина і світ. 12 клас» є гендерно чутливою.

Позитивним є те, що вивчення суспільствознавства виховує в учнів такі громадянські риси як правова відповідальність, толерантність, ініціативність, громадянська активність, національна свідомість, що відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

При цьому вважаємо за доцільне долучити до теми 7 «Права, свободи та відповідальність» розгляд питання «Реалізація та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина».

Програма курсу «Економіка. 11 клас»

Програма курсу «Економіка. 11 клас» є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення економіки сприяє вихованню громадянина, здатного здійснювати самостійний вибір і ухвалювати економічно обґрунтовані рішення в різноманітних життєвих ситуаціях. Програма відповідає «...основному напрямку розвитку загальної середньої освіти, стрижнем якої є культуротворча домінанта виховання самодостатньої особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку, використання набутих знань і вмінь для творчого розв'язання проблем, критичного мислення, опрацювання різноманітної інформації, прагнення змінити на краще життя своєї родини і своєї держави», що повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила, що до складу програми доцільно долучити матеріал щодо гендерної рівності та створення однакових умов для чоловіків і жінок. Так, наприклад, до теми 1.1. «Господарювання і економіка» доцільно додати питання «Статевий поділ праці», до теми 1.2. – «Гендерні особливості попиту і пропозиції на ринку праці». Питання «Домогосподарства як сфера споживання» теми 2.1. «Домашнє господарство» слід викласти у такій редакції: «Домогосподарства як сфера споживання, оплачувана і неоплачувана праця». Під час вивчення цієї теми треба розглянути питання «Гендерні ролі та їх розподіл у домашньому господарстві». Тему 2.4. «Ринкова інфраструктура» слід доповнити питаннями «Жінки і чоловіки на ринку праці. Гендерна сегрегація ринку праці». Під час вивчення теми 2.5. «Доходи від використання економічних ресурсів» варто розглянути питання «Гендерна диференціація оплати праці». Питання «Безробіття: його форми і причини» теми 3.2. «Роль держави у ринковій економіці» потрібно викласти у такій редакції: «Безробіття: його форми і причини. Гендерні виміри безробіття. Соціальне партнерство на ринку праці».

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА»

Програма курсу «Художня культура. 10–11 класи»

Програма курсу «Художня культура. 10–11 класи» розроблена відповідно до Державного стандарту освіти (освітня галузь «Естетична культура»).

Програма курсу в цілому є гендерно чутливою, але потребує певного вдосконалення в світлі гендерного підходу до навчально-виховного процесу.

Позитивним є те, що вивчення художньої культури має на меті особистісний художньо-естетичний розвиток учнів та формування у них світоглядних компетенцій у сфері художньої культури, що відповідає гендерним підходам у навчально-виховному процесі.

Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити логіка й структура предмета. Під час вивчення теми 1 «Образотворче мистецтво» розділу I «Художня культура України від найдавніших часів до кінця XVI ст.» (Українська і зарубіжна культура) слід приділити особливу увагу зображенням Божої Матері на іконах, фресках та мозаїках часів Київської Русі. На думку експерта, матеріал щодо ролі жінки в давньоруській культурі варто вивчати як окреме питання.

Під час вивчення розділу I «Візуальні мистецтва» (Зарубіжна культура) треба відзначити втілення жіночих образів в образотворчому та декоративно-прикладному мистецтві.

Під час вивчення розділу III «Театральне мистецтво» (Зарубіжна культура) увагу слід звернути на постаті жінок-діячок балету та кіномистецтва.

Програма курсу «Естетика. 12 клас»

Програма курсу «Естетика. 12 клас» загалом є гендерно чутливою, однак потребує певного вдосконалення в світлі гендерного підходу до навчально-виховного процесу.

Позитивним є те, що вивчення естетики спрямовано на осмислення й розвиток чуттєвої культури людини, що відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Під час вивчення теми 1 «Предмет естетики» розділу I частини I варто розглянути питання «Гендерні аспекти естетики». Під час вивчення теми 2 «Давньогрецька естетика» розділу I частини I доцільно було б розглянути питання «Місце жінки у формуванні давньогрецької естетичної думки». Під час вивчення теми 1 «Естетика середньовіччя і відродження» розділу II частини I експерти пропонують долучити питання «Ідеал Мадонни» та «Образ жінки в новелістиці Відродження». Під час вивчення питання «Доісторичне мистецтво» теми 1 «Історичні закономірності розвитку мистецтва» треба звернути увагу на образ матері-богині в первісному мистецтві; питання «Міфологічне підґрунтя стародавнього світу» варто викласти в редакції «Міфологічне підґрунтя стародавнього світу: гендерні аспекти», а під час вивчення питання «Мистецтво Відродження (XV – XVI ст.)» треба розглянути питання «Образ жінки в мистецтві Відродження». Під час вивчення теми 9 «Естетична специфіка літератури» розділу VIII частини II слід звернути увагу на вивчення питання «„Жіноча література“. Славетна плеяда українських письменниць».

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МАТЕМАТИКА»

Програма курсу «Математика. 5–12 класи»

Програма курсу «Математика. 5–12 класи» є гендерно нейтральною, однак має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що «для успішної участі у сучасному суспільному житті особистість повинна володіти певними прийомами математичної діяльності та навичками їх застосувань до розв’язання практичних задач. Певної математичної підготовки і готовності її застосовувати вимагає і вивчення багатьох навчальних предметів загальноосвітньої школи». Це повністю відображає гендерний підхід до навчально-виховного процесу.

Програма передбачає, насамперед, «оволодіння загальною математичною культурою, вироблення так званого математичного стилю мислення, тобто вміння класифікувати об’єкти, вміння встановлювати закономірності, виявляти зв’язки між різними явищами, вміння приймати рішення тощо», що сприяє самореалізації кожної особистості.

На нашу думку, основною вадою програми є гендерна асиметрія мови.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

Програма курсу «Природознавство. 5–6 класи»

Програма курсу «Природознавство. 5–6 класи» є гендерно нейтральною. Позитивним є те, що вивчення природознавства сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення учнів до довкілля на основі знань про природу, «передбачає розвиток в учнів почуття

причетності та відповідальності за збереження природи, розуміння її учнем як ідеалу гармонії й досконалості буття».

Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета. Наприклад, формулювання на с. 1 і на с. 3–9 варто змінити з урахуванням статевої належності учнів, як зазначено в таблиці 2.

Під час вивчення теми 1 «Організм як жива система» (5 клас) варто звернути увагу на статеві відмінності в живій природі, рослинному і тваринному світі.

Деякі назви структурних підрозділів програми не позбавлено гендерно некоректних формулювань, що, на нашу думку, зумовлено гендерною асиметрією мови.

Програма курсу «Біологія. 7–11 класи»

Програма курсу «Біологія. 7–11 класи» є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є факт звернення до теми статевого й нестатевого розмноження рослин, а також вивчення тем «Поведінка тварин. Різноманітність способів життя тварин. Зв'язки тварин з іншими компонентами екосистем», «Поведінка птахів: влаштування гнізд, шлюбна поведінка, турбота про потомство», «Розмноження та розвиток ссавців, турбота про потомство», «Біологічні й соціальні аспекти регуляції розмноження людини».

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови, що, на нашу думку, є її основною вадою.

У 9 класі вступну частину «Особливості виду *Homo sapiens*. Соціальне та культурне успадкування» можна доповнити гендерною складовою, а саме: «Особливості виду *Homo sapiens*. Соціальне та культурне успадкування. Гендер як соціокультурна стаття». Під час вивчення в 9-му класі тем 2–12 треба враховувати гендерний аспект. Під час вивчення теми 2 «Мислення і свідомість» (9 клас), зокрема питання «Функціональна асиметрія мозку», варто звернути увагу учнів на теорію відмінностей у функціонуванні правої і лівої півкулі в представників різних статей. В 11 класі під час вивчення питання «Клонування» (тема 9), треба додати: «Клонування. Етичні аспекти клонування».

Програма курсу «Географія. 6–10 класи»

Програма курсу «Географія. 6–10 класи» є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що «критерієм оцінки роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, вміння самостійно здобувати знання. При цьому важливо використовувати під час вивчення географії мотиваційний потенціал для учнів: авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання, інтенсифікація того змісту навчального матеріалу, який має особистісне значення для учнів» (с.4). У 9-му класі під час вивчення теми «Населення України» треба звертати увагу на кількість, розміщення й густоту населення, його вікову і статеву структуру.

Для тексту програми характерні прояви ґендерної асиметрії мови, про що свідчать назви структурних підрозділів програми.

Для забезпечення ґендерної рівності, рівних прав і можливостей чоловіків та жінок зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета. Формулюючи питання на с. 22 «Причини погіршення демографічної ситуації» (9 клас, тема «Населення України»), можна вказати на велику різницю (у 10–11 років) між тривалістю життя чоловіків і тривалістю життя жінок, що пов'язано зі способом життя та специфікою зайнятості чоловіків. Цей момент можна відзначити під час вивчення питання «Статеві-віковий склад населення, його наслідки» (9 клас, тема «Населення України»). На ґендерні відмінності та причини їх виникнення варто звернути увагу учнів під час вивчення питання «Внутрішні і зовнішні міграції. Міграційні процеси в Україні, їх інтенсивність і географія».

Під час вивчення теми 2 «Національний та етнічний склад населення» (9 клас) треба вказати на відмінні ґендерні ролі представників різних національностей України, серед них і представників національних меншин, на ґендерну культуру суспільства [«Духовна культура українського народу (мова, культура, освіта, обряди і звичаї, релігія)»]. У темі 4 «Трудові ресурси і зайнятість населення» варто звернути увагу на статевий склад «трудо-вих ресурсів», «економічно активного населення», продемонструвати зв'язок між статтю та зайнятістю населення. Під час вивчення теми «Показники якості життя. Проблеми сталого розвитку України» треба зауважити, що між індексом людського розвитку, забезпеченням ґендерної рівності та рівнем сталого розвитку України є взаємозв'язок.

У 10-му класі під час вивчення теми «Трудові ресурси. Проблеми зайнятості й безробіття» (тема «Населення світу») варто вказати на ґендерні аспекти зайнятості й безробіття в різних регіонах світу.

Програма курсу «Фізика. Астрономія. 7–12 класи»

Програма курсу «Фізика. Астрономія. 7–12 класи» є ґендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і ґендерної чутливості, і ґендерних стереотипів.

Автори програми зазначають, що «оволодіти теоретичним знанням і вмінням його застосовувати в практичній діяльності людини – одне з основних завдань курсу фізики». Особливої актуальності це набуває в умовах особистісно орієнтованого навчання, коли «важливо здійснити відповідний добір фізичних задач, який би враховував пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб».

Текст програми не позбавлено ґендерно некоректних висловлювань, що, на нашу думку, є проявом ґендерної асиметрії мови. Курс фізики має обмежені можливості для повнішого долучення ґендерної складової, тому формувати засади ґендерної рівності варто на основі однакового представлення кожної статі у змісті текстових задач. У чинних програмах з фізики та астрономії немає ґендерно чутливої термінології, не показано жіночий вплив на становлення та розвиток фізичної науки. Фізика та астрономія як точні науки вимагають не стільки зміни програмного матеріалу, скільки «ґендерного кута зору» для вчителя та однакового представлення досвіду чоловіків і жінок, а також видів їхньої діяльності в підручниках і посібниках.

В 11-му класі (фізика) до теми «Роль науки в житті людини та суспільному розвитку» розділу V варто додати до вказаного формулювання: «Роль науки в житті людини та суспільному розвитку. Гендерні аспекти сучасної фізичної науки. Гендерний дисбаланс у науці». Під час вивчення в 11-му класі (астрономія) теми 8 «Будова та еволюція Всесвіту» питання «Походження і розвиток Всесвіту» варто переформулювати як «Походження і розвиток Всесвіту. Альтернативні теорії походження Всесвіту», що сприятиме формуванню в учнів множинності поглядів на вказану проблему.

Програма курсу «Хімія. 7–11 класи» і «Хімія. 10–12 класи (профільний рівень)»

Програма «Хімія. 7–11 класи» (К. Перун, 2005.) загалом є гендерно нейтральною, проте має ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Автори програми зазначають, що «метою навчання хімії є формування засобами навчального предмета ключових компетентностей учнів, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, розуміння природничо-наукової картини світу, вироблення екологічного стилю мислення і поведінки та виховання громадянина демократичного суспільства». З одного боку, курс дає основи хімічних знань, потрібних для повсякденного життя і загальнокультурної підготовки тим школярам, які не збираються здобувати професії, пов'язані з хімією. З іншого боку, цей курс є підґрунтям для подальшого вдосконалення хімічних знань і в старшій школі, і в інших навчальних закладах.

Позитивним є той факт, що окрім традиційних питань, належну увагу приділено висвітленню методів наукового пізнання, ролі теоретичних і експериментальних досліджень, екологічному спрямуванню курсу – наслідкам впливу діяльності людини на середовище, парниковому ефекту, кислотним дощам тощо. Також позитивним є те, що в рамках курсу вивчають вплив хімічних чинників (ліків, побутової хімії) на здоров'я людини, пояснюють згубну дію алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління. На нашу думку, під час розгляду вказаних питань доцільно долучати гендерну складову.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови. Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей чоловіків та жінок зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура предмета.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Хімія. 10–12 класи» (профільний рівень) призначена для навчання учнів хімії на профільному рівні в класах біолого-хімічного, хіміко-технологічного, фізико-хімічного, агрохімічного профілю. Слід зазначити, що цей курс сприятиме «розвитку особистості учня, його природних задатків, інтелекту, пам'яті, здатності до самоосвіти, формуванню наукового світогляду... створенню умов для самовизначення і саморозвитку особистості» (с. 2).

У програмі посилено практичну спрямованість змісту; більше уваги зосереджено на хімічному експерименті. Окрім того, у структурі програми відокремлено підрозділи: «Розрахункові задачі», «Демонстрації», «Лабораторні досліді», «Практичні роботи», «Міжпредметні зв'язки», «Орієнтовні об'єкти екскурсій» (с. 3). Перевагою профільного навчання, на думку укладачів програми, є «саморозвиток і самоосвіта учнів» (с. 4). Профільне навчання сприяє здійсненню профорієнтаційної роботи. У програмі подано перелік спеціальностей, які можуть обрати учні: «...сталевар, горновий оператор, апарат-

ник, хімік-технолог, хімік-дослідник, лікар, агроном, агрохімік, лаборант хімічного аналізу, фармацевт, менеджер фірми з виробництва та постачання хімічних реактивів тощо» с.5 . Усі назви спеціальностей наведено з допомогою іменників чоловічого роду, що не сприяє формуванню ґендерної рівності та не заохочує дівчат до вибору перелічених професій.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ТЕХНОЛОГІЇ»

Програма курсу «Трудове навчання. Технології. 5–12 класи»

Програма навчального предмета «Трудове навчання. Технології. 5–12 класи» є ґендерно нейтральною, однак має деякі ознаки і ґендерної чутливості, і ґендерних стереотипів.

Позитивним є факт, що така структура змісту навчання забезпечує залучення учнів не лише до практичної технологічної діяльності, а й до проектної та дослідницької. Акцент у роботі учнів зроблено саме на розвиткові «творчого і критичного мислення, уміння працювати з інформаційними джерелами, різними видами проектно-технологічної документації; формування в учнів навичок проектної діяльності, уміння здійснювати аналіз та оцінку технологічних об'єктів, свідомо обирати ті чи інші технологічні процеси й технічні засоби».

Для тексту програми характерні прояви ґендерної асиметрії мови.

На нашу думку, учні 5–9-х класів мають самостійно обирати напрям, за яким вони здійснюватимуть навчання. Під час вивчення в старшій школі теми «Основи професійного самовизначення (основні функції професійної діяльності; основні види діяльності людини; професійна діяльність; сфери та галузі професійної діяльності людини; основні поняття: культура праці, професійне становлення особистості, професійна кар'єра)» потрібно розглянути питання «ґендерні особливості професійної діяльності. ґендерні фактори в побудові професійної кар'єри. ґендерні особливості ринку праці».

Програма курсу «Креслення. 12 клас»

Програма курсу «Креслення. 12 клас» є ґендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і ґендерної чутливості, і ґендерних стереотипів.

На нашу думку, основною вадою програми є ґендерна асиметрія мови.

Програма курсу «Інформатика. 9 клас»

Програма курсу «Інформатика. 9 клас» є ґендерно нейтральною, однак має деякі ознаки і ґендерної чутливості, і ґендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення інформатики сприяє самовизначенню та самореалізації школярів, «...формуванню в учнів теоретичної бази знань з основ інформатики, умінь і навичок ефективного використання сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій у своїй діяльності, формуванню у випускників основної школи інформаційної культури та

інформаційно-комунікативної компетентності», що повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Програма курсу «Інформатика. 10–12 класи»

Програма курсу «Інформатика. 10–12 клас» є гендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення інформатики сприяє самовизначенню та самореалізації школярів, «...формуванню в учнів теоретичної бази знань з основ інформатики, умінь і навичок ефективного використання сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій у своїй діяльності... формуванню у випускників основної школи інформаційної культури та інформаційно-комунікативної компетентності», що повністю відповідає гендерним підходам до навчально-виховного процесу.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила, що до складу програми треба долучити матеріал щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина. Так, наприклад, під час вивчення підтеми 4.1. «Електронна пошта» теми 4 «Служби Інтернету» питання «Етикет електронного спілкування» можна доповнити таким чином: «Етикет електронного спілкування: гендерні аспекти». Під час вивчення підтеми 4.2. «Інтерактивне спілкування» теми 4 «Служби Інтернету» питання «Етикет інтерактивного спілкування» слід викласти в такій редакції: «Етикет інтерактивного спілкування: гендерні аспекти». У підтемі 5.1. «Навчання в Інтернеті» теми 5 «Інформаційні технології у навчанні» під час вивчення питання «Огляд українських та зарубіжних освітніх сайтів» варто розглянути сайти, присвячені гендерній освіті.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

Програма курсу «Фізична культура. 5–12 класи»

Програма курсу «Фізична культура. 5–12 класи» є гендерно нейтральною, однак має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Прикладом гендерно виваженого підходу є передбачене навчальною програмою проведення уроків фізичної культури для учнів 10–12-х класів окремо для юнаків і для дівчат. Якщо можливо, уроки фізичної культури в 5–9-х класах також проводять окремо для дівчат і для хлопців. Це дієвий захід для забезпечення соціальної справедливості, оскільки так враховано не лише особливості фізичного розвитку юнаків та дівчат, але й особливості одних і тих же індивідуальних та командних видів спорту, які опановують учні й учениці (сила удару, кидка, пластичність тощо).

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей зміст програми

варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура предмета. Важливий розділ навчальної програми «Теоретико-методичні знання» вивчають на кожному занятті. Він містить широкий спектр питань: виникнення та розвиток фізичних вправ, історія розвитку олімпізму, поняття про фізичний розвиток і фізичну підготовку, здоровий спосіб життя, вплив шкідливих звичок на здоров'я школяра, правила загартування, значення стану шкіряного покриву для здоров'я людини, найпростіші прийоми самоконтролю, гігієнічні вимоги до занять фізичними вправами, руховий режим, правила безпеки на уроках фізичної культури. Уважаємо, що до зазначеного переліку слід додати питання «Гендерні особливості в історії розвитку олімпізму», «Гендерність у спорті».

Сьогодні під час проведення спортивних змагань фіксують прояви расової, етнічної та національної нетерпимості. Тому під час вивчення історії видів спорту та правил гри рекомендуємо розглядати питання «Соціальна та гендерна справедливість у спорті».

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Експерти Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні проаналізували 24 навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Освітні програми для основної та старшої школи розроблено відповідно до Державного стандарту освіти. Усі вони відповідають типологічній віднесеності.

Експертиза вказаних навчальних програм щодо відображення в їхньому змісті гендерного компонента дала змогу констатувати, що вони є гендерно нейтральними. Лише деякі з них, як, наприклад, «Людина і світ. 12 клас», «Українська література. 5–12 класи», «Естетика. 12 клас», «Художня культура. 10–11 класи», можна вважати гендерно чутливими, оскільки в запропонованому змісті часто зачіпають гендерну проблематику.

Для того щоб вдосконалити зміст підданих експертизі програм, потрібно врахувати вимоги гендерних підходів у навчально-виховному процесі.

Для змісту більшості з програм характерним недоліком є гендерна асиметрія мови.

1. Освітня галузь «Мови і літератури»

У програму «Українська мова. 5-12 класи» треба внести рекомендовані зміни, щоб урешті долучити гендерний компонент на рівні змісту навчальної програми, а також позбавитися гендерних стереотипів та гендерної дискримінації.

Автори програми «Українська література. 5–12 класи», порівняно з укладачами програми з української мови, виявили більшу винахідливість у прагненні створити зважений з гендерного погляду текст. Хоча гендерний компонент ураховано недостатньо (низький ступінь репрезентації творчості українських письменниць порівняно з рівнем висвітлення творчості письменників), загалом позитивний висновок ґрунтується на долученні гендерної проблематики до змісту уроків через зміст літературних творів, увазі до характеристики жіночих образів, аналізові місця теми жінки у творчості українських митців. Невизначеність гендерного компонента в такому разі можемо пояснити нехтуванням засад гендерної рівності в документах загального рівня, зокрема в Державному стандарті, браком принципів його долучення до навчальних програм.

Утім, цей недолік не складно усунути в порядку, передбаченому процедурою вдосконалення навчальних програм.

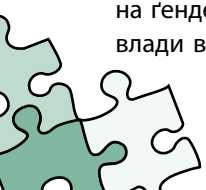
Навчання дітей за програмою «Зарубіжна література. 5–12 класи» сприятиме поширенню стереотипного уявлення, що з-поміж жінок немає визначних письменниць, вони назагал не здатні до вишуканої словесної творчості. Щоб усунути гендерну асиметрію такого підходу, програму потрібно ґрунтовно доопрацювати, увівши до кола авторів письменниць та запропонувавши твори, у яких жінки посідають місце центральних персонажів і втілюють ідею гендерної рівності.

2. Освітня галузь «Суспільствознавство»

Експертиза виявила доцільність долучення до змісту програм «Історія України. 5–12 класи» і «Всесвітня історія. 6–12 класи» матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина. Так, наприклад, подібні зміни треба зробити в змісті програми з історії України, що розглядає господарське життя Запорізької Січі (8 клас). Вивчаючи на уроках з історії України (9 клас) матеріал, присвячений розвитку суспільно-політичного руху в Україні в другій половині XIX ст., варто виділити питання «Історія боротьби жінок в Україні за свої права». Програму курсу «Всесвітня історія» потрібно доповнити матеріалом про гендерну рівність. Так, особливу увагу слід звернути на теми 6-го, 7-го, 8-го, 9-го класів (див. дані експертного аналізу). Навчаючи історії України та всесвітній історії в старшій школі, треба формувати уміння учениць та учнів аналізувати становище радянських жінок у контексті прав і можливостей.

Програма «Етика. 5–6 класи» потребує ґрунтовного доопрацювання і на рівні змісту, і на рівні оформлення тексту документа. З огляду на нехтування всіх можливостей долучення гендерного компонента до змісту курсу, мусимо визнати аналізовану програму *гендерно нечутливою*. Йдеться не про те, що жінки та чоловіки в ній представлені нерівномірно, а про те, що курс, завдання якого – познайомити дітей з моральними засадами життя в сучасному суспільстві, навіть не згадує про принцип рівних можливостей, не навчає відповідної поведінки. Зокрема, у 6-му класі передбачено проведення уроку, присвяченого соціальній справедливості та суспільній різноманітності. У тексті цієї частини програми є формулювання: «У чому ми всі рівні, хоча й різні. Чого вимагає від нас різноманітність життя в громадянському суспільстві». Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів скеровують діяльність учителів на те, щоб учні навчалися аналізувати ситуації, «у яких діють стереотипи та упередження». Не лише доречною, а й нагальною справою вважаємо конкретизацію найтипівіших стереотипів, серед них і гендерних. До того ж, не виправданим є «замовчування» гендерної проблематики в темі 4 для 5-го класу «Що означає дотримуватися норм етикету в повсякденному житті». Наприклад, в уроках, присвячених мовному етикету, не згадують про етикетні можливості подолання проявів мовного сексизму та гендерної асиметрії мови.

Потребують відповідного доопрацювання і програми з правознавства. Так, наприклад, у змісті програми «Правознавство. Практичний курс. 9 клас» доцільно наголосити на гендерно-правових аспектах формування органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні, формуванні в учениць і учнів уміння аналізувати правові ситуації, вико-

ристовуючи окремі положення національних і міжнародних документів з прав людини та гендерної рівності, на принципі рівності прав і можливостей для жінок та чоловіків в конституційному законодавстві, гендерних стереотипах у сучасній школі та шляхах їх розв'язання, формуванні толерантних стосунків у сучасній школі. Треба розглянути питання «Жінки та чоловіки на ринку праці», яке може містити інформацію про гендерні відмінності в можливостях працевлаштування, гендерні виміри безробіття, гендерну структуру підприємництва. Варто дослідити й питання «Торгівля людьми» та «Насильство».

Уважаємо за доцільне долучити до складу програми «*Правознавство. 10–12 класи*» матеріалу щодо створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина, а також інформацію про гендерно-правові аспекти формування органів законодавчої, виконавчої і судової влади, органів місцевого самоврядування в Україні, законодавчо закріплений рівний доступ до державної служби чоловіків та жінок. Під час вивчення кримінального права пропонуємо розглянути такі види злочинів, як торгівля людьми та насильство й відповідальність за них. Треба приділити увагу гендерній структурі підприємництва, гендерним аспектам ринку праці. Під час вивчення трудового права варто вказати на особливості праці жінок. Під час вивчення права соціального захисту потрібно детально розглянути питання правового статусу й соціального захисту сімей з дітьми та матерів, які народили семеро і більше дітей та виховали їх не менш як до восьмирічного віку.

Експертиза встановила, що програма «*Людина і світ. 12 клас*» є гендерно чутливою, однак і її зміст потребує вдосконалення. Так, наприклад, до нього треба долучити питання «Реалізація та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина».

Потребує трансформації з урахуванням гендерного підходу в навчально-виховному процесі й програма «*Економіка. 11 клас*», до змісту якої варто приєднати питання «Статевий поділ праці», «Гендерні особливості попиту і пропозиції на ринку праці», «Жінки і чоловіки на ринку праці. Гендерна сегрегація ринку праці», «Гендерні ролі та їх розподіл у домашньому господарстві», «Гендерна диференціація оплати праці». Треба змінити формулювання деяких питань. Зокрема питання «Домогосподарства як сфера споживання» теми 2.1. «Домашнє господарство» варто викласти в такій редакції: «Домогосподарства як сфера споживання, оплачувана і неоплачувана праця»; а питання «Безробіття: його форми і причини» теми 3.2. «Роль держави у ринковій економіці» – у такій редакції: «Безробіття: його форми і причини. Гендерні виміри безробіття. Соціальне партнерство на ринку праці».

3. Освітня галузь «Естетична культура»

Освітні програми цієї галузі є гендерно чутливими, проте вони також потребують певного вдосконалення.

Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей зміст програми «*Художня культура. 10–11 класи*» варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура предмета. Під час вивчення тем курсу треба приділити особливу увагу зображенням Божої Матері на іконах, фресках та мозаїках часів Київської Русі. На думку експерта, матеріал щодо ролі жінки в давньоруській культурі слід вивчати як окреме

питання. Під час вивчення зарубіжної культури варто відзначити втілення жіночих образів в образотворчому й декоративно-прикладному мистецтві, а також звернути увагу на постаті жінок-діячок балету та кіномистецтва.

До змісту програми «Естетика. 12 клас» слід долучити питання «Гендерні аспекти естетики», «Місце жінки у формуванні давньогрецької естетичної думки», «Ідеал Мадонни» та «Образ жінки в новелістиці Відродження». Під час розгляду питання «Доісторичне мистецтво» треба вказати на образ матері-богині в первісному мистецтві; питання «Міфологічне підґрунтя стародавнього світу» варто викласти в редакції «Міфологічне підґрунтя стародавнього світу: гендерні аспекти», а під час розгляду питання «Мистецтво Відродження (XV – XVI ст.)» слід звернути увагу на питання «Образ жінки у мистецтві Відродження». Під час вивчення теми 9 «Естетична специфіка літератури» розділу VIII частини II треба відзначити питання «„Жіноча література“. Славетна плеяда українських письменниць».

4. Освітня галузь «Математика»

Освітня галузь «Математика» представлена програмою «Математика. 5–12 класи», основною метою якої є оволодіння загальною математичною культурою, вироблення так званого «математичного стилю мислення», тобто вміння класифікувати об'єкти, установлювати закономірності, виявляти зв'язки між різними явищами, ухвалювати рішення, що сприяє самореалізації кожної особистості. На думку експертів, суттєвою вадою програми є гендерна асиметрія мови.

5. Освітня галузь «Природознавство»

Зміст програми «Природознавство. 5–6 класи» потребує вдосконалення з урахуванням сучасного гендерного підходу до навчально-виховного процесу. Так, під час вивчення теми 1 «Організм як жива система» (5 клас) варто вказати на статеві відмінності в живій природі, рослинному і тваринному світі.

Логічним продовженням курсу «Природознавства» є курс, представлений програмою «Біологія. 7–11 класи», що також потребує певного переформатування. У 9-му класі вступну частину «Особливості виду *Homo sapiens*. Соціальне та культурне успадкування» можна доповнити гендерною складовою, а саме: «Особливості виду *Homo sapiens*. Соціальне та культурне успадкування. Гендер як соціокультурна стаття». На нашу думку, під час вивчення в 9-му класі тем 2–12 варто враховувати гендерний аспект. Під час вивчення теми 2 «Мислення і свідомість» (9 клас), зокрема питання «Функціональна асиметрія мозку», треба звернути увагу учнів на теорію відмінностей у функціонуванні правої і лівої півкулі у представників різних статей. В 11-му класі під час вивчення питання «Клонування» (тема 9), на нашу думку, варто додати: «Клонування. Етичні аспекти клонування».

Певні зміни доцільно зробити і в програмі «Географія. 6–10 класи». Під час вивчення тем цього курсу можна вказати на велику різницю (у 10–11 років) між тривалістю життя чоловіків і тривалістю життя жінок, що пов'язано зі способом життя та специфікою зайнятості чоловіків. Про зазначену різницю варто згадати під час вивчення питання «Статеві-віковий склад населення, його наслідки», (9 клас, тема «Населення України»).

Треба звернути увагу учениць і учнів на ґендерні відмінності та причини їх виникнення, на відмінні ґендерні ролі представників різних національностей України, серед них і представників національних меншин, на ґендерну культуру суспільства, на статевий склад «трудоких ресурсів», «економічно активного населення», продемонструвати зв'язок між статтю та зайнятістю населення. Під час вивчення теми «Показники якості життя. Проблеми сталого розвитку України» треба наголосити на взаємозв'язкові між індексом людського розвитку, забезпеченням ґендерної рівності та рівнем сталого розвитку України. У 10 класі під час вивчення теми «Трудові ресурси. Проблеми зайнятості й безробіття» (тема «Населення світу») варто відзначити ґендерні аспекти зайнятості і безробіття в різних регіонах світу.

Навчальні курси, представлені програмою «*Фізика. Астрономія. 7–12 класи*», мають обмежені можливості для ширшого долучення ґендерної складової, тому формування засад ґендерної рівності можна здійснювати на підставі однакового представлення кожної статі в змісті текстових задач. У чинних програмах з фізики та астрономії немає ґендерно чутливої термінології, не показано жіночий вплив на становлення та розвиток фізичної науки. Фізика та астрономія як точні науки вимагають не стільки зміни програмного матеріалу, скільки «ґендерного кута зору» для вчителя та однакового представлення досвіду чоловіків і жінок, видів їхньої діяльності в підручниках і посібниках.

Для програм з хімії («*Хімія. 7–11 класи*», «*Хімія. 10–12 класи (профільний рівень)*») характерним є прояв ґендерної асиметрії мови. У програмі для профільного рівня подано перелік спеціальностей, які можуть обрати учні: «...сталевар, горновий оператор, апаратник, хімік-технолог, хімік-дослідник, лікар, агроном, агрохімік, лаборант хімічного аналізу, фармацевт, менеджер фірми з виробництва та постачання хімічних реактивів тощо». Усі назви спеціальностей наведено з допомогою іменників чоловічого роду, що не сприяє формуванню ґендерної рівності та не заохочує дівчат до вибору перелічених професій. Зміст указаних програм слід зробити відповідними до принципів ґендерної рівності.

6. Освітня галузь «Технології»

Програма навчального предмета «*Трудове навчання. Технології. 5–12 класи*» є ґендерно нейтральною, проте має деякі ознаки і ґендерної чутливості, і ґендерних стереотипів. На думку експертів, учні 5–9-х класів мають самостійно обирати напрям, за яким здійснюватимуть навчання. Під час вивчення в старшій школі теми «Основи професійного самовизначення» потрібно розглянути питання «ґендерні особливості професійної діяльності», «ґендерні фактори в побудові професійної кар'єри», «ґендерні особливості ринку праці» тощо.

Для програми «*Креслення. 12 клас*» характерними є прояви ґендерної асиметрії мови.

Програми з інформатики також потребують певного вдосконалення з урахуванням принципів ґендерної рівності. Так, наприклад, прояви ґендерної асиметрії мови характерні для програм «*Інформатика. 9 клас*» та «*Інформатика. 10–12 класи*». До того ж, до змісту останньої треба долучити питання «Етикет електронного спілкування: ґендерні аспекти», «Етикет інтерактивного спілкування: ґендерні аспекти». Під час вивчення питання «Огляд українських та зарубіжних освітніх сайтів» доцільно згадати про сайти, присвячені ґендерній освіті.

7. Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» представлена програмою «Фізична культура. 5–12 класи» Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура предмета, а також додати питання «Гендерні особливості в історії розвитку олімпізму», «Гендерність у спорті», «Соціальна та гендерна справедливість у спорті».

Зазначені програми потребують певного вдосконалення в світлі гендерного підходу до навчально-виховного процесу, сприяють розвитку в учнів світоглядних компетенцій у сфері гендерної соціалізації та в інших сферах людського буття. У рамках цього підходу особливого значення надають питанням духовності, повсякденного життя, психології суспільства, взаємовідносинам, взаємовпливу та діалогу культур різних народів, що дозволяє разом з формуванням конкретних знань та уявлень учнів створювати умови для розвитку їхніх моральних та естетичних цінностей.

Для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура предмета. Доцільно долучити до складу програми матеріали щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

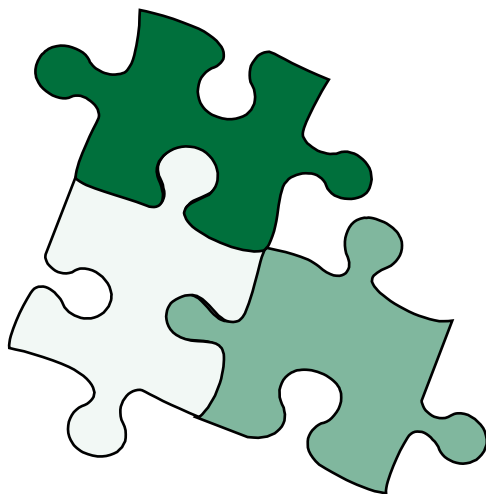
Рекомендовано використовувати іменники і чоловічого, і жіночого роду –*учень/учениця*, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції.

Важливо якнайповніше враховувати психологічні особливості розвитку хлопців та дівчат, зважати на їхні інтереси та зацікавленості, а виховний компонент програм спрямовувати на самореалізацію та самоідентифікацію особистості залежно від її статі.

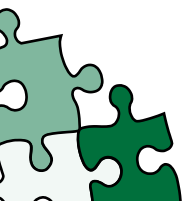
На думку експертів, програми для загальноосвітніх навчальних закладів треба відкорегувати відповідно до вимог Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року № 1834, що дозволить відмовитися від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток, а також подолати стереотипні уявлення щодо неможливості рівноправного партнерства обох статей, які, на жаль, до цього часу побутують в українському суспільстві.

**АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ (ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ)
ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ ФІЗИЧНОГО
ТА/АБО РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ,
ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ В ЇХНЬОМУ ЗМІСТІ
ГЕНДЕРНОГО КОМПОНЕНТА**

ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ГЛУХИХ ДІТЕЙ	35
ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКА МОВА. 2–4 КЛАСИ»	35
ПРОГРАМА «ЧИТАННЯ. 2–4 КЛАСИ»	35
ПРОГРАМА «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. 2–4 КЛАСИ»	36
ПРОГРАМА КУРСУ «ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНЕ НАВЧАННЯ. 2–4 КЛАСИ»	36
ПРОГРАМА «Я І УКРАЇНА. 2–4 КЛАСИ»	37
ПРОГРАМА «МАТЕМАТИКА. 2–4 КЛАСИ»	39
ПРОГРАМИ КОМПЕНСАТОРНОГО РОЗВИТКУ СЛІПИХ УЧНІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ	39
ПРОГРАМИ ДЛЯ УЧНІВ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ (ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ). ЧАСТИНА I	41
ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКА МОВА. 1–4 КЛАСИ» (ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ З РОСІЙСЬКОЇ МОВОЮ НАВЧАННЯ)	42
ПРОГРАМИ ДЛЯ УЧНІВ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ (ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ). ЧАСТИНА II	44
ПРОГРАМА КУРСУ «Я І УКРАЇНА» (ПРИРОДОЗНАВСТВО) (3–4 КЛАСИ)	44
ПРОГРАМА «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. 2–4 КЛАСИ»	44
ПРОГРАМА «МУЗИКА. 2–4 КЛАСИ»	45
ПРОГРАМА «ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ. 2–4 КЛАСИ»	46
ПРОГРАМА «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА. 2–4 КЛАСИ»	47
ПРОГРАМА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. 2–4 КЛАСИ»	48
ПРОГРАМИ ДЛЯ 1–4 СПЕЦІАЛЬНИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ I СТУПЕНЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СЛІПИХ ТА ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ЗІ СКЛАДНИМИ ВАДАМИ РОЗВИТКУ. ЧАСТИНА I	49
ПРОГРАМИ ДЛЯ 1–4 СПЕЦІАЛЬНИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ I СТУПЕНЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СЛІПИХ ТА ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ЗІ СКЛАДНИМИ ВАДАМИ РОЗВИТКУ. ЧАСТИНА II	50
ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ. ЧАСТИНА I	51
ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ. ЧАСТИНА II	52
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	54

ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ГЛУХИХ ДІТЕЙ

Програма «Українська мова. 2– 4 класи»

Програма курсу «Українська мова. 2–4 класи» розроблена задля формування мовлення глухих дітей як засобу спілкування та пізнання.

Загальна дидактична спрямованість навчальної програми з української мови, її структура, добір та послідовність розташування матеріалу, вимоги до знань, умінь та навичок підпорядковані реалізації основної мети курсу – формуванню мовлення глухих дітей як засобу спілкування та пізнання. Розвиток мовленнєвих навичок передбачає, поряд із розумінням зверненого мовлення та продукуванням власного мовлення в його усній та писемній формі, ще й удосконалення пізнавальної діяльності дитини як підґрунтя для опанування мови.

Важливим є те, що розуміння мовлення забезпечують через мовленнєву практику; воно відбувається завдяки регулярному мовленнєвому спілкуванню на уроках і в позаурочний час. Програма приділяє увагу мотивації говоріння, формуванню вміння підтримувати та ініціювати мовленнєве спілкування.

До позитивних аспектів слід також зарахувати те, що мовленню навчають на міжпредметному рівні, що передбачає виховання потреби в мовленнєвому спілкуванні, мовленнєвої активності, широке залучення збереженого інтелектуального потенціалу, використання можливостей різних аналізаторів, передусім зорового й тактильного, постійне тренування у сприйманні й розумінні зверненого мовлення та продукуванні власного мовлення, використання й розвиток здатностей порушеної слухової функції, якщо можливо.

Орієнтовна тематика мовленнєвого матеріалу та діалогів стосується всіх боків життя хлопчиків і дівчаток. Під час обговорення теми «Друзі, дружба» **треба звернути увагу на психологічні особливості хлопчиків і дівчаток, зважаючи при цьому на рівність можливостей дітей.**

Під час роботи над побутовими діалогами «У магазині», «В аптеці», «На вулиці», «У театрі» **варто долучати ґендерну складову.**

У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, **таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому його треба замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

Програма «Читання. 2–4 класи»

Курс пояснювального читання вивчають у 1–4-х класах школи для глухих дітей. Він передбачає систематичне збагачення мовленнєвого, читацького й інтелектуального досвіду учнів, що забезпечує їхній загальний і літературний розвиток.

Проте зміст запропонованого авторами навчального матеріалу має жіночу спрямованість. У 2-му класі 12 годин відведено на вивчення теми «Є у кожної дитини матінка єдина» (с. 88) і зроблено акцент на оповіданнях та віршах «про матір, її любов та турботу. Виховання почуття пошани до матері, розуміння необхідності допомоги матері». У 3-му класі 14 годин відведено на вивчення теми «Люба матуся» (с. 102), під час вивчення якої учні читають оповідання, вірші, казки «присвячені матері, жінці. Виховання любові до матері, поваги до жінки». У 4-му класі 16 годин відведено на вивчення теми «Роде наш красний! Мати – ти сонце ясне!» (с. 114). При цьому **в змісті навчального матеріалу зовсім не згадують батька.**

Як і в тексті попередньої програми, **у переліку навчальних досягнень учнів пропонуємо замінити формулювання *учень* на формулювання *учень/учениця*.**

Програма «Образотворче мистецтво. 2–4 класи»

Програма курсу «Образотворче мистецтво. 2-4 класи» є одним з основних документів для вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей. Вона задовольняє критерії адресної спрямованості, є соціально і психологічно визначеною. Тематичною основою програми є успішне опанування систематичного курсу образотворчого мистецтва, розвиток образної уяви, мислення, творчих здібностей, естетичного смаку.

Програма курсу «Образотворче мистецтво. 2–4 класи» є **гендерно нейтральною**, однак має деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

До позитивних аспектів програми треба зарахувати ознайомлення глухих учнів з різноманітною доступною художньою технікою та матеріалами, які розкривають перед учнями перспективи посиленого художнього відображення дійсності: витинанка, аплікація, мозаїка, декоративний розпис, друкування штампом, писанкарство тощо (на вибір учителя, учнів). Ознайомлення учнів з різноманітними техніками здійснюють відповідно до вікових особливостей психофізичного розвитку глухих учнів, їхніх навичок, схильностей і наявних можливостей.

На думку експертів, **основною вадою програми є гендерна асиметрія мови.**

Програма курсу «Предметно-практичне навчання. 2–4 класи»

Програма курсу «Предметно-практичне навчання. 2–4 класи» розроблена для спеціальних загальноосвітніх закладів з навчанням глухих дітей.

Предметно-практична діяльність – це безпосередній вплив учня на предмети зовнішнього світу задля їх виготовлення, перетворення, створення макетів, моделей.

Уведення в педагогічний процес різних видів предметно-практичної діяльності учнів докорінно змінює і характер педагогічного процесу, і його результати. Предметно-практична діяльність забезпечує велику активність і самостійність дітей у процесі навчання. Навчальна діяльність не повинна бути тільки інтелектуальною. Діти гостро потребують фізично вираженої ручної діяльності.

На цих уроках діти малюють, ліплять з пластиліну, роблять аплікації, моделюють і конструюють з паперу, будівельного матеріалу, з деталей конструктора, виготовляють

різні вироби з природних матеріалів, працюють з мозаїкою, тканиною, створюють макети. Позитивним аспектом програми є те, що в процесі цієї різноманітної діяльності учні вчаться мислити, говорити, набувають потрібні знання, оволодівають життєвими поняттями, здобувають похвальні якості особистості, опановують трудові вміння й навички.

Предметно-практична діяльність дітей є «основою, на якій здійснюється багатопланий розвиток дитини з вадами слуху, базою для навчання інших предметів, і, в першу чергу, таких як мова, математика, природознавство».

Об'єкти діяльності відіграють важливу роль в формуванні ґендерної складової у вихованні дітей. На нашу думку, запропоновані авторами програми об'єкти діяльності загалом є ґендерно прийнятними.

Однак в окремих розділах зроблено нахил в той чи інший бік. Так, коли всі учні працюють з конструктором, то об'єкти праці більше пасують хлопцям. У 2-му класі це «драбина, меблі» (с. 203), «візок, святкова вулиця» (с. 204), «міст, транспорт» (с. 205). **Пропонуємо до цього переліку додати: «Меблі для іграшок, гойдалка, дитячий майданчик».** У 3-му класі це «міський транспорт: машина, трамвай, автобус, тролейбус» (с. 224), «підйомний кран» (с. 224), «екскаватор» (с. 225), «ракета, сільськогосподарська техніка» (с. 226). **Пропонуємо додати: «Тварини, мультиплікаційні герої, незвичайне місто, спортивний майданчик».**

Натомість, коли учні працюють з тканиною, об'єкти праці більше пасують дівчаткам. У 2-му класі це «пришивання ґудзика, серветка з торочкою» (с. 212), «вішалка для одягу, подушечка для голок» (с. 213). **Пропонуємо додати: «Носовичок, кишеня для дрібних деталей».** У 3-му класі це «виготовлення прихватки» (с. 229), «вишивання хрестиком рушника» (с. 229). **Пропонуємо додати: «Рукавиця для роботи, вишивання хрестиком узору для сорочки».** У 4-му класі це «кругла серветка (в'язання гачком, фартух, спідничка» (с. 247), «м'яка іграшка: ведмедик (зайчик, кіт)» (с. 248). **Пропонуємо додати: «Фартух для столярних робіт, футляри для інструментів».**

Програма курсу «Предметно-практичне навчання. 2–4 класи» загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей є оригінальним, обґрунтованим і самодостатнім навчальним продуктом, виконаним в моделі стандартів 12-річної школи. Задачі програми вирішено через розкриття актуальної проблематики в тематиці розділів. На виконання Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року № 1834, зміст зазначеної програми потребує модифікації з долученням питань щодо ґендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, **таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому його варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

Програма «Я і Україна. 2–4 класи»

Програма курсу «Я і Україна. 2–4 класи» розроблена для спеціальних загальноосвітніх закладів з навчанням глухих дітей.

Навчальний курс «Я і Україна» розроблено на підставі науково-педагогічної концепції поетапного формування розумових дій – опосередкованої знаково-інтелектуальної форми розвитку мовлення дітей з вадами слуху. Програма є інтегрованим курсом природознавства, суспільствознавства, українознавства.

Позитивним є те, що основна мета курсу – формування й розвиток особистості дитини з вадами слуху, здатної на самоаналіз, ідентифікацію людини, яку виховують у національному дусі, зі стійкими громадянськими поглядами, організацією поведінки у суспільстві, що спирається на морально-етичні норми, людини, що має естетичні почуття, дбає про екологію довкілля, здатної в майбутньому інтегруватися в соціум.

Одним з головних завдань курсу, на думку авторів, є створення умов психолого-педагогічного спрямування, які забезпечують особистісне зростання дитини, формування вільної орієнтації в довкіллі, задоволення базових органічних і ментальних потреб самовираження та самореалізації.

Вивчення матеріалу здійснюють через певні лінії:

1. «Людина як особистість», що складається з розділів «Я», «Я вчуся», «Я і люди навкруги».
2. «Культура», що складається з розділу, присвяченого власне культурі, а також розділів, присвячених народним звичаям, традиціям і святкам.
3. «Рідний край – Україна. Планета Земля» складається з підрозділів «Моя Україна», «Їду Україною», «Споруди міст і сіл України».
4. «Наша спільна Батьківщина – Україна» має підрозділи «Україна – держава», «Україна серед інших держав».
5. Напрямок «Людина і довкілля. Знати про все»: речі людини, продукти та ін.
6. Напрямок «Природа» представлено через живу природу (рослинний світ, тваринний світ), неживу природу та сезонні зміни в природі.

Слід зазначити, що питання гендерної рівності учні розглядають, починаючи з 2-го класу. Перший розділ «Людина як особистість. Я» містить питання «Я учень. Я вчуся. Я думаю. Я хлопчик. Я дівчинка. Хлопчики допомагають дівчаткам. Ми. Ми разом». Хоча, на нашу думку, з зазначеного переліку потрібно вилучити питання «Хлопчики допомагають дівчаткам» як таке, що відбиває традиційний розподіл гендерних ролей.

Однак в наступних класах гендерна складова широко не представлена. На нашу думку, у 3-му класі під час вивчення питань «Скелет, м'язи, шкіра. Органи людини» треба **додати формулювання «Особливості органів жінок та чоловіків»**, а в розділі «Я і люди навкруги» поряд з питанням «Як спілкуватися з однолітками і дорослими» **варто розглянути питання «Спілкування з хлопчиками та дівчатками»**.

У 4-му класі в розділі «Я і люди навкруги» питання «Риси характеру людей» **доцільно сформулювати як «Риси характеру чоловіків та жінок»**.

До позитивних моментів програми також відносимо те, що «курс „Я і Україна“» передбачає формування не лише уявлень, а і вміння застосувати знання у реальному житті.

Програма «**Я і Україна. 2–4 класи**» загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей є оригінальним, обґрунтованим і самодостатнім навчальним продуктом, виконаним в моделі стандартів 12-річної школи. Задачі програми вирішено через розкриття актуальної проблематики в тематиці розділів. На виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року зміст вказаної

програми потребує модифікації з долученням питань щодо ґендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, **таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому його варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

Програма «Математика. 2–4 класи»

Програма курсу «Математика. 2–4 класи» розроблена для спеціальних загальноосвітніх закладів з навчанням глухих дітей.

Вивчення математики важливе для кожної людини не тільки тому, що набуті знання, уміння й навички постійно потрібні в повсякденному житті, а ще й тому, що математика допомагає пізнавати навколишній світ.

Особливого значення математика набуває для глухих дітей, оскільки математична мова – графічні зображення, короткі символічні записи, прості схеми, геометричні фігури – доступніша для глухої дитини, ніж словесне мовлення.

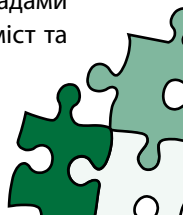
Важливо, що математика як мова природи і всесвіту допомагає глухій дитині сформулювати просторові уявлення, досягнути просторову модель світу, у якому вона живе, та орієнтуватися в ньому, адаптуючись до життя в суспільстві.

Сама програма є **ґендерно нейтральною**. Ґендерна складова виявляється у змісті математичних задач, які пропонує вчитель на своїх уроках. Оскільки математика великою мірою сприяє інтеграції глухих учнів у суспільство, **треба застосовувати ґендерний підхід до складання навчальних задач.**

Програма «Математика. 2–4 класи» загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей є оригінальним, обґрунтованим і самодостатнім навчальним продуктом, виконаним в моделі стандартів 12-річної школи. Задачі програми вирішено через розкриття актуальної проблематики в тематиці розділів. На виконання Державної програми з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року зміст зазначеної програми потребує модифікації з долученням питань щодо ґендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, **таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому його варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

ПРОГРАМИ КОМПЕНСАТОРНОГО РОЗВИТКУ СЛІПИХ УЧНІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ

Програми компенсаторного розвитку сліпих учнів шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору розроблено, щоб інтенсифікувати їхній розумовий розвиток. Це обумовлює зміст та основні завдання уроків.

1. Психічний розвиток сліпих учнів на основі активізації свідомості та таких її компонентів, як мислення та мовлення, що є засадами зорової компенсації. Відомо, що взаємодія й упорядковане взаємовідношення компонентів свідомості набувають характеру взаємодопомоги компонентів на отримання такого результату, як пристосування особи до певної поведінки в процесі пізнання. Через це психічні компоненти системи варто розглядати не як окремі самодостатні проблеми, а як повний контакт і взаємосприяння всіх процесів, оскільки лише такий синтез забезпечує результат компенсаторного розвитку.
2. Конкретизація понять про навколишній світ. Процес конкретизації понять розуміють як рух від абстрактного до конкретного. Він тісно пов'язаний з узагальненням, із збагаченням його новим змістом, який ще повніше і ще глибше відбиває предмет пізнання.
3. Виховання соціального досвіду на підставі спеціально створених на уроці соціальних ситуацій, які дозволяють дитині ніби «приміряти» себе до суспільства. Це забезпечить дитині можливість на певному рівні долучитися до системи відносин і формувати свою соціальну активність.

Запропонований курс розвивальних уроків ефективний за умов регулярного навчання. Він є системою розвивальних уроків, що проводять раз на тиждень по групах.

Для забезпечення ефективної навчальної діяльності всіх учнів молодших класів розділяють на дві групи. До першої групи зараховують учнів 1–2-х класів, до другої – учнів 3–4-х класів. За основу цього поділу править те, що в учнів 1–2-х класів дефекти зору є першопричиною відхилення від норми. Ці дефекти ускладнюють і обмежують спілкування дитини з ровесниками та дорослими, перешкоджають накопиченню індивідуального досвіду, що, своєю чергою, негативно впливає на розвиток пізнавальних інтересів дітей, на формування навчально-пізнавальної діяльності, а також створює труднощі під час засвоєння матеріалу програми. У школярів цього віку, особливо в першокласників, аномальний фактор гальмує розвиток і ускладнює формування компенсаторних можливостей.

Затримка ж у розвитку учнів 3–4-х класів обумовлена прорахунками шкільного навчання. Позитивним є те, що йдеться про корекцію пізнавальної діяльності школярів, тому що в цьому віці соціальні фактори виявляються у відносній незалежності від аномальних. Програма для учнів 3–4-х класів спрямована на корекцію певного рівня розвитку мислення та мовлення.

Важливим фактором є визначення авторами програми кінцевих результатів навчання, які сприяють соціалізації дітей з вадами зору.

Така спрямованість розвивальних уроків суттєво гуманізує початкове навчання сліпих учнів. Цей компенсаторний курс створює умови для виникнення в школярів пізнавальних інтересів; він викликає в них почуття впевненості в собі, своїх силах, знижує тривогу та хвилювання; завдяки цьому курсу відбувається становлення форм самосвідомості й самоконтролю.

Як позитивний фактор потрібно відзначити й те, що завдання соціальної адаптації школярів та становлення їхніх особистісних якостей визначають тематику спеціальних компенсаторних уроків.

Однак, на нашу думку, **до змістового наповнення треба додати тему «Різність, відмінність між окремими індивідами, які за визначенням мають щось спільне».**

Програми компенсаторного розвитку сліпих учнів шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору є оригінальним, обґрунтованим і самодостатнім навчальним продуктом, виконаним в моделі стандартів 12-річної школи. Задачі програми вирішено через розкриття актуальної проблематики в тематиці розділів. На виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року зміст вказаної програми потребує модифікації з долученням питань щодо гендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, **таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому його варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

ПРОГРАМИ ДЛЯ УЧНІВ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ (ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ). ЧАСТИНА I

Навчальні програми для учнів 2–4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) [частина I: навчальні програми з української мови, української мови (читання), математика, російської мови, російської мови (читання), іноземної мови (англійська)] розроблено для спеціальних загальноосвітніх шкіл інтенсивної педагогічної корекції з урахуванням психофізичних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку, їхніх пізнавальних можливостей тощо.

Навчальні програми для учнів 2–4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) [частина I] є **гендерно нейтральними**. Автори програм зазначають, що головним підходом до навчання дітей із затримкою психічного розвитку є корекційно-розвивальний підхід, який відповідає основним принципам навчання дітей із порушенням психофізичного розвитку. Програми передбачають формування в учнів із затримкою психічного розвитку вміння діалогічного й монологічного мовлення, що дає можливість зазначеній категорії учнів соціально адаптуватися в суспільстві. Також треба підкреслити, що автори програм визначають за завдання не тільки навчання основним вмінням і навичкам, а й формування в дітей із затримкою психічного розвитку естетичних смаків, поваги до народних обрядів, звичаїв, традицій тощо.

Разом з тим уважаємо, що для забезпечення гендерної рівності, рівних прав і можливостей чоловіків та жінок **зміст програм варто розширити, де це дозволяє зробити логіка і структура навчальної програми.**

- Було б доцільно в **програмі «Українська мова (читання). 2–4 класи»**, у пояснювальній записці на с. 61, «...особистісну значущість для школяра...» **змінити на «школярів».**

- На с. 69, 75, 79, 81, 88, 89, 90, 93, 95, 98 **під час читання художніх творів, народних і літературних казок, байок, віршів, прислів'їв, загадок тощо не тільки формувати в учнів розуміння прочитаного а й закладати уявлення про гендерну складову.**
- На с. 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28–313, **формулюючи критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, замінити іменник чоловічого роду *учень* на вираз *учень/учениця*.**

Гендерний аналіз програм для учнів 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) [частина I] дозволяє зробити висновок про те, що навчальні програми є **гендерно нейтральними**. Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови. Характеризуючи зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, **іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на вираз *учень/учениця* або *учні*.**

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити щодо гендерної складової, запровадити гендерну термінологію, наголошувати на рівних можливостях і здібностях дівчаток та хлопчиків, не протиставляти дітей за статтю в різних сферах діяльності, відмовляючись таким чином від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток.

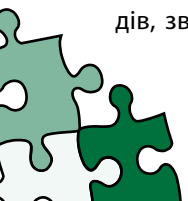
Програма «Українська мова. 1–4 класи» (для спеціальних загальноосвітніх шкіл інтенсивної педагогічної корекції з російської мовою навчання)

Навчальна програма з української мови (початкові класи) для спеціальних загальноосвітніх шкіл інтенсивної педагогічної корекції з російською мовою навчання відповідає типологічній віднесеності. Вона розроблена для спеціальних загальноосвітніх шкіл інтенсивної педагогічної корекції з російською мовою навчання на підставі програми з української мови для середньої загальноосвітньої школи з урахуванням психофізичних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку, їхніх пізнавальних можливостей, готовності до вивчення другої мови.

Програма початкового курсу української мови складається з таких розділів: «Усне мовлення», «Усне мовлення. Читання та письмо», «Мова та мовлення. Правопис», «Читання та розвиток мовлення».

Знайомство з українською мовою починається в 1-му класі. Навчання української мови – з 2-го класу.

Серед позитивних моментів потрібно відзначити те, що автори визначають завдання не лише вивчення української мови як другої мови, а й формування в учнів естетичних смаків, виховання любові до української мови, поваги до народних обрядів, звичаїв, традицій тощо.

Курс має на меті формувати початкові уміння говорити українською мовою, навчати дітей слухати та розуміти українську мову, збагачувати й активізувати словниковий запас, формувати правильну вимову, граматичні вміння, розвивати монологічне та діалогічне мовлення.

Слід також зазначити, що програма передбачає формування в учнів із затримкою психічного розвитку вміння діалогічного мовлення. Учні повинні навчитися відтворювати сприйняті на слух тексти – це репродуктивний рівень. Щоб сформувати продуктивний рівень, учні мають засвоїти певне коло слів, оволодіти граматичними вміннями. Для розвитку мовлення на продуктивному рівні використовують ситуативні вправи, коли учні в певній умовній ситуації змушені говорити проміж себе, освоюючи гендерні ролі. Крім формування діалогічного мовлення, програма передбачає формування й монологічного мовлення, тобто вміння зв'язно розповідати. Це дає можливість зазначеній категорії учнів соціально адаптуватися в суспільстві.

Разом з тим уважаємо, що до змісту деяких тем варто додати питання, що стосуються гендерної рівності.

Так, у 1-му класі, коли триває ознайомлення з обрядами та традиціями українського народу, казками, оповіданнями, віршами, пропонуємо додати питання **«Гендерні ролі»**.

Було б доцільно в 2-му класі, в «Орієнтовній тематиці словникової та навчально-виховної роботи», до тем «Людина. Частина тіла. Праця людини. Професії» додати питання **«Розподіл праці»**, урахувавши вікові особливості дітей.

У 3-му та 4-му класах, у розділі «Читання та розвиток мовлення», під час читання художніх творів українських і зарубіжних авторів, народних і літературних казок, байок, науково-популярних статей про працю людей, стосунки між людьми, дружбу, взаємодопомогу треба не тільки формувати в учениць і учнів розуміння прочитаного, а й закладати уявлення про **гендерну рівність**.

Програма курсу «Українська мова» є оригінальним, обґрунтованим і самодостатнім навчальним продуктом, виконаним в моделі стандартів 12-річної школи. Задачі програми вирішено через розкриття актуальної проблематики в тематиці розділів. На виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року зміст вказаної програми потребує модифікації з долученням питань щодо гендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На думку експерта, таке формулювання є виявом андроцентризму мови, тому його варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.

ПРОГРАМИ ДЛЯ УЧНІВ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ (ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ). ЧАСТИНА II

Програма курсу «Я і Україна» (Природознавство) (3–4 класи)

Програма курсу «Я і Україна» (Природознавство) (3–4 класи) розроблена для спеціальних загальноосвітніх закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку).

Навчальний предмет «Природознавство» охоплює зміст галузі Державного стандарту початкової загальної освіти «Людина і світ» та навчального курсу «Я і Україна». Його вивчають у 3–4-му класах. Позитивним є те, що до корекційно-розвивальних завдань зараховано формування в дітей прийомів мисленнєвої діяльності аналітичного спостереження, порівняння, узагальнення, класифікації, яке реалізують в тісному взаємозв'язку з оволодінням природничими знаннями та методами пізнання природи. Серед позитивних моментів програми також можна відзначити й те, що курс «Я і Україна» передбачає формування вміння застосувати знання в реальному житті.

Гендерний аналіз програми «Я і Україна» (Природознавство) (3–4 класи) загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновок, що вона є **гендерно нейтральною**. Характеризуючи зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому **іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на вираз *учень/учениця***. Крім того, треба врівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити можливості для повнішого долучення гендерної складової. Якщо можна, треба уникати стереотипних зображень у малюнках.

Програма «Образотворче мистецтво. 2–4 класи»

Програма курсу «Образотворче мистецтво. 2–4 класи» розроблена для спеціальних загальноосвітніх закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку)

Образотворче мистецтво як один із навчальних предметів має важливе значення в художньо-естетичному вихованні, сенсорному розвитку дітей з ЗПР.

За основу програми з образотворчого мистецтва править принцип доступності: від простого до складного, від елементарних навичок до графічної грамоти, від образної

уяви до зображення окремих предметів оточення, від навчально-репродуктивної до творчої діяльності.

Гендерний аналіз програми «Образотворче мистецтво. 2–4 класи» загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновок, що вона **є гендерно нейтральною**. Характеризуючи зміст програми, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменники чоловічого роду *учень, учитель, діяч, художник*. На нашу думку, такі формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому **іменники чоловічого роду *учень, учитель* варто замінити на вирази *учень/учениця, учитель/учителька*** тощо (с. 26, 27, 29, 30, 35, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 51, 53, 54, 56, 57, 60, 62, 67, 68, 70, 71, 77, 78).

На сторінці 67 доцільно було б урахувати гендерну рівність, а саме: **«...зображувати зарисовки та малюнки жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток у русі»**.

На сторінці 70 доцільно було б урахувати гендерну складову, а саме: **«...ліплення об'ємного образу жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток у русі»**.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми «Образотворче мистецтво» варто розширити для повнішого долучення гендерної складової, **зробити акцент на принципах гендерної рівності, уникати стереотипних зображень у малюнках тощо**.

Програма «Музика. 2–4 класи»

Програма курсу «Музика. 2–4 класи» є одним з основних документів для вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку). Вона задовольняє критерії адресної спрямованості, є соціально й психологічно визначеною.

Музика як один із навчальних предметів має важливе значення в художньо-естетичному вихованні, сенсорному розвитку дітей з ЗПР, сприяє розвитку асоціативного мислення, творчих здібностей, естетичного смаку тощо.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, **зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета**. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому його **варто замінити на формулювання *учень/учениця*** (с. 77, 78, 79, 83, 85, 87, 88, 89, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 122, 126, 127, 128, 129, 130).

С. 79: доцільно було б урахувати під час обговорення **гендерну складову**.

С. 121: доцільно було б урахувати гендерну складову, а саме: **«...співвідношення музичних характеристик жіночих та чоловічих персонажів»**.

С. 121: доцільно було б урахувати гендерну складову, а саме: **«...співпереживання героям і героїням музичного твору»**.

Гендерний аналіз програми «Музика» загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновки, що вона **є гендерно нейтральною**. Характеризуючи зміст програми, державні

вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменники чоловічого роду *учень, учитель – учителі, діяч культури, музикант – музиканти, композитор, герой* та ін.

На нашу думку, такі формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на вираз **учень/учениця** тощо.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити для повнішого долучення гендерної складової, робити акцент на принципах гендерної рівності, егалітарності та на партнерстві обох статей, уникати стереотипних висновків тощо.

Програма «Трудове навчання. 2–4 класи»

Програма курсу «Трудове навчання. 2–4 класи» є одним з основних документів для вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку). Вона задовольняє критерії адресної спрямованості, є соціально й психологічно визначеною.

Трудове навчання як один із навчальних предметів має важливе значення в розвитку моторики дрібних м'язів рук, вдосконаленні просторових уявлень, компенсуванні недорозвиненої в дітей з ЗПР емоційно-вольової сфери, формуванні спостережливості, цілеспрямованості, самостійності.

До позитивних аспектів програми також слід зарахувати те, що під час цієї різноманітної діяльності учні вчаться мислити, говорити, набувають потрібні практичні знання, оволодівають життєвими поняттями, здобувають похвальні якості особистості, опановують трудові вміння й навички.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета. Характеризуючи **зміст програми, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменники чоловічого роду *учень, учитель, інженер, модельєр*. На нашу думку, такі формулювання є виявом андроцентризму мови, тому їх **варто замінити на** формулювання **учень/учениця, учитель/учителька** тощо. На сторінках 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, **формулюючи критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, треба замінити іменник чоловічого роду *учень* на вираз *учень/учениця*.**

На с. 158 доцільно було б під час обговорення враховувати **гендерну складову**, а саме: «...**модельєри, як жінки, так і чоловіки**, придумують нові моделі».

На с. 165 доцільно було б урахувувати **гендерну складову**, а саме: «...**інженери, як жінки, так і чоловіки, розробляють**...».

Гендерний аналіз програми «Трудове навчання. 2-4 класи» загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновок, що вона **є гендерно нейтральною**. Характеризуючи зміст програми, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, автори використовують іменник чоловічого

роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому **іменники чоловічого роду *учень, учитель* варто замінити на вирази *учень/учениця, учитель/учителька*** тощо.

Щоб забезпечити ґендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити для повнішого долучення ґендерної складової, робити акцент на принципах ґендерної рівності, егалітарності та на партнерстві обох статей, уникати стереотипізації тощо.

Програма «Фізична культура. 2–4 класи»

Програма «Фізична культура. 2–4 класи» є одним з основних документів для вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку). Вона задовольняє критерії адресної спрямованості, є соціально і психологічно визначеною.

Фізична культура як один із навчальних предметів має важливе значення для психомоторного розвитку та сформованості основних рухів дітей із ЗПР, а також для розвитку емоційно-вольової сфери й вироблення спостережливості, цілеспрямованості, самостійності.

Позитивним є те, що в матеріалі на с. 219, 230, 241 подано розподіл за ґендерною ознакою в контрольних нормативах і вимогах для хлопчиків та дівчаток 2-го, 3-го і 4-го класів, що робить програму **ґендерно чутливою**.

Щоб забезпечити ґендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета. У тексті програми автори, характеризуючи її зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому його **варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні*.**

На сторінках 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 210, 211, 212, 214, 215, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 239, **формулюючи критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, треба замінити іменник чоловічого роду *учень* на вираз *учень/учениця***.

ґендерний аналіз програми «Фізична культура. 2–4 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновок, що вона **є ґендерно чутливою**. Проте, характеризуючи **зміст програми, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом ґендерної асиметрії мови, тому **іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на вираз *учень/учениця*** (с. 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 210, 211, 212, 214, 215, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 239).

Щоб забезпечити ґендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити для повнішого долучення ґендерної складової, наполегливіше спрямовувати хлопчиків і дівчаток на партнерство без огляду на стать у спортивних змаганнях та спортивних досягненнях.

Програма «Основи здоров'я. 2–4 класи»

Програма «Основи здоров'я. 2–4 класи» є одним з основних документів для вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку). Вона задовольняє критерії адресної спрямованості, є соціально і психологічно визначеною.

«Основи здоров'я» як один із навчальних предметів має важливе значення для виховання в учнів свідомого ставлення до власного здоров'я, формування основ здорового способу життя, оволодіння навичками безпечної поведінки для особистого здоров'я та здоров'я оточення.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити, де це дозволяє зробити зміст предмета. У тексті програми «Основи здоров'я. 2–4 класи» автори, характеризуючи її **зміст, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому його **варто замінити на формулювання *учень/учениця* або *учні***.

На сторінках 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 210, 211, 212, 214, 215, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 239, **формулюючи критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, треба замінити іменник чоловічого роду *учень* на вираз *учень/учениця***.

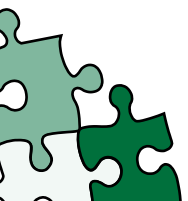
На сторінках 252–253 доцільно було б застосувати **гендерний підхід**, а саме: «... **обов'язки хлопчиків і дівчаток у сім'ї...; піклування про молодших братиків і сестричок у сім'ї...; допомога найстаршим членам сім'ї – бабусям і дідусям...**».

На сторінці 264 доцільно було б наголосити на **гендерному аспекті**, а саме: «... **піклування про наймолодших сестричок і братиків та про найстарших членів родини – дідусів і бабусь...**».

На сторінці 277 доцільно було б наголосити на **гендерному аспекті**, а саме: «... **піклування про всіх членів сім'ї: маму, тата, бабусю, дідуся, доньок, синів...**».

Гендерний аналіз програми «Основи здоров'я. 2–4 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) дозволяє зробити висновок, що вона **є гендерно чутливою**. Характеризуючи **зміст програми, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому іменник чоловічого роду *учень* **варто замінити на вираз *учень/учениця* або *учні***.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програми варто розширити для повнішого долучення гендерної складової, урівноважити тематику змісту мовною симетрією, наголосувати на партнерстві обох статей тощо.

ПРОГРАМИ ДЛЯ 1–4 СПЕЦІАЛЬНИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І СТУПЕНЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СЛІПИХ ТА ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ЗІ СКЛАДНИМИ ВАДАМИ РОЗВИТКУ. ЧАСТИНА I

Програми з української мови та математики для 1–4 спеціальних класів ЗНЗ I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку розроблені на підставі Державного стандарту початкової освіти дітей з порушеннями зору та з обмеженими розумовими можливостями, а також відповідних чинних навчальних програм для початкової школи з урахуванням особливостей сприймання та способів засвоєння навчального матеріалу учнями цього віку.

Програми з української мови та математики для 1–4 спеціальних класів ЗНЗ I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку є **гендерно нейтральними**, однак мають деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення української мови та математики сприяє розвитку пізнавальних можливостей дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку. Програма з української мови «... має на меті забезпечення практичного оволодіння мовою як засобом спілкування та пізнання», програма з математики передбачає «... формування та уточнення в учнів кількісних, просторових і часових уявлень, потрібних у самостійному житті та в трудовій діяльності», що **відповідає гендерним підходам у навчально-виховному процесі**.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила доцільність долучення до складу програми матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Характеризуючи **зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому **іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на формулювання *учень/учениця*, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції**.

Під час вивчення на уроках української мови (читання) на с. 56–62, 83–94, 118–130, 198–203, 218–225, 248–256 **художніх творів, народних і літературних казок, байок, віршів, прислів'їв, загадок тощо треба не тільки формувати в учнів розуміння прочитаного, а й закладати уявлення про гендерну складову**.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити щодо гендерної складової, запровадити гендерну термінологію, наголосувати на рівних можливостях та здібностях дівчаток і хлопчиків, не протиставляти дітей за статтю в різних сферах діяльності, відмовляючись таким чином від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток.

ПРОГРАМИ ДЛЯ 1–4 СПЕЦІАЛЬНИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І СТУПЕНЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СЛІПИХ ТА ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ЗІ СКЛАДНИМИ ВАДАМИ РОЗВИТКУ. ЧАСТИНА II

Програми курсу *«Я і Україна», трудового навчання, музики* для 1–4 спеціальних класів ЗНЗ I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку розроблені на підставі Державного стандарту початкової освіти дітей з порушеннями зору та з обмеженими розумовими можливостями, а також відповідних чинних навчальних програм для початкової школи з урахуванням особливостей сприймання та способів засвоєння навчального матеріалу учнями цього віку.

Програми курсу «Я і Україна», трудового навчання, музики для 1–4 спеціальних класів ЗНЗ I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку **є гендерно нейтральними**, проте мають деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення курсу «Я і Україна», трудового навчання, музики сприяє всебічному розвитку пізнавальних можливостей дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку. Програма курсу «Я і Україна» має на меті «...формування знань про навколишню дійсність, необхідних для усвідомлення своєї приналежності до природи і суспільства; формування уявлень про неживу й живу природу; створення елементарної бази для засвоєння учнями відповідно до їхніх вікових особливостей різних видів соціального досвіду, морально-правових норм, традицій тощо; корекційний розвиток пізнавальної діяльності; вироблення в учнів навички самообслуговування та охайності». Програма з трудового навчання ставить за мету «...розвиток особистості зі складними вадами через залучення до різних видів доступної праці, засвоєння знань про властивості оброблюваних матеріалів, вивчення засобів праці, формування відповідального ставлення до вирішення трудових завдань і навчання безпеки праці». Метою програми з музики є «...виховання музичної культури учнів та активізацію їх творчої діяльності». Усе це відповідає гендерним підходам у навчально-виховному процесі.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила, що до складу програми варто долучити матеріал щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Характеризуючи **зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є виявом гендерної асиметрії мови, **тому іменник чоловічого роду *учень* треба замінити на формулювання *учень/учениця*, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції**.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити щодо гендерної складової, запровадити гендерну термінологію, наголосувати на рівних можливостях та

здібностях дівчаток і хлопчиків, не протиставляти дітей за статтю в різних сферах діяльності, відмовляючись таким чином від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток.

ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ. ЧАСТИНА I

Програми з української мови, читання, математики, програми курсів «Я і Україна» та «Основи здоров'я» для 2–4 класів ЗНЗ для розумово відсталих дітей розроблені на підставі Державного стандарту початкової освіти дітей з порушеннями зору та з обмеженими розумовими можливостями, а також відповідних чинних навчальних програм для початкової школи з урахуванням особливостей сприймання та способів засвоєння навчального матеріалу розумово відсталими учнями цього віку.

Програми з української мови, читання, математики, програми курсів «Я і Україна» та «Основи здоров'я» для 2–4 класів ЗНЗ для розумово відсталих дітей є **гендерно нейтральними**, однак мають деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення української мови, читання, математики, курсів «Я і Україна» та «Основи здоров'я» у 2–4 класах ЗНЗ для розумово відсталих дітей сприяє всебічному розвитку пізнавальних можливостей розумово відсталих дітей. Програма з української мови має на меті «...забезпечення елементарних знань з мови і правопису та відповідних їм умінь, забезпечення учням такої мовної освіченості і мовленнєвого розвитку, які б допомогли їм успішно опанувати мову і мовлення в наступні роки, засвоювати знання з інших предметів; корекція недоліків психофізичного розвитку та підготовка до соціалізації в суспільстві». Програма з читання ставить за мету «...навчити учнів шляхом аналітико-синтетичного способу читати, сформувані початкові елементи читацької культури, доступні учням читацькі й мовленнєві знання, уміння і навички, необхідні для оволодіння читанням у наступні роки навчання та засвоєння знань з інших предметів, корекція недоліків психофізичного розвитку школярів». «Основними принципами навчання математики в допоміжній школі є такі: органічне поєднання колекційного навчання і виховання, засвоєння знань і розвиток пізнавальних можливостей учнів, відповідність вимог, що ставляться до них, їхнім навчальним можливостям». Метою вивчення курсу «Я і Україна» є «... усвідомлення школярами своєї приналежності до природи і суспільства, створення елементарної бази для засвоєння учнями, відповідно до їх вікових особливостей, різних видів соціального досвіду, морально-правових норм, традицій». Основна мета курсу «Основи здоров'я» – «...виховання в учнів свідомого ставлення до власного здоров'я як найвищої цінності, формування основ здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я, опанування навичками безпечної для особистого здоров'я та здоров'я оточуючих поведінки». Усе це відповідає гендерним підходам у навчально-виховному процесі.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила доцільність долучення до складу програми матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Характеризуючи **зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому іменник чоловічого роду *учень* **варто замінити на формулювання *учень/учениця, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції***.

Під час вивчення в рамках курсу «Читання» художніх творів, народних і літературних казок, байок, віршів, прислів'їв, загадок тощо треба не тільки формувати в учнів розуміння прочитаного, а й закладати уявлення про гендерну складову.

У програмі курсу «Основи здоров'я» доцільно було б розширити зміст гендерного підходу, а саме деталізувати питання «Обов'язки хлопчиків і дівчаток у сім'ї», «Піклування про молодших братиків і сестричок у сім'ї», «Допомога найстаршим членам сім'ї – бабусям і дідусям» тощо.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити щодо гендерної складової, запровадити гендерну термінологію, наголошувати на рівних можливостях та здібностях дівчаток і хлопчиків, не протиставляти дітей за статтю в різних сферах діяльності, відмовляючись таким чином від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток.

ПРОГРАМИ ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ. ЧАСТИНА II

Програми з образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання, фізичної культури, російської мови, російської мови (читання) для 2–4 класів ЗНЗ для розумово відсталих дітей розроблені на підставі Державного стандарту початкової освіти дітей з порушеннями зору та з обмеженими розумовими можливостями, а також відповідних чинних навчальних програм для початкової школи з урахуванням особливостей сприймання та способів засвоєння навчального матеріалу розумово відсталими учнями цього віку.

Програми з образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання, фізичної культури, російської мови, російської мови (читання) для 2–4 класів ЗНЗ для розумово відсталих дітей **є гендерно нейтральними**, проте мають деякі ознаки і гендерної чутливості, і гендерних стереотипів.

Позитивним є те, що вивчення образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання, фізичної культури, російської мови, російської мови (читання) у 2–4 класах ЗНЗ сприяє всебічному розвитку пізнавальних можливостей розумово відсталих дітей. Головне призначення курсу «Образотворче мистецтво» «...полягає в художньо-естетичному розвитку учнів на основі досягнення освітньої (засвоєння елементарних художньо-естетичних знань і оволодіння графічно-практичними уміннями і навичками) і корекційно-розвивальної (сенсорний, інтелектуальний, емоційний розвиток) цілей». Основна мета

програми з музики – «...за допомогою комплексного використання різних видів музичного мистецтва дати змогу учням... ознайомитись із довкіллям (навколишніми звуками живої і неживої природи, шумами; емоційними характеристиками тварин та іншими відомостями) через художньо-емоційними характеристиками музичних творів, які служать додатковим інформаційним каналом і допомагають дітям краще запам'ятовувати навчальну інформацію». «Трудове навчання у допоміжній школі спрямоване на досягнення двох основних цілей: освітньої (засвоєння знань, вмінь, навичок) та корекційно-розвивальної (виправлення порушень розвитку, психофізичний розвиток у цілому». Фізичне виховання у ЗНЗ для розумово відсталих дітей має такі завдання: «...зміцнення здоров'я учнів, підвищення їхньої працездатності, формування правильної постави; формування знань з особистої гігієни, правил техніки безпеки під час заняття фізичними вправами, ознайомлення із впливом фізичного навантаження та природних факторів загартування на організм людини; здійснення корекції недоліків фізичного розвитку та порушень психомоторики; формування й удосконалення в учнів рухових умінь прикладного характеру, розвиток у них навичок використання їх у побутовій діяльності; виховання сталого, зацікавленого інтересу в учнів до уроків фізкультури, звички до систематичних занять фізичними вправами й іграми; сприяння розумовому та фізичному розвитку учнів, а також вихованню моральних і вольових якостей, відповідального ставлення до свого здоров'я, навичок культурної поведінки в місцях фізкультурно-спортивних заходів». Метою вивчення російської мови в початковій школі є «...сообщение школьникам элементарных знаний и формирование соответствующих им умений по языку и правописанию начального уровня коммуникативных умений, обеспечение такого речевого развития, которое поможет им успешно овладеть языком и речью в последующие годы обучения, а также усваивать знания по другим предметам, ...это коррекция нарушений психофизического развития с целью успешной адаптации и социализации в обществе». Мета курсу «Російська мова (читання)» – «научить учеников пути аналитико-синтетического способа читать, сформировать начальные элементы читательской культуры, доступные ученикам читательские и речевые знания в последующие годы обучения и усвоения знаний по другим предметам, коррекция нарушений психофизического развития школьников, воспитание посредством литературы нравственных норм». Усе зазначене відповідає гендерним підходам у навчально-виховному процесі.

Для тексту програми характерні прояви гендерної асиметрії мови.

Експертиза виявила доцільність долучення до складу програми матеріалу щодо гендерної рівності та створення для чоловіків і жінок однакових умов для реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Характеризуючи **зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів**, автори використовують іменник чоловічого роду *учень*. На нашу думку, таке формулювання є проявом гендерної асиметрії мови, тому **іменник чоловічого роду *учень* варто замінити на формулювання *учень/учениця, урівноважити тематику змістовних ліній мовною симетрією, що дасть змогу оцінювати і хлопчика, і дівчинку з однакової позиції***.

Під час вивчення в рамках курсу «Російська мова. Читання» художніх творів, народних і літературних казок, байок, віршів, прислів'їв, загадок тощо слід не тільки формувати в учнів розуміння прочитаного, а й закладати уявлення про гендерну складову.

На уроках з фізичної культури треба наполегливіше спрямовувати хлопчиків і дівчаток на партнерство без огляду на стать у спортивних змаганнях та спортивних досягненнях.

Щоб забезпечити гендерну рівність, рівні права і можливості чоловіків та жінок, зміст програм варто не стільки змінювати, скільки розширити щодо гендерної складової, запровадити гендерну термінологію, наголошувати на рівних можливостях та здібностях дівчаток і хлопчиків, не протиставляти дітей за статтю в різних сферах діяльності, відмовляючись таким чином від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Експерти Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні проаналізували 36 навчальних програм для спеціальних класів та загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими потребами, а саме:

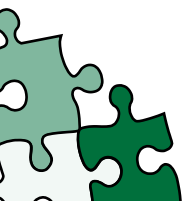
- 6 програм для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей,
- 13 програм для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку);
- 5 програм для 1–4 спеціальних класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей сліпих та зі зниженим зором зі складними вадами розвитку;
- 11 програм для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей.

Крім того, було зроблено комплексний огляд програм з компенсаторного розвитку сліпих учнів шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору.

Експертиза вказаних навчальних програм для спеціальних класів та загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими потребами щодо відображення в їхньому змісті гендерного компонента дає можливість констатувати, що вони є гендерно нейтральними (частину з них можна зарахувати до гендерно чутливих). Зміст цих програм потрібно вдосконалити, щоб зробити їх відповідними до вимог гендерних підходів у навчально-виховному процесі.

Для кожної з програм характерним недоліком є гендерна асиметрія мови.

1. У програмах з української мови пропонуємо додати питання.
 - 1.1. Під час ознайомлення з обрядами та традиціями українського народу, казками, оповіданнями, віршами додати питання «Гендерні ролі», щоб указати на однаково вагомій ролі жінок і чоловіків у сім'ї та в вихованні.
 - 1.2. В орієнтовних тематиках словникової та навчально-виховної роботи до тем «Людина», «Частини тіла», «Праця людини», «Професії» додати питання «Розподіл праці», враховуючи вікові особливості дітей.
2. У програмах з української мови (читання) і російської мови (читання) під час читання художніх творів українських і зарубіжних авторів, народних і літературних казок, байок, науково-популярних статей про працю людей, стосунки

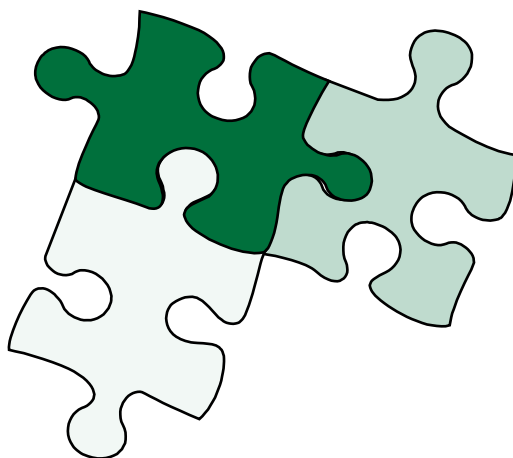
між людьми, дружбу, взаємодопомогу не тільки формувати в учениць і учнів розуміння прочитаного, а й закладати уявлення про гендерну рівність.

3. До змісту програм «Я і Україна» треба долучити питання «Особливості органів жінок і чоловіків» (замінивши таким чином питання «Органи людини»). Під час вивчення теми «Як спілкуватися з однолітками і дорослими» варто розглянути питання «Спілкування з хлопчиками та дівчатками». Питання «Риси характеру людей» слід викласти в редакції «Риси характеру чоловіків та жінок».
4. Під час вивчення курсу «Основи здоров'я» доцільно розширити зміст гендерного підходу, деталізувавши питання «Обов'язки хлопчиків і дівчаток у сім'ї», «Піклування про молодших братиків і сестричок у сім'ї», «Допомога найстаршим членам сім'ї – бабусям і дідусям» тощо.
5. Програми з предметно-практичного навчання, трудового навчання та фізичної культури пропонуємо вдосконалити шляхом уведення гендерної складової та гендерної термінології до змісту програм, що дозволить уникнути протиставлення дітей за статтю в різних сферах діяльності.
6. До програми з фізичної культури внести рекомендації щодо спрямування хлопчиків і дівчаток на партнерство без огляду на стать у спортивних змаганнях та спортивних досягненнях.
7. Під час вивчення образотворчого мистецтва треба звертати особливу увагу на диференціацію зображення чоловіків і жінок.
8. Під час вивчення музики доцільно враховувати гендерну складову, зокрема співвідносити характеристики жіночих та чоловічих персонажів.
9. Характеризуючи зміст програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, слід уникати проявів гендерної асиметрії мови, додавши до іменників чоловічого роду *учень, учитель* тощо відповідні іменники жіночого роду *учениця, учителька* тощо.

На думку експертів, програми для спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, треба відкорегувати відповідно до вимог Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року № 1834, що дозволить відмовитися від диференційованого, обмежувального підходу у вихованні хлопчиків і дівчаток, а також подолати стереотипні уявлення щодо неможливості рівноправного партнерства обох статей, які, на жаль, до цього часу побутують в українському суспільстві.

**ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА ШКІЛЬНИХ
ПІДРУЧНИКІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

ВСТУП	58
УКРАЇНСЬКА МОВА	64
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	77
ЛІТЕРАТУРА	82
МАТЕМАТИКА	85
ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	88
ПРИРОДОЗНАВСТВО	90
ГЕОГРАФІЯ	91
ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я	93
МИСТЕЦТВО	99
НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ	102
РЕКОМЕНДАЦІЇ	106

ВСТУП

Сучасна освіта переживає період перетворень, мета яких – підвищити якість освіти та стати джерелом демократичних змін в країні, що вимагає нових концептуальних підходів до навчання й виховання молоді. Нині загальноосвітня школа може пишатися набором альтернативних підручників для 5–9 класів, які складено відповідно до нових програм та стандартів і які відображають реалії сьогодення. Із погляду методології, вони узагальнюють багатий досвід підручникотворення, містять цінний історичний, теоретичний та практичний матеріал із кожного предмета. Реалії сучасного життя вимагають урахувати в підручниках зміни в соціальних ролях чоловіків і жінок, що відбуваються непомітно, а проте, впливають на свідомість та підсвідомість учнів. Реформа освіти в Україні має долучати гендерний компонент, урахувати те, що нові соціальні, економічні та екологічні ризики по-різному впливають на дівчат. Саме тому спроба гендерного аналізу підручників для середньої школи є важливою складовою впровадження гендерного підходу в практику навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

У 2005 році в Україні було ухвалено Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹ (далі – Закон). У ньому встановлено механізми «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Одним з таких механізмів має стати гендерно-правова експертиза чинного законодавства України, що визначається як «аналіз, результатом якого є висновок про відповідність/невідповідність нормативно-правового документа принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (стаття 1 «Визначення термінів»). Але йдеться не тільки про документи чинного законодавства.

У статті 21 Закону читаємо: «Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»².

Виникає питання: як мають проводити таку експертизу, на яких теоретичних засадах вона має бути побудована, якими мають бути постулати, принципи, критерії, методи такого дослідження?

Мета нашого дослідження – розробити рекомендації щодо проведення гендерного аналізу шкільних підручників. Іншими словами, нам потрібно визначити, хто може здійснювати гендерний аналіз шкільних підручників і яким чином.

Наші рекомендації ми презентуємо у вигляді набору світоглядних, наукових та професійних компетенцій, якими повинні володіти експерти, приступаючи до гендерного аналізу.

Компетенції (лат. *competentia*) – коло питань, у яких людина добре обізнана, маючи відповідні знання та досвід. Компетенцію розглядають як складну соціально-дидактичну структуру особистості, засновану на знаннях, придбаному життєвому досвіді та цінностях.

¹ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

² Там само.

Крім того, у структуру компетенції зараховують внутрішню мотивацію, психологічну та практичну готовність до досягнення якісних результатів у своїй діяльності³.

Набір компетенцій та їх ієрархія визначаються характером дослідження (гендерний аналіз), його основоположними цільовими установками (відповідність/невідповідність дискурсу підручника принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків), а також реальними можливостями експерта (світогляд, цінності, знання, навички, досвід та ін.). Визначимо ключові компетенції, які формують особистість експерта, здатного до успішного проведення гендерного аналізу шкільних підручників. На наш погляд, експерти мають володіти такими компетенціями:

- соціокультурні гендерні;
- науково-гендерні;
- професійно-методологічні.

Соціокультурну гендерну компетенцію розглядають як світоглядну категорію. Вона заснована на ціннісних орієнтаціях людини, її знаннях і соціальному досвіді. Сучасні соціокультурні умови потребують формування особистості, здатної виявляти готовність до порозуміння та співпраці, терпимості до інакомислення, співчуття, критичного осмислення будь-яких суджень, особистості, що уникає категоричності в думках і поглядах та демонструє вміння трансформувати й долати конфліктні ситуації.

Однією з основних складових такої компетенції є гендерна чутливість, тобто переконання в тому, що «методи дослідження й аналізу мають враховувати існуюче становище жінок і чоловіків та сприяти встановленню гендерного балансу»⁴. Об'єктивний та коректний аналіз соціальних проблем суспільства є можливим тільки з позицій гендерного підходу. У цьому аспекті гендерний підхід розглядають «як ознаку політичної культури, властиву активній представницькій демократії, що полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю гендерного підходу є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликають неоднакові їх реакції та мають для них різні наслідки»⁵.

Отже, світоглядні цінності (установки) такої людини відповідають принципам демократії й толерантності. Частиною її світогляду є культура гендерної рівності, яку розглядають як одну з загальнолюдських цінностей. Важливим є переконання в тому, що формування громадянського суспільства та досягнення справжньої демократії неможливе без досягнення гендерної рівності.

Науково-гендерна компетенція. Проведення кваліфікованого гендерного аналізу потребує від експертів неабиякої обізнаності у питаннях гендерної теорії та практики.

Це передбачає володіння:

- теоретичними постулатами та принципами теорії гендеру;
- ключовими поняттями гендеру;
- наявними методами та критеріями гендерного аналізу.

³ Мартынюк А.Я. К вопросу о компетентностно ориентированной парадигме в образовании / А.Я.Мартынюк // Ученые записки ТНУ. – Т.23 (62). – 2010. - № 2. – Ч.2: Филология. Социальные коммуникации. – С.48.

⁴ Кікінеджи О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник / О.М.Кікінеджи, О.Б. Кізь. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – С.109

⁵ Там само.

Проведення об'єктивної гендерної експертизи шкільних підручників можна здійснити, тільки застосовуючи *теоретичні постулати та принципи теорії гендеру*.

У розробці гендерної теорії є декілька напрямів. До основних, з погляду соціальних і гуманітарних наук, належить теорія соціального конструювання гендеру. Вона заснована на двох постулатах:

1. Гендер конструюється (будується) з допомогою соціалізації, розподілу праці; системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації.
2. Гендер конструюється й самими індивідами на рівні їхньої свідомості (тобто гендерної ідентифікації), прийняття заданих суспільством установок, норм і ролей й підстроювання під них (в одязі, зовнішності, манері поведінки і т. д.)⁶.

Таким чином, *гендер* – категорія соціальна, це система ролей, статусів, відносин, відповідальностей, які по-різному формуються суспільством для жінок і чоловіків, а потім транслуються й контролюються з допомогою соціальних інституцій (сім'ї, держави, суспільства). Див. *Таблицю 1*.

Таблиця 1

Аналіз формування та закріплення гендерних пріоритетів у шкільних підручниках

Індикатори - показники статусів та стосунків жінок і чоловіків у суспільстві	Де та як формуються (текст, ілюстрація, завдання, приклади та ін.)	Як транслуються (приклади)
Соціальні ролі Статуси Сфери діяльності Відносини Відповідальності		

Другою умовою проведення аналізу та опису його результатів є володіння термінологічним апаратом гендерних досліджень. Треба підкреслити, що гендерний аналіз відрізняється від досліджень інших типів, оскільки він використовує конкретні базові теоретичні поняття, а саме: *гендерна рівність, рівні права жінок і чоловіків, рівні можливості жінок і чоловіків, гендерно-правова експертиза, гендерні ролі, гендерні стереотипи*. Їх тлумачення отримало легітимність у Законі (стаття 1 «Визначення термінів»), на це перш за все й мають спиратися експерти.

Третя умова. Проведення кваліфікованого гендерного аналізу потребує не тільки високого рівня обізнаності у питаннях гендерної теорії та практики, її впровадження в різних країнах світу, але вимагає й розробки *критеріїв* гендерної експертизи та відповідної *методики* її проведення. *Критеріями гендерної експертизи* є такі головні положення:

- гендерно зумовлений поділ праці є джерелом багатьох гендерних дисбалансів та нерівності в суспільстві;
- поняття «доступ до ресурсів» і «контроль за ресурсами» не є тотожними;
- важливими ресурсами є не лише матеріальні ресурси, але також і час, знання, доступ до інформації та можливість її отримання;

⁶ Воронина О.А. Гендер / О.А.Воронина // Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А.Денисовой. – Москва: Информация – XXI век, 2002. – С.22-23.

- досягнення гендерної рівності *де-юре* не обов'язково означає забезпечення гендерної рівності *де-факто*;
- культура, уявлення та стереотипи істотно впливають на доступ та контроль за ресурсами і, у такий спосіб, на фактичне забезпечення гендерної рівності⁷.

Основний метод гендерної експертизи – контент-аналіз. Це якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у кваліфікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів.

Об'єктом дослідження у будь-якому разі є документ, а процедура дослідження передбачає й якісні, й кількісні моменти.

Предметом контент-аналізу можуть бути як проблеми соціальної дійсності, котрі висловлюються чи, навпаки, приховуються в документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження.

Важливий аспект дослідження документів – вивчення самого змісту документа. Це може бути аналіз тільки однієї сукупності текстів чи аналіз однієї сукупності текстів у порівнянні з іншими сукупностями.

Учені виділили три процедурні рівні контент-аналізу з погляду наявності характеристик змісту й надійності висновків:

- 1) вивчення змісту без виходу за його межі;
- 2) дослідження співвідношення змісту й об'єктивних даних;
- 3) аналіз співвідношення змісту з характеристиками та процесами в комунікаторі й реципієнті, прогнозування ефектів повідомлень і висновків про комунікатора й аудиторію⁸.

Тому дуже важливим у процесі гендерного аналізу є постійне порівняння (зіставлення), чи дослідження співвідношення, змісту освітніх стандартів і програм зі змістом статей Закону та найбільш поширеними гендерними стереотипами, серед яких:

- стереотипи щодо закріплення сімейних та професійних ролей стосовно статі (сімейна сфера маркується як жіноча, професійна – як чоловіча);
- стереотипи, що пов'язані з відмінностями у змісті праці (прерогатива жінок – сфера обслуговування, чоловіків – творча, керівна діяльність).

Усі ці дії дають багато можливостей для дослідження і наявного, і прихованого змісту інформації [3].

Гендерний аналіз дискурсу шкільних підручників може бути доповнено якісною оцінкою їхнього змісту, яка формується на підставі даних із Таблиці 2.

Таблиця 2

Типи дискурсу підручників щодо наявності/браку гендерного компонента

Загальна характеристика дискурсу	Наявність/брак гендерного компонента у змісті та структурі підручника
Гендерно нейтральний «гендерно сліпий» (gender blind)*	У змісті немає гендерного компонента.

⁷ Впровадження гендерних підходів: Практичний посібник. - Київ: ТОВ «К.І.С.», 2002. – 142 с. Режим доступу: <http://www.undp.sk/genderlibrary>.

⁸ Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1283>.

Гендерно маркований чи гендерно стереотипний	Зміст базується на гендерних стереотипах. Жінки та чоловіки представлені нерівномірно.
Гендерно маркований чи змішаний	Зміст включає і деякі гендерні стереотипи, і гендерно збалансовану інформацію.
Гендерно маркований, трансформаційний чи гендерно чутливий	Зміст базується на позиціях гендерної рівності. Гендерний компонент ураховано послідовно. Жінки та чоловіки представлені рівномірно.

Примітка. Іноді брак гендерного компонента у змісті того чи іншого тексту позначають терміном «гендерно сліпий». Так, у деяких міжнародних документах підкреслюється: «Демократія за визначенням не може дозволити собі бути гендерно сліпою» (gender blind)⁹. Тому терміни «гендерно нейтральний» та «гендерно сліпий» доцільно використовувати як синоніми. На наш погляд, незважаючи на те, що термін «гендерно сліпий текст» емоційно не є нейтральним, проте він, без сумніву, є більш точним.

Професійно-методологічна компетенція полягає у володінні конкретними «сценаріями» (кроками) гендерного аналізу шкільних підручників. Ці дії потрібно відтворювати в такій послідовності:

1. Перш за все в структурі підручників має бути виділено основні об'єкти для спостереження. Це ілюстрації, тексти й завдання до них, зміст яких пов'язаний з різними сферами соціального життя: «сім'я», «школа», «вулиця», «громадський транспорт» і тому подібне. Усі вони транслюють обширну гендерно марковану інформацію.

2. Отримані дані доцільно розташувати в таблицях, складених на підставі співвідношення таких параметрів, як сфера соціального життя (удома, поза домом), вік «діючих осіб» (дорослі – жінки й чоловіки, діти – дівчатка й хлопчики), гендерні маркери (жінки – мами, бабусі, доньки; чоловіки – татусі, дідусі, сини). Варто звернути увагу на:

- соціальні ролі,
- статуси,
- сфери діяльності,
- відносини,
- відповідальності.

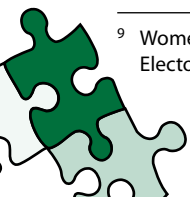
Сфера соціального життя вдома (сім'я) передбачала виділення таких індикаторів: «домашня робота й родинні обов'язки», «вільний час» і його конкретизатори – ігри, заняття, захоплення. Вони розглядалися з врахуванням гендерно вікових маркерів. Наприклад, домашні обов'язки кожного члена сім'ї визначалися в співвідношенні з його або її статтю й віком.

Опис сфери соціального життя поза домом базувався в основному на двох індикаторах: для дітей – це індикатор «вільний час» і його конкретизатори – іграшки, ігри, заняття, спорт і тому подібне; для дорослих – це індикатор «професії й сфера праці».

3. Далі слід порівняти зміст текстів і ілюстрацій зі змістом найбільш поширених гендерних стереотипів. Серед них:

- стереотипи, що стосуються закріплення *родинних* і *професійних* ролей відповідно до статі [родинна сфера (удома) маркується як жіноча, а професійна (поза домом) – як чоловіча];

⁹ Women in Parliament, A Revised Edition (Ed. Julie Ballington, Azza Karam). International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Stockholm, 2005.

- стереотипи, пов'язані з відмінностями у *змісті праці* (жінкам уготовано виконавчу, обслуговувальну роботу, діяльність чоловіків – творча, розвивальна, керівна);
- стереотипи маскулінних і фемінних *якостей й властивостей особистості* (наприклад, в образі дівчинки підкреслено емоційність, увічливість, акуратність, а в образі хлопчика акцент зроблено на активності, самостійності, лідерських якостях)¹⁰.
- стереотипи, що відбивають *особливості проведення вільного часу* (дівчатка грають з ляльками, плетуть і вишивають, хлопчики грають з машинками й літаками, ходять на рибалку, грають у футбол і хокей).

4. З допомогою «гендерного дзеркала» виявлятимуться гендерні асиметрії, несиметричність соціальних та культурних ролей жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків, що підтримується суспільством. Іншими словами, це нерівність «шансів» чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток у різних соціальних сферах, обумовлена традиційними уявленнями про їхнє призначення.

Принцип «гендерного дзеркала», або принцип гендерної симетрії, – один з унікальних підходів, які використовують в процесі гендерного аналізу для подолання впливу гендерних політик. Він тісно пов'язаний з реверсією (зміною) ролей і соціальною деролізацією (виходом з ролі)¹¹.

Здійснюючи гендерний аналіз підручників, слід урахувувати особливості дисципліни. Гуманітарні науки давно стали предметом гендерного аналізу, оскільки складовою їх вивчення є відносини макрорівня: «групи чоловіків і жінок – суспільство», відносини «особистість – суспільство». Точні науки продукують гендерні стереотипи імпліцитно, неявно, в процесі вивчення предметів, залежно від логіки подачі матеріалу, змісту підручника, статі вчителя та його гендерних установок.

Одне із завдань нашого дослідження – підтвердити, що сучасні підручники для середньої ланки є статевотипізованими, тобто вони подають чоловічі цінності як єдині й універсальні, а за жіночі цінності мають материнство й сім'ю; мова підручників містить/не містить сексистські установки; жінки неадекватно представлені в навчальних матеріалах. Ознайомлення педагогічної громадськості з результатами таких досліджень дасть змогу по-новому розглянути проблему виховання статей і здійснити теоретичні пошуки її розв'язання.

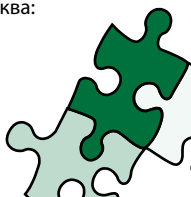
Упровадити гендерний підхід у роботу загальноосвітньої школи неможливо без гендерного аналізу нинішніх підручників та робочих зошитів.

Уперше гендерну експертизу навчальної літератури було зроблено в 1986 році (А. Мішель). В Україні цю проблему методично опрацював П. Фролов. Гендерний аналіз підручників у Росії було виконано Т. Барчуною, Р. Сабіровим; в Україні аналіз підручників початкової школи виконали О. Аніщенко, Т. Говорун, О. Кікінежді; підручників середньої ланки – Н. Городнова, С. Вихор; гендерний аналіз підручників з англійської мови здійснила Л. Яценко.

Методами дослідження були: 1) контент-аналіз; 2) якісний аналіз тексту. З допомогою контент-аналізу відстежували, як зображено чоловічу та жіночу стать у малюнках,

¹⁰ Смирнова А.В. Учимся жить в обществе. Гендерный анализ школьных учебников / А.В.Смирнова. – Москва: Олита, 2005. – С.8.

¹¹ Уповноважувальна освіта: Посібник для тренерів / За ред.. О.Суслової. – Київ: Довіра, 2002. – С.54.

сюжетах оповідань, змісті математичних задач тощо. Він доволі простий і наочний, тому дозволяє, незважаючи на недостатньо глибоке вивчення, виявити деякі тенденції.

Реалізувати гендерний компонент в підручниках для школи можна на кількох рівнях.

По-перше, це рівень змісту навчального предмета. У підручниках цей рівень вибудовують відповідно до чинних навчальних програм. Процедура схвалення підручників Міністерством освіти і науки, молоді та спорту, що передбачає проведення конкурсу на основі незалежної експертизи та вимоги до видавництва, які готують їх до публікації, фактично не залишає можливостей для висвітлення на їхніх сторінках компонентів змісту, не передбачених програмою. Тож рівень змісту щодо гендерного компонента в обох аналізованих підручниках буде таким самим.

По-друге, це формальний рівень стилістичного оформлення тексту навчальної книжки, що передбачає (здебільшого) монологічний чи діалогічний виклад навчального матеріалу, обрані авторами формули звертання до дітей, авторський стиль формулювання завдань тощо.

По-третє, це текстовий рівень запропонованих учням вправ для виконання, наведених у підручнику прикладів, текстових ілюстрацій мовних явищ тощо.

По-четверте, це рівень методичного апарату, тобто рівень практичного засвоєння мови, рівень тих ситуацій, на прикладі яких діти мають можливість управлятися в застосуванні отриманих мовних знань.

По-п'яте, рівень ілюстрацій.

Автори здійснили аналіз підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2010/2011 навчальному році.

Усі проаналізовані підручники пройшли конкурсний відбір і були видрукувані за державний кошт.

Для гендерного аналізу підручники для 6-го класу обрано не випадково, адже вони містять не лише тексти, а й чимало задач, різнорівневих завдань та достатню кількість ілюстрацій.

УКРАЇНЬСКА МОВА

У 6-му класі загальноосвітніх навчальних закладів для викладання курсу «Українська мова» дозволено використовувати два підручники, а саме: *«Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова; «Рідна мова. 6 клас» С. Єрмоленко, В. Сичової*. Перш ніж аналізувати їх, дозволимо собі кілька вступних зауваг.

Оскільки підручник має висвітлювати зміст, передбачений програмою навчального курсу, доречно побіжно дати характеристику тій частині цього освітнього документа, що стосується обраного для експертизи класу. У 6-му класі передбачено опанування таких «мовних» тем: лексикології (7 годин), словотвору й орфографії (8 годин), морфології й орфографії [іменник (18 годин), прикметник (15 годин), числівник (8 годин), займенник (8 годин)]. «Мовленнєва» змістова лінія, спрямована на вдосконалення практичних навичок користування мовою, передбачає низку робіт з розвитку навичок аудіювання,

читання мовчки й уголос, відтворення готового тексту, створення власних висловлювань в усній і письмовій формі. Соціокультурна змістова лінія передбачає тематику текстів, на основі яких відбувається навчання мови (іншими словами, тематику текстів вправ, які автори добирають у підручнику), а також текстів, які мають створювати учні. У соціокультурній лінії передбачено «сферу відношень», довкола яких розгортається спілкування на уроці української мови. Ці «відношення» у 6-му класі, зокрема, такі: «Я і українська мова та література», «Я і національна культура (звичаї, традиції, свята, культура взаємин, українська пісня», «Я і мистецтво (традиційне і професійне)», «Я і Батьківщина, людство, Всесвіт», «Я і рідна природа», «Я і ми (родина, класний колектив, народ, людство)», «Я як особистість». Навіть такий побіжний аналіз засвідчує, що гендерний компонент на рівні змісту в навчальній програмі не тільки не реалізовано, а й не виявлено. У зв'язку з цим варто зазначити, що принаймні в двох темах гендерна проблематика є доречною: йдеться про тему «Іменник» (уроки, присвячені опрацюванню граматичної категорії роду) та тему «Лексикологія», у межах якої передбачено розгляд питань, пов'язаних з уживанням стилістично нейтральної та забарвленої лексики, культурою вживання доречних мовних засобів у спілкуванні. Добре залучено гендерний компонент у соціокультурній змістовій лінії, у якій, зокрема, передбачено тематику текстів, засобами яких відбувається навчання мови в 6-му класі. З-поміж запропонованих формулювань є й гендерно чутливі, а саме: «Мамина колискова», «Національний одяг і сучасна мода. Символіка народного костюма» (сфера «Я і національна культура»); «Мати – берегиня роду. Звичаї в сім'ї. Етика спілкування» (сфера «Я і ми»). Водночас не можна не помітити, наскільки загально сформульовано рекомендовану тематику: настільки, що доводиться робити висновок про формальний рівень залучення гендерного компонента до цього розділу навчальної програми. Утім цей формалізм почасти виправдано рекомендаційним характером соціокультурної змістової лінії.

Отож, аналізуючи в гендерному аспекті підручники української мови для 6-го класу на рівні змісту, мусимо враховувати, наскільки чутливою/нечутливою до гендеру є навчальна програма. В аналізованих підручниках ми справді не натрапили на теоретичний виклад питань, пов'язаних з гендерною проблематикою. Єдиний виняток – параграфи, присвячені темі «Рід іменника» (у підручнику О. Глазової, Ю. Кузнецова – № 16 «Рід іменників. Іменники спільного роду»; у підручнику С. Єрмоленко, В. Сичової – № 24 «Рід іменників. Іменники спільного роду»). Щоправда, згадка про гендерно чутливі питання в них є побіжною, ледь не формальною. Так, у підручнику О. Глазової, Ю. Кузнецова на с. 134 зазначено, що «*є іменники, які належать до чоловічого роду, проте можуть позначати осіб і чоловічої, і жіночої статі: професор, інженер, лейтенант, біолог*». Далі читаємо: «*Іменники на зразок професорка, математичка належать до просторіччя. На означення окремих професій існують форми чоловічого й жіночого родів: учитель – учителька; письменник – письменниця*» [там само]. У підручнику С. Єрмоленко, В. Сичової інформацію про іменники спільного роду викладено ще лаконічніше: «*Деякі іменники мають подвійний (спільний) рід. Це стосується назв людей за їхніми рисами характеру, поведінкою, професією (невдаха, причепа, соня, ябеда, роззява, суддя, листоноша, водій, голова). Визначається рід таких іменників за зв'язком слів у реченні*». Окрім того, авторки пропонують невеличку замітку в рубриці «Це цікаво», з якої діти довідуються про те, що терміни «чоловічий рід, жіночий рід, середній рід прийшли до нас із грецької

граматики», а також про те, що «не всі мови мають категорію роду» [с. 92]. Текст цієї рубрики вважаємо вдалим, оскільки він розширює лінгвістичні уявлення дітей, проливаючи світло на те, що в мовознавстві, так само, як і в інших галузях знань, термінам властива певна умовність: вони відбивають уявлення людей, і ці уявлення з часом можуть змінюватися. Доречною у зв'язку з цим була б згадка про гендерні реформи мов, ініційовані в деяких країнах.

Аналіз формального рівня оформлення тексту згаданих підручників також дає підстави для загального висновку, що зумовлено певною стилістичною традицією і тим, що відповідних приписів до книжок для школи не сформульовано. Варто зважати й на те, що підручники української мови мають навчити власне граматики, а граматичний лад нашої мови передбачає вживання іменників, прикметників, займенників чоловічого роду на означення осіб і чоловічого, і жіночого роду. Тож словосполучення *дорогі шестикласники* (для звертання до шестикласників і шестикласниць), *кожен з вас* (коли йдеться і про кожного, і про кожну) є цілком нормативними. Ба більше: вислови на кшталт *шановні учні й учениці, кожен та кожна з вас* відповідно до норм української мови трактують як мовний надлишок, вони є не просто стилістичним огріхом, а й граматичною помилкою, тож уживання таких конструкцій свідчить про недостатній рівень мовної компетенції. Зрозуміло, автори підручників мови не можуть пропагувати хибні, ненаукові явища. Так само в підручнику не доречно викладати наукові ідеї, до яких немає однозначного ставлення з-поміж науковців. Інша річ, що стиль підручника має бути легким, дохідливим; авторам варто обирати нейтральні звертання, уникати категоричності й монологічності викладу. Проаналізуємо, як втілили ці настанови автори рецензованих підручників.

О. Глазова, Ю. Кузнецов обрали для своєї книжки стримано-нейтральний стиль з переважанням наукового викладу теоретичного матеріалу та коментарів-інструкцій до вправ. Застосування графічної символіки дає змогу уникати повторів та загалом скоротити обсяг пояснювального тексту.

У підручнику немає традиційної передмови, а коротке слово-звертання «Любий шестикласнику!» вміщено перед елементами апарату орієнтування – таблицею умовних позначень та змістом. Утім така лаконічність не призводить до знеособлення книжки, втрати авторами свого «Я», оскільки на звороті титулу подано вичерпну інформацію про авторів, наукового редактора та творчу групу розробників. Цікаво, що, окрім авторки Олександри Глазової, згадано й інших учасниць проекту та вказано їхню посаду у видавництві або зазначено ділянку роботи, пор.: «Ірина Красуцька – заступник керівника проекту, редактор-організатор; Валентина Максимовська – організатор виробничого процесу; Галина Кузнецова – економічний супровід проекту». Завдання до вправ побудовано як означено-особові речення, у яких дієслова-присудки наказового способу вказують на 2-гу особу множини, наприклад: *прочитайте, визначте слова...; опишіть малюнок...; перепишіть речення...; складіть і запишіть висловлювання на тему...* Запитання сформульовано здебільшого як двоскладні речення з підметом *ви*, пор.: *Як ви вважаєте, навіщо потрібні словники дорослим людям?*

Схожий стиль обрали й авторки другого підручника. Принагідно зауважимо, що С. Єрмоленко – авторитетний учений-мовознавець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувачка відділу стилістики та культури мови Інституту української мови, тож у стилістичному плані її книжка є своєрідним еталоном.

У формулюваннях завдань авторки використовують означено-особові речення, у яких дієслова-присудки наказового способу вказують на 2-гу особу множини, наприклад: *прочитайте, доберіть, поясніть, спишіть, пригадайте* тощо. В авторських текстах, запропонованих до опрацювання у вправах, часто вживаними є форми *прислухайтесь, поміркуймо* тощо. Дієслова 1-ої особи множини наказового способу використано й у назвах рубрик «*Запам'ятаймо*», «*Усміхнітесь*», «*Пригадаймо*», що створює ефект присутності авторів, «вирівнює» статус учасників опосередкованого текстом спілкування, надає викладові діалогічності.

Третій рівень аналізу – це рівень текстів вправ, які автори пропонують учням для виконання. Аналізуватимемо їх за кількома критеріями, а саме:

1) хто автор цитованих текстів чи речень (за лінгводидактичною традицією, усі цитовані фрагменти, що використовуються в підручнику з ілюстративною або навчальною метою, мають бути паспортизовані; оскільки прізвища авторів указують у дужках без скорочень, то вони створюють своєрідне людське тло, відтак, часто повторювані, прізвища перетворюються на сигнали, що впливають на формування певних стереотипів або заперечують ці стереотипи, наприклад уявлення про те, що з-поміж жінок менше видатних письменників тощо);

2) якою є тематика цитованих текстів та речень (наскільки ця тематика є ґендерно чутливою).

Перший критерій надається для кількісного вимірювання. Так, порохувавши всі покликання, отримали результати, узагальнені в *Таблиці 3*.

Таблиця 3

Підручники	Загальна кількість уривків	Авторство текстів		Без зазначення автора	Автор не визначений (з газети тощо)
		жінки	чоловіки		
Глазової О., Кузнецова Ю.	216	21	58	101	36
Єрмоленко С., Сичової В.	463	13	86	360	3

Уважаємо за потрібне наголосити на відмінних підходах до відбору текстів вправ, що їх утілювали автори рецензованих підручників. У таблиці привертає увагу перша колонка, де наведено загальну кількість текстових уривків: **216** у підручнику О. Глазової, Ю. Кузнецова (далі – *Підручник 1*) та **462** – С. Єрмоленко, В. Сичової (далі – *Підручник 2*). Істотна відмінність жодним чином не пов'язана з обсягом книжок та кількістю вправ у них: у *Підручнику 1* загальна кількість вправ – 614, а в *Підручнику 2* – 612. Неоднакова кількість текстових фрагментів зумовлена, як зазначали вище, різними підходами авторів. С. Єрмоленко та В. Сичова віддають перевагу навчанню мови на текстологічній основі; інший авторський колектив ілюструє мовні явища здебільшого окремими реченнями. Відтак у *Підручнику 1* переважають вправи, складені з окремих речень, а в *Підручнику 2* – текстові вправи, більшість з яких належить авторам підручника. Саме тому в *Підручнику 2* велика кількість текстів (360) не містить посилання на автора. Отже, аналіз текстів підручників за першим критерієм дає підстави для висновку, що з погляду дотримання паритетності статей у цитуваннях обидва підручники є ґендерно нейтральними.

Дещо іншою є ситуація в цитуванні окремих речень. Для аналізу цього аспекту обрали розділ «Лексикологія» (у *Підручнику 1* – с. 44–91; у *Підручнику 2* – с. 26–57). Кількісні показники наведено в *Таблиці 4*.

Таблиця 4

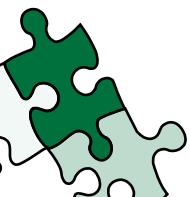
Підручники	Загальна кількість	Авторство цитат		Авторство не визначено
		жінки	чоловіки	
<i>Глазової О., Кузнецова Ю.</i>	104	16	70	28
<i>Єрмоленко С., Сичової В.</i>	16	-	15	1

Зведені кількісні показники свідчать про те, що посилання на авторів висловлювань можуть впливати на формування уявлення про меншу вагу жінок в інтелектуальній сфері суспільства. Уживаємо тут форму «можуть впливати», оскільки для аналізованих підручників важливо брати до уваги участь жінок в авторських колективах, а для *Підручника 2* – ще й те, що цитати-речення є надзвичайно дрібним структурним компонентом.

У *Підручника 1* кількість текстових фрагментів, у яких головна героїня – жінка, відноситься до кількості текстів з головним героєм чоловіком як 1:3 (12 і 37 текстів відповідно). Образи, у яких постають чоловіки в цьому підручнику, узагальнено в *Таблиці 5*.

Таблиця 5

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова (сторінки)	Характерні висловлення
Захисник, герой, мужній воїн	С. 16–17; 85; 247; 248	<i>Невідомо, чи дожила б дитина до наступного морозного ранку, якби не Денисові небайдужість та наполегливість.</i>
Державник, мудрий володар, впливовий історичний діяч	С. 60; 105; 128; 227	<i>Байдак гетьмана йшов попереду. До нього, мов діти до матері, горнулися всі козацькі чайки.</i>
Винахідник, майстер, професіонал	С. 60–61; 63–64; 69; 85	<i>П'єр Дро уславився на весь світ. Інші майстри почали його наслідувати.</i>
Батько, вихователь, наставник	С. 76; 132–133; 193; 222	<i>У родині художників діти змалечку стають свідками чуда. Щодня вони бачать, як батько стоїть за мольбертом...</i>
Моральний взірць; людина, здатна до шляхетних учинків; скромний і невибагливий	С. 38; 56; 240–241; 252	<i>Наздогнав Вітя діда й повернув йому гаманець. Виявилось, що була в ньому вся дідова пенсія, а за неї йому місяць жити.</i>

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова (сторінки)	Характерні висловлення
Митець, художник, славетний син свого народу; творча особистість	С. 56–57; 75; 76; 81; 119–120; 184; 190; 198–199; 219; 256	<i>Сотні картин написав козацький син, славетний живописець Володимир Боровиковський. На все життя залишився він чоловіком простим і милосердним.</i>
Знавець мови, відмінник	С. 267	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Хто зачарував? Дослідник чи відділ? Що ти, Оленко, говориш?</i> – <i>Сама не знаю. Ти мене, Дмитрику, зовсім заплутав.</i> – <i>Ти сама себе заплутала, бо неправильно вживаєш займенники.</i>
Неосвічений, зверхній, нахабний	С. 82–83	<i>Силкуючись удавати з себе пана, інспектор без жалю нівечив і українську, і російську мови, нехтуючи першу і не знаючи другої.</i>
Боягуз	С. 163	<i>Жив собі хлопець. І був він таким боягузом, що боявся усього на світі.</i>
Бешкетник	С. 239	<i>Ми йому пояснили, що прийшли перевідати хворого товариша. На це він відповів, що нас витримати – треба здоров'я, як у слона, мати.</i>

Уважаємо за потрібне звернути увагу на тексти, у яких образи чоловіків увиражено в порівнянні з образами жінок. Так, у вправі 575 на с. 267 висновок про вищий рівень компетентності в граматиці української мови хлопця Дмитра ґрунтується на порівнянні його з дівчинкою Оленкою. У вправі 536 на с. 247 учням запропоновано опрацювати текст про геройський учинок харківського школяра Дениса Панченка, який урятував маленьку дівчинку, що загубилася. У вправі 538 на с. 250 наведено уривок з твору О. Гончара, у якому двоє чоловіків розмірковують про доцільність людської усмішки. До розмови долучилася дівчина Ліда, і чоловіки, вислухавши її аргументи, поблажливо погодилися з ними, пор.: *«Дивись, яка вона категорична в питанні усмішки... думаю, Ліда тут має рацію...»*. Гендерними стереотипами позначено образи чоловіка-гетьмана й жінки, чоловік якої належав до ворожого табору, у вправі 82 на с. 60 (автор наведеного уривка – В. Кулаковський): *«З передпокою долинув жіночий плач і гомін суперечки. До гетьмана просилася молодиця. Дружина панського наглядача, отого, що людей тяжко мучив. Суд над тим виродком уже призначено... Просить на чоловіка зглянутися. Діти в неї...»*

З невеличкої скриньки гетьман вийняв тугу набитий грішми гаман.

– *Отут, Петре, гроші. Для неї і дітей. Віддаси. А допомгти не можу. Усе суд вирішить»*.

Образи жінок, що постають з уривків текстів, запропонованих у вправах підручника, не відповідають усій гамі соціальних ролей, притаманних сучасній жінці. Цей висновок ілюструє Таблица 6.

Таблиця 6

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова (сторінки)	Характерні висловлення
Мисткиня, художниця, творча особистість, яка зреклася буденної суєти	С. 79; 80; 212	<i>Катерина Білокур зайшла у свою кімнату... Цей її тихий світ подарував їй стільки чистих хвилин самотності, злагоди із собою, стільки натхнення її душі. Ніде не було так святково, як у цих чотирьох стінах під білою стелею...</i>
Славетна співачка	С. 167	<i>Коли співає Матвієнко Ніна У повені пісенної ріки, Встає у тихім чарі Україна, Встає душа народна незглибима І владно озиваються віки...</i>
Господиня	С. 33; 67	<i>Моя сестра переїхала до нової квартири, і в суботу ми ходили до неї в гості... Я дуже рада за свою сестру та її родину.</i>
Жінка/дівчинка, яка потрапила в біду і яка потребує допомоги	С. 16–17; 60; 247	<i>Набрив хлопець-знахар чарівної роси, пішов до царського палацу і сказав цареві для хворої царівни готувати купіль. Накрапав у ту купіль роси. Царівна скупалася й одужала. Вдячний цар хотів видати свою дочку за хлопця заміж. Та той бути царевим зятем не схотів, а залишився знахарем...</i>
Дочка	С. 193	<i>Татко й доня йдуть лісом...</i>
Продавчиня насіння	С. 31	<i>Навесні тут жінка продавала насіння...</i>
Співрозмовниця	С. 250; 267; 268	<i>– Доброго ранку, Ольго Петрівно! Ви сьогодні повернулися з відпустки? Як ви посвіжіли! Стали ще гарнішою! – Дякую, Тетяно, на доброму слові. Яка ти привітна й чемна дівчинка! Після спілкування з тобою завжди поліпшується настрій.</i>

Складається враження, що згадки про жінок у Підручнику 1 є випадковими, оскільки в більшості проаналізованих текстів героїні виконують другорядну або епізодичну роль. Так, у додатках до основного тексту підручника вміщено довідник «Видатні особистості», у якому подано стисло інформацію про видатних діячів, згаданих у текстах вправ. Довідник наводить інформацію про 20 діячів, серед яких 19 чоловіків і лише одна жінка (художниця Катерина Білокур). Вище зазначали, що тематику текстів у загальних рисах схарактеризовано в навчальній програмі. Зрозуміло, що в ній немає конкретних вимог до персоналій і тим більше до кількості згадок про них. Проте доводиться констатувати, що відчуття міри в доборі текстів зрадило авторам. І йдеться не лише про гендерний аспект,

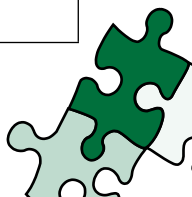

а й про низьку художню вартість багатьох фрагментів, що засвідчують приклади в таблицях. Не уникнули автори й гендерно некоректних згадувань. Наведемо приклади кількох таких фрагментів. С. 33, частина IV: «Сусідко! Гей, сусідко! Чому ви не поставите між соняшників опудало? Горобці ж насіння повипивають! – А нащо опудало? Я й сама цілісний день на городі»; с. 233, вправа 499 : «Де більше двох баб, там торг, де більше трьох – там ярмарок»; с. 233, вправа 500 : «Запасеного на трьох хлопців завжди вистачить на шістьох дівчат».

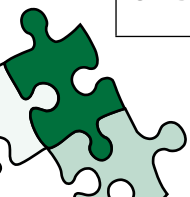
Підручник С. Єрмоленко, В. Сичової, як наголошували вище, відзначається текстовим розмаїттям. Різноманітною є й палітра образів жінок та чоловіків, що постають в уяві учнів. Так само, як і для Підручника 1, узагальнимо ці образи в таблицях.

Таблиця 7

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Єрмоленко, В. Сичової (сторінки)	Характерні висловлення
Патріот, поціновувач і оборонець рідної мови	С. 2; 6; 8; 31; 67; 99; 123	<i>Я глухий – без мови, Мовчазний – без пісні... А без Батьківщини – Я навіки мертвий. (В. Крищенко)</i>
Державник, мудрий володар, впливовий історичний діяч	С. 13; 18; 19; 21; 31; 35; 37; 38; 39; 42; 43; 130; 182	<i>Дмитро Вишневецький не хотів підкорятися ні польському королеві, ні московському цареві, ні кримському ханові. Йому доводилося бути дипломатом... У народній пісні оспівано вірність Україні та стійкість легендарного ватажка Дмитра Вишневецького.</i>
Винахідник, учений	С. 48; 99; 100; 103; 104; 110; 111; 112; 118; 121; 122; 123; 129; 130; 131; 199; 200; 252	<i>Наш видатний співвітчизник Іван Пулюй займався фізикою, математикою, астрономією. Володів 15 мовами. Був відомим педагогом, політиком, громадським діячем. Праці І. Пулюя, відкривача ікс-променів, є актуальними й сьогодні...</i>
Мудрець, філософ, книжник	С. 48; 66-67; 81; 83; 95; 259	<i>Григорія Сковороду називали мандрівним філософом, збирачем народної мудрості, просвітником.</i>
Майстер своєї справи, професіонал, трудар	С. 50; 246; 268	<i>Виноградар, дідусь Порфирів, із зав'язаними очима, самим тільки доторком пальців визначив сорок сортів винограду і жодного разу не помилився.</i>
Батько	С. 17; 53; 92; 143; 220	<i>Ти лежиш іще впоперек ліжка Ну до чого мале й чудне! А до тебе незримі віжки Прив'язали цупко мене. (В. Симоненко)</i>

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Єрмоленко, В. Сичової (сторінки)	Характерні висловлення
Дідусь	С. 84; 112; 115; 155	Густим лісом ішли двоє подорожніх – Дідусь і Онук...Подорожні напились. – Спасибі тобі, струмок, – сказав Дідусь. – Навіщо ви, Дідусю, сказали струмкові спасибі? – Якби води напився вовк, він міг би не подякувати, а ми не вовки, а люди – не забувай цього, Внучку.
Учитель, наставник	С. 52; 122; 155; 159; 172; 174	Рейнгольд Глієр засновує стипендію для підтримки кращих студентів консерваторії
Учень-дотепник	С. 7; 52; 65; 75; 122; 155; 159; 172	Кумедні ситуації зі шкільного життя, здебільшого діалоги між учителем та учнем.
Митець, художник; творча особистість	С. 68; 70; 72; 85; 86; 91; 93; 95; 141; 142; 143; 145; 146; 147; 151; 152; 154; 157; 165; 167; 171; 173; 174; 178; 182; 202; 210; 211; 213; 218; 219; 221; 224; 237; 256; 264	Це полотно одного з видатних українських художників ХХ ст. Федора Кричевського. Розгляньмо уважно автопортрет художника. Велична, мов монумент, постать. У погляд і – почуття власної гідності, надзвичайна внутрішня сила, життєва енергія, рішучість. Найпривабливішу красу і найвеличнішу силу випромінює автопортрет Ф. Кричевського.
Славний спортсмен	С. 189; 191; 192; 201; 202; 267	Валерій Борзов – дворазовий олімпійський чемпіон, чемпіон світу, Європи з легкої атлетики... Його спортивна кар'єра розпочалася у віці 12 років... Тренер навчив його любити спорт, бути дисциплінованим, уникати травм, володіти собою – навчив перемогати.
Продавець	С. 174; 194	Кумедні ситуації, відтворені в жанрі анекдоту.
Захисник, герой, мужній воїн	С. 147	Життєві ситуації, відтворені в жанрі бувальщини.
Легендарний герой	С. 31; 104; 159; 191; 243; 259	Людина мріяла літати з давніх часів. Одна з легенд розповідає про Дедала та його сина Ікара... У пам'яті людській Ікар – це символ прагнення людства до нових злетів.
Син видатної жінки	С. 17	Син княгині Ольги Святослав був дуже відважним, хоробрим.

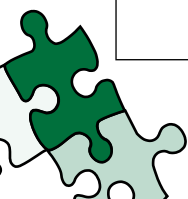
Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Єрмоленко, В. Сичової (сторінки)	Характерні висловлення
Син/онук/брат	С. 9; 14; 17; 19; 23; 31; 36; 53; 65; 84; 87; 92; 94; 101; 112; 115; 116; 124; 132; 143; 148; 153; 155; 160; 163; 172; 175; 194; 216; 220; 266	<i>Приїхали в гості до бабусі Дмитрик та Ярослава. Побачила дітей сусідка та й каже до бабусі: «Ось ваші внуки вже й у колодочки вбилися»... «Ось і про дітей, коли вони дорослішають, можна сказати, що вони вбиваються у колодочки», – пояснювала бабуся онукам.</i>
Шкодар	С. 23	<i>Герой анекдоту.</i>
Чоловік, який щойно вийшов з лікарні	С. 245	<i>Омелян Трохимович Глек лише вчора повернувся з лікарні в рідне село...</i>
Лідер у класі	С. 51	<i>Шостий «Б» готувався до президентських виборів... Реальних претендентів було двоє – Вовочка Таратута і Боря Бородавка.</i>
Моральний взірець; людина, здатна до шляхетних учинків	С. 51	<i>Двоє дорослих із хлопчиком збирали конвалії... Раптом хлопчик сказав: «Мамо! Тату! Навіщо нам стільки конвалій? Вони ж у хаті швидко загинуть!». Батьки подивилися на сина, потім один на одного, й усі троє повільно пішли ліською дорогою. У мене потепліло на душі. Хлопчик нагадав дорослим: природі не варто завдавати болю.</i>
Друг	С. 230; 243	<i>Якось Петрусь з Мишком гуляли в садку...</i>
Невмілий оповідач	С. 20	<i>– Та, розумієте, так здорово! Спочатку, значить, він раптом довідується, а потім, розумієте... Ну, словом, просто здорово... Загалом, так би мовити, він спочатку не знає... А потім, розумієте, він уже знає, а вона... Ну, загалом, здорово... Розумієте?</i>

З таблиці зрозуміло, що образи чоловіка/хлопця змальовано в Підручнику 2 різнопланово: хоч і переважають образи з позитивною оцінкою, що, загалом, є закономірним для навчальної книжки, проте помітною залишається тенденція до характеристик у різних життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим уважаємо за потрібне звернути увагу на велику кількість текстів із рубрики «Із бабусиної скрині» (загалом у підручнику таких текстів – 24), у яких персонажі – бабуся та онука Яся й онук Дмитрик. Бабуся є втіленням життєвої мудрості, досконалого знання мови, а діти, як і належить етичним міжпоколінним комунікаторам, є допитливими й зацікавленими співрозмовниками з рівноправними ролями й статусами. Багато текстів, у яких хлопчика змальовано в ситуаціях спілкування з мамою або татом, учителькою чи вчителем, дідусем, продавцем у магазині тощо, у яких він часто помиляється, хитрує, набирається досвіду. В аналогічних ситуаціях зображено й дівчаток, хоч тексти про хлопців переважають кількісно. Жіночі образи узагальнено в Таблиці 8.

Таблиця 8

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова (сторінки)	Характерні висловлення
Мудра, розсудлива, владолубна правителька	С. 15 (два тексти); 16 (два тексти)	<i>Про розум, енергійність, далекоглядність Ольги свідчать літописці. Вольова й сильна, вона впродовж двадцяти п'яти років була могутньою правителькою.</i>
Славетна художниця, творча особистість	С. 158; 161; 162; 163	<i>Три картини Катерини Білокур потрапили на міжнародну виставку до Парижа. Там їх побачив Пабло Пікассо, який про українську майстриню пензля відгукнувся словами: «Якби ми мали живописця такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про нього цілий світ!»</i>
Славетна співачка, артистка	С. 168; 214; 220	<i>Соломія Крушельницька виконувала провідні партії в 64 операх на сценах найпрестижніших театрів світу. Сольні концерти вона завжди закінчувала виконанням українських народних пісень. Так велика українка вшанувала свій народ.</i>
Видатна поетеса	С. 61; 63	<i>Лариса Петрівна Косач – таке справжнє ім'я видатної письменниці Лесі Українки. З дитинства вона багато читала, вільно володіла кількома європейськими мовами. Перший вірш дівчинка написала в дев'ятилітньому віці. А коли Лесі Українці було тринадцять, її поезії вже надрукували у львівському журналі «Зоря».</i>
Учений-педагог, громадська діячка	С. 106; 108	<i>Софія Русова, шведка за походженням, присвятила своє життя українській педагогіці й освіті.</i>
Учителька	С. 7; 44; 89; 152; 253; 255	<i>З малими дітьми кожній матері нелегко. А коли мати ще й учителька?</i>
Матір	С. 7; 49; 108; 194; 205; 238; 250-251; 253	<i>Життєві ситуації, відтворені в діалогах з дітьми.</i>
Бабуся, наставниця, мудра порадиця	С. 9; 14; 17; 19; 23; 31; 36; 65; 84; 87; 94; 101; 112; 116; 124; 132; 148; 153; 160; 163; 172; 175; 194; 216	<i>У розмовах з онукою Ясею та внуком Дмитриком пояснює значення українських фразеологізмів.</i>
Майстер своєї справи, господиня	С. 51; 194	<i>Життєві ситуації, відтворені в жанрі бувальщини.</i>
Жіноча мода	С. 97	<i>У новітній історії початок моді на жіночі штани поклали американки, які в 40-х роках ХХ століття запропонували перші моделі брюк.</i>

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Підручник «Рідна мова. 6 клас» О. Глазової, Ю. Кузнецова (сторінки)	Характерні висловлення
Дочка/онука/сестра	С. 9; 14; 17; 19; 23; 31; 36; 65; 84; 87; 94; 101; 112; 116; 124; 132; 148; 153; 160; 163; 172; 175; 194; 216; 266	<i>Завжди, тільки-но бачив їх удвох, я відразу світлішав. Бачив же переважно вранці, коли вони, тримаючись за руки, йшли до школи... Брат-десятикласник і сестричка-першокласниця.</i>
Учениця, жартівлива й допитлива подруга	С. 73; 241; 254	<i>Життєві ситуації, відтворені в жанрі бувальщини або анекдоту.</i>
Співрозмовниця, учасниця ігор	С. 22-23; 232	<i>Опис народної гри «Маринка», де умови пояснено для двох дівчаток.</i>

З таблиць видно, що образні втілення чоловіків та жінок у Підручнику 2 на текстовому рівні майже врівноважено кількісно (17 типових чоловічих образів до 13 жіночих) і що вони тематично близькі. Порівняймо, наприклад, деякі тематичні блоки з таблиць: *мудрий володар – мудра правителька; митець, художник – славетна художниця, творча особистість; учитель, наставник – учителька; син/онук/брат – дочка/онука/сестра; винахідник, учений – учений-педагог, громадська діячка; батько – матір; дідусь – бабуся, наставниця, мудра порадиця*. І хоч за кількістю текстів, у яких ці типи втілено, переважають тексти з чоловічими образами, усе-таки вважаємо, що є підстави говорити про гендерну рівновагу дискурсивного простору підручника С. Єрмоленко, В. Сичової.

Ще один можливий рівень залучення гендерного компонента до структури підручника мови – рівень методичного апарату. Проаналізуємо завдання та вправи з підручників, що спрямовані на моделювання життєвих ситуацій, на прикладі яких автори пропонують дітям управлятися в застосуванні отриманих мовних знань (до аналізу залучили матеріали вступних уроків, тем «Повторення, узагальнення та поглиблення вивченого» й «Лексикологія»; у Підручнику 1 це сторінки 8–91; у Підручнику 2 – сторінки 6–57, а також матеріали до уроків розвитку зв'язної мови, зокрема складання діалогів у Підручнику 2 на с. 232–234). До уваги брали вправи та завдання, у яких автори пропонують учням або скласти власне висловлення (усно чи письмово), або розіграти з однокласниками діалог.

Варто зазначити, що в обох підручниках переважають гендерно нейтральні формулювання на кшталт: *Складіть і запишіть висловлювання на тему «Не бійтесь заглядати у словник» (Підручник 1, с. 13); Напишіть твір-роздум за поданими початковими фразами «Школа для мене – це...», «Пригадую перший день, коли...», «Я навчаюся, щоб...», «Роки шкільного життя не варто марнувати, бо...» (Підручник 2, с. 20)*. Чимало завдань в обох підручниках пропонують теми висловлень на вибір, пор.: *Складіть опис кімнати, у якій міг би жити ваш улюблений літературний або історичний герой. Домисливши до опису зачин та кінцівку, напишіть твір «Тут міг би жити...» (князь Святослав, Русалонька, Гаррі Поттер...)* (Підручник 1, с. 71).

Складіть твір-мініатюру на одну з тем: «Моя майбутня професія», «Мій тато – програміст (менеджер, автослюсар, юрист...), «Моя мама – продавець (редактор, модельєр, кондитер...)». Використовуйте слова-професіоналізми (Підручник 2, с. 50). Вправи, які передбачають складання діалогів, в обох підручниках пропонують ситуації, у яких

спілкуються діти (син/донька) з батьками (матір'ю/батьком), однокласники/однокласниці, друзі/подруги, пор.:

Використавши деякі з поданих у рамці слів і словосполучень, складіть і попарно розіграйте діалоги, що могли б відбутися між:

- дівчатками-однокласницями, одна з яких відвідала улюблену вчительку;
- хлопцями, одному з яких пощастило побувати у гостях в улюбленого спортсмена;
- дівчинкою, яка допомагала переїжджати в нове помешкання своїй бабусі, та її сусідкою (Підручник 1, с. 68).

Складіть і розіграйте телефонний діалог до однієї із запропонованих ситуацій.

1. Ліфт, яким ви їхали, зупинився. Ви просите допомоги через переговорний пристрій.
2. Ви передаєте повідомлення для мами, що затримуєтеся на репетиції фольклорного ансамблю.
3. Ви з другом домовляєтеся піти на риболовлю. (Підручник 2, с. 233).

Проаналізовані приклади дають підстави стверджувати, що методичний апарат обох підручників є гендерно нейтральним, оскільки здебільшого надає учням можливість вибирати тему висловлення. Аналізовані підручники своїми завданнями та вправами, що передбачають створення власних висловлень, не нав'язують учням гендерних стереотипів, а орієнтують їх використовувати мову в різноманітних життєвих ситуаціях.

Насамкінець зупинімося на ілюстративному компоненті підручників мови. Варто зазначити, що авторські колективи та видавництва реалізували різні підходи до ілюстрування. Так, *Підручник 1* оздоблено репродукціями, більшість з яких мають текстівки-підписи, де вказано ім'я художника та назву твору; натомість *Підручник 2* ілюстровано малюнками, виконаними спеціально до текстів цієї навчальної книжки. З огляду на це, ми не вважаємо доцільним застосовувати порівняльний аналіз ілюстративних матеріалів. Спробуймо лише з'ясувати кількість зорових образів жінок та чоловіків. Цю інформацію узагальнено в *Таблиці 9*.

Таблиця 9

Підручники	Зорові образи		
	Жінки	Чоловіки	Жінки та чоловіки разом
Глазової О., Кузнецова Ю.	17	19	14
Єрмоленко С., Сичової В.	27	63	12

Отже, застосування процедури гендерної експертизи до аналізу підручників української мови для 6-го класу дає підстави зробити висновок, що обидві навчальні книги є гендерно нейтральними. Щоправда, автори не уникли окремих гендерно некоректних згадувань, певної диспропорції в репрезентації жінок та чоловіків: у підручнику О. Глазової, Ю. Кузнецова це особливо помітно в цитуванні окремих речень та на текстовому рівні, а в підручнику С. Єрмоленко, В. Сичової – на рівні ілюстрацій, де переважають чоловічі зорові образи. Однак треба відзначити й позитивні тенденції: прагнення авторів обох підручників дотримуватися паритетності статей у завданнях, спрямованих на формування комунікативної компетенції, а в підручнику С. Єрмоленко, В. Сичової – актуалізацію гендерно чутливої проблематики в текстовому компоненті, створення засобами текстів вправ широкої палітри образів жінок та чоловіків, що відповідають історичному минулому й сьогоденню України та сприяють утвердженню ідеї рівності статей.

УКРАЇНЬКА ЛІТЕРАТУРА

Об'єктом аналізу виступають підручники для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів: *Мовчан Р.В., Українська література. 6 клас; Авраменко О.М., Шабельникова Л.П., Українська література. 6 клас; Дудіна Т.К., Панченков А.О., Українська література. 6 клас.*

У підручниках української літератури, так само як і в підручниках української мови, реалізація ґендерного компонента можлива на кількох рівнях. **По-перше**, це рівень змісту навчального предмета. Цей рівень у підручниках вибудовують відповідно до чинних навчальних програм. Процедура схвалення підручників Міністерством освіти і науки, молоді та спорту, що передбачає конкурс на основі незалежної експертизи, та вимоги до видавництва, які готують їх до видання, фактично не лишають можливостей для висвітлення на їхніх сторінках компонентів змісту, не передбачених програмою. Тож рівень змісту щодо ґендерного компонента в усіх аналізованих підручниках буде той самий.

По-друге, це текстовий рівень – рівень змісту запропонованих учням для текстуального опрацювання творів.

По-третє, це формальний рівень – рівень стилістичного оформлення тексту навчальної книжки, що передбачає монологічний (здебільшого) чи діалогічний виклад навчального матеріалу, обрані авторами формули звертання до дітей, авторський стиль формулювання завдань тощо.

По-четверте, рівень ілюстрацій.

Оскільки підручник має висвітлювати зміст, передбачений програмою навчального курсу, доречно побіжно схарактеризувати цей освітній документ у тій його частині, яка стосується обраного для експертизи класу.

У 6 класі для текстуального вивчення, на яке відведено 54 години, запропоновано 63 твори, з яких 18 – народні пісні. Авторами цих творів є: чоловіки (35 творів); жінки (10 творів). Тож літературна продукція письменників та письменниць у кількісному вимірі може бути проілюстрована відношенням 3:1. Якщо проілюструвати відношенням кількість запропонованих для вивчення письменників та письменниць (відповідно 17 – чоловіки і 4 – жінки), то висновок про неоднакову репрезентацію чоловіків та жінок у курсі української літератури буде іще очевиднішим. Програма передбачає опрацювання на уроках у 6 класі творів таких письменниць: Лесі Українки (поезії «Мрії», «Як дитиною, бувало...», «Тиша морська» – 2 години), Ліни Костенко (поезії «Дощ полив...», «Пісенька про космічного гостя», «Кольорові миші» – 2 години), Ірини Жиленко (поезії «Жар-птиця», «Підкова», «Гном у буфеті» – 1 година), Емми Андіївської («Казка про яян» – 2 години). Час, відведений на опрацювання згаданих творів українських письменниць, становитиме майже 13%, що є трошки вищим показником ніж для всього шкільного курсу (9,5%).

Незважаючи на загалом низьку репрезентацію літературної творчості українських письменниць у змісті навчального матеріалу в 6 класі, програму можна оцінити як ґендерно чутливий документ. Такий висновок ґрунтується на залученні ґендерної проблематики через зміст літературних творів, увагу до характеристики жіночих образів. Так, ґендерна проблематика є заторкуваною в 6 класі під час роботи над календарно-обрядовою поезією, зокрема веснянками, щедрівками, купальськими піснями, колисковими, уривками з

повісті О. Довженка «Зачарована Десна» (образи матері, баби Сашка), віршів І. Калинця, С. Чернілевського (образ матері), легендою «Про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею», стрілецькою піснею «Ой, у лузі червона калина похилилася» (образ України-матері), повістю В. Близнеця «Звук павутинки» (образ Ніни), оповідань С. Васильченка (образ матері) тощо.

Ідеї, які актуалізовано в жіночих образах у запропонованих відповідно до програми творах, узагальнено в Таблиці 10.

Таблиця 10

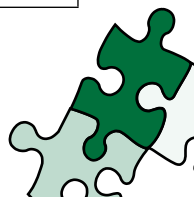
Ідеї, втілені в образах жінок	Твори	Характерні висловлення
Батьківщина-Україна	«Молитва» («Боже великий, єдиний...») О.Кониського; «Ой, у лузі червона калина» С. Чарнецького, Г.Труха; легенда «Про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею»; «Євшан-зілля» М.Вороного; «Тарасова ніч» Т.Шевченка	<i>Світлом науки і знання Нас, дітей, просвіти...</i> <i>Обдарувавши всіх, ...раптом побачив [Господь] дівчинку. Вона була боса, на голові мала вінок із червоної калини... Узяла дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Україно, мамо люблю!</i>
Щасливе родинне життя	«І досі сниться: під горою...» Т. Шевченка, «Теплота родинного інтиму» С. Чернілевського «Зачарована Десна» О.Довженка «Писанки» І.Калинця	<i>І досі сниться, вийшла з хати Веселая, сміючись, мати...</i> <i>В хаті, що прив'язана до неба Світанковим маминим вогнем.</i>
Людська гідність	«Мрії» Лесі Українки	<i>Погляд мій спускався нижче, На того, хто розпростертий, До землі прибитий списом, Говорив: «Убий, не здамся!»</i>
Сила духу	«Як дитиною, бувало...», «Тиша морська» Лесі Українки	<i>Як дитиною, бувало, Упаду собі на лихо, То хоч в серце біль доходив, Я собі вставала тихо.</i>
Повага до особистості	«Маленький горбань» С. Черкасенка	<i>До дівчат можна – вони не зобидять.</i>
Яскрава індивідуальність, творча особистість	«Кольорові миші» Л.Костенко, «Жар-птиця», «Підкова» І. Жиленко «Звук павутинки» В.Близнеця	<i>Було тій Анні, може, десять років... Вона робила кольорові миші</i>

Що ж до конкретних образів жінки, то їх не можна вважати вичерпними й такими, що відповідають усій гамі соціальних ролей, характерних для сьогодення. Цей висновок ілюструє Таблиця 11.

Таблиця 11

Соціальні ролі, втілені в образах жінок	Твір (назва та автор), у якому цей образ сконструйовано	Риси характеру, характеристики, обов'язки жінок, що впливають зі створеного образу
Жінка/дівчинка, яка розважається співами й танцями на дозвіллі	Народні пісні: веснянки – «Ой весна, весна – днем красна», «Кривий танець», «Ой кувала зозуленька»; русальні пісні – «У ржі на межі», «Ой біжить, біжить мала дівчина», «Проведу я русалочки до бору», «Заплету віночок», «Ой вінку мій, вінку»; жниварські – «Маяло житечко, маяло», «Там у полі криниченька», «А сонечко котиться, котиться». В.Діденко «На долині туман», Л.Лепкий «Гей, видно село»	Життерадісність, товариськість, надія на гарну жіночу долю (ворожіння на вінках про гарного чоловіка), емоційність, ліричність.
Матір	Народні пісні: колискові – «Ой ти, коте, коточок», «Ой ну, люлі, дитя, спать»; Т.Шевченко «Тарасова ніч»; Т.Шевченко «І досі сниться: під горою...», С.Чернілевський «Теплота родинного інтиму», О.Довженко «Зачарована Десна», І.Калинець «Писанки» В.Винниченко «Федько-халамидник»; С.Васильченко «Басурмен»	Ніжність, турботливість, самопожертва. Уособлення рідного краю, Батьківщини. Берегиня роду, уособлення щасливого родинного життя, хранителька традицій. Обмеженість, запопадливість перед вищим, затурканість, грубість.
Кохана	Л.Лепкий «Гей, видно село», Т.Шевченко «Думка»	Вірність, щирість.
Подруга, товаришка	С.Черкасенко «Маленький горбань»; В.Близнець «Звук павутинки»	Товариськість, щирість, милосердя, здатність до співчуття, розважливості, поміркованість, моральна досконалість.
Мисткиня, художниця, творча особистість, яка зрелася буденної суєти	Леся Українка «Мрії», «Як дитиною, бувало...», Л.Костенко «Пісенька про космічного гостя», «Кольорові миші» Леся Українка «Тиша морська», Л.Костенко «Дощ полив...», І.Жиленко «Жар-птиця», «Підкова», «Гном у буфеті»	Людська гідність, інтелектуальність, сила духу. Споглядальність, здатність до рефлексії, філософічність, здатність помічати красу.

Соціальні ролі, втілені в образах жінок	Твір (назва та автор), у якому цей образ сконструйовано	Риси характеру, характеристики, обов'язки жінок, що впливають зі створеного образу
Учениця	І.Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»	Сумлінність, відповідальність, дотримання правил
Господиня	О.Довженко «Зачарована Десна», І.Калинець «Писанки»	Працьовитість, турботливість.

З таблиці помітно, що жінки постають здебільшого в традиційній ролі матері, господині, коханої, подруги. І хоч у текстах, передбачених для текстурального опрацювання, їхня моральна досконалість не викликає сумніву, проте очевидним є нижчим соціальний статус жінки порівняно з чоловіком, акцентовано її роль у сфері обслуговування, натомість применшено різноманітну фахову діяльність.

Аналіз формального рівня оформлення тексту згаданих підручників так само дає підстави для загального висновку, що зумовлено певною стилістичною традицією, а також тим, що відповідних приписів до книжок для школи не сформульовано, а граматичний лад нашої мови передбачає вживання іменників, прикметників, займенників чоловічого роду на означення осіб і чоловічого, і жіночого роду. Тож словосполучення *дорогі шестикласники* (для звертання до шестикласників і шестикласниць), *кожен з вас* (коли йдеться і про кожного, і про кожену) є цілком нормативними. Інша річ, що стиль підручника має бути легким, дохідливим; авторам до снаги обирати нейтральні звертання, уникати категоричності й монологічності викладу. Проаналізуємо, наскільки втілили ці настанови автори рецензованих підручників.

Підручник Р. Мовчан, як зазначає авторка в анотації, «є підручником-діалогом». Для цієї навчальної книги обрана особлива стилістика та своєрідна манера авторської розповіді – довірливо-сповідальна, підкреслено авторська, що сприяє створенню комфортного середовища на уроці й дає змогу уникнути звичайного для навчальних текстів дидактизму, безапеляційності авторської позиції. У передмові (с.3) Р. Мовчан, закликає учнів *„частіше прислухатися до свого серця, бо воно реагує на мистецтво найчутливіше, а також і до чужих думок, щоб зіставити їх зі своїми“*. Авторка наголошує на колективній співпраці як на передумові успішного навчання. Крім зазначеного вище, вважаємо за потрібне наголосити на послідовно втілюваній авторській позиції, що полягає в обстоюванні винятково індивідуального сприйняття мистецтва загалом і літератури зокрема, пор.: *«Книжка навчить тебе читати осмислено, розуміти художній твір як мистецтво, створене уявою, фантазією, думкою письменника»*. Про неформальність такого підходу свідчить величезна – для підручника навіть безпрецедентна – кількість особистісно зорієнтованих запитань на кшталт *«Що думаєш про це ти? Які з уривків (віршів, прислів'їв, загадок тощо) тобі сподобалися найбільше? Чи любиш ти слухати музику? Що, на твою думку, означає вислів...? Так, у темі „Пригоди і романтика“, у якій опрацьовано уривки з 3-ох повістей, наведено 91 запитання, з яких 35 стимулюють до висловлення власної думки, апелюють до особистого досвіду дитини, її сприйняття, вражень тощо. Тож, фактично, 40% завдань особистісно спрямовані, і це виражено мовною формою – звертанням на ти – та змістом того, про що запитують, пор.:*

„Чи притаманна тобі допитливість? Тебе манять таємниці довколишнього світу? Чи погоджуєшся, що прочитані книжки допомагають їх відкривати?“ (с. 162) або *„Чи розповідав тобі хтось з дорослих про своє дитинство? Як ти думаєш, навіщо? У твоєму житті є щось таке, про що хотілося б пам'ятати завжди?...Пригадай, як ти прокидаєшся вранці. Чи маєш відчуття, що все найголовніше – попереду?“* (с. 91).

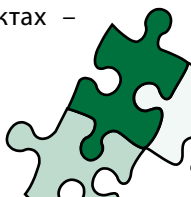
Діалогічну манеру викладу обрали для свого підручника й

О. Авраменко, Л. Шабельникова, що особливо помітно у формулюваннях запитань, де до учнів автори звертаються на *ти*, пор.: *Пригадай, що таке фольклор; Назви відомі тобі народні пісні. Яка з них подобається тобі найбільше?; Чим приваблюють тебе сучасні виконавці? Що спільного й відмінного зауважуєш між ними і давніми співцями – рапсодами, бардами, менестрелями, кобзарями? Назви рубрик сформульовано з використанням дієслів 1-ої особи множини теперішнього часу («Відтворюємо прочитане», «Аналізуємо зміст і особливості художнього твору», «Творчо мислимо», «Виконуємо домашнє завдання»), що створює ефект присутності авторів, «вирівнює» статус учасників опосередкованого текстом спілкування, посилює ефект діалогу.*

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова за формою методичного апарату є інтерактивним. Як і на лежить підручникам такого типу, він починається докладним роз'ясненням того, як з ним слід працювати (коментарі до умовних позначок – символів рубрик «Пригадайте», «Працюємо разом», «Вузлик на пам'ять», «Перевірте себе», «Додому» та інструктаж з організації форм колективної діяльності «Працюємо в парах», «Працюємо в малих групах», «Обговорюємо в загальному колі»). Як відомо, інтерактивні технології є найбільш ґендерно чутливими з-поміж арсеналу педагогічних методів та прийомів, що й визначає загалом позитивну оцінку формального текстового рівня цього підручника. Партнерській роботі на уроці сприятиме, безперечно, й рубрикація тексту, чітке структурування матеріалу за етапами роботи: постановка цілей у формі очікуваних результатів, узагальнення наприкінці уроку та запитання для перевірки результативності роботи на уроці, домашнє завдання.

Аналіз ілюстративних рядів підручників української літератури для 6 класу дає підстави для висновку про другорядність їхньої ролі. Підручники на загал дешево й бідно ілюстровані; ілюстрації здебільшого є випадковими, їх використано з метою оздоблення; окрім підручника Т.К.Дудіної, А.О.Панченкова, вони ніде методично не опрацьовані. Тематично й жанрово ілюстрації складають кілька типів:

- портрети письменників, твори яких передбачено вивчати (переважають портрети чоловіків відповідно до визначеного програмою переліку імен);
 - жанрові картини українських художників, тематично близькі до творів, що вивчаються;
 - сюжетні ілюстрації (здебільшого мініатюри) до опрацьованих текстів;
 - малюнки дітей – вихованців художніх шкіл – за мотивами творів української літератури;
 - фотографії з архівів письменників, з чією творчістю відбувається знайомство на уроці.
 - Оскільки ілюстрації не підпорядковані дидактичній меті кожного конкретного уроку, проаналізуємо їх лише у кількісному та формальному аспектах –
- Таблиця 12.*

Таблиця 12

Критерії аналізу		Підручники	Авраменка, Шабельникової	Р.В. Мовчан	Дудіної, Панченкова
Портрети письменників	<i>чоловіків</i>		18	7	23
	<i>жінок</i>		4	1	4
Фотодокументи	<i>без жінок</i>		2	4	1
	<i>із зображ. жінок</i>		--	1	--
Жанрові картини	<i>без зображ. людей</i>		5	16	5
	<i>без жінок</i>		4	6	8
	<i>із зображ. жінок</i>		5	17	10
Малюнки до творів	<i>без зображ. людей</i>		13	9	8
	<i>без жінок</i>		30	20	12
	<i>із зображ. жінок</i>		23	5	10
Оформлення обкладинки і форзаців	<i>загальна к-ть мал.</i>		13	3	2
	<i>к-ть зображ. жінок</i>		--	1	12
	<i>к-ть зображ. чолов.</i>		4	1	4

Отже, застосування процедури гендерної експертизи до аналізу підручників української літератури для 6 класу дає підстави для висновку, що всі згадані в рецензії навчальні книги є гендерно нейтральними. Щоправда, автори не уникли окремих гендерно некоректних згадувань, певної диспропорції в репрезентації жінок та чоловіків, що особливо помітно в кількості винесених для текстуального опрацювання творів українських письменників та письменниць, а також на рівні ілюстрацій, де в усіх підручниках переважають чоловічі зорові образи. Варто зазначити, що рівень змісту навчального матеріалу з української літератури (і ті автори, твори яких уміщено в підручниках, і, власне, самі твори) визначено навчальною програмою. Тож удосконалення шкільних курсів літератури в аспекті досягнення гендерної рівності варто розпочинати з програм.

ЛІТЕРАТУРА

Об'єкт нашого аналізу – шкільний підручник з літератури: *Література: Учебник-хрестоматія для 6 класу общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / Симакова Л. А., Орлова А. Д., Орлова А. Д. – К.: Вежа, 2006. – 256 с..*

I. Автори творів

У тексті підручника не представлено творів жодної письменниці або поетеси. З-поміж усіх поетів, письменників, яких неодноразово згадують у підручнику, тільки один раз зустрічається ім'я поетеси Белли Ахмадуліної.

Кожний розділ супроводжується роздумами письменників або поетів про творчість. Усього таких роздумів – 15. Тільки один з них належить жінці – І. Одоєвцевій.

II. Художні твори

Героїчне минуле представлено воєнними битвами, кулачними боями, переможами та переможеними (чоловіками):

«**Давид Сасунский**»: «схватил меч», «разрубил пополам», «околел Мелик» (с. 63–68);

«**Робин Гуд и маленький Джон**»: «Словно лома удар был чужого удар» – «Так ударил, что дол загудел!..», «Разошелся чужой – так и брызнула кровь...» (с. 72).

Усе ж не можна не зазначити, що в підручнику показано, хоч і не так розлого, й інший бік героїки – заклик до миру, співпраці та взаєморозуміння:

«**Песнь о Гайавате**»: «Закурил Владыка Жизни Трубку мира, созывая все народы к совещанью. Ваша сила – лишь согласие, а бессилие – в разладе. Примиритесь, о дети! Будьте *братьями* друг другу!» (с. 79, 81). Однак заклик до співпраці звернено передусім до *братів-чоловіків*, а де ж сестри-жінки?

III. Герої та героїні творів

Майже в усіх творах підручника герої – чоловіки або хлопчики. «Портрети» героїнь «виписано» лише в таких творах: В. Распутін «Уроки французької», Р. Рождественський «Ксенії», Є. Євтушенко «Спутниця».

Образи героїв і героїнь повністю відповідають ґендерним стереотипам.

Образи чоловіків, хлопчиків

Таблиця 13

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Приклади
Сміливці, захисники, воїни Хлопчик має обов'язково дістати освіти.	<i>Заговорило что-то во мне – наверно, мужская гордость. Собрался с духом. Держался, как мог.</i> (Є. Євтушенко «Спутниця»). Л. Толстой «Дитинство» В. Распутін «Уроки французької»

Таблиця 14

Образи жінок, дівчаток

Риси характеру, характеристики, обов'язки	Приклади
<p>Негативні риси характеру</p> <p>Найвище призначення жінки – материнство.</p> <p>«Визнання» в жінці людини (цитуюмо без коментарів)</p>	<p>... почти все люди боятся показаться смешными. Особенно боятся показаться смешными женщины и поэты.... Зато никто не может так ловко выставить человека смешным, как хороший поэт или женщина (Ф. Искандер «Тринадцатый подвиг Геракла»).</p> <p>Питання та завдання: <i>Как древние греки понимали материнство? С чем, самым насущным для жизни человека, сравнивали его? Каким образом достигается выразительность и эмоциональность повествования, когда речь идет о материнской печали и радости Деметры? (с. 15) Какими чувствами окрашены воспоминания главного героя о матери и о том, как он любил ее в детстве? Какой на всю жизнь запомнил Николенька любовь своей матери?</i> Прочитайте выразительно в лицах диалог матери с сыном из главы «Детство».</p> <p><i>Ей было девять, и я не знал, что с ней мне делать. Но все сомненья я вскоре отверг – девчонка, а все-таки человек</i> (Є. Євтушенко «Спутница»).</p>

Про роль батьківства написано дуже мало, однак чоловік-батько не просто виховує, а й учиє важливим життєвим принципам.

Р. Рождественський «Ксенії»: « Будет самой счастливой твоя и моя земля. В это верит отец! И ты – непременно – верь! Целый час ты живешь на планете... Привыкай дышать...».

IV. Ілюстрації

У підручнику «Література. Учебник-хрестоматія для 6 класу шкіл з російським мовним навчанням» – 16 ілюстрацій. На 12-ти з них – зображення чоловіків або хлопчиків, на 4-х – жінок та дівчат.

Таблиця 15

Заняття чоловіків	Заняття хлопчиків	Заняття жінок	Заняття дівчаток
Беруть участь у битвах; подорожують; рятують дітей від грози	Ведуть кораблі (хлопчик за штурвалом корабля; пишуть вірші (юний Пушкін)	Танцюють (слов'янське свято); роблять щеплення дітям	Няньчать молодших дітей

Таким чином, «дискурс підручників історії та літератури є одним із ресурсів «створення гендеру», тим інтелектуальним простором, де формуються та коректуються уяв-

лення про чоловіче і жіноче»¹². Тобто «світ дівчинки – дім, тоді як перед хлопчиками відкритий весь світ!»¹³.

Автори текстів з історії та літератури не тільки відображають реальність, вони фактично створюють її, справляючи власними інтерпретаціями минулого й сьогодення вплив на сучасність і визначаючи таким чином майбутнє¹⁴. Проте цей «інтелектуальний простір» часто перетворюється на «інтелектуальну зону стереотипів», легалізовану навчальними програмами та підручниками.

МАТЕМАТИКА

Вивчення математики в 6-х класах здійснюється, відповідно до результатів конкурсу, за трьома альтернативними підручниками. Для ґендерного аналізу підручники для 6 кл. обрані не випадково, оскільки вони містять велику кількість текстових задач та достатньо ілюстрацій.

ґендерний аналіз підручника «Математика» (Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Якір М. С. Математика: Підручник для 6-го класу. – Х.: Гімназія, 2006. – 288 с.)

Як і більша частина підручників, підручник з математики для 6-го класу починається фразою «Любий (Юний) друже!», що є прикладом маркування статі. На обкладинках та форзацах цього підручника зображено замислених хлопчиків, що розмірковують над змістом математичних формул.

Опрацювавши зміст задач, ми дійшли висновку, що їх основними персонажами є чоловіки, а саме: охоронець, садівник, маляр; Золотов, Платинов, Сріблов, які знайшли скарб; кухар, фермер; цар Горох. Щоправда, діапазон справ, які роблять чоловіки в задачах підручника для 6-го класу, набагато ширший за діапазон справ із задач для 5-го класу. Тут маємо альпіністів; Петрика і Дмитрика, які сапають город; хлопців, які змагаються у стрільбі; моряка Папая. Як позитив треба відзначити, що персонажі-чоловіки опікуються і традиційними, і нетрадиційними видами діяльності: дід Панас засолює капусту, касир приймає й видає гроші, кухар робить крем. Проте дещо дивним є намагання авторів зробити акцент на тому, що лише хлопці розв'язують задачі, отримують високі бали, готуються до олімпіади з математики (навіть Незнайко в них зробив домашнє завдання), тимчасом як з-поміж жіночих персонажів одна Оленка готується до олімпіади з англійської мови (№ 543). Такі задачі неявно формують думку учнів про те, що математика не жіноча наука, а навчання – прерогатива хлопців.

Контент-аналіз змісту текстових задач (Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Якір М. С. Математика: Підручник для 6-го класу. – Х.: Гімназія, 2006. – 304 с.) показує, що «головними героями» задач є особи чоловічої статі, тимчасом як жінки у 10% задач читають, шиють, ліплять вареники, печуть пиріжки. Підручник містить задачі, які орієнтують дівча-

¹² Рябова Т. Б. Гендерная экспертиза учебников и учебных пособий по истории и литературе // Гендерная экспертиза учебников для высшей школы. – М., 2005. – С. 123.

¹³ Кімміл М. Генероване суспільство. – Київ: Сфера, 2003.

¹⁴ Рябова Т. Б. Гендерная экспертиза учебников и учебных пособий по истории и литературе // Гендерная экспертиза учебников для высшей школы. – М., 2005. – С. 123.

ток і хлопчиків на гендерні стереотипи, наприклад : «У Петрика було в 5 разів більше грошей, ніж в Оленки. Коли Петрик купив книжку за 27 грн., а Оленка – ляльку за 8 грн., то в Оленки залишилося на 33 грн. менше, ніж у Петрика. Скільки грошей було у кожного з них спочатку?» (№ 1216).

Треба звернути увагу на формулювання задач, в яких дівчата виступають як особлива група: «У спортивних змаганнях взяли участь 72 школярі, серед яких було 18 дівчат...» (№ 601). Можливо, ця тенденція зберігається ще з часів Піфагора, який, на запитання, скільки учнів навчається в його школі, відповідав: «Половина вивчає математику, чверть – музику, сьома частина проводить час у мовчазних роздумах, крім того, є ще 3 жінки» (№ 545). Отже, згідно з результатами нашого дослідження, у змісті задач жіноча стать залишається задіяною недостатньо, а мова викладу в окремих задачах ставить її представниць в «особливе становище».

Окремо варто звернути увагу на представлені в підручнику малюнки. Кожний параграф містить зображення хлопчиків, які думають, розв'язують, вимірюють, аналізують. Співвідношення зображень хлопчиків і дівчат у пропонованому підручнику – 14:1. Тенденція зробити жіночу стать невидимою очевидна, що не сприяє повноцінному розвитку особистості як жіночої, так і чоловічої статі.

Отже, в підручнику – у текстах і зображеннях – домінує «сильна» стать. Діяльність статей подано стереотипно, традиційно: чоловіки є активними, цілеспрямованими перетворювачами дійсності, а для жінок залишають материнство й сім'ю.

Гендерний аналіз підручника Янченко Г., Кравчук В. Математика. Підручник для 6 класу. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. - 272 с.

Підручник традиційно розпочинається зверненням «Юний друже!» та поясненням щодо розподілу рубрик, до кожної з яких подано невеликий рисунок-супровід для полегшення розуміння змісту підручника. Так, серед рубрик 5 разів зустрічається зображення хлопчика («прочитайте», «усно», «рівень А», «рівень Б», «для тих, хто хоче знати більше») 1 – дівчинки («цікаві розповіді»). Таким чином, перші сторінки неявно вказують на потенційного споживача – чоловічу стать. Цінність належності до певної статі можна визначити із змісту задачі № 713 (с.128): «Один бізнесмен виділив 280 000 доларів своїй дружині й майбутній дитині за такої умови: коли народиться син, то він повинен одержати грошей удвічі більше від матері, а коли дочка, то мати повинна одержати удвічі більше від дочки. Народилися близнята – син і дочка. Як поділити гроші?»

Із загальної кількості текстових задач (165), в тому числі задачі про тварин та казкових персонажів, діяльність чоловічої статі описують 135 задач, тобто 81%, жіночої статі – 19, або 12 %, спільній різностатевій діяльності присвячено 11 задач, або 7 %.

При описі міжстатевої взаємодії можна побачити позитивні моменти: «Михайлик запросив Марійку грати гру...», «серед 1000 новонароджених 511 хлопчиків та 489 дівчаток...». Проте, традиційним залишається розподіл гендерних ролей: «Мати розрізала пиріг на 12 рівних частин. Петрик з'їв 1/4 частину пирога, а Сергійко - 1/3 частину...» (с.51). Як і в більшості підручників з математики, жіноча стать залишається «невидимою». Про це свідчить формулювання задачі № 503: «У класі 3 відмінники, що становить 12% учнів класу. Скільки учнів у класі?». Варто зазначити, що на відміну від проаналізованого вище підручника, такі формулювання одиничні, а не типові.

Діапазон професійної діяльності чоловічої статі набагато ширший, ніж жіночої. Серед переліку чоловічих професій зустрічаються фермери, продавці, ковзанярі, лісники, контролери, військові генерали, агрономи, токарі, мулярі. Андроцентричність мови підтверджується наявністю в текстах пасажирів, робітників, операторів вкладників, туристів, мотоциклістів. Достатній перелік казкових та книжних персонажів: Робінзон Крузо, Атос, Портос, Арамис, Малюк і Карлсон, Вінні-Пух, П'ятачок, Ослик, Буратіно, лікар Айболить, Шерлок Холмс та доктор Ватсон, Том Соєр і Бен. Дієслова, які вживаються при формулюванні задач вказують на важливість діяльності чоловіків: «зауважив», «відвів під жито», «Андрій та Сергій домовилися», «підприємець отримав прибуток», «фермер зібрав», «фермер взяв кредит». Діапазон жіночих ролей набагато вужчий: жінки продають лимони, готують страви та пораються по господарству.

Аналізуючи рисунки, ми помітили, що серед 8 малюнків, де зображені представники різних статей, у 25% зображені дівчатка, 50% - хлопчики, 25% - обидві статі. Зауважимо, що рисунки у вказаному підручнику не містять гендерних стереотипів. Аналіз вказаного підручника підтверджує, що автори використовують у змісті задач традиційне зображення статей, проте цей підручник, менш стереотипізований, підтвердженням чого є приблизно однакова частота використання образу батька і матері, аналіз рисунків.

Для порівняння змісту обох підручників, звернімося до *Таблиці 16*.

Таблиця 16

Назва підручника	Представлення статей у змісті задач			Представлення статей у зображеннях		
	Чол.	Жін.	Обидві	Чол.	Жін.	Обидві
Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Математика: Підручник для 6-го класу. – Х.: Гімназія, 2006. - 304с.	82	10	8	93	7	
Янченко Г., Кравчук В. Математика. Підручник для 6 класу. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. - 272 с.	81	12	7	50	25	25

Таким чином, сучасні підручники відтворюють наявну тепер гендерну асиметрію і на рівні гендерних стереотипів, і на рівні мови, що свідчить про потребу вивчати проблему комплексно. Гендерні стереотипи, закладені в підручниках, перешкоджають упровадженню гендерного підходу в практику навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи та утвердженню ідеї гендерної рівності в суспільстві.

Аналіз ілюстрацій свідчить про кількісну перевагу чоловічої статі: хлопчиків зображено в різних сферах життєдіяльності, вони активно впливають на навколишній світ, перетворюють його, тимчасом як призначення жінки обмежується хатньою роботою.

Ще однією складовою нашого дослідження є аналіз текстів на предмет андроцентризму мови: ситуації, коли світ культури, природи людської діяльності висвітлено крізь призму чоловічого погляду, який подає нормативні уявлення чоловіків як єдині та універсальні. Слід зазначити, що цю проблему давно порушують на теоретичному рівні, проте в шкільних підручниках з математики ми досі зустрічаємо мотоцикліста, туриста, вершника, пішохода, тракториста, фермера, рибалку, Знайка, козака тощо. Оскільки

в математиці такі задачі давно стали свого роду «культурною традицією», то, на нашу думку, є потреба розширити зміст їх текстів за рахунок згадування нетрадиційних занять хлопчиків і дівчаток, коли, наприклад, дівчатка ловлять рибу чи працюють за комп'ютером, а хлопчики вивчають англійську мову, прибирають чи допомагають батькам по господарству. Аналіз змісту задач на наявність елементів сексизму засвідчує, що в проаналізованих підручниках немає текстів, які б принижували одну зі статей.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Підручник «Історія стародавнього світу» (автори С. О. Голованов, С. В. Костирко) створено за програмою інтегрованого курсу, що поєднує навчальний матеріал з історії України та всесвітньої історії. Зміст підручника складається з семи розділів: «Життя людей за первісних часів», «Стародавній Єгипет», «Передня Азія», «Стародавні Індія і Китай», «Стародавня Греція», «Стародавній Рим», «Стародавні слов'яни та їхні сусіди».

Однією з особливостей рецензованого підручника є реконструкція патріархального суспільства. Так, у параграфі 1 «Вступ до історії стародавнього світу» на жодному з одинадцяти малюнків немає зображення жінки. На шмуці «Життя людей за первісних часів» (с. 16–17) серед дванадцяти зображених осіб немає жодної особи жіночої статі. Уперше жінка з'являється на сторінці 32, де вміщено схему «Роль жінки у первісному суспільстві». На схемі показано жінку, заняття якої обмежено доглядом за дітьми, веденням домашнього господарства та збиральництвом.

На шмуці «Життя людей за первісних часів» (с. 16–17) зображено дев'ятеро осіб. Восьмеро з них – мужні чоловіки, які полюють на звіра, роблять знаряддя праці, демонструють свою силу. І лише на задньому плані є одна фігура, яка, скоріш за все, розтирає зерно. Це може бути жінка, хоча не виключено, що й юнак. Проаналізувавши цю ілюстрацію, можна зробити висновок, що за первісних часів жили лише чоловіки, а жінок і дітей взагалі не було.

На шмуці «Стародавній Єгипет» (с. 50–51) зображено 5 чоловіків, які ведуть бойові дії, та богиню кохання Ізиду, що яскраво свідчить про ретрансляцію гендерних стереотипів.

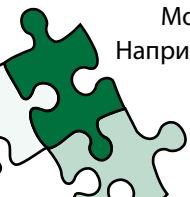
На шмуці «Передня Азія» (с. 71–73) на одній з трьох ілюстрацій зображено чоловіка-воїна, на другій – 3-х воїнів на колісниці, на третій – розп'яття Ісуса Христа. Серед 26 зображених осіб – 16 чоловіків-воїнів, 6 чоловіків-мирних жителів і лише 3 жінки, які оплакують Христа.

На шмуці «Стародавня Греція» (с. 132–133) зображено 2-х чоловіків-воїнів та 12 чоловіків – громадян Греції. Образи жінок представлені лише як фон: це скульптури богинь Афіни, Ніки, Артеміди. Жінки і діти тут також відсутні.

На шмуці «Стародавній Рим» (с. 198–199) ситуація ідентична з тією, що стосується Стародавньої Греції: з дванадцяти зображених осіб – 12 чоловіків, і лише декілька скульптур – жінки-героїні римської міфології.

На шмуці «Стародавні слов'яни та їхні сусіди» (с. 258–259) зображено 10 осіб. На передньому плані – волхви та слов'янські воїни; чоловік, який оре ниву. Дві статичні фігури, в яких можна вгадати жінок, просто стоять осторонь і дивляться на чоловіків.

Мова тексту містить конструкції, які свідчать про наявність мовного андроцентризму. Наприклад, звертання «...вам шестикласникам» (с. 20), «зображення трудівників» (с. 59).

Завдання 5 на с. 38: «Працюємо з товаришем. Хтось із вас представник родової громади, а хтось – сусідської. Розкажіть один одному про життєвий уклад своєї громади»; завдання 6 на тій же сторінці: «Один із вас – голова патріархального роду, інша очолює материнський рід. Спробуйте перекопати один одного в перевагах свого суспільства». Завдання 12 на с. 48: «Чи можна назвати первісних художників талановитими?»; завдання 8 на с. 57 містить звертання «Ви – телерепортер...»; завдання 6 на с. 70 містить звертання «Ви – єгипетський художник...»; завдання 12 с. 79: «Ви – радник царя Хаммурапі», «Ви – екскурсовод» (с. 136); завдання 10 с. 158: «...проведіть для товаришів...», «Ви – мешканець Рима» (с. 239).

Далі наведено результати аналізу ілюстрацій.

Таблиця 17

Заняття чоловіків і хлопчиків	Заняття жінок і дівчаток
<ul style="list-style-type: none"> • воїни (с. 19, 62, 76, 80, 82, 83, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 119, 121, 134, 144, 145, 147, 152, 154, 162, 168, 179, 187, 189, 211, 214, 223, 260, 266, 268) • орне, мотичне землеробство, скотарство, ремесло (с. 34, 105, 124, 173, 206) • виготовлення посуду (с. 36, 59) • здійснення релігійних обрядів (с. 47, 55, 88, 125, 242) • представники влади (с. 78, 86, 96, 97, 107, 143, 166, 185, 190, 194, 200, 218, 219, 222, 223, 227, 231, 246, 247) • проведення чайної церемонії (с. 129) • представники культури (с. 144, 175, 176, 178, 181, 185, 186, 233, 234, 235, 236, 257) • заняття спортом (с. 151, 177) • представники суду (с. 208) • є втіленням богів (с. 263, 265) • участь у зборах громадян (с. 264) • скульптурні та графічні зображення чоловіків (с. 59, 172, 194, 218, 269, 270) 	<ul style="list-style-type: none"> • збиральництво, мотичне землеробство (с. 32, 34) • догляд за дітьми (с. 32,) • ведення домашнього господарства (с. 32); збиральництво, мотичне землеробство (с. 32) • розфарбовування посуду, виготовлення тканин (с. 41, 42) • представники влади (с. 52) • проведення чайної церемонії (с. 129) • скульптурні та графічні зображення жінок (с. 170, 172, 218, 269, 270) • гра на музичних інструментах (с. 177) • є втіленням богинь (с. 263, 265)

Варто зазначити, що в деяких параграфах йдеться про жінок. Так, на с. 31, 32, 33, 34 описано роль жінок у первісному суспільстві, що обмежувалася збиральництвом, доглядом за дітьми та веденням домашнього господарства.

У темі, що стосується трипільської культури, згадано про Матір-землю – найбільш шановану богиню; на с. 54 зазначено, що єгиптянки носили довгий одяг; на с. 239 подано опис «Римська сім'я та виховання дітей»; на с. 267 розповідається про сарматських жінок, які були майстерними вершницями.

У тексті також подано кілька ілюстрацій: «Фараон з дружиною» (с. 60), «Фараон Ехнатон з дружиною Нефертіті та дітьми, осяяні променями Атона» (с. 63), «Римське подружжя». «Римська фамілія» (с. 239), що є позитивним з погляду ґендерної теорії.

Водночас, у підручнику нічого не сказано про Нефертіті й подано дуже обмежену інформацію про Клеопатру, котра правила Єгиптом (с. 223).

Отже, можемо зробити висновок, що учням і ученицям нав'язують стереотип щодо чоловіка як основного творця історії: він забезпечує життєдіяльність членів суспіль-

ства, полюючи на тварин, орючи ниву, створюючи знаряддя праці тощо. Саме чоловіки є воїнами-захисниками, і в цій ситуації військо – ще одна сфера, яка маркується як чоловіча. На прикладі цієї сфери впроваджують такі маскулінні якості, як сила, мужність, відвага, агресивність.

На наш погляд, зміст підручника треба доповнити описом побутування жінок в суспільстві. Тим більше, що така інформація міститься в багатьох монографіях та посібниках.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Ільченко В. Р. та інші. Природознавство: Підручник для 6 класу. – Полтава: Довкілля-К, 2006.

Підручник призначено для учнів 6-го класу, які вивчають природознавство. З одного боку, текст підручника є доступним і цікавим, насиченим прикладами з життя, а з іншого – деякі мовні конструкції є складними, такими, що не відповідають віковим особливостям учнів, наприклад: «Кожна з його чотирьох тем дасть вам можливість формувати системне мислення, оволодівати сучасним системним підходом до пояснення і перетворення дійсності» (с. 3). Якщо вказаний приклад не має прямого відношення до гендерної теорії, то наступна цитата, де Улянка звертається до Лесика по допомогу, підтверджує сказане: «Улянка поцікавилася, як Лесик у 6 класі буде моделювати систему знань про природу, тобто створювати природничо-наукову картину світу. Лесик відповів, що діятиме так само, як і у 5 класі: намагатиметься пояснювати взаємозв'язки між елементами систем на основі загальних закономірностей природи – збереження, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів». Перше, що спадає на думку: наскільки ж розумним є Лесик, який будучи однолітком Улянки, суттєво випереджає її за інтелектуальним розвитком, що неявно принижує жіночу стать; по-друге, словниковому запасу Лесика, його вмінню «створювати природничо-наукову картину світу» міг би позаздрити навіть професор.

Як позитив можна відзначити, що на першій сторінці обкладинки хлопчик з котом ремонтує комп'ютер, а на останній – дівчинка малює пейзаж. На фото (с. 6–8) кожна стать зайнята традиційними видами діяльності: учителька в колі учнів, хлопець за кермом іграшкового автомобіля (аналогічно на с. 19).

У § 9 «Розмноження рослин і тварин» увагу зацентовано на розмноженні рослин, тимчасом як розмноженню тварин приділено мало уваги. Статеву термінологію не використовують у такій кількості, як у підручнику О. Г. Ярошенко та ін. На нашу думку, текст підручника дозволяє це зробити, оскільки на с. 17 та с. 112 двічі повторюється визначення кінетичної та потенціальної енергії як пропедевтика фізичних знань.

Загалом мова підручника є гендерно нейтральною, у ньому несуттєво переважають зображення чоловічої статі (на с. 100 три фото юнаків, які займаються різними видами спорту), хоча є й позитивні з погляду гендерної теорії фото (с. 96–97), де хлопчики й дівчатка працюють за комп'ютером, катаються на велосипеді. Велика кількість фотографій живої й неживої природи викликає справжнє зацікавлення, виконання практичних робіт, які до снаги кожному учневі, підтримує взаємозв'язок предмета з життям.

Ярошенко О. Г. Природознавство: 6 кл. – К.: Генеза, 2006.

Підручник з природознавства для 6-го класу розширює знання учнів про довкілля та взаємозв'язки між організмами в природі, допомагає зрозуміти явища навколишнього світу. Позитивно, що підручник знайомить учнів з фактом поділу на статі в тваринному світі, подає приклади зображень самців і самок, які за зовнішніми ознаками відрізняються між собою (лев і левиця, качур і качка). У тесті докладно описано різні способи розмноження в тваринному і рослинному світі, ужито статеvu термінологію (яйцеклітина, сперматозоїд, зародок), наведено приклади статевого і нестатевого розмноження. Привабливими є ілюстрації про прямий і непрямий розвиток тварин, догляд і турботу тварин за власним потомством [кішка з кошенятами, курка з курчатами, кінь з лошам тощо (с. 44, с. 61, с. 76)].

У розділі «Сила пружності», «Вимірювання сил» є зображення п'яти чоловіків, які пересувають вантажі, що цілком логічно, оскільки чоловіки від природи мають більшу м'язову силу. Заслугує на увагу те, що на с. 107 у рубриці «Сторінка ерудита» учням різної статі запропоновано з допомогою силоміра визначити силу м'язів руки та порівняти її із середніми показниками для хлопців і дівчат. На фото на с. 109 хлопець і дівчина спільно використовують важіль. Як приклади виконання механічної роботи подано зображення атлета, що піднімає штангу, велосипедиста, що мчить на велосипеді (с. 112, с. 114). Але чому б у такому разі не зобразити чоловіків і жінок, які виконують неоплачувану хатню роботу, далеку від спортивних досягнень?

Мова підручника позбавлена андроцентризму, нечисленні фото майже однаково представляють чоловічу і жіночу стать. Акцент, який зроблено на статевих відмінностях в рослинному і тваринному світі та на способах розмноження рослин і тварин, допомагає здійснювати статеve та гендерне виховання відповідно до вікових особливостей учнів.

ГЕОГРАФІЯ

Бойко В. М., Міхелі С. В. Загальна географія: Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Пед. преса, 2006.

Цей підручник виконує призначене йому завдання – навчати учнів пізнавати навколишній світ. Про це свідчать звертання до Геї – богині Землі у стародавніх греків, Нептуна, Посейдона; римських богинь Флори і Фауни; слов'янських Дажбога, Стрибога, Перуна, Водяника, Дани – богині води і річок. Треба зазначити, що підручник формує уявлення учнів про форму Землі в давнину не лише з допомогою традиційних уявлень (на трьох китах чи трьох слонах), а й за зображеннями єгипетських жерців (над богинею Землі схилилася богиня Нут, яка сяє зорями), індіанців Північної Америки (світобудова подібна до статуетки: кит – Земля, фігурки чоловіка і жінки – людство, орел – небо).

Історія географічних відкриттів, що, як відомо, були чоловічою справою, яка вимагала сміливості, ризику, жертв. Тому не дивно, що в підручнику є 25 портретних зображень дослідників, першовідкривачів, мореплавців. Відчуті дух епохи допомагають старовинні гравюри, картини, портретні зображення, марки, листівки. Проте визначити сторони горизонту за полуденною тінню може представник будь-якої статі, а на зображеннях це за традицією робить хлопчик (с. 46, с. 66).

Загалом, з погляду гендерної рівності, підручник складено методично правильно. Про це свідчить приблизно однакова кількість зображень представників різної статі в розділі «Географічна оболонка та її складові» [кліматичні пояси (с. 166–167), використання природних ресурсів Землі (с. 200–235)], увага до культурних та статевих відмінностей в розділі «Земля – планета людей». Заслужують на схвалення зображення чоловіків і жінок різних націй та рас (китайці, хіндустанці, індіанці, росіяни, бразильці, японці представлені різностатевими парами в національних костюмах).

Мова тексту не містить конструкцій, які б засвідчували наявність мовного андроцентризму.

Скуратович О. Я. та ін. Загальна географія. Підручник для 6 класу. – К.: Пед. преса, 2006.

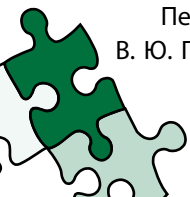
Цей підручник є гендерно маркованим, про що свідчить обкладинка (фото двох хлопчиків на фоні природи) та звертання до учнів «Любий друже!». На початку I та II розділів розміщено фотографії хлопців, а сторінки 208–220 мають заставки до IV теми, де на кожній парній сторінці є фото маленького хлопчика з машинкою. Про андроцентризм мови свідчить звертання на початку III розділу: «Ти вже дізнався...», що й надалі зустрічається в текстах.

У підручнику – 26 портретних зображень дослідників, першовідкривачів, мореплавців, науковців; I розділ має назву «Географія – наука мрійників та мужніх людей», яку можна витлумачити як «Географія – наука, досліджена та вивчена чоловіками». За приклад править зміст рубрики «Цікаво знати» (с. 130): «На долоні дорослої людини, площа якої становить приблизно 150 кв. см, повітря тисне із силою, що дорівнює масі двох чоловік...» Що мали на увазі автори, уживаючи слово «чоловік», – поганий переклад з російської (рос. *двух человек* – укр. *двох людей*) чи таки чоловіків?

Позитивним є те, що в підручнику порушують екологічні проблеми, розмірковують про причини та наслідки забруднення навколишнього середовища, а в розділі «Земля – планета людей» у зображеннях людей різної статі дотримуються паритету (с. 207); гендерну рівність також дотримано і в зображеннях людей різних рас та національностей (с. 212–213). На нашу думку, показуючи представників різних рас, варто було підкреслити і статеві відмінності. Треба відзначити, що автори підручника, описуючи діяльність М. Миклухо-Маклая, розповідають про нього не лише як про дослідника та першовідкривача нових земель, а й як про людину, що спростувала теорію расизму.

У розділі «Земля – планета людей» можна було б наголосити на культурних відмінностях, згадати про звичаї та традиції рас і народів, які суттєво відрізняються від європейських. Цю ідею також варто було б використати і в тексті розділу «Людина і природа», показуючи відмінні підходи до природокористування в різних регіонах планети. Зважаючи на те, що в підручниках з природознавства та географії для 6-го класу окремі теми продубльовано (*ґрунти*, «*Червона книга*», *охорона природи та навколишнього середовища*), підручники з географії можна було б доповнити культурологічними елементами, щоб розширити уявлення учнів про народи, які населяють нашу планету, їхню культуру та звичаї, розподіл обов'язків у сім'ї та суспільстві.

Пестушко В. Ю. Загальна географія: Підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К.: Генеза, 2006. – 240 с.

Підручник обіцяє шестикласникам захоптиву мандрівку у світ природи й людей. Позитивно, що матеріал викладено у формі цікавих історій, які містять відповіді на різноманітні запитання, наприклад, чому будинки на Сході білого кольору, у Німеччині гостроверхі дахи, а в південних країнах – вузькі вулиці, для чого в українців у хаті традиційно була піч, чому відрізнялася довжина кожуха в різних регіонах України тощо. Зв'язок з життям, відповідність віковим особливостям учнів, краєзнавчий акцент, уникнення мовного андроцентризму – переваги цього підручника. На відміну від проаналізованих підручників з географії (автори яких Скуратович О. Я. та ін., Бойко В. М., Міхелі С. В.), ця книга не містить засилля зображень першовідкривачів. У I розділі, де описано географічне пізнання Землі, є лише одне зображення – Птолемея, тимчасом як в інших підручниках у відповідних темах близько двадцяти зображень першовідкривачів. Треба зазначити, що серед зображень (усього їх – 10) приблизно однакова кількість чоловіків і жінок, є й спільне фото, де хлопець і дівчина проводять нівелювання на місцевості. Позитивно, що на фотографіях змальовано чоловіків, які приборкують стихію (с. 157, с. 171), а серед представників різних рас подано зображення людей різної статі.

На наш погляд, не зовсім удалим супроводом до рубрики «Запитання і завдання до самоперевірки» є малюнок, де хлопчик упевнено піднімається сходами. З гендерного погляду варто було б чергувати аналогічні зображення хлопчика і дівчинки.

Загалом підручник формує інтерес, заохочує творчий підхід до предмета, проте IV розділ «Земля – планета людей» можна було б доповнити цікавими фактами про культурні та статеві відмінності різних народів планети.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я

Об'єкти аналізу:

- Поліщук Н. М. *Основи здоров'я: 6 кл.: Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів.* – К.: Генеза, 2006.
- Поліщук Н. Н. *Основи здоровья: 6 кл.: Учебник для общеобразовательных учебных заведений: Пер. с укр.* – К.: Генеза, 2006.

Освіта є одним з найінертніших компонентів соціального організму. Автори підручників зазвичай не виявляють гендерної чутливості і не долучають гендерний компонент до змісту підручників, тяжіючи до патріархальних гендерних стереотипів. Таке ставлення віддзеркалене у всіх шкільних підручниках, його транслюють учителі, воно формується в учнів. Отже, гендерна експертиза підручників є актуальною, оскільки вона сприяє впровадженню ідеї гендерної рівності до щоденної практики сучасної школи.

Визначення поняття «здоров'я» подано в Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Здоров'я є стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб чи недугів».

Наразі гендерна концепція здоров'я ввійшла до теоретичного та практичного дискурсу реальної політики. Її, разом з ідеями гендерної рівності і рівних прав, використовують в текстах важливих політичних і правових документів ООН. Гендерний підхід

до охорони здоров'я передбачає, що соціальні причини та наслідки порушення здоров'я жінок і чоловіків можуть бути різними.

Наприклад, в сучасному українському суспільстві охорона репродуктивного здоров'я орієнтована перш за все на надання допомоги жінкам дитородного віку, в основному, у зв'язку з вагітністю та пологами, а також після пологів. Такий підхід відповідає поширеному гендерному стереотипу, що саме жінки відповідають за народження дитини і догляд за нею. Однак в останні роки репродуктивне здоров'я різко погіршилося не тільки серед жінок, але й серед чоловіків. Незважаючи на це, проблемам чоловічого безпліддя, захворюванням сечостатевої системи приділяють відчутно менше уваги. Соціальні причини їх збільшення і поширення (чоловічий алкоголізм, наркоманія, робота в умовах, небезпечних для життя і здоров'я, нелегальна робота за кордоном і т. д.) не досліджують. Відповідно до чинних стереотипів («чоловік має бути сильним і здоровим»; «хвороба є проявом слабкості»), чоловіки менше звертають уваги на своє здоров'я.

З поля зору цієї проблеми також випадають підлітки – і дівчатка, і хлопчики, хоча в останні роки в галузі охорони репродуктивного здоров'я фіксують високий рівень захворювань у підлітків. Трансформація моральних цінностей, ЗМІ, реклама, пропаганда сексу й насильства, брак моральної цензури призводять до зростання сексуальної активності й зниження віку початку статевого життя, сприяють підлітковій вагітності та пологам. Для підлітків високим є ризик захворювань, котрі передаються статевим шляхом. Однак їхні наслідки для хлопчиків і дівчаток мають різний соціальний характер.

Наприклад, аборт обертається різними психологічними, соціальними та юридичними проблемами не тільки для неповнолітніх дівчат, але й для хлопчиків. Для дівчаток-підлітків проблема першого абортів насамперед пов'язана з ускладненнями, котрі трапляються у більше ніж 10% випадків. Вони призводять до безпліддя, порушення менструального циклу, невиношування вагітності. Проблеми ж, з якими стикаються хлопчики – неповнолітні батьки, практично ігнорують. Хоча, безумовно, вони мають яскраво виражений соціальний та психологічний характер: це проблеми офіційного визнання або невизнання стосунків, визнання батьківства і відповідальності за майбутню дитину, матеріально-го утримання родини або ухиляння від цього.

Крім того, є особливості, обумовлені гендерними стереотипами. Так, назагал уважають, що жінка або дівчина більшою мірою відповідає за наслідки сексуальних контактів («Сама знала, на що йшла»). Материнство розглядають як соціальну функцію жінки, яку вона виконує разом з багатьма іншими функціями. Але не менше соціальне значення має й функція батьківства. Запровадження однакової відповідальності жінок і чоловіків за сім'ю та виховання дітей сприятиме вирішенню проблеми «небажаних дітей» або дітей, які народилися «несвоєчасно», а також гострої проблеми «соціального сирітства».

Сьогодні в Україні немає державного системного підходу до вирішення соціальних проблем охорони здоров'я, немає чіткої стратегії. Наприклад, епідемія ВІЛ/СНІДу пов'язана з двома іншими епідеміями – наркоманії й туберкульозу. Серед наркозалежних СНІД поширюється миттєво. Серед споживачів ін'єкційних наркотиків зараження через кров відбувається у 100% випадків, а потім через сексуальні контакти передається здоровим членам українського суспільства. Це соціальна проблема освіти, медичного персоналу,

але для її вирішення бракує спеціальних соціальних програм і спеціалістів¹.

Цю прогалину можуть частково заповнити шкільні курси та підручники нового типу, що висвітлюватимуть проблеми здоров'я та планування сім'ї з ґендерного погляду.

Під час аналізу ми звернули увагу на те, яким чином розв'язують ці проблеми в шкільних підручниках. Лише визначивши різні соціальні причини виникнення розладів здоров'я серед дівчаток і хлопчиків та різні для них соціальні наслідки цих порушень, можна визначити їхні потреби і, виходячи з цього, сформувати програму вирівнювання соціальних наслідків біологічних відмінностей між чоловіками і жінками, тобто піти шляхом досягнення ґендерної рівності в українському суспільстві.

Складнощі, що виникали під час ґендерного аналізу

1. Аналізовані підручники написано традиційно, без урахування ґендерної складової суспільного життя, тобто в змісті матеріалу бракує ґендерного компонента. Звичайно, у цього є своє пояснення. Ґендерний аналіз є компонентом соціального аналізу. А ґендерний компонент зазвичай глибоко сховано за стереотипами, тому його так складно визначити й описати.

2. Проблеми фізичного, соціального та психологічного здоров'я взаємозалежні, їх часто неможливо розділити. Наприклад, зі здоров'ям опосередковано пов'язане формування корисних і шкідливих звичок у підлітків (вплив тютюнового диму, вживання алкоголю і наркотиків тощо).

3. У підручниках немає статистичних даних про дівчаток та хлопчиків, жінок і чоловіків, хоча вони вкрай потрібні для встановлення соціальних причин таких явищ, як алкоголізм, наркоманія чи ВІЛ/СНІД.

4. Традиційні підходи до викладу матеріалу визначають безвідносний, «ґендерно сліпий» характер пропонованої інформації. Використання загальної інформації, що не враховує інтереси ані хлопчиків, ані дівчаток, зазвичай не досягає мети. З іншого боку, традиційні підходи до представлення матеріалу сприяють постійній трансляції традиційних ґендерних стереотипів в підручниках.

Це позначилося на виборі тем і акцентів, тлумаченні подій, наведених прикладах та їх інтерпретації, змісті ілюстрацій, виборі граматичних та синтаксичних конструкцій у підручниках. Продемонструємо це на прикладі аналізу навчальної програми та підручника «Основи здоров'я» для 6-го класу.

Аналіз програми «Основи здоров'я».

Інтегрований предмет «Основи здоров'я» нещодавно з'явився в навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма курсу має на меті формувати в учнів свідоме ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки.

Навчальна програма побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань про збереження і захист життя та зміцнення здоров'я людини.

Зміст програми структуровано за чотирма розділами, представленими в програмах для кожного класу:

- 1) Життя і здоров'я людини.
- 2) Фізична складова здоров'я.

- 3) Соціальна складова здоров'я.
- 4) Психічна і духовна складові здоров'я.

Таким чином, аналізовані підручники містять згадані чотири розділи. Інформацію подає в порядку накопичення: розширення і поглиблення. Зміст кожного аспекту відпрацьовують поступово, відповідно до вікових особливостей усіх складових здоров'я учнів (с. 5).

Сучасність підходів програми полягає в тому, що у всіх підручниках виділено *соціально-ну* складову здоров'я.

Безумовно, проблема здоров'я стосується всіх трьох складових: фізичної, соціальної та психічної, тому не завжди можна чітко відрізнити одну від іншої.

Так, розділ «Фізична складова здоров'я» присвячено розкриттю закономірностей та механізмів фізичної компоненти здоров'я. Він дає учням можливість оволодіти навичками здорового способу життя, догляду за тілом, попередження найпоширеніших соматичних та інфекційних захворювань, травматизму, нещасних випадків, запобігання захворюванням, що передаються статевим шляхом, ураховуючи СНІД; формує в учнів позитивні мотивації до здорового способу життя, навчає ефективним принципам організації навчального процесу і активного відпочинку.

У розділі «Соціальна складова здоров'я» зазначено, що ця складова «спрямована на ознайомлення учнів із соціальними аспектами здоров'я, засадами соціальної адаптації, на підготовку їх до дорослого життя та професійного самовизначення».

Проте тема «Підліток і ВІЛ» висвітлюють у розділі «Соціальна складова здоров'я», підкреслюючи таким чином її соціальний характер.

Позитивним у програмі «*Основи здоров'я*» є те, що протягом усього курсу наголошується на соціальній складовій здоров'я як на одній з головних складових. На вивчення цієї теми відведено набагато більше годин, ніж на теми, присвячені фізичному та психічному здоров'ю:

Таблиця 18

Клас	Тема «Соціальна складова здоров'я»	Тема «Фізична складова здоров'я»	Тема «Психічна і духовна складові здоров'я»
6	14 год.	5 год.	8 год.

Позитивно, що автори підкреслили: «Успішна реалізація програми інтегрованого предмета „Основи здоров'я“ можлива лише на засадах активної співпраці, партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає й уможливорює створення умов для активного діалогу між учасниками-партнерами навчально-виховного процесу (учнів, учителів, членів сім'ї, громади) та вільного вибору учнями навчальних завдань і способів поведінки».

Зазначимо, що активне співробітництво, партнерство всіх учасників навчально-виховного процесу – це основи гендерно справедливих підходів в освіті й вихованні.

Однак досить часто все згадане має декларативний характер і не знаходить свого підтвердження під час вивчення навчального матеріалу.

Аналіз підручників «Основи здоров'я» для 6-го класу

Розділ «Соціальна складова здоров'я», тема 6 «Убережи себе від ВІЛ» (с. 79–85): зміст

теми помітно розширили порівняно зі змістом тієї ж теми в 5-му класі. Вона містить такі питання: «Методи запобігання інфікуванню ВІЛ. Взаємозв'язок наркоманії й ВІЛ-інфікування. Толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих людей».

Опосередковано вона пов'язана з темою 5 «Звички і здоров'я», що містить такі питання: «Формування корисних і шкідливих звичок у підлітків. Спосіб життя і звички. Залежність здоров'я від корисних і шкідливих звичок. Вплив на здоров'я підлітків тютюнового диму, алкоголю, наркотичних і токсичних речовин».

Значимо, що текст підручника починається зі звертання «Дорогі друзі!», яке стосується і дівчаток, і хлопчиків. Соціально коректно сформульовано й мету курсу: «Навчити берегти своє здоров'я і здоров'я людей, які тебе оточують» (с. 3). У розділі «Соціальна складова здоров'я» здоров'я розглядають як соціальне благополуччя. Проте у підручнику проігноровано ґендерний компонент репродуктивного здоров'я.

Наприклад, у темі 5 «Звички і здоров'я» (с. 59–78) подано опис корисних та шкідливих звичок, притаманних підліткам. Приклади корисних звичок показано на малюнках (с. 60). 3-поміж них: дівчина з каструлею біля плити на кухні, хлопчик фарбує вікно в кімнаті. Без сумніву, такі малюнки зміцнюють стереотипні уявлення стосовно щоденних занять хлопчиків і дівчаток.

Серед шкідливих звичок згадано куріння, вживання алкоголю, наркотичних і токсичних речовин. А проте, наслідки впливу тютюнового диму на репродуктивне здоров'я дівчаток і хлопчиків не вказано, хоч тютюнокуріння може стати однією з причин куріння наркотичних речовин (с. 62–63).

У тексті зустрічаємо лише слова *курець, курці*. Це вказує на те, що більшість курців – хлопчики. Чи це так? Щоб стверджувати напевно, потрібні спеціальні дослідження, статистика. Однак на малюнках зображено і дівчаток (с. 65), і хлопчиків, які курять (с. 66).

Соціальні наслідки впливу алкоголю на здоров'я людини (с. 67) також опосередковано пов'язані з репродуктивним здоров'ям. Наприклад, отруєння неякісною горілкою, від якої, відповідно до статистики, частіше помирають чоловіки.

Причини чоловічого і жіночого алкоголізму можуть бути ідентичними або мати ґендерні відмінності. Наприклад, спільна причина – брак роботи. Але відомо, що у центрах зайнятості зареєстровано більше жінок, ніж чоловіків. Утрату роботи, зниження соціального статусу чоловіки переживають важче за жінок, оскільки в такому стані вони не відповідають одному з найпоширеніших ґендерних стереотипів «чоловіка-годувальника».

Дуже важливо, на нашу думку, надавати детальну інформацію про вплив алкоголю на здоров'я дівчаток і хлопчиків. Без сумніву, і в тих, і в інших відбувається послаблення внутрішнього контролю. У хлопчиків це частіше проявляється в надмірній хоробрості, бракові відповідальності за свої дії, агресивності й схильності до насильства, а у дівчаток – у пасивності, безволлі. У такому стані не лише дівчатка, а й хлопчики можуть стати жертвами фізичного й сексуального насильства. Проте ця тема назагал є закритою для обговорення, хоча й має безпосереднє відношення до репродуктивного здоров'я хлопчиків. Крім того, алкоголізм може бути однією з причин наркоманії та захворювання на туберкульоз.

Під час розкриття впливу наркотичних і токсичних речовин на здоров'я підлітків (с. 71–78) вживають тільки слово *наркоман*. Наприклад: «Якщо наркоман своєчасно

не отримає наркотики, у нього виникають серйозні психічні і фізичні порушення», «У наркомана виникає головний біль, ... він може покінчити життя самогубством...», «Звичайною зброєю наркомана стає...», «...людина, яка стала наркоманом...» тощо (с. 73). На малюнках 34–35 зображено лише фігури хлопчиків-наркоманів (с. 75–76). Загалом складається враження, що наркоманами можуть бути лише хлопчики.

Тема 6 називається «Захисти себе від ВІЛ» (с. 81). Її розкрито в уроці 14 «Підлітки і ВІЛ-інфекції. Як запобігти зараженню ВІЛ» (с. 79–85).

Характеризуючи способи передачі ВІЛ (с. 81), указують нестерильні інструменти для пірсингу і татуювання. До процедури татуювання частіше звертаються жінки (стереотип «дівчата мають бути красивими»). Однак пірсинг і татуювання роблять і дівчатка, і хлопчики.

На сторінці 83 йдеться про толерантне ставлення до ВІЛ-позитивних з боку оточення. Проте підкреслено, що носієм ВІЛ може стати й дитина, народжена ВІЛ-інфікованою матір'ю. Звідси випливає, що винятково відповідальною за здоров'я дитини є її матір. На наш погляд, треба говорити про відповідальність батька, який може бути винним у зараженні здорової матері.

У розділі «Психічна і духовна складові здоров'я» (с. 133–166) інформують про типи відносин у сім'ї і про її склад (с. 141–142). На малюнку 68 (с. 142) представлено три типи сімей: велика сім'я, середня сім'я і неповна сім'я (зображено мати й сина). Термін «неповна сім'я» в соціальному дискурсі визнано дискримінаційним, образливим, як для дитини, так і для тих, хто її виховує. А проте, у тексті про такі сім'ї сказано як про сім'ї, де дитина «живе з одним з батьків або під опікою близьких людей». Потрібно знайти нейтральніші терміни для визначення такого типу сім'ї, оскільки кількість подібних родин зростає під впливом різних соціальних факторів. Визначення «неповна сім'я» може травмувати багатьох дітей (а також їхніх матерів чи батьків!), мимоволі навішуючи їм ярлики *неповноцінних й маргінальних*.

У підручнику, надрукованому українською мовою, на сторінці 79 наведено *приклад* життєвих ситуацій, пов'язаних з проблемою ВІЛ. У трьох ситуаціях з чотирьох йдеться про ВІЛ-позитивних хлопчиків.

У підручнику, надрукованому російською мовою, дискурс нейтральніший. Учням дають завдання обговорити свою поведінку по відношенню до «людей, які живуть з ВІЛ», «ВІЛ-інфікованих людей», «ВІЛ-інфікованих дітей», «ВІЛ-інфікованих і наркозалежних сусідів» (с. 85).

На наш погляд, і в українських, і в російських версіях підручника під час перевірки знань учнів треба приділяти більше уваги підсумковим *питанням*. Потрібно розширити їх діапазон, долучивши питання про причини куріння, споживання алкоголю та наркотиків і про особливості наслідків їх вживання для дівчаток та хлопчиків. В аналізованому підручнику з цього приводу ставлять лише одне запитання: «З яких причин підлітки починають курити, вживати алкоголь чи наркотики?» (с. 75). Для формування у дітей свідомого ставлення до небезпеки та ризиків шкідливих звичок цього недостатньо.

Зупинимось і на *ілюстраціях* до підручника (художники В. Ширяєв, В. Анікін, С. Позняк). Той факт, що на більшості малюнків хлопчиків і дівчаток зображено разом (обкладинка підручника, с. 5, 12, 22, 28, 49, 82, 84, 97, 132, 135) треба відзначити як позитивний. Це заняття спортом, загартування, активна життєва позиція, рухливі ігри

і т. ін. Але у «небезпечних ситуаціях» (с. 89) дівчинка традиційно зображена з каструлею, а хлопчик з молотком. Малюнок «Дівчина з каструлею» повторюють на різних сторінках тричі! Дві ілюстрації (с. 89, 164) показують за комп'ютерами тільки хлопчиків. Лише хлопчики грають в шахи (с. 146). Такі малюнки демонструють гендерні стереотипні уявлення про заняття, інтереси, захоплення дівчаток і хлопчиків, про їхнє місце в житті: дівчинці – дім, хлопчику – увесь світ.

Однак, якщо на малюнку зображено негативні ситуації, то зазвичай до них залучено лише хлопчиків. Наприклад, «Небезпеки в повсякденному житті» (с. 87), «Позитивне та негативне спілкування» (с. 138), «Конфлікти» (с. 151). Усе це може сформувати в дітей стереотипні погляди про хлопчиків як про конфліктніших та агресивніших порівняно з дівчатками.

Ілюстрації є дуже важливою частиною інформаційного матеріалу. Вони містять великий обсяг невербальної інформації і, поза сумнівом, мають вплив і на свідомість, і на підсвідомість учнів. Вони відбивають версію соціально-гендерного світу, відносин між людьми, цінностей, ставлень і т. п. Ілюстрації сприяють створенню, закріпленню та відтворенню патріархальних стереотипів, що підсилює гендерну асиметрію та ієрархію.

Виходячи із зазначеного, треба :

- переглянути державні стандарти загальноосвітньої школи: інформацію про гендерні відносини потрібно подати в усіх підручниках гуманітарного напрямку;
- залучати до написання підручників авторів, які мають відповідні світоглядні, наукові й професійні компетенції;
- авторам під час написання підручників не тільки долучати гендерний компонент до соціальної інформації, а й звертати увагу на зміст малюнків, прикладів, граматичні та синтаксичні конструкції (звертання до учнів, використання слів у чоловічому і жіночому роді тощо);
- авторам шкільних підручників під час підбору матеріалів урахувувати різні соціальні конструкції: раси, етнічне походження, віросповідання, вік, гендер. Невід'ємною частиною підручника має стати короткий словник, або глосарій, що містить такі терміни: *права людини, здоров'я, репродуктивне здоров'я, планування сім'ї, гендер, гендерна рівність, партнерські відносини, толерантність, духовність, стереотип, дискримінації* і т. д.;
- створити комісії для здійснення гендерної експертизи на етапі рецензування підручників, програм, що претендують на отримання грифа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

МИСТЕЦТВО

Підручник «Мистецтво» (автори Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. А. Комаровська, І. В. Руденко) створено за програмою інтегрованого курсу «Мистецтво», що поєднує навчальний матеріал з образотворчого та музичного мистецтва. Зміст підручника складається з трьох розділів: «Мистецтво Сходу», «Античне мистецтво», «Мистецтво Середньовіччя».

Мова тексту не містить конструкцій, які б засвідчували наявність мовного андроцентризму.

Далі наведено результати аналізу ілюстрацій.

Таблиця 19

I розділ «Мистецтво Сходу»

Заняття чоловіків і хлопчиків	Заняття жінок і дівчаток
<ul style="list-style-type: none"> • виготовлення папірусу (с. 24) • полювання в нільських хащах (с. 25) • зведення Вавилонської вежі (с. 31) • гра на музичних інструментах (с. 45, 75, 90) • танці (с. 83, 84) • бойові мистецтва (с. 92) • співи (с. 95) 	<ul style="list-style-type: none"> • гра на музичних інструментах, танці (с. 22–23, 28–29, 34, 55, 56, 62, 63, 75, 76, 82, 83, 90, 91) • хліборобство (с. 157) • співи (с. 95)

Казки Шехерезади: винахідлива й мудра Шехерезада рятує своє життя, розповідаючи казки султану Шахріяру.

Мелодії п'єс «Арабески» Роберта Шумана та «Українські писанки» Лесі Дичко.

На ілюстраціях до опису східного вбрання його демонструють 3 жінки і 2 чоловіки (с. 46–47). Подібна пропорція і на ілюстрації до опису індійського вбрання (2 жінки і 1 чоловік).

Цікавою з погляду гендерного аналізу є книжкова мініатюра «Індійський танець» (с. 54). На ній жінки-танцівниці та музикантки (8 жінок) розважають вельмож (14 чоловіків). Чоловіки грають на музичних інструментах (8 чоловіків), підносять їжу (2 чоловіків) та жваво обговорюють якісь питання (2 чоловіків).

Можемо констатувати, що малюнок на сторінці 58 «Чоловік і жінка на верблюді» виявляє приховану гендерну нерівність, оскільки чоловік сидить першим і, відповідно, керує верблюдом.

На сторінці 84 танець чоловіків представлено з допомогою бойових поз.

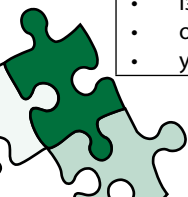
Рубрику «Мистецькі поради» (малювання, вирізання тощо) проілюстровано одним зображенням дівчинки, що теж є ознакою гендерної асиметрії в аналізованому підручнику.

На сторінці 92 подано інформацію про свято ляльок у Японії, що проводять окремо для дівчаток і для хлопчиків.

Таблиця 20

II розділ «Античне мистецтво»

Заняття чоловіків і хлопчиків	Заняття жінок і дівчаток
<ul style="list-style-type: none"> • ОНАНІЗМ • боротьба з чудовиськами (с. 99) • виступи в цирку (с. 103) • гра на музичних інструментах (с. 108, 109) • Атлант підпирає небо (с. 113) • Прометей страждає за те, що віддав людям вогонь (с. 112, 113, 114) • Геракл бореться з левом (с. 116) • участь в олімпійських змаганнях; спостереження за ними (с. 117, 118, 120); 	<ul style="list-style-type: none"> • гра на музичних інструментах, танці (с. 101, 102, 108, 110, 132) • співи (с. 95, 109) • Каріатиди тримають на собі храм (с. 112) • запалення олімпійського вогню (сучасне фото, с. 118); • розважання чоловіків (с. 135)
<ul style="list-style-type: none"> • їзда на колісниці (с. 123, 124) • орання землі, випасання овець (с. 125) • участь у боях, підготовка до бою (с. 135, 142) 	

Цікавою з погляду ґендерного аналізу є картина Р. Булла «Післяполуденний відпочинок фавна», де фавн відпочиває, а дві жінки танцюють, розважаючи його.

Таблиця 21

III розділ «Мистецтво Середньовіччя»

Заняття чоловіків і хлопчиків	Заняття жінок і дівчаток
<ul style="list-style-type: none"> • гра на музичних інструментах (с. 150, 151, 155, 180, 196) • участь у боях , підготовка до бою (с. 150) • виконання представницьких обов'язків (с. 166) • танці (с. 180); • створення книжок • розваги (с. 185, 186) 	<ul style="list-style-type: none"> • танці, співи (с. 155, 156, 157, 158) • виконання представницьких функцій (с. 166) • розваги (с. 185, 186)

Характерним для цього розділу є показ здебільшого пасивної ролі жінки: вона слухає сопілку (с. 155, 157), їй підносять їжу (с. 185), їй освічуються в коханні (с. 197).

Як позитив варто зазначити, що, показуючи костюми на сторінках 204 і 205, автори дотрималися ґендерного балансу, представивши однакову кількість дівчаток і хлопчиків. Проте авторам можна закинути, що зображені дівчатка пасивніші за хлопчиків: вони просто стоять, лише одна з них гладить пантеру, а хлопчики мають зброю чи ліхтар.

Загалом мова підручника є ґендерно нейтральною, а зображення осіб чоловічої статі переважають несуттєво.

Підручник «Музичне мистецтво» (автор О. В. Лобова) складається з двох розділів: «Музика як мова почуттів», «Я і музика».

Аналізований підручник є ґендерно маркованим, про що свідчать його форзаци. Так, людські почуття «веселий жарт, життєрадісність, мужність, стійкість, героїзм» автори ілюструють, зображуючи тільки чоловіків та хлопчиків, а «задумливість, журбу, тугу, сум, відчай, ніжність, ласку, радість і сум кохання» втілено винятково через жіночі образи. На 8-ми ілюстраціях зображено тільки чоловіків чи хлопчиків, на 6-ти – жінок чи дівчаток, а на 4-х – і жінок (дівчаток), і чоловіків (хлопчиків).

Усі 30 біографій, поданих у підручнику, є біографіями чоловіків-композиторів, хоча хронологічно зміст підручника охоплює період з XVIII століття і до сьогодення. Відповідно до біографій подано портрети композиторів.

На запропонованих ілюстраціях чоловіки пишуть музику, грають на музичних інструментах (с. 56, 64, 86, 92, 114, 127, 139, 140, 146, 155, 156), скачуть на конях (с. 49, 51, 72, 78), ідуть на війну (с. 112, 124), відпочивають (с. 54, 89), читають (с. 132) тощо. Натомість жінок та дівчаток зображено за геть іншими заняттями: вони бавлять дітей (с. 45, 46, 124), проводжають козаків на війну (с. 49), прядуть (с. 63), сумують за милим (с. 81), споглядають (с. 94, 99, 102, 122, 155, 156), літають на мітлі (Баба Яга, с. 124). Ми маємо 11 ілюстрацій із чоловіками, що грають на музичних інструментах, і лише одну таку ілюстрацію з жінкою (с. 124).

НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ

Власов В. 6 клас: Робочий зошит. – К.: Літера, 2006. – 79 с.

Робочий зошит з історії стародавнього світу для 6-го класу відповідає навчальній програмі (2005 року). Він призначений для відпрацювання предметно-історичних компетенцій, формування яких передбачене навчальною програмою. Ідеться передусім про картографічні та хронологічні вміння, а також про вміння аналізувати історичні джерела, встановлювати логічні зв'язки, аналогії тощо. Автор також рекомендує використовувати зошит на всіх етапах навчального процесу як для вивчення нового матеріалу, так і для перевірки та оцінювання навчальних досягнень, для роботи малими групами та індивідуально, роботи в парах чи всім класом.

Усього в робочому зошиті вміщено 109 ілюстрацій. На більшості з них зображено чоловіків. Так, наприклад:

Таблиця 22

Заняття чоловіків	Заняття жінок
<ul style="list-style-type: none"> • полювання (с. 5) • участь у битвах (с. 19, 22, 25, 66) • створення знарядь праці (с. 7, 8) • вироблення паперу, будування (с. 32) 	<ul style="list-style-type: none"> • хліборобство, домашнє господарство (с. 5, 6)

Отже, можемо констатувати, що зміст рецензованого зошита, як і зміст підручника, відбиває патріархальний розподіл гендерних ролей. Тут транслиують традиційні стереотипи: жінки переважно опікуються домашнім господарством, а чоловіки, як сильна стать, забезпечують захист від хижих звірів, ворогів, створюють матеріальні блага, зводять споруди, що підкреслює їхні креативні здібності. Кількісно зображення чоловічої статі до жіночої відносяться як 5:1.

Завдання, які пропонують автори, переважно стосуються ролі чоловіків, які й є творцями історії. Адже саме чоловіки керують державами, виробляють політику, створюють матеріальні блага, тобто чоловічі ролі пов'язані передусім з економічним достатком, політикою, тому вони (чоловіки) мають високий соціальний статус. Таким чином, у свідомості учнів і учениць за чоловіками закріплюється вища позиція у владній стратифікаційній системі.

Задорожний К. М., Запорожець Н. В. Робочий зошит з природознавства. 6 клас. – Х.: Ранок, 2006.

Робочий зошит з природознавства для 6-го класу складено відповідно до чинної програми. Його можна використовувати разом з будь-яким чинним підручником. Його застосування в навчальному процесі схвалено МОНмолодьспорт України. Зошит містить чотири теми, серед яких є такі, що безпосередньо стосуються життєдіяльності людини, а саме: «Організм як жива система», «Біосфера». Проте у зошиті не зроблено наголос на статевих відмінностях.

Мова тексту не містить конструкцій, які б засвідчували наявність мовного андроцентризму.

Аналіз зображень, зокрема у рубриках «Правила виконання дослідів», «Правила догляду за кімнатними рослинами», «Правила поведінки у природі» тощо, свідчить,

що вони виконані за одним зразком, де хлопець в окулярах із зачіскою «ірокез» виконує різні види робіт. Він думає, підмітає, записує план та висновки, поливає, пересаджує, мие горщики для квітів, доглядає за домашніми тваринами, тобто виконує і традиційну, і нетрадиційну для своєї статі роботу. Дивно на його тлі виглядає дівчина, яка сокирою рубає дерево (с. 54), ламає дерева та куці (форзац). Якщо продовжити аналіз зображень, то можна зазначити, що хлопець з «ірокезом» піднімає блоки, вимірює силу динамометром, свердлить, а дівчина в цей час закриває вуха від шуму (с. 43, с. 46). Отже, годі перелічити види діяльності осіб чоловічої статі, вони універсальні, тимчасом як жіноча стаття практично не представлена в зображеннях або представлена нетипово: лише на сторінці 48 жінка у вікні поливає квіти.

Не менш дивно на сторінках 30, 34 та 57 виглядає малюнок із хлопчиком у коротких штанцях, що має підпис «людина». Можливо, було б доцільно дати іншу назву малюнкуві – «хлопчик», а не асоціювати осіб чоловічої статі з людиною загалом.

Таким чином, якісний аналіз зображень показує, що чоловікам до снаги різні види діяльності, а жінки залучені переважно до нетипових для їхньої статі видів діяльності. Кількісно ж зображення чоловічої статі до жіночої відносяться як 12:1! Треба зауважити, що можливості предмета в тексті зошта використано недостатньо, адже статеві відмінності, ознайомлення з розмноженням у тваринному і рослинному світі, усвідомлення відмінностей між статями є пропедевтикою ґендерного виховання учнів.

Посібник «Образотворче мистецтво. Альбом з шаблонами» для учнів 6-го класу (автори Л. В. Климова, І. В. Ланіна), видавництво «Ранок», 2006 рік.

У короткій анотації до посібника наявна ґендерна асиметрія мови. Автори наголошують, що посібник призначено для учнів. Він покликаний «розвивати й закріплювати практичні вміння школярів». Посібник містить 52 зразки репродукцій художників. Авторами 50-ти з них є чоловіки і лише дві репродукції належать пензлям жінок – Є. Леоновій та Н. Удальцовій).

Переважну більшість ілюстрацій складають пейзажі та натюрморти. Виняток становлять лише теми «Модель та образ у портреті», котрий повністю проілюстровано жіночими образами: «Образ України», «Образ матері», «Образ Катерини», «Образ феї квітів».

Тема «Сюжетно-тематична картина. Жанри в образотворчому мистецтві» проілюстровано переважно чоловічими образами, а саме: В. Васнецов «Богатирі» (міфологічний жанр), Т. Шевченко «Байгуші» (побутовий жанр), Л. да Вінчі «Таємна вечеря» (біблійний жанр) тощо.

Посібник «Музичне мистецтво. Щоденник музичних вражень» для учнів 6-го класу (автор О. В. Корнілова), видавництво «Літера», 2010 рік.

Як і низка інших підручників та посібників, цей посібник починається звертанням «Юний друже!», що є прикладом маркування статі. Такий самий приклад можна навести, аналізуючи завдання на сторінці 9: «Як вона (музика) впливає на настрій та почуття книжкових героїв?»; на сторінці 25: «Яку тему, засоби музичної виразності та виконавців ти обрав би для цього твору?»; на сторінці 39: «Напиши прізвища найвизначніших представників класичної музики різних країн».

Хоча місцями маємо й винятки. Наприклад, на сторінці 11 завдання звучить так: «Який із цих двох віршів ти назвав би (назвала б) поліфонічним?»; на сторінці 32: «Яку музику ти любив (любила) слухати?». Подібним чином поставлене запитання до учнів на сторінці 33, 43, 44 та 71.

Разом у посібнику вміщено 10 портретів чоловіків-композиторів, на обкладинці – 14 портретів чоловіків і жодного портрету жінки. Хоча це недолік не аналізованого робочого зошита, а, звісно, недолік програми.

Із 20-ти ілюстрацій 15 зображують осіб чоловічої статі, три – групи людей і лише дві – жінок.

Отже, аналіз ілюстрацій свідчить про кількісну перевагу зображень осіб чоловічої статі.

Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Якір М. С. Математика. 6 клас: Робочий зошит. – Х.: Гімназія, 2006. – 136 с.

Через вивчення кількості текстових задач, які стосуються діяльності людини, можна виявити, яким чином подано кожну стать, які види діяльності характерні для жінок та для чоловіки, хлопців і дівчат. Із загальної кількості текстових задач (61), діяльність осіб чоловічої статі описують 44 задачі, тобто 72%, осіб жіночої статі – 10, або 16 %, спільній різностатевій діяльності присвячено 7 задач, або 12%.

Описуючи міжстатеву взаємодію, можна вирізнити позитивні моменти: діти спільно збирають черешні (№ 196), полуниці (с. 117), навчаються (№ 155, 415), чоловіки і жінки несуть хліб (цю задачу взяли зі старовинних математичних задачників). Проте серед ука-заних задач зустрічаємо ті, які подають стереотипне зображення статей: «Батько отримав заробітну платню... і купив для своєї дочки нову ляльку» (с. 66). Так на підсвідомому рівні учні отримують знання, що здобувачем у сім'ї є батько, а дівчата мають гратися ляльками. Аналогічно, майном володіє падишах, у якого є одnogорбі та двогорбі верблюди (№ 197). Чим володіють жінки, з текстів незрозуміло, оскільки поміж типажів дорослих жінок ми зустріли лише друкарку (№ 199) та трьох доярок, які обслуговують корів (№ 236). Серед привабливих жіночих образів – Оленка, яка читає книги (№ 192, № 246). Дівчата, як представниці жіночої статі, лише саджають квіти (№ 58), висаджують троянди (№ 70), збирають яблука та гриби (№ 78 і № 157), витрачають гроші на цукерки (с. 31), або на цукерки, прикраси і парфуми, як це зробила Марічка, що на решту грошей купила новий посібник з математики (№ 119). Дивно читати текст задачі, де Катруся, Маруся, Оленка і Оксанка, кожна в сукні іншого кольору, «ставши в кружок», розмовляють (№ 465). У таких задачах учням нав'язують стереотип щодо балакучості осіб жіночої статі та їх зацикленості на красивій зовнішності.

Діапазон діяльності осіб чоловічої статі набагато ширший. Хлопці розв'язують задачі, грають у футбол і баскетбол, ходять у комп'ютерний клуб, грають на комп'ютері, збирають гриби, вибирають книги у бібліотеці, витрачають гроші на книги, марки, а лише потім купують цукерки. Хлопцям у текстах задач навіть дозволено розбити вікно (№ 105). У текстах представлено дорослих чоловіків, які пливають проти течії річки, трактористів, бізнесменів, робітників, фермера Працелюба, діда Панаса, який розводить корів і ягнят, мотоциклістів, велосипедистів. Усі чоловіки – активні, діяльні, вони перетворюють світ, переборюють природні стихії, працюють. На фоні «справжніх» чоловіків гірше виглядають Михайлик і Василько, які зі швидкістю поїдають ананаси, Петрик, який від цукерки довжиною 40 см щоразу відкушує по 2 см (№ 164), Іван і Петро, які купили тістечка і відразу їх з'їли (№ 423), Василь Смачного, який то худне, то гладшає (№ 256), Вінні-Пух та П'ятачок (№ 200). Акцент на харчуванні чоловіків змушує згадати той стереотип, «що шлях до серця чоловіка лежить через шлунок».

Мова посібника насичена андроцентричними термінами, які не мають аналогів жіночого роду: *бригадир, велосипедист, мотоцикліст, тракторист, токар, фермер, бізнесмен*. У зображеннях гендерної асиметрії виявлено не було.

Аналіз підручника та робочого зошита з математики показує, що їх автори не володіють гендерним підходом: вони використовують у змісті задач стереотипне зображення статей, поляризують їхню діяльність, підсилюючи це прізвищами (Працелюб), залучаючи та заохочуючи чоловіків і жінок до традиційних для кожної статі видів роботи.

Пестушко В. Ю. Робочий зошит із загальної географії: 6 кл. / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К.: Генеза, 2007. – 96 с.

Робочий зошит із загальної географії призначено для закріплення й перевірки знань, індивідуальної та групової роботи. Посібник містить багато завдань творчого характеру, а саме: «розв'яжіть кросворд», «напишіть творчу роботу на тему „Людина і клімат“», «висловіть свою думку про таку приказку: „Роса не дощ, але теж корисна“», «напишіть творчу роботу (вірш, казку, оповідання) про взаємозв'язки, які існують між живою і неживою природою» (с. 77).

Мова посібника не містить конструкцій, які б засвідчували наявність мовного андроцентризму. Звертання до учнів у множині урівнює статуси статей, не вирізняє статі дитини під час викладу матеріалу та запобігає мовній асиметрії.

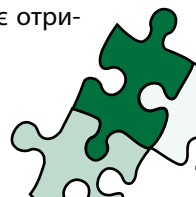
Позитивно, що в посібнику враховано сучасні тенденції розвитку суспільства, наприклад позитивний і негативний вплив транспорту на природу і життєдіяльність людини (с. 90). Різнобічний підхід до проблеми формує в учнів критичне мислення, уміння не відкидати іншу точку зору, толерантне ставлення до іншої людини. У посібнику цікаво закріплюють знання про расові відмінності за описом зовнішності. У розділі «Народи і держави» учням пропонують чорно-білі смайлики з проханням назвати найчисельнішу країну кожного з континентів та зафарбувати фігурку відповідним кольором (згідно відповідно до кольору чисельнішої раси).

На жаль, автори не роблять акцент на статевих відмінностях у межах раси, частково це зроблено у підручнику. Серед зображень, які стосуються діяльності людей, – зображення сім'ї з трьома дітьми.

Загалом, робочий зошит допомагає учням формувати власні погляди та судження на підставі відомих фактів, учитися «географічно мислити» (с. 3), розвивати просторове мислення, уяву. Позитивно, що діяльність людини описано незалежно від її статевої належності. Такий підхід авторів до викладу матеріалу є свідченням застосування гендерного підходу та здійснення його основного призначення – створення соціальних передумов для найповнішої реалізації природних здібностей дівчаток і хлопчиків в усіх сферах розвитку суспільства.

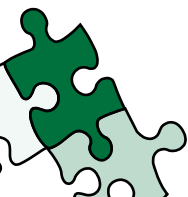
РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Внести відповідні поправки до Закону України «Про освіту», а також до Закону «Про загальну середню освіту» (стаття 5). Культура гендерної рівності має отримати легітимний статус у системі державної освіти України.

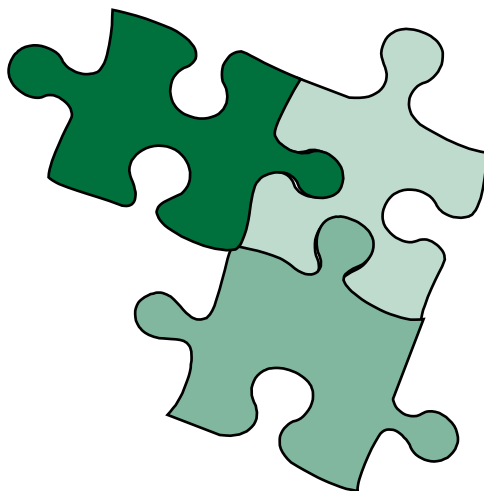

- Продовжити розробку комплексної загальнодержавної програми, об'єднуючи зусилля ентузіастів. Цьому може сприяти підготовка та перепідготовка викладацьких кадрів на курсах підвищення кваліфікації.
- Упровадити гендерно орієнтовані курси до програм вищої школи. Інтеграція гендерного підходу в систему освіти вимагає концептуального перегляду структури та змісту підручників.
- Створити комісії для проведення гендерної експертизи на етапі рецензування підручників та програм, що претендують на отримання грифа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.
- Переглянути державні стандарти загальноосвітньої школи: інформація про гендерні відносини має бути представлена в кожному підручнику гуманітарного профілю.
- Авторам шкільних підручників під час добору матеріалів потрібно враховувати різні соціальні конструкти: расу, національність, віросповідання, вік, гендер. Невід'ємною складовою підручника має стати стислий словник, або глосарій, що містить такі терміни: *толерантність, комунікація, духовність, стереотип, дискримінація, гендер, права людини* та ін.

Найкраще цю роботу можна здійснити тільки під егідою Закону, за підтримки держави й активної участі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також програм міжнародної технічної допомоги за підтримки ПРООН, ЄС та інших донорів.

**ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ ФІНАЛІСТІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ УРОКІВ
З ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ 2010**

Біла Олена Григорівна, заступник
директора з навчальної роботи
СЗШ № 1 м. Чернігова

Гендерні стереотипи – це небезпечно!

Розробка уроку для учнів 4–5-х класів

Мета

- усвідомити існування різних стереотипів щодо поведінки хлопчиків та дівчаток;
- допомогти школярам зрозуміти небезпеку існування стереотипів;
- сприяти подоланню стереотипів щодо «чоловічих» і «жіночих» інтересів;
- сприяти формуванню навичок партнерського спілкування між дівчатками та хлопчиками.

Основні поняття та терміни

Слово *стереотип* походить від об'єднання двох грецьких слів: «stereos» – «твердий» і «typos» – «відбиток» і означає спрощене, схематичне, часто викривлене уявлення про щось або про когось.

Гендерний стереотип – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються статусу чоловіків і жінок та норм їхньої поведінки.

(Від автора: якщо діти не знайомі з поняттям «гендер», можна використовувати тільки поняття «стереотип».)

Обладнання

Дошка або фліпчарт із фломастерами, магніти, малюнки, тенісний м'ячик, клей.

Хід уроку

I. Організація учнів.

Вітання.

Повідомлення мети і завдань уроку.

Ми всі дуже різні. У нас різні зачіски, ми носимо різний одяг, ми різного зросту, у нас несхожі обличчя, але ми всі – люди. І не просто люди, а чоловіки й жінки або ж хлопчики й дівчатка. Іноді саме це й визначає нашу долю. Якщо ти хлопчик, то маєш бути, наприклад, захисником. А якщо дівчинка, то, наприклад, хорошою господинею. Добре це чи погано? Вирішенню цього питання ми й присвяtimo свій урок. Отже, мета нашого уроку – ознайомитися з новим для вас словом «стереотип», дізнатися, які існують стереотипи щодо хлопчиків і дівчат і чому вони такі небезпечні.

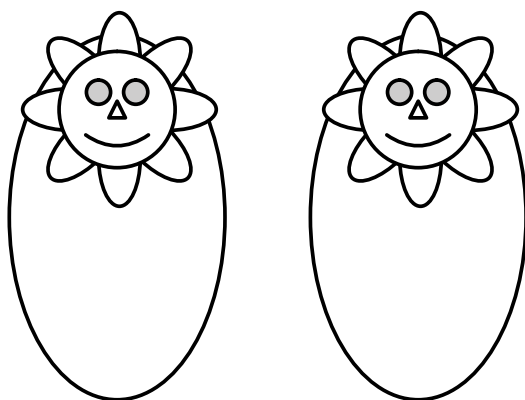
II. Реалізація завдань уроку.

Виконувати наші задачі ми почнемо із з'ясування нового поняття «стереотип».

(На дошці або фліпчарті заздалегідь пишемо слово «стереотип», його грецькі складові «stereos» – «твердий» і «typos» – «відбиток», а також його значення.)

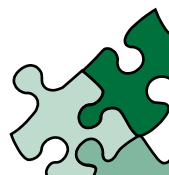
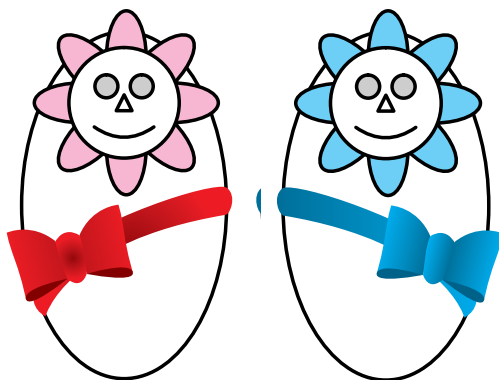
Щоб краще зрозуміти це поняття, виконаємо вправу.

(На дошці або фліпчарті малюємо або прикріплюємо заздалегідь приготовані малюнки двох однакових малюків.)

Перед вами два малюки: хлопчик і дівчинка. Вони загорнуті в однакові пелюшки. Чи можемо ми сказати, хто з них хлопчик, а хто – дівчинка? Причому розгортати малюків не можна. Ні? Чому? А що треба зробити, щоб дізнатися, хто – хлопчик, а хто – дівчинка?

А тепер? Можна? Чому?

От і з'явився перший стереотип: у хлопчика має бути блакитна стрічка, а у дівчинки – рожева.

А хіба всі дівчатка люблять рожевий колір? Якщо дівчинка має блакитні очі, то їй пасуватиме блакитний колір. Дівчатка, хто з вас любить блакитний колір? Підніміть, будь ласка, руки. Тобто стереотип, що у хлопчика має бути блакитна стрічка, а у дівчинки – рожева, – це просто наше упередження. Ми так вирішили, і ця думка поширилася в суспільстві.

Наші малюки ростуть. Батьки купують їм іграшки. Які іграшки купують дівчаткам, а які – хлопчикам?

(На цьому етапі використовуємо підготовлені та роздруковані малюнки іграшок – машинок, м'ячів, ляльок, роботів, собачок тощо. Діти в групах мають відібрати іграшки, які батьки можуть купити хлопчикам, а які – дівчаткам. Малюнки магнітами прикріплюють до дошки під зображенням хлопчика й дівчинки.)

А чи буває так, що дівчинка грається з машинками? А є серед дівчат ті, що хочуть отримати в подарунок робота? А хіба хлопчики не люблять м'які іграшки?

От вам і другий стереотип: хлопчикам дарують машинки, роботів, м'ячі, а дівчаткам – м'які іграшки, ляльок. Хоча насправді не всі дівчатка проти гри у футбол разом з хлопцями, а хлопчики б не відмовилися отримати в подарунок м'яку іграшку.

III. Відпочинок. Рухавка «Не впусти».

Ми вже довго працюємо, і нам треба трошки перепочити. Я вам пропоную гру, яка називається «Не впусти».

Мета – відчути відносність стереотипів.

Потрібне обладнання: невеличкий (тенісний) м'ячик.

Запропонуйте групі стати в коло і перекидати одне одному м'ячик, називаючи при цьому якийсь предмет. Причому предмет потрібно коротко охарактеризувати щодо його особливостей, розміру, ваги, крихкості (ламкості) тощо. Наприклад: скляна ваза, гаряча металева куля, величезна валіза... Відповідно до цих характеристик треба зображати, як ловити такий предмет.

Підсумок

Це був просто м'ячик. Але ми домовилися між собою вважати його різними предметами, і він, відповідно, ставав холодним чи гарячим, важким чи легким, крихким чи гумовим... Так і стереотипи: зазвичай це те, що існує тільки в нашій голові. Тому ми можемо й повинні змінювати негативні гендерні стереотипи!

Трохи відпочили й починаємо працювати.

IV. Реалізація завдань уроку.

Ми з вами помітили, що батьки виховують своїх дітей відповідно до стереотипів, поширених у суспільстві: пов'язали малюкам різні стрічки, купили їм стереотипні іграшки – і наші діти тепер точно знають, в які ігри мають грати дівчата й хлопці. Давайте з'ясуємо, які ігри до вподоби хлопцям, а які – дівчатам.

Я пропоную вам вправу, яка допоможе нам з'ясувати це питання.

(Вправа «Мікрофон»

На дошці дві колонки – «Хлопчики» та «Дівчатка». Діти по черзі називають ігри, в які грають дівчата й хлопці. Учитель записує їхні назви у відповідну колонку.)

Скажіть мені, будь-ласка, чи помітили ви наші стереотипи щодо дитячих ігор?

Як ви вважаєте, чого навчиться дівчинка, граючись з ляльками? А хіба хлопчику не треба бути турботливим батьком? Хіба він не повинен доглядати дитину?

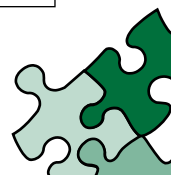
Наші хлопці люблять гратися з машинами. А що, тільки дорослі чоловіки їздять на машинах? А жінки? А в кого мама керує автомобілем?

Адже кожний хлопчик стане дорослим чоловіком, а дівчинка – дорослою жінкою. Чи зможе чоловік бути гарним батьком для своїх дітей, турбуватися про них, якщо в дитинстві він ніколи не грався з ляльками? А чи помічали ви, що чоловіки, які водять машини, не люблять жінок за кермом? Бо ігри з машинками нібито чоловіча справа!

І ось наші дітки вирости, стали дорослими чоловіками й жінками. Як ви вважаєте, яким має бути чоловік і якою жінка?

(Поділити клас на чотири групи, роздати комплекти карток з переліком рис, притаманних чоловікам і жінкам, та запропонувати скласти портрет ідеального чоловіка й жінки. Діти клеять картки на лист паперу під заголовком «Чоловік» або «Жінка». Листочки з наклеєними рисами вивішують на дошку. Учитель пропонує поміняти заголовки місцями. Над чоловічими рисами – «Жінка», над жіночими – «Чоловік». Які проблеми в нашому суспільстві можуть виникнути у людини, яка народилася й виросла з такими рисами? Чи легко жити, якщо тебе вважають «неправильним»? А чи стала така людина гіршою?)

Активність	Легковажність
Сміливість	Покірність
Сила	Врода
Грубість	Охайність
Завзятість	Відповідальність
Винахідливість	Доброта
Розум, логіка	Кокетство

Спокій, добродушність	Тендітність
Рішучість, здатність розв'язувати проблеми	Любов до дітей
Неохайність	Дивиться за собою
Високий зріст	Не вміє заробляти гроші
Здатність опановувати техніку	Терплячість
Незалежність	Емоційність
Лідерство	Здатність створювати красиві речі
Не вміє приборкувати свій гнів	Балакучість
Стриманість	Любить пліткувати
Утримує родину	Творчі здібності
Неуважність до зовнішності	Боязкість
Має вроджену схильність до пригод	Ласкавість
Не бере активної участі у вихованні дітей	Обережність
Не опікується своїм здоров'ям	Уміння готувати їжу
Полюбляє проводити вільний час з друзями	Мрійливість
Нахабність	Веселість

V. Підсумки уроку.

Завершуючи наш урок, можемо підсумувати, що в нашому суспільстві поширено стереотипи щодо хлопчиків і дівчаток або чоловіків і жінок. Протягом життя вони підтримуються вихованням, іграшками, ставленням дорослих. Також ми з вами з'ясували, що стереотипи дуже небезпечні, оскільки вони перешкоджають реалізувати нахили, уподобання, таланти. Людина, яка не виправдовує очікувань свого оточення, стає роздратованою, незадоволеною життям, невпевненою в собі. Така людина не може забезпечити гідне життя собі й своїм дітям. А що ж треба робити, щоб цього не сталося? Давайте спробуємо розробити правила виховання дітей, щоб хлопчики і дівчатка були вільними від стереотипів і вирости щасливими, реалізованими людьми.

(Робота в групах.

Кожна група розробляє п'ять правил виховання дітей у суспільстві рівних можливостей. Правила обговорюють і поєднують.

Наприклад:

- у цьому суспільстві кожен вибирає справу на свій смак, незважаючи на те, хто він – хлопчик чи дівчинка;
- батьки мають купувати іграшки, виходячи з нахилів та інтересів дитини, а не з її належності до певної статі;
- дорослі не повинні нав'язувати правила поведінки дитині, виходячи з того, хлопчик це чи дівчинка;
- дорослі мають слідувати за собою і не підтримувати стереотипи;
- хлопчикам й дівчаткам варто проводити час разом, за спільними іграми.)

**Дзюба Ірина Миколаївна,
учитель образотворчого мистецтва
Сенчанської ЗОШ I –III ступенів,
(с. Сенча, Лохвицький район,
Полтавська область)**

План-конспект уроку з питань гендерної рівності Урок образотворчого мистецтва. 5-й клас

Тема: «Витинанка „ Дерево життя”»

Мета

Навчальна: дати поняття про мистецтво витинанки, яке прийшло до нас із далекої давнини; навчити практичних навичок виготовлення художніх творів із паперу; створити декоративну композицію «Дерево життя» в техніці витинанки.

Розвивальна: розкрити творчий потенціал учнів, навчити їх пізнавати красу через мистецтво, сприяти розвитку інтересу до українського декоративно-ужиткового мистецтва.

Виховна: заохочувати потяг до знань, зацікавленість у пізнанні багатогранної культури нашого народу; виховувати акуратність, бажання довести роботу до кінця.

Обладнання

Зразки «Дерева життя» в різних техніках, зразки витинанок, ножиці, кольоровий папір, клей, простий олівець.

Інформаційний матеріал

«Правила поведження з ножицями» , «Правила вирізування», шаблони.

Хід уроку

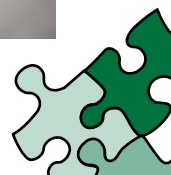
I. Організаційна частина.

Діти, сьогодні на вас чекає захоплива творча робота, віртуальна подорож у міфічну давнину...

II. Вступ.

Міф про Світове дерево

Людям, незалежно від їхньої статі, і чоловікам, і жінкам, було цікаво знати, за якими законами побудовано наш світ? З чим можна порівняти його будову? Аби ми могли створити образ величезної планети Земля, учені створили її модель – глобус. І нам набагато легше уявити, де саме

знаходиться Україна з її прекрасними мешканцями – українськими дівчатками й хлопчиками. Давні люди теж відчували потребу мати маленьку модель світу, щоб краще розуміти його будову. І така міфічна «модель світу» виявилася зовсім поруч. Варто було лише підключити творчу уяву, і такою моделлю ставало звичайнісіньке дерево з корінням, стовбуром і гіллям. У свідомості давніх людей воно перетворювалося на міфологічне Світове дерево, яке об'єднувало три найголовніші рівні світобудови: верх – середину – низ. Люди чітко визначили своє місце у світі – між небом (верх) і землею (низ), а якщо точніше, то на самій землі, по якій ми з вами ходимо і яка нас годує.

Здавалося б, що нам, людям ХХІ ст., до прадавніх міфів, які виникли в сиву давнину? Але якби в ті далекі часи люди не почали пізнавати світ, то й знань ми б мали набагато менше. Адже й найдовша дорога починається з окремих кроків. А міфи й були першими кроками на шляху осягнення законів, за якими живе світ. Саме з міфів походять і наука, і література, і мистецтво. Так давні міфи й донині живуть у ритуальних стравах, обрядах, орнаментах.

III. Повідомлення теми та мети уроку.

Діти, сьогодні ви побуваєте майстрами та майстринями й створите декоративну композицію «Дерево життя» в техніці витинанки. Більше дізнаєтеся про мистецтво витинанки, яке прийшло до нас із сивої давнини.

IV. Актуалізація опорних знань.

1. Бесіда за запитаннями:

Діти, які зимові свята наближаються? (Новий рік, Різдво.)

А чи знаєте ви, що добре відома ритуальна страва – кутя – теж є «міфологічною»? У наш час кутю подають переважно на Різдво. Православні готують її із зерна, родзинок і меду: зерно означає надію на повторне життя, родзинки мають наповнитися і знову стати соковитими гронами, мед означає небесні солодощі. У цій обрядовій страві підкреслено ідею відродження всепереможного життя, яку заклали ще наші далекі предки.

Діти, а який атрибут Нового року неодмінно має бути в кожній оселі? (Ялинка, сосна.)

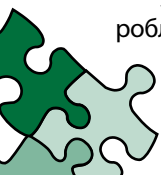
Заносючи під Новий рік до свого житла вічнозелене деревце, прикрашаючи його й проголошуючи біля нього найкращі побажання, ми рідко замислюємося над тим, що до нашої оселі завітало вже знайоме нам міфічне Світове дерево – Дерево життя.

Діти, а чим іще і хлопчики, і дівчатка полюбляють прикрашати домівку до зимових свят? (Сніжинками.)

А як виготовляють сніжинки? (Вирізуванням з паперу.)

Різанка, вирізанка, витинанка

Витинанка – це жанр декоративно-ужиткового мистецтва. Це дивовижна річ, яку роблять із простого матеріалу – паперу.

З'явилася витинанка в минулому столітті, коли до нашого вжитку ввійшов папір. В Україні витинанкою прикрашали полиці для посуду, вікна.

Витинанки виготовляли і чоловіки, і жінки.

Раніше витинанки виконували з допомогою гострого ножа, а тепер додали ще й ножиці.

2. Правила поводження з гострими інструментами.

- Ножиці та ніж служать для праці, а не для гри.
- Передавати ножиці іншому лише кільцями вперед.
- Завершивши роботу, сховати ножиці у безпечне місце.

3. Правила вирізування витинанки.

- Роботи в техніці витинанки треба наклеювати на кольоровий фон, тому лінії потрібно не тільки прорізати, а й вирізати.
- Як у малюнку ми з допомогою ліній різної товщини передаємо форму предмета, так і у витинанці домогтися результату можна, зменшуючи чи збільшуючи товщину лінії, яку вирізаємо.
- Дуже часто, через неправильне вирізування, частини виробу вивалюються, залишаючи дірки.
- У нашій роботі лінії мають бути подвійними. Коли лінії йдуть від згину аркуша, то вирізуємо їх від середини. Ті ж лінії, що знаходяться в середині виробу, ми спочатку проколюємо чи прорізаємо, а потім кінчиком ножиць звернувши або з-під низу вирізуємо.
- Деякі частини (прожилки на листі) треба вирізувати, залишаючи перегородки, а не безперервною лінією (інакше буде дірка).
- Після того як вирізано всі частини квітки чи листка, вирізуємо роботу по контуру. Розкриваємо виріб, наклеюємо на підготовлений фон та вивішуємо для огляду.

4. Формування груп учнів.

Творча група (вісім учнів) працюватиме окремо над створенням композиції «Дерево життя». У групі і дівчатка, і хлопчики працюватимуть над окремим об'ємом роботи, але потім вони мають об'єднати результати своєї творчої праці, разом створивши чудову декоративну композицію.

Усі інші хлопчики й дівчатка працюватимуть у парах. (Учні отримують конверти із шаблонами.)

V. Самостійна робота учнів.

За традицією майстри та майстрині перед роботою промовляли чарівні слова або співали. Ми лише вчимося бути майстрами, переймаємо досвід, звичаї, нам важко

буде зараз супроводжувати роботу піснею, тому я пропоную вам попрацювати під цю мелодію.

Слухаючи прекрасну українську мелодію, ви будете здійснювати свої творчі задуми.

VI. Оформлення декоративної композиції .

Дівчатка й хлопчики, що працювали в групі, по черзі розміщують та наклеюють на загальний формат частини елементів витинанки. Діти, що працювали в парах, також компонують свої роботи.

Отримуємо декоративну композицію «Дерево життя».

VII. Підсумки уроку.

Діти, чи задоволені ви результатами вашої спільної праці?

Про що ви дізналися сьогодні на уроці?

Діти, нехай це символічне Дерево життя буде оберегом вашого класу на довгі роки і захищатиме вас від усіх негараздів.

Цінуйте своїх матерів і татусів, адже вони дали вам життя. А в майбутньому ви, дівчатка й хлопчики, будете продовжувати своє родовідне дерево – Дерево життя.

Дишлова Олена Геннадіївна,
заступник директора з виховної
роботи, учитель зарубіжної літера-
тури ЗЗНВК «МГА» (м. Запоріжжя)

Урок додаткового читання із зарубіжної літератури в 11-му класі

Тема: «Забавка в чоловічих руках?» (за драмами «Без посагу» О. Островського, «Пігмаліон» Б. Шоу, «Ляльковий дім» Г. Ібсена)

Мета: дослідити проблеми гендерної рівності в драматургії XIX століття, наголосити на актуальності гендерних проблем, формувати в учнів активну життєву позицію щодо проблем рівності жінок і чоловіків у суспільстві.

Урок проводять у формі ток-шоу.

На підготовчому етапі учні отримують завдання прочитати одну з драм; група учнів задіяна у рольовій грі, два учні – експерти з питань гендеру і ще два учні – аналітики.

Хід уроку

Учитель

Добрий день, шановні гості студії. Знову з вами ток-шоу «Про жіноче...», і ми як завжди будемо говорити про жінок! Жінка! Яка асоціація виникає, коли ви чуєте це слово?

Учні

Слабка, лагідна, добра, берегиня, мати, дружина, господиня, краса, кохана.

Учитель

Дякую за цікаві асоціації. Але не завжди вони такі приємні!

Героїні нашого ток-шоу мають інші асоціації: жінка-забавка, лялька, іграшка, предмет парі, утриманка, красива лялька.

Чи відомі вам такі асоціації?

Як ви вважаєте, це думка чоловіків чи жінок?

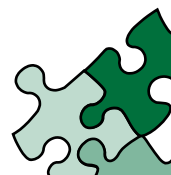
Учитель

Звісно, чоловіків!

Чи рівні жінки і чоловіки у правах? Чи, може, хтось має пріоритети? Якщо має, то як їх використовує? Чи існують суспільні стереотипи щодо ролі жінки та чоловіка в суспільстві? Які наслідки цих стереотипів?

Під час ток-шоу ми спробуємо відповісти на ці питання.

Що нам можуть сказати експерти?

Експерти

З давніх-давен існували стереотипи щодо норм поведінки, соціальних ролей, статусу чоловіків та жінок. Зараз їх називають гендерними стереотипами.

Чоловік – сильний, рішучий, суворий. Він – здобувач, хазяїн, його слово – головне в родині.

Жінка – слабка, лагідна. Вона – дружина, мати, господиня. Кориться чоловікові (заміжня – за мужем). Жінка завжди залежна від чоловіка.

Згадайте Біблію: Бог створив жінку з ребра чоловіка.

Назвіть ім'я хоч однієї жінки-художниці?

Жінка – лише об'єкт зображення. Жінка-діяч, жінка-науковець, жінка-правитель – нонсенс із давніх-давен.

Учитель

Проблеми гендерних стереотипів ми бачимо в політиці, у повсякденному житті. Я ж пропоную вам розглянути цю проблему крізь життєві історії трьох літературних героїнь.

Зараз ми почуємо їхні історії, спробуємо з'ясувати причини життєвих проблем і дати їм поради.

Зустрічайте в нашій студії Елізу Дулітл – колишню квіткарку, що не знає, як жити далі.

Еліза

Я була звичайною квіткаркою, яка кожен день за копійки продавала букети городянам. Мій одяг, моя мова були жахливими, проте я мріяла вивчитися й працювати в крамниці. Доля звела мене з мовознавцем Хігінсом, який взявся навчити мене гарних манер та мові аристократів. Я пропонувала йому плату за навчання, та Хігінс відмовився. Я тоді не знала, що він побився об заклад, що за півроку зробить з мене справжню герцогиню!

Хігінс принижував мене, але я терпіла, незважаючи на всі його насмішки та кпини. Я вчилася дуже наполегливо. Не прагнула багатства чи вигідного заміжжя, адже я – порядна, чесна дівчина. Хігінс почав виводити мене в люди, і спочатку я почувалася не дуже впевнено. Поступово ж навчилася гарних манер та веденню бесіди. Моя мова стала бездоганною. Бажаючи виграти парі, Хігінс одягав мене в розкішну сукню, манто й возив на бали, де до мене як метелики зліталися чоловіки.

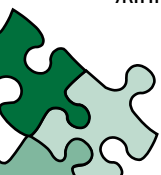
Я отримала не одну пропозицію руки та серця, проте я не кохала жодного із залицьників.

Хігінс весь час твердив, що я стану справжньою леді. І я виправдала його надії. Я впоралася!

Я була щасливою й чекала оцінки Хігінса. Ось нарешті і він буде пишатися мною! Але моє щастя тривало недовго!

Я дізналася, що я – лише об'єкт парі, предмет для самоствердження Хігінса! Я – камінець, який підняли на вулиці, щоб погратися, а потім викинути назад. Але ж я жива! Я не камінець! Я не можу жити в Хігінса і не можу повернутися на вулицю! А може, вийти заміж? Ні! Я не можу без кохання.

Боже! Наді мною провели дослід без моєї волі, без мого дозволу! Лише тому, що я жінка? Як мені тепер жити? Хіба можна вірити чоловікам?

Учитель

А зараз я запрошую ще одного учасника цієї історії. Зустрічайте – Генрі Хіггінс.

Хіггінс

Шановні, я не згоден з Елізою. Я взяв у свій дім це опудало, цю замурзу, і зробив з обшарпанки герцогиню. Як жінка вона мене не цікавила, як людина – теж. Я взявся лише вчити Елізу. До речі, її власний батько продав мені дочку за 50 фунтів. А я навчив її гарним манерам, зробив з неї пані. То що з того парі? А вона образилася й пішла від мене. «Спочатку ви переді мною плазували, а тепер вас обурює моя байдужість. А по-вашому, рабиня заслуговує на щось інше?»

Учитель

Ви прослухали історії наших героїв. На чий бік ви станете? Чи має рацію Хіггінс? Як він сприймав Елізу? Що б ви порадили героїні робити далі?

Чи часто жінка стає об'єктом парі та певних чоловічих експериментів?

Група аналітиків записує підсумки обговорення історії.

Учитель

А в нашій студії вже з'явилася друга героїня – зразкова дружина, жінка, що врятувала чоловікове життя ціною фінансової фальсифікації, – Нора.

Норо, ми готові вислухати Вашу історію!

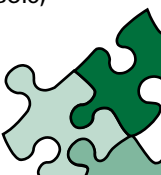
Нора

Я не знаю, з чого почати. Я пішла з дому, кинула чоловіка, дітей, щоб зрозуміти, хто я. «Жінка в моєму суспільстві не має права помилювати вмираючого батька, врятувати життя чоловікові.» Мені треба з'ясувати для себе, хто має рацію – я чи суспільство? Як я дійшла до таких думок?

Я жила в «ляльковому домі». Як до ляльки до мене ставився батько, потім передав мене чоловікові. Для нього я була «зайчиком», «білочкою», «жайворонком» – дружиною, що слухняно виконувала всі його забаганки. Мене звинуватили в марнотратстві, коли я купила подарунки до Різдва, а я ж відклала кожну зайву копійчину.

Я думала, що чоловік цінує та любить мене, що я і діти – найдорожче в його житті. Але виявилось, що це не так. Вісім років тому я змушена була підробити підпис мого батька у фінансовій накладній. Гроші я б отримала, але пізніше. Мені ж вони були потрібні негайно. Мій чоловік важко захворів, і його треба було рятувати від смерті. Сталося так, що мій злочин було розкрито, і мене почали шантажувати. Проте я не жалкую, адже мій чоловік – живий. Я намагаюся розв'язати цю проблему. Коли мій чоловік отримав листа, з якого дізнався про мій злочин, він кричав, що я – брехлива, лицемірна злочинниця, бруд і потворство.

Виявилось, що в мене немає ані моралі, ані почуття обов'язку! Він погрожував забрати в мене дітей! А коли отримав закладну й зрозумів, що його ім'я не заплямоване, він кинувся до мене з удаваною турботою! Але я вже не та лялька! Я зрозуміла, що була лише прикрасою дому! Я йду, бо не можу залишатися... Насправді я ніколи не була щасливою, я тільки думала, що щаслива... А може, я помиляюся.

Учитель

Хто винен у трагедії Нори?
Який гендерний стереотип їй нав'язано?
Чи засуджуєте ви Нору за злочин?
Чи актуальна ця проблема для нас?
Що б ви порадили героїні?

Аналітики фіксують висновки другої історії.

Учитель

На жаль, третя героїня – Лариса Огудалова – загинула. Ми почуємо її гірку сповідь.

«Я любви искала и не нашла. На меня смотрели и смотрят как на забаву. Никогда никто не постарался заглянуть ко мне в душу, ни от кого я не слышала теплого, сердечного слова. А ведь так жить холодно! Я была бесприданницей, но хорошенькой и талантливой. Мне так хотелось простого счастья. Я жила в балагане: мать устраивала вечные обеды, надеясь на богатые подношения женихов. А они относились ко мне как к вещи. Я любила Сергея Паратова, но он променял меня на миллионы. Друг детства – купец Василий Вожжеватов – не нашёл даже слов поддержки для меня. А богатый Кнуров предлагал идти к нему в содержанки! А мне так хотелось тихого семейного счастья! И вот, казалось, оно близко... Небогатый, но, как я тогда думала, неплохой человек – Карандышев – предложил мне выйти за него замуж. И я согласилась. Я хотела уехать подальше, туда где нас не знают, обвенчаться и тихо жить. Но Карандышеву нужно было повелиться, повысить свой статус, показать всем, какая у него жена. От отчаяния я уехала с господами кататься по Волге. А там... Паратов меня бросил. Мой друг Вожжеватов с Кнуровым разыгрывали меня в орлянку. Выиграл Кнуров, и я должна была стать его содержанкой! А мой жених заявил, что на меня смотрят как на вещь, а не как на женщину, на человека. А каждая вещь принадлежит тому, кто её выиграл, вещь и обижаться не может. Вещь, да, – вещь! Они правы, я – вещь, а не человек! И сейчас убедилась в этом, я испытала себя... я – вещь. Наконец-то слово найдено. Мой будущий муж хватает меня за руки и кричит, что я – его вещь, а он – мой хозяин. Я пытаюсь уйти. Последние слова, которые я слышу в этой жизни, принадлежат моему жениху: «Так не доставайся же ты никому!». И выстрел! «Живите! Живите все! Вам надо жить, а мне надо умереть... Вы все хорошие люди... Я вас всех люблю...»

Учитель

Вот такая история! Кстати, мы приглашали Кнурова, Вожжеватова, Паратова и Карандышева на нашу программу, но они не пришли.

Как вы думаете, почему?

Кем была Лариса для окружавших её мужчин?

Смогла ли героиня жить, если бы её не застрелили?

Молодые люди, чтобы вы хотели сказать «мужчинам», которые убили Ларису?

Учитель

Ми сьогодні почули три шокуючі історії жінок, які жили в різних країнах, мали різний соціальний статус, різні прагнення, а проте, чоловіки ставилися до них як до іграшок, забавок чи ляльок для дорослих. Вони сприймали жінок як другорядних істот, тому лише розчаровували їх. Давайте надамо прикінцеве слово нашій групі аналітиків, яка дослідила вплив гендерних стереотипів на долі наших героїнь.

Після аналізу підсумкової таблиці.

Учитель

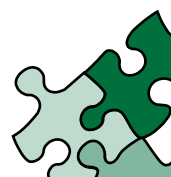
Чоловіки, зверніть, будь ласка, увагу на висновки, що зробили наші героїні. Саме від вас наразі залежить, як сприйматимуть сучасних жінок, як до них будуть ставитися – як до рівних чи як до забавки? Замислитесь над цим!

Дівчата! Який висновок ви зробили для себе? Пам'ятайте, що ваша доля – у ваших руках! Не дозволяйте чоловікам нав'язувати вам звичні стереотипи щодо жінки та її ролі в родині та суспільстві.

Кожна з вас може стати щасливою, але за щастя треба боротися!

Домашнє завдання

Наші героїні потребують підтримки, тому я пропоную чоловічій аудиторії написати листа до будь-якої героїні нашого шоу. Жіночій аудиторії я пропоную написати звернення до чоловіків на тему: «Я – жінка, а не забавка!».

**Дністрянка Наталія
Володимирівна, учитель право-
знавства комунального закладу
«Луцька гімназія № 18 Луцької
міської ради Волинської області»**

Урок гендерної рівності

Тема: «Кримінальний кодекс України: гендерний аспект»

Мета:

навчальна: встановити невідповідність принципу гендерної рівності окремих положень Кримінального кодексу України; визначити можливі варіанти усунення цих невідповідностей; розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства;

розвивальна: формувати вміння бачити взаємну обумовленість суспільних явищ, удосконалювати вміння порівнювати, виділяти головне й робити висновки; установлювати причинно-наслідкові зв'язки;

виховна: формування й розвиток в учнів правової свідомості, самосвідомості та гендерної культури, провідних рис громадянина своєї держави.

Тип уроку: урок-дослідження.

Технології навчання: інтерактивні.

Методи навчання: евристична бесіда, дискусія, метод «Прес», метод «Коло ідей».

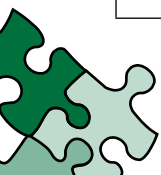
Форми організації пізнавальної діяльності учнів: групова й колективна.

Обладнання уроку: мультимедійний екран, проектор, Кримінальний кодекс України, матеріали, що містять завдання для груп.

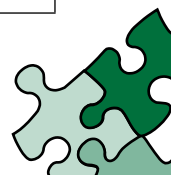
Очікувані результати: формування компетенцій – *загальних:* здатність і готовність працювати в колективі, ефективно спілкуватися з колегами, брати на себе відповідальність за роботу членів команди, за результат виконання завдань; *спеціальних:* уміти аналізувати нормативно-правові акти.

Хід уроку (розгорнутий план уроку)

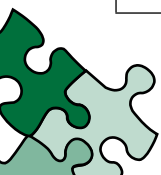
Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
Етап початку 1 хвилина	Вітання учнів, перевірка готовності до уроку	Підготовка до сприйняття уроку, вітання вчителя.
	– Які ви знаєте права людини? – Чи знаєте ви права, які належать окремо чоловікам та жінкам? – Чи означає це, що жінки й чоловіки однакові в усьому?	Відповідають на питання, аргументують свої відповіді.

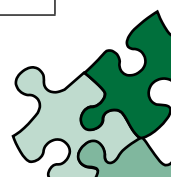
Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
<p>Етап орієнтації 2–3 хвилини</p>	<p>– Які ви знаєте права людини? – Чи знаєте ви права, які належать окремо чоловікам та жінкам? – Чи означає це, що жінки й чоловіки однакові в усьому? – Чи відмінність чоловіка і жінки полягає тільки у біологічній різниці?</p> <p>Отже, я отримала різні відповіді на запитання.</p> <p>Як ви вважаєте, чому саме ці запитання я вам поставила? Яку тему я порушила?</p> <p>– Чи відомий вам термін «гендер»? Що він означає?</p> <p>В українській мові аналога слова «гендер» немає. Найбільше за значенням йому відповідає слово «рід», яке в англійській мові розуміють як приналежність до певної групи, виду. Таким чином, «гендер» – це характеристика соціальної (а не біологічної) приналежності до певного виду осіб, уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та особливості поведінки тієї групи індивідів, до якої він належить. Досягнення рівності між жінками й чоловіками є основою людських прав та умовою для досягнення соціальної справедливості. Це єдиний спосіб побудувати стабільне, справедливе суспільство.</p> <p>Що, на вашу думку, передбачає гендерна рівність?</p>	<p>Відповідають на питання, аргументують свої відповіді.</p>
<p>Етап цілеспрямованості 2 хвилини</p>	<p>Таким чином, гендерна рівність передбачає однаковий статус для чоловіків та жінок. Вони повинні мати однакові умови для реалізації своїх людських прав, однаковий потенціал для здійснення свого внеску в національний, політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток, а також рівні права на користування результатами цього розвитку.</p> <p>На уроках правознавства ви вивчали процес регламентування суспільних відносин відповідними правовими нормами. Сьогодні в площині нашого дослідження буде галузь кримінального права. Ми будемо аналізувати Кримінальний кодекс України із специфічного й цікавого погляду – із погляду гендерного аналізу.</p>	<p>Записують тему уроку в зошит. Формулюють мету уроку.</p>

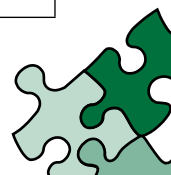
Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
<p>Етап цілеспрямування 2 хвилини</p>	<p>Тема уроку: «Кримінальний кодекс України: гендерні аспекти». Давайте спробуємо сформулювати мету нашого дослідження. (Якщо виникають труднощі у формулюванні мети, можна поставити кілька навідних питань.)</p>	<p>Записують тему уроку в зошит. Формулюють мету уроку.</p>
<p>Етап проектування 5 хвилин</p>	<p>Отже, мета уроку – дослідити, чи дотримуються принципу гендерної рівності, визначаючи міру відповідальності за скоєні злочини. Сьогодні на уроці ми з вами, досліджуючи проблему реалізації гендерної рівності в Кримінальному кодексі України, будемо зіставляти й порівнювати, аналізувати та систематизувати, узагальнювати й абстрагувати, висувати твердження та аргументувати їх, уявляти й систематизувати уявлення, а найголовніше – на підставі наявних знань та життєвого досвіду осмислювати нові знання. Ми будемо працювати парами та групами. Я пропоную розпочати наше дослідження зі створення наукового підґрунтя, розглянувши питання біологічної різниці між чоловіком і жінкою та їхньої соціальної рівності, а також стереотипи, які сформувалися в суспільстві. На екрані проектуємо зображення юнака та дівчини.</p> <p>«Мозковий штурм» Учитель пропонує назвати риси, притаманні тільки жінкам або тільки чоловікам, і запише відповіді на дошці у дві колонки:</p>	

Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
<p>Етап проектування 5 хвилин</p>	<p><u>Жінки</u> <u>Чоловіки</u> (варіанти відповідей)</p> <p>Розвинена інтуїція Стриманість Непослідовність Лідерство Боязкість Смівливість Турбота про дітей Честолюбство</p> <p>Аналізуючи відповіді, учитель підводить учнів до висновку про те, що, незважаючи на біологічну різницю, ці риси можуть належати і чоловікам, і жінкам.</p> <p><i>Жінки й чоловіки різні, але вони рівні в своїх можливостях для реалізації. Рівень забезпечення державою цих можливостей і є головною ознакою правової та соціальної держави.</i></p> <p>– Як держава може забезпечити ці можливості? – Який інструмент може використати держава для вдосконалення соціальних взаємин між жінками й чоловіками в основних інституціях суспільства?</p>	<p>Учні пропонують варіанти відповідей.</p> <p>Учні аргументують і доводять логічність своїх міркувань.</p> <p>Учні висловлюють свою думку щодо проблеми.</p>
<p>Етап реалізації дій 20–25 хвилин</p>	<p><i>Отже, упровадження гендерних аспектів у формування законодавства України – це питання соціальної справедливості, яке треба розв'язати, щоб забезпечити рівноправний та сталий людський розвиток шляхом застосування найрезультативніших і найефективніших методів державного втручання.</i></p> <p>Однак постає питання:</p> <p>– Як забезпечити гендерну рівність у законодавстві? – Чи зумовлює біологічна різниця між чоловіком і жінкою існування двох видів права? Можливо, потрібно розробляти окремі кримінальні кодекси для жінок та для чоловіків? – Чи повинні чоловіки й жінки мати певні привілеї через їхні біологічні відмінності? – Чи біологічні відмінності повинні нівелюватися?</p> <p>Учитель пропонує свої відповіді, використовуючи схему методу «Прес».</p> <p>Коротка дискусія.</p> <p><i>Висновок</i></p> <p><i>Отже, проводячи гендерний аналіз Кримінального кодексу, треба звернути увагу на те, що кримінальне право має адекватно, тобто відповідно, реагувати на поведінку чоловічу й поведінку жіночу, оскільки вона зумовлена особливостями природи чоловіка та жінки.</i></p>	<p>Учні дискутують, висловлюючи свої думки.</p>

Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
<p>Етап реалізації дій</p> <p>20–25 хвилин</p>	<p>Зробивши гендерний аналіз певних статей Кримінального кодексу України, я пропоную вам дослідити окремі аспекти закону щодо проблеми дотримання гендерної рівності.</p> <p>Ми будемо працювати в групах.</p> <p>Перша група здійснює гендерний аналіз статті 36 Кримінального кодексу України.</p> <p>Друга група розглядає гендерні аспекти системи покарань, передбаченої в Кримінальному кодексі України</p> <p>Третя група здійснює гендерний аналіз статей 135, 139, 149 Кримінального кодексу України.</p> <p>Час для виконання завдання – 5 хвилин.</p> <p>Учні мають матеріали, правила організації роботи в групах.</p> <p>Отже, ми проаналізували окремі положення Кримінального кодексу України з погляду дотримання гендерної рівності. А зараз час вислухати думку експертів, які й підсумують нашу роботу.</p>	<p>Група експертів займає свої місця. Вони ознайомлюються зі своїми обов'язками.</p> <p>Учні по черзі висловлюють свої думки.</p> <p>Дотримується принцип добровільності.</p> <p>Учні здають свої пропозиції експертам.</p> <p>Експерти розпочинають роботу з узагальнення пропозицій.</p> <p>Учні роблять висновок: <i>Кримінальний кодекс України в основному відповідає принципу «гендерна рівність через гендерну відповідність», проте має недоліки, зокрема використання «чоловічої» мови.</i></p>
<p>Етап рефлексії</p> <p>2–3 хвилини</p>	<p>На уроці ми вивчали, аналізували, співставляли, робили висновки. А тепер задумайтеся,</p> <ul style="list-style-type: none"> – чи змінилося ваше ставлення до проблеми гендерної рівності в суспільстві взагалі і в процесі законотворення зокрема? – чи є ця проблема безперечно важливою, чи вона надумана й поверхнева? – чи відповідає, Кримінальний кодекс України принципу «гендерна рівність через гендерну відповідність»? 	<p>Учні відповідають на запитання.</p>
<p>Етап підсумків уроку</p> <p>2–3 хвилини</p>	<p>Учитель оцінює діяльність учнів на уроці.</p> <p>Домашнє завдання: застосовуючи знання, набуті на уроці, знайдіть в ЗМІ приклади порушення принципу гендерної рівності у застосуванні покарань за ККУ.</p> <p>І на завершення уроку – східна притча.</p> <p>Сила бажання</p> <p>Одного разу до мудреця прийшов юнак: «О мудрий пане мій, що я повинен робити, щоб здобути знання і стати мудрим?».</p> <p>Мудрець мовчав. Юнак кілька разів повторив своє запитання. Однак мудрець мовчав.</p>	<p>Учні записують домашнє завдання в щоденники.</p>

Етап уроку	Діяльність учителя	Діяльність учнів
<p>Етап підсумків уроку 2–3 хвилини</p>	<p>Хлопець пішов, щоб повернутися завтра з тим самим запитанням. Не отримавши відповіді і на другий день, юнак прийшов утретє. Мудрець уважно подивився на юнака, узяв його за руку й повів до річки. Плеч-о-пліч вони заходили все глибше й глибше у воду. Досягши глибини, мудрець різко потягнув хлопця під воду і тримав, незважаючи на опір. Коли ж юнак нарешті звільнився, учитель спитав:</p> <p>– Сину мій, коли ти був під водою, чого ти бажав більше за все?</p> <p>Хлопець без вагань відповів:</p> <p>– Повітря! Я хотів дихати!</p> <p>– А може, ти віддав би перевагу багатству, задоволенням, владі, любові? Чи не думав ти про ці речі?</p> <p>– Ні, мій пане, я хотів тільки повітря, я хотів дихати.</p> <p>- Так от, сину мій, коли ти захочеш учитися так сильно, як щойно ти хотів дихати, уся мудрість світу буде з тобою.</p> <p>Тільки тому, хто йде, відкриється дорога.</p> <p>Я думаю, що сьогодні ми працювали з бажанням і наснагою, а отже буде й результат.</p> <p>Урок закінчено. Щиро дякую за співпрацю</p>	<p>Учні записують домашнє завдання в щоденники.</p>

Додаток № 1**Завдання**

Проаналізуйте зміст статей та дайте відповідь на запитання: чи дотримується принцип «гендерна рівність через гендерну відповідність» у змісті цих статей?

Запропонуйте свої варіанти відповіді.

Стаття 56. Громадські роботи

1. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

2. Громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день.

3. Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Стаття 57. Виправні роботи

1. Покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків.

2. Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.

3. Особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт. (Стаття 57 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1180-VI (1180-17) від 19.03.2009.)

Стаття 61. Обмеження волі

1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

2. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

3. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Стаття 79. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років

1. У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

2. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, суд може покласти на засуджену обов'язки, передбачені у статті 76 цього Кодексу.

3. Контроль за поведінкою засуджених здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією.

Додаток № 2**Обов'язки експертів**

- Розглянути пропозиції учнів.
- Проаналізувати пропозиції учнів щодо вдосконалення Кримінального кодексу України, редагувати їх, узгодивши за змістом.
- Узагальнити результати роботи груп.

Додаток № 3**Завдання групи № 1**

Опрацювати зміст ст. 36.

Під час аналізу звернути увагу на такі позиції:

- чи враховано природні особливості жінки й чоловіка щодо реакції на несподіваний напад?
- чи в однаковій ситуації опиняється жінка й чоловік щодо гідного відпоручення нападників?
- яким чином мають враховувати біологічну різницю між чоловіком і жінкою, викладаючи цю норму?

Стаття 36. Необхідна оборона

1. Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного

відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

2. Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

3. Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу.

4. Особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту.

5. Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Завдання групи № 2

Проаналізувати запропоновані статті ККУ.

Дати відповіді на питання:

- чи містять ці правові норми гендерні особливості?
- чи виправданим є обмеження виду покарання вагітним жінкам?
- чи виправдане обмеження виду покарання жінкам, які мають дітей до 14 років?
- чи можна застосувати таке обмеження до чоловіка, який виховує дитину до 14 років, якщо це не передбачено законом?

Стаття 61. Обмеження волі

1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

2. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

3. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військово-службовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Стаття 66. Обставини, які пом'якшують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

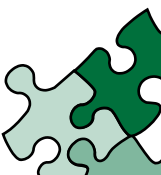
1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

3) вчинення злочину неповнолітнім;

4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

Стаття 79. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років

1. У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

2. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, суд може покласти на засуджену обов'язки, передбачені у статті 76 цього Кодексу.

3. Контроль за поведінкою засуджених здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією.

Стаття 83. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років

1. Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

2. Звільнення від відбування покарання застосовується до засудженої, яка має сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання, або яка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

3. Контроль за поведінкою таких жінок здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією за місцем проживання.

Завдання групи № 3

Проаналізувати запропоновані статті ККУ.

Дати відповіді на питання:

- чи достатньо реалізовано принцип гендерної адекватності у статті 166?
- про що свідчить те, що в судовій практиці майже не застосовують статтю 161?
- чи реалізовано принцип гендерної рівності у викладі статті 172?

Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань

1. Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального похо-

дження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками – караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

(Стаття 161 в редакції Закону N 1707-VI (1707-17) від 05.11.2009)

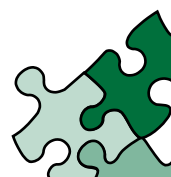
Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 172. Грубе порушення законодавства про працю

1. Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також інше грубе порушення законодавства про працю – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього, вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, – караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

Долга Ольга Дмитрівна,
учитель художньої культури, етики,
історії ЗОШ № 16 (м. Краматорськ,
Донецька область)

Урок гендерної рівності **Тема уроку: «Якою має бути людина XXI століття?»**

Вид уроку: учнівська конференція. Узагальнення курсу «Художня культура України», 10-й клас.

Мета уроку

Освітня: визначити проблеми людини в сучасному суспільстві, розглянути співвідношення образів жінки та чоловіка в історії української культури, обґрунтувати культурологічну перспективу гендерного співвідношення в українському суспільстві інформаційної доби.

Розвиваюча: проаналізувати образ людини в творах української художньої культури, систематизувати значення ролі жінки та чоловіка в художньо-естетичній традиції української культури, змодельувати образ людини XXI століття.

Виховна: формувати комунікативну, особистісну, соціальну, полікультурну компетентності; розвивати культуротворність та конкурентоспроможність учня; сприяти усвідомленню сенсу гендерної рівності та шляхів її реалізації.

Обладнання: дошка, крейда, аркуші паперу А4, кольорові маркери, наочний матеріал із творами української художньої культури, мультимедійний програвач, диск із презентацією на тему «Проблеми людини інформаційного суспільства», диск із фрагментами української духовної хорової музики, народних пісень, імпресіоністичної та електронної музики, індивідуальні картки з визначенням наукового фаху та секції в учнівській конференції, таблички з назвою секції, правила роботи на конференції, картки з питаннями для самооцінки.

Методологічна база уроку ґрунтується на забезпеченні систематизації знань, на аналітичній, комунікативній, культуротворній діяльності учнів. Таким чином, методологія уроку побудована на автентичній інтерпретації та інтерактивній конструкції заняття. На уроці використовують методи: «мозкового штурму», синквейну, рольової гри (робота молодих науковців у творчих групах), дискусії. Автентична інтерпретація забезпечує формування культуротворності, соціальної активності та конкурентоспроможності учня. За авторською концепцією, автентична інтерпретація охоплює: аперцепцію, розуміння, творчість, символ, сенс, ідею. Ці категорії активізують не лише когнітивну, а й культуротворну діяльність індивіда. Вони організують логіку побудови уроку.

Логіка розкриття теми уроку ґрунтується на творчому пошуку учнем відповіді на проблемне питання: «Якою має бути людина XXI століття?». Занурення в проблему досягається через перегляд відеопрезентації питання гендерної нерівності в сучасно-

му суспільстві та її наслідків: нерівність жінки та чоловіка на ринку праці, торгівля людьми, насильство, нівелювання інституту сім'ї, безпритульні діти тощо. Сприйняття презентації виводить на етап розуміння ключових питань – «Жінка» та «Чоловік», що досягається з допомогою сенквейну. Після презентації декількох синквейнів на теми «Жінка» та «Чоловік» учні знайомляться з темою-проблемою уроку та її завданнями. Проаналізувавши культурологічні образи жінки та чоловіка в українській культурі, пропонуємо знайти відповідь на запитання: якою має бути людина XXI століття? Цей пошук заосновано на систематизації та творчій обробці художньо-естетичних традицій української культури. Учні під час рольової гри (наукової конференції) не лише аналізують образ людини в історико-культурному просторі України, а й визначають перспективи ролей жінки та чоловіка в сучасному суспільстві. На підсумковому етапі уроку діти в загальному дискусійному процесі формують культурологічну символіку, визначають сенс та ідею людини XXI століття. Важливо, щоб учнівські висновки ґрунтувалися на врахуванні викликів інформаційної доби в контексті художньо-естетичної традиції та національної парадигми України. Варто популяризувати наукову діяльність учнів під час конференції: домашнім завданням має стати підготовка статті для публікації за темою уроку. Таким чином, діти не лише замисляться над питанням гендерної рівності, а й привернуть до неї увагу громадськості.

Хід уроку

I. Вступна частина.

1. Організаційний момент: вітання, створення сприятливої комунікативної атмосфери та ситуації взаємоповаги, запрошення до співпраці в учнівській конференції. Обсяг часу – 1 хвилина.

2. Мотивація навчальної діяльності учнів. Учня пропонуємо переглянути відеопрезентацію, присвячену проблемам людини в сучасному суспільстві: нерівність жінок та чоловіків на ринку праці, торгівля людьми, насильство, нівелювання інституту сім'ї, безпритульні діти. Презентація заздалегідь підготовлена учнями, вона триває 3 хвилини.

Учитель: «Людське життя є найвищою цінністю. Людське суспільство складається з жінок та чоловіків. Співвідношення їхніх ролей у суспільстві визначає не лише образ епохи, а й гармонію і добробут держави. Сьогодні питання гендерної рівності та формування образу людини інформаційної доби є надзвичайно актуальним. Спробуйте за хвилину визначити образ жінки та чоловіка у вправі синквейн. Перший варіант характеризує жінку, другий – чоловіка».

Презентація декількох синквейнів. Час – 1 хвилина. Загальний час етапу мотивації – 5 хвилин.

3. Представлення теми та очікуваних результатів уроку. Учитель пише на дошці формулювання проблеми уроку: «Якою має бути людина XXI століття?».

Учитель: «Сьогодні ми маємо визначити, якою має бути людина XXI століття. Проте не існує майбутнього без минулого. Треба дослідити, який образ мала людина в українській історико-культурній традиції. Для цього варто ...». Учитель пропонує учням продовжити речення та визначити завдання й очікувані результати уроку.

Після «мозкового штурму» визначають, що треба проаналізувати образ людини в творах мистецтва різних культурних епох України. Час на представлення теми – 2 хвилини.

II. Основна частина.

1. Організація роботи учнівської конференції, інструктаж щодо правил діяльності молодих науковців. Час – 3 хвилини. Учні отримують картки з назвою наукової секції та визначенням професійної ролі на конференції. Перелік секцій: «Культура трипільців, скіфів та Київської Русі», «Культура українського Бароко», «Культура України XIX століття», «Культура України XX століття». Перелік професійних ролей присутніх на кожній секції: архітектор, художник, режисер, літературознавець, журналіст. Учитель розставляє таблички з назвами секцій, таким чином організовуючи робочі місця для творчих груп.

Учитель: «Дорогі діти, сьогодні ви не лише учні, а й науковці. Кожен отримав картку з визначенням наукового фаху й робочої секції. Кожна робоча група-секція отримує пакет історико-культурних документів, які треба ідентифікувати та інтерпретувати з культурологічного погляду і підготувати доповідь від секції на тему: «Образ людини в культурі...». Відповідно до фаху ви маєте висвітлити образ людини в мистецтві за вашою спеціалізацією. Увага! Журналісти оформлюють доповідь і готують до неї питання для інших груп. Усі мають уважно слухати доповіді колег. Після представлення ви можете поставити запитання фахівцям секції або зробити зауваження до доповіді. Час на підготовку доповіді – 5 хвилин. Час на її презентацію та питання до неї – по 3 хвилини на кожну секцію. Правила роботи будуть у вас на столах. Отже, шановні колеги-науковці, запрошую вас зайняти свої місця в секціях. Бажаю вам успішної та цікавої роботи».

Поки учні займають місця в групах-секціях, учитель роздає пакети із зображеннями мистецьких пам'яток та правилами роботи на конференції.

2. Творчий етап конференції – визначення ролі людини (жінки та чоловіка) в житті українського суспільства на підставі творів мистецтва. Для створення невимушеної атмосфери цей етап супроводжується українською музикою різних культурно-історичних періодів. Час – 5 хвилин.

3. Етап презентації роботи секцій. Представлення доповідей та питань. Час – 12 хвилин.

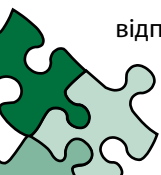
III. Прикінцева частина.

1. Рефлексія. Дискусія на тему: «Якою має бути людина XXI століття?»

Учитель реорганізовує учнів із роботи у творчих групах на роботу в загальному колі; запрошує їх до дискусії, оголошує тему та ключові питання дискусії, а саме:

- роль жінки та чоловіка в історико-культурній традиції українського народу;
- виклики інформаційного суспільства та засобів виробництва до сутності й образу людини XXI століття;
- який тип людини формується сьогодні, якщо до цього були «людина розумна» та «людина, що грає»? чи можна визначити людину XXI століття як «людину творчу»?
- яку роль жінка та чоловік мусять відігравати в сучасному інформаційному суспільстві?
- сформуйте символ, сенс та ідею людини XXI століття.
- Час дискусії – 12 хвилин.

2. Самооцінка. Час – 2 хвилини. Учні отримують картки із запитаннями, на які мусять відповісти самостійно, відверто й неупереджено. Запитання такі:

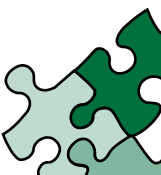

- чи цікавою була форма роботи на уроці?
- чи були ви активним?
- чи змогли ви висловити свою думку щодо проблеми цього уроку?
- чи вдалося вам знайти й виявити творчий підхід до проблеми?
- чи дізналися ви щось нове?
- чи досягли ви очікуваних результатів?
- чи доцільним і актуальним є розгляд цієї проблеми й чому?

На останнє питання учні мають дати вичерпну, аргументовану відповідь. Позитивні відповіді учні оцінюють так: перше питання – 1 бал, друге – 1 бал, третє – 2 бали, четверте – 2 бали, п'яте – 2 бали, шосте – 1 бал, сьоме – 3 бали.

IV. Домашнє завдання.

Підготувати за результатами та висновками уроку статтю на тему: «Якою має бути людина XXI століття?» обсягом від трьох до п'яти аркушів. Обов'язкові складові статті: розкриття актуальності та важливості теми; визначення розробленості теми в літературі та засобах масової інформації; виклад суті проблеми та своє ставлення до неї; висновки та перспективи розв'язання цієї проблеми. Увага! Наша мета – привернути увагу громадськості до проблеми формування нового образу людини XXI століття та ґендерної рівності в українському суспільстві. Час – 3 хвилини.

Дяків Василь Григорович, заступник директора з навчально-виховної роботи Заліщицької державної гімназії

Урок з курсу «Основи гендерної рівності» 6–7-мі класи загальноосвітньої школи

Тема: «Стать і гендер. Гендерна нерівність. Шляхи її усунення»

Мета: ознайомити учнів з поняттями «стать» та «гендер»; акцентувати увагу учнів на проблемі гендерної нерівності; формувати основні уявлення про соціальну категорію гендеру; розвивати європейське мислення, мовлення; виховувати толерантне ставлення до функціональної рівності в суспільстві чоловіків та жінок.

Очікувані результати

1. Учень уміє:
2. Розрізняти соціальні (гендерні) та статеві ознаки громадян (громадянок).
3. Називати сфери діяльності громадян, де існує гендерна нерівність.
4. Наводити приклади гендерної нерівності у школі, побуті, суспільстві.
5. Формувати висловлювання-оцінку такої ситуації в суспільстві («добре» – «погано», «корисно» – «шкідливо», «доцільно» – «недоцільно»).
6. Аналізувати приклади гендерної рівності чи нерівності.
7. Пропонувати способи вирішення гендерної нерівності у школі.

Форма проведення уроку: урок засвоєння нових знань, умінь та навичок з інтерактивними методами (прийомами).

Хід уроку (заняття)

I. Організаційна частина. Визначення готовності учнів до уроку(1 хвилина).

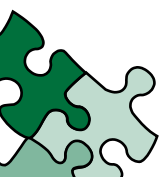
II. Актуалізація опорних знань по темі.

1. «Пантоміма» (5–7 хвилин). Двом-трьом учням (учителю), відповідно до готовності класу, дають написані на аркуші назви професій, які треба показати з допомогою рухів та жестів однокласникам (учням).

Слова для вгадування: *батько – мати, учениця – учень, сестра – брат, лікарка – лікар тощо.*

Бесіда після виконання вправи. Її можна проводити або після демонстрації пари слів, або після вгадування всіх пар.

- Чому ви так вважаєте? Які ознаки вказують на те, що вам демонстрували чоловіка або жінку?

- Чим відрізняються, на вашу думку, чоловік та жінка?
- Як і де формуються наші знання про характери, поведінку жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків?

Питання-проблема

Чи є у них щось спільне? Що саме? (Учні висувають гіпотези.)
Добре це чи погано? Чому?

III. Оголошення теми та мети уроку.

Сьогодні на уроці ми ознайомимося з поняттями «стать», «гендер» та «гендерна нерівність», визначимо основні сфери, де існує гендерна нерівність, наведемо власні приклади, з'ясуємо оцінку такого становища.

1. Вправа «Хто є хто?» (5-7 хвилин).

Варіант 1. Групова робота. Об'єднання в групи різними способами.

1. «Дні тижня», «Колір», «Фрукти», «Овочі» тощо.
2. Учні передньої парти обертаються до однокласників, які сидять позаду (чотири учні/учениці).

На аркушах пишуть ознаки, характерні для хлопців (I колонка) і для дівчат (II колонка).

Жінки, дівчатка – які?

Чоловіки, хлопчики – які?

Групи презентують власні напрацювання і вивішують їх.

Варіант 2. «Мозковий штурм». Учні подають варіанти відповідей на поставлені питання, учитель їх записує.

Зміна заголовків статі («чоловік – жінка» на «жінка – чоловік»). Аналіз написаного у колонках стосовно іншої статі.

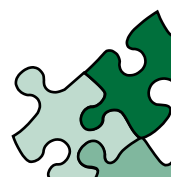
Висновок. У кожній статі є постійні ознаки – біологічні, що притаманні їй одній. Функція, пов'язана з народженням дитини, лактація під час годування немовлят, різні статеві органи, ріст волосся тощо.

Є риси, які формуються суспільством під час виховання, і вони можуть бути наперед визначені культурними та соціальними традиціями для хлопчиків та дівчаток.

Гендер – сукупність соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини.

2. Сфери гендерної нерівності.

2.1. Робота в парах (5–6 хвилин). Учитель подає картки, на яких вказано назви позицій. Учні повинні визначити і вписати (позначити), хто частіше виконує певну роботу – чоловік чи жінка?

Інструкція до роботи. У вас можуть бути різні відповіді (різні позначки). Це не означає, що ви позначили неправильно. Кожен живе у своїй сім'ї, а тому має свої уявлення про ту чи іншу позицію. Позначайте так, як є у вас, а не так, як потрібно відповісти, адже у такому разі будь-яка відповідь буде правильною.

№	Вид діяльності	Жінка	Чоловік
1.	Готує їжу		
2.	Прибирає у квартирі		
3.	Доглядає (виховує) дітей		
4.	Допомагає дітям готувати уроки		
5.	Купівля продуктів та всього необхідного для дому		
6.	Читає газети, переглядає телепередачі		
7.	Працює на присадибній ділянці (поле, сапає, підгортає, збирає врожай тощо)		
8.	Працює шахтарем, металургом, будівельником, військовим		
9.	Працює бібліотекарем, учителем, соціальним працівником, вихователем дитячого садка		
10.	Отримує велику заробітну платню		
11.	Працює депутатом, президентом, міністром		
12.	Залишається з дитиною після розлучення		
13.	Держава надає право виховувати дітей до 3 років зі збереженням трудового стажу		
14.	Досягає високих посад на підприємствах, у науковій діяльності		
15.	Потерпає від насильства в сім'ї		
	Сума (кількість «+» у жінок та чоловіків)		

Аналіз проведеної роботи. Де «+» більше – у жінки (чоловіка)? У яких сферах?

Жінки

- Домашня робота (побут);
- Низькооплачувана професія
- Сільськогосподарська домашня робота

Чоловіки

- Пасивна домашня діяльність
- Високооплачувана професія
- Висока посада

Узагальнити можна так: тринадцяти учням роздати наліпки, які вони мають прикріпити під конкретними сферами діяльності, назви яких написано на дошці. Тоді можна буде відслідкувати тенденції уявлень певного класу щодо сфер діяльності жінок та чоловіків.

Висновок

1. У яких сферах переважають жінки? Чому? (Побут – не оплачується; педагог, лікар, бібліотекар, працівник культури, соціальний працівник – низькооплачувані професії; виховання дітей – не оплачується).
2. Які сфери діяльності характерні для чоловіків? Чому? (Високі посади; професії, де більша заробітна платня; пасивний відпочинок удома; незначна відповідальність за виховання власних дітей тощо).
3. Хто більше зайнятий протягом дня? Чому? (Жінки – така традиція).
4. Хто більше працює, не отримуючи заробітної платні? Чому? (Жінки, адже за традицією вони **повинні** виконувати хатню роботу).

Жінка в сучасному суспільстві не може реалізувати свої потенціал через традиційні уявлення про її роль та місце.

Позиції

1. Жінка – охоронниця домашнього вогнища.
2. Жінка має бути з багатим чоловіком.
3. Жінка не повинна опікуватися власною професійною кар'єрою.

2.2. Гра «Знайди своє місце» (3–4 хвилини). Три учні на вибір отримують завдання швидше досягнути «Міста своєї мрії».

Один виконує роль здорового чоловіка, **інший** – роль інваліда, який позбувся ноги, **третій** – роль жінки, яка має двох дітей, господарські, сімейні справи, роботу тощо.

Мета вправи: дати учням уявлення про потребу перерозподілу обов'язків між чоловіком та жінкою.

Хто швидше досягнув мети? Чому? Що заважало іншим? Чому? Як зробити рівні можливості для всіх?

Висновок. Часто кількість обов'язків чоловіка та жінки – неоднакова, тому жінці важче реалізувати себе в різних сферах, зрештою, як і чоловікові – в одній. Суспільство влаштоване таким чином, що жінка має більше обов'язків, що потребує додаткових фізичних, психічних та моральних зусиль. Отже, перед суспільством постає вибір: і далі експлуатувати жінку чи спробувати щось змінити, аби поліпшити життя і чоловікові, і жінці. Такий стан суспільства називають «гендерною нерівністю».

2.3. Гра «Гендерна нерівність» (5–7 хвилин). Учні піднімають праву руку, якщо, на їхню думку, гендерна нерівність існує, – ліву, якщо ні.

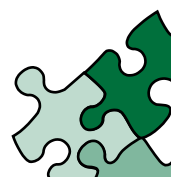
1. Жінка служить у війську – Л.
2. Жінка постійно доглядає дитину – П.
3. Чоловік і жінка доглядають дитину – Л.
4. Чоловік працює в дитячому садку – Л.
5. Жінка працює міністром – Л.
6. Чоловік працює міністром – П.
7. Жінка постійно готує – П.
8. Жінку б'є чоловік – П.
9. Жінка отримує меншу заробітну платню, ніж чоловік, обіймаючи однакову з ним посаду – П.
10. Чоловік постійно, без нагадувань, купує продукти для сім'ї – Л.

Варіант. На аркуші паперу подати позиції і роздати учням. Вони вписують (позначають), а потім перевіряють один одного.

2.4. «Народ скаже...» (5–8 хвилин).

Учитель пропонує учням прислів'я, які стосуються сімейного життя. Учні мають їх проаналізувати за схемою (алгоритмом):

Кого стосується прислів'я?

Які риси воно характеризує? (Портретні риси чи риси характеру: наприклад, зовнішність, ощадливість, практичність, розум, зріст, раптовість, запальний характер тощо).

Прислів'я сприяють чи заважають формуванню гендерної нерівності? Чому ви так вважаєте?

Чоловік

Гарний чоловік і погану жінку красить. (Чоловік кращий – нерівність).

Як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде. (Жінка лиха – нерівність).

Чоловік як ворона, а все жінці оборона. (Некрасивий чоловік (безсилля жінки) – нерівність).

За розумним чоловіком і дурна жінка розумна. (Дурна жінка – нерівність).

Жінка

Добра жінка – кам'яна стінка. (Жінка вирішує все – нерівність).

Як жінка верховодить, то чоловік по сусідах ходить. (Жінка вирішує все, чоловік шукає інших – нерівність).

Доброю жінкою чоловік поважний.

У хорошої жінки і поганий чоловік буде молодцем.

Добра жінка – щастя, а лиха – трясця.

Пий пиво, та не лий, люби жінку, та не бий.

Сваволя і добру жінку портить.

Хто жінці волю дає, той сам себе продає.

Жінка чоловікові – подруга, а не прислуга.

Погане діло, як жінка не веліла.

Як жінка хоче, так і морочє.

Хороша жінка – чоловікові слава, а лиха – згуба.

Висновок. Народ назагал має погляди, що формують гендерну нерівність у взаєминах між чоловіком та жінкою. Водночас деякі прислів'я засвідчують прагнення ставитися до жінки як до рівноправної в побуті та щоденному житті.

2.5. «А у нас?»

Фронтальна бесіда, яка дає змогу визначити сфери, де може проявлятися гендерна нерівність у школі (або **варіант «Розгляд конкретних шкільних ситуацій»**).

Які навчальні предмети у вас викладають окремо для хлопчики та для дівчаток? (трудове навчання, медико-санітарна підготовка, захист вітчизни).

Чи може хлопцеві подобатися вишивати, кувари, виконувати хатню роботу? Не вам конкретно, а загалом? Хто чув про М. Вороніна, Джанні Версаче, Андре Тана, Зайцева, Зверєва? Вони є законодавцями моди у світі, у своїй країні. Зазвичай відомі кухарі у найпрестижніших ресторанах – чоловіки. Отже, чи може хлопець навчатися «жіночим справам», а дівчинка – «чоловічим»? Обґрунтуйте свою відповідь.

Погляньте на тексти підручників. Чи багато прізвищ відомих жінок ви знайдете серед митців, науковців, акторів? Звичайно, треба враховувати те, у який історичний період працювали відомі люди. Жінки за давніх часів чи за часів Середньовіччя були ніби додатком до багатих, владних чоловіків. Тому в підручниках теж відображено гендерну нерівність в суспільстві. Навіть у підручнику для 8-го класу з «Основ здоров'я» подано

інформацію про «чоловічі» та «жіночі» професії: *дорожній робітник, нічний сторож, прибиральниця, покоївка, танцівник, бортпроводник.*

Подивимося, учні якої статі переважають у профільних класах вашої школи. У математичних, технічних, спортивних класах – хлопці, у філологічних, природничих (медичних) – дівчата. Таким чином, суспільство з допомогою школи налаштовує дівчат та хлопців виконувати певну соціальну роль, яка відображає ставлення до ґендерної проблеми.

Поведінка вчителя теж може вказувати на ґендерну нерівність у класі (школі). Жінки-педагоги часом поблажливо ставляться до хлопців, які не виконують домашніх завдань, не хочуть відповідати тощо. Водночас на такі ж порушення з боку дівчат вони застосовують інші види покарань. Якщо дівчина демонструє «хлопчачу» поведінку: є активною, неуважною на уроках, захоплюється спортом, завжди в товаристві хлопців, має шкідливі звички, то вчителі такої поведінки не сприймають і намагаються її «виправити». Теж саме стосується старанних, наполегливих, спокійних хлопців, які переймаються «дівчачими» справами. Вони не можуть знайти своє місце в колективі, і вчителі можуть ставитися до них як до особливих.

Ситуація 1. У 10-му фізико-математичному класі –16 учнів. Серед них – дві дівчини. Учениці свідомо обрали цю спеціалізацію, тому що хочуть пов'язати свою майбутнє з технічними спеціальностями. Їхні матері – інженери на хімічному та харчовому підприємствах. Дівчата добре вчать і навіть деякі хлопці-однокласники просять у них списати завдання з математики чи фізики. Незважаючи на це, з дівчат постійно насміхаються однокласники, які вважають, що математика та фізика – суто «чоловічі» предмети.

Що ви б порадили ученицям?

Ситуація 2. В 11-му філологічному класі серед чотирнадцяти школярів – один хлопець. Він мріє стати філологом. Однак дівчата не можуть повірити, що він сам так вирішив, і мають його за «маминоного синочка», адже мама хлопця – учитель-філолог.

Що б ви порадили хлопцеві?

Ситуація 3. У 7-му класі учень хоче навчитися шити, тому що мріє стати кравцем. Але педагоги трудового навчання не можуть з цим змиритися й хочуть, щоб він і надалі навчався основам технічної творчості. Дівчинка з паралельного класу захоплюється картингами та автомобілями. Проте їй теж не дозволяють відвідувати уроки «трудоного навчання для хлопців».

Які поради ви б їм дали?

Ситуація 4. На уроці української літератури.

Учителька:

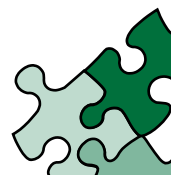
– Сьогодні ми з вами познайомимося з творчістю... А зараз за цитатою здогадайтеся, із чією саме. Хто впізнає, той піднімає руку й відповідає. За викрики отримаєте зауваження в щоденник.

Ой, вишеньки-черешеньки, червонії, спілі,

Чого ж бо так високо вирости на гіллі...

Петро(викрикуючи): Шевченко!..

Учителька: Мовчи!

Віталій(викрикуючи): Іван Франко!..

Учителька: Хто тебе питає ?

Ірина(викрикуючи): Леся Українка!

Учителька (до Ірини): Говорила – не викрикувати! Ану негайно щоденник на стіл! До чого додумалась: дівчина – й кричати!

Питання. Оцініть ситуацію. Хто і чому, на вашу думку, повів себе неправильно? Як повинна вчинити вчителька? Щоб ви запропонували їй, дівчині, хлопцям?

Ситуація 5. У підручнику з української літератури для 6-го класу зображено:

Заняття чоловіків та хлопчиків	Заняття жінок та дівчаток
1. Беруть участь у битвах	1. Піклуються про маленьких дітей
2. Скачуть на конях	2. Працюють в полі
3. Орють землю	3. Старанно вчать в школі
4. Рятують дітей від грози	4. Лікують дітей
5. Ведуть кораблі	5. Готують їжу

1. Чиї заняття (хлопчиків чи дівчаток) менш різноманітні?
2. Чиї заняття, з погляду суспільства, вагоміші?
3. Як такі приклади можуть впливати на підсвідомість учениць та учнів, на їхнє виховання?

Висновок. Ми визначили такі сфери можливого гендерного протистояння у школі:

1. «Чоловічі» та «жіночі» предмети.
2. Зміст підручників.
3. Поведінка вчителів.
4. Профільні класи.

IV. Підсумки уроку.

Що таке стать? Що таке гендер? Як ви розумієте гендерну нерівність? В яких сферах життя проявляється гендерна нерівність? Чому? Що цьому сприяє? Чи є у вашому класному житті гендерна нерівність? Як можна змінити це становище?

V. Оцінювання учнів. Аргументація оцінок.

VI. Домашнє завдання (диференційоване).

1. Написати твір-мініатюру на тему «Навіщо мені знати про гендер?»
2. Знайти та зафіксувати факти гендерної нерівності в побуті, сім'ї, на роботі за схемою: де відбувається? коли відбувається? як відбувається? Чому ви вважаєте, що це – гендерна нерівність? Як її подолати?
3. Підготувати малюнок, що розкривав би гендерну проблему.

**Зорник Тетяна Євгеніївна,
учитель історії і правознавства
гуманітарної гімназії № 5
м. Коростишева Житомирської
області**

Навчальний курс «Права людини» (10-й клас)

Гендерний розвиток в Україні: досягнення, проблеми, перспективи

Гендерна рівність не є ціллю сама по собі.
Вона – передумова подолання бідності, сприяння сталому розвитку та впровадження ефективного управління.

Кофі Анан,
Генеральний секретар ООН

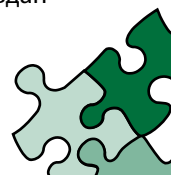
Мета уроку:

- ознайомити учнів з досягненнями та проблемами гендерної політики України, здобутками інших держав у цій сфері; найважливішими поняттями й термінами юридичної науки у сфері захисту рівних прав чоловіків і жінок; із міжнародними та українськими актами, які визначають сучасні вимоги щодо забезпечення прав жінок;
- сприяти формуванню в дітей почуття гуманізму, поваги до представників протилежної статі, що є складовою демократичної правової держави і громадянського суспільства в Україні;
- виробити в учнів уміння: використовувати правові знання для реалізації й захисту своїх прав, свобод та законних інтересів; опрацювати окремі положення нормативно-правових актів з проблем гендерної рівності; застосовувати для розв'язання правових завдань критичне мислення, оцінювання, уміння спілкуватися, дискутувати.

Тип уроку: формування і вдосконалення знань, умінь і навичок.

Обладнання уроку: тексти, уривки, витяги з нормативно-правових актів, таблиці, фото відомих жінок-діячів, картки, проектор, дошка, статистичні дані.

Методи проведення уроку: інформація вчителя, читання та обговорення тексту, незакінчені речення, міні-модель понять, робота з документами, запитання для обговорення, «обери позицію», робота в малих групах, дискусія, вирішення проблемного завдання, поетична хвилинка тощо.

Хід уроку

I. Вступна частина.

Виступ учнів (хлопчика та дівчинки) перед класом:

- хлопчик:
 - День у день нас переконують у тому, що між чоловіками й жінками є велика різниця.
- дівчинка:
 - Кажуть, що ми буцімто походимо з різних планет. Доводять, що в нас різний хімічний склад і різна будова мозку, різні гормони.
- хлопчик:
 - Пояснюють, що різниця в анатомії обумовлює відмінність наших доль. Запевняють, що ми по-різному мислимо й керуємося різною мораллю, що нам властиві різні манери розмовляти й слухати один одного.
- дівчинка:
 - Однак, незважаючи на такі міжпланетні відмінності, ми працюємо й вчимося в тих самих організаціях і школах, читаємо ті ж самі книжки й отримуємо однакові оцінки. Мешкаємо в типових будинках, готуємо і їмо такі самі страви, читаємо одні газети та дивимося одні й ті самі телевізійні програми.
- хлопчик:
 - Відомо, що чоловіками та жінками не народжуються, а стають. Стають у процесі виховання під впливом оточення, що соціалізує стать, перетворюючи істоту з певною біологічною належністю в істоту певної психічної статі.

Коментар учителя щодо рівності прав жінок і чоловіків.

Закінчіть, будь-ласка, речення:

- Я була ще дитиною, коли усвідомила, що, через те що я жінка, я повинна...
- Я був ще дитиною, коли усвідомив, що, через те що я чоловік, я повинен...
- Мені подобається в чоловіках...
- Мені подобається в жінках...
- Мене дратує, коли чоловіки...
- Мене дратує, коли жінки...
- Жінки/чоловіки відрізняються від чоловіків/жінок...
- Жінки/чоловіки схожі на чоловіків/жінок...
- Основою людських прав є...
- Дискримінація означає...

Інформація вчителя

- Наведемо приклади ставлення соціуму до жінки в різні історичні епохи розвитку держави:
- відсутність жінок під час проведення античних Олімпійських ігор пояснювалася не лише тим, що чоловіки змагалися без одягу, а насамперед безправністю жінок у період рабовласницької демократії у грецьких містах-державах;
- у період Середньовіччя жінка повністю залежала від чоловіка – морально, економіч-

но, соціально, політично тощо;

- в умовах буржуазного історичного типу держави жінка змушена була самостійно заробляти, але їй платили менше, ніж чоловікові; цивільний кодекс Наполеона Бонапарта стверджував, що жінка завжди повинна йти за своїм чоловіком;
- тоталітарна система соціалізму, за якої держава брала на себе виховання дітей, формально підтримувала гендерну рівність. Насправді жінка, втрачаючи свою привабливість, була змушена здобувати типові чоловічі професії – трактористки, вантажниця, космонавта, військової.

Обери позицію: «Чи порушують права жінки в незалежній Україні?»

Ми спробуємо розглянути це питання на уроці, розглядаючи тему:

«Гендерний розвиток в Україні: досягнення, проблеми, перспективи»

Яких результатів ми можемо очікувати в ході уроку:

- аналізуючи міжнародне та українське законодавство з питань гендерної рівності, ознайомимся з нормативно-правовою базою, яка захищає рівність прав чоловіка й жінки;
- дізнаємося, коли жінки у світі започаткували активний міжнародний рух за свої права;
- з'ясуємо, чому прикуто увагу до загальнолюдських прав жінок;
- укажемо, що перешкоджає встановленню гендерної рівності в нашому суспільстві;
- охарактеризуємо стереотипи масової свідомості, які й досі виставляють жінку слабшою за чоловіка;
- ознайомимся з міжнародним досвідом упровадження гендерної політики;
- спробуємо запропонувати, як удосконалити гендерну політику в Україні.

Розглядаючи ці проблеми, будемо користуватися відповідними поняттями (додаток № 2).

Використовуємо рефлексивний аналіз міні-модель понять:

гендер, дискримінація (за ознакою статі), стереотипи, сегрегація, гендерна рівність, рівні права жінок і чоловіків, сексуальні домагання, правова держава, громадянське суспільство, права людини.

II. Основна частина.

План

I. Актуалізація гендерної політики в Україні.

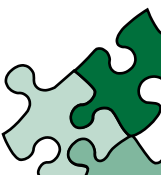
1.1 Гендерна рівність – ознака правової держави.

1.2 Закріплення рівності прав жінок і чоловіків у міжнародному та українському законодавстві.

II. Проблемні аспекти гендерної рівності.

2.1 Гендер і політика.

2.2 Роль жінки в економічному житті країни.

2.3 Сімейне насильство.

III. Перспективи гендерного розвитку в нашій державі.

3.1 Правовий захист жінок в Україні.

3.2 Шляхи вдосконалення гендерної політики.

Інформація вчителя

I. У 80-х роках ХХ століття жінки в усьому світі започаткували активний міжнародний рух за свої права. Держави вперше в історії підтримали захист прав жінок і визнали його своїм високим пріоритетом. Однак, незважаючи на зміни в міжнародному праві та практиці, жінки й досі стикаються з повсякденною реальністю.

Існує три головні причини, щоб привернути увагу до загальнолюдських прав жінок:

- а) потреба інформувати жінок про те, що вони мають права людини, які повинні використовувати;
- б) потреба оприлюднювати випадки порушення прав на підставі гендеру та боротися з цим;
- в) потреба сформувати нову практику прав людини, яка повністю вирішуватиме питання загальнолюдських прав жінок.

Гендер – соціокультурна категорія та колективні уявлення, завдяки яким біологічні відмінності статей перекладають на мову соціальної культурної диференціації.

Поняття «гендер» походить від грецького «генос» («походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує»). До наукового обігу термін «гендер» ввела Енн Оклей в 70-ті роки ХХ століття.

Соціологи проводять різницю між чоловіком і жінкою за такими ознаками:

- а) біологічна стать;
- б) гендерна ідентифікація;
- в) гендерні ролі.

Гендер має соціальний та правовий аспект. Основою правового статусу особистості є її фактичний соціальний статус, тобто реальний стан людини в суспільстві. Право вводить цей стан в законодавчі рамки.

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених міжнародним законодавством.

Таким чином, **гендерна рівність** – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні складається з Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності 1 січня 2006 року. Відповідно до основних принципів захисту прав людини діють Цивільний та Кримінальний кодекси України, Кодекс законів про працю, Сімейний кодекс, закони про освіту, пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям з дітьми, охорону праці, охорону здоров'я, Декларація «Про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок», Концепція державної сімейної політики тощо.

В Україні немає жодного законодавчого документу, який містив би статті чи норми

дискримінаційного змісту щодо жінок. В Україні 54% населення становлять жінки. Спостерігається консолідація жіночих сил у суспільстві, залучення до політичної та суспільної діяльності для розв'язання загальнодержавних проблем.

Українське законодавство створене відповідно до міжнародних стандартів: Загальна декларація прав людини (1948 р.) стала основою для закріплення прав людини. Крім цього, Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), використала Конвенцію №156 про працівників із сімейними обов'язками, підсумкові документи Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.), Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про соціальні, політичні та культурні права (1966 р.), Декларацію тисячоліття ООН, за якою Україна має розв'язати проблему ґендерної рівності до 2015 року.

Якою мірою ці нормативні акти вплинули на розвиток ґендерної рівності в нашій країні?

По-перше, вони мають здебільшого декларативний характер.

По-друге, їм бракує механізмів реалізації, тобто фінансових та організаційними ресурсів для забезпечення зобов'язань.

По-третє, сьогодні громадянське суспільство в Україні не є силою, здатною вплинути на ґендерну ситуацію.

Отже, законодавче закріплення ґендерної рівності не допомогло жінкам відчути себе рівноправними. Реальне життя українських жінок ще далеке від ідеалів рівноправ'я.

Запитання до учнів класу

Яким же сьогодні є становище жінок в Україні? Яким чином порушують права жінки?

Підсумовуємо висловлювання учнів:

- домашнє насильство;
- проституція;
- торгівля жінками;
- наркоманія, алкоголізм;
- проблема сексуальних зазіхань, які вважаються нормою у взаєминах між керівниками-чоловіками та підлеглими жінками.

Які ж чинники стоять на заваді встановленню ґендерної рівності в нашому суспільстві:

- а) стереотипи масової свідомості, які й досі виставляють жінку слабшою за чоловіка, другорядною істотою в суспільстві;
- б) кризова економічна ситуація, що спричиняє масове безробіття серед жінок;
- в) слабкорозвинуте громадянське суспільство, зокрема пасивність жіночих організацій та окремих жінок у громадському житті.

II. Робота з нормативно-правовим актом.

стаття 24 Конституції України (додаток № 3)

Коментоване читання тексту учнями

Конституція України проголошує, що рівні права жінки і чоловіка забезпечуються

наданням їм однакових з чоловіками можливостей у громадсько-політичній діяльності.

Про брак рівних можливостей для участі українок у політичному житті промовисто свідчить той факт, що на виборах 2006 року до Верховної Ради України потрапило лише 39 жінок, або 8,7% від загального числа депутатів – 450. За цим показником Україна посідає 106-те місце у світі й одне з останніх місць в Європі, де середній показник становить 19,8%. Брак рівноваги між жінками й чоловіками в політичній сфері – характерна ознака всіх країн. Але варто зазначити, що кількість жінок-депутатів у законодавчому органі України поступово збільшується: 1994 рік – 19 жінок; 1998 рік – 37 жінок, 2006 рік – 39 жінок.

Розглянемо таблицю «Гендер і політика» (додаток № 4).

Гендерний аналіз списків кандидатів політичних партій – учасників виборів до Верховної Ради України у вересні 2006 року дозволяє з'ясувати, чому показник представництва жінок у законодавчому органі є саме таким.

У нашій країні не забезпечено гендерний баланс серед членів Кабінету Міністрів України, вищих державних службовців, а також серед депутатів місцевих органів влади (обласних, районних, міських, селищних, сільських). В Україні – в єдиній державі в Європі – у складі уряду немає жодної жінки-міністра.

Декларація «Цілі розвитку тисячоліття» закликає уряди забезпечити гендерне співвідношення на рівні від 30% до 70% для будь-якої статі у виборних органах і вищих органах виконавчої влади до 2015 року.

Резолюція Ради Європи, Європейського парламенту щодо жінок у процесі ухвалення рішень встановлює, що недостатнє представництво жінок у політичному житті є неприйнятним для демократичного способу управління, закликає до виконання квот як тимчасового засобу збалансованого представництва і на рівні партії, і на рівні виборчої системи. Найкращими країнами з погляду забезпечення збалансованого представництва є Австралія, Бельгія, Данія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція та інші. Хронологія ухвалення законів із рівних прав і можливостей у цих країнах підтверджує, що влада активно втілює в життя гендерну політику, починаючи з 70-х років ХХ століття (додаток № 5).

Розглянемо становище жінки в економічному житті України. З розвитком ринкових відносин усі громадяни отримали можливість відкрити власну справу. Доля жінок в загальній кількості підприємців складає 30%. Найчастіше вони зайняті в малому та середньому бізнесі. У великому бізнесі жінки – рідкість. Становлення жіночого бізнесу відбувається завдяки ініціативі самих жінок, а не внаслідок спеціальних державних програм. Жіночий бізнес орієнтовано загалом на торгівлю, медицину, культуру та науку. Соціологи стверджують, що жінки в бізнесі демонструють схильність до компромісів у взаємодії з партнерами, враховують моральні та етичні принципи. Проте жінки-підприємці – лише незначна частка жінок-працівниць.

Серед найманих працівників показником дискримінації є рівень заробітної платні. Назагал рівень заробітної платні жінок складає 2/3 від заробітної платні чоловіків. Майже в усіх галузях народного господарства жінки обіймають низькооплачувані посади. Протягом останніх років на ринку праці простежується ще одна закономірність: чоловіки витискають жінок із перспективних, добре оплачуваних посад.

Однак частина жінок працює в депутатському корпусі місцевих органів влади – 38%,

серед працівників районних і міських судів жінок – 37,8%; серед нотаріусів – 90,4%; серед працівників РАЦС – 100%; у сфері культури – 64%; у системі охорони здоров'я – 83,9%; серед державних службовців – 68%.

За умов масового безробіття багато жінок у пошуках роботи виїхали за кордон, залишаючи своїх дітей у родичів і знайомих, а іноді кидаючи їх напризволяще, що має негативні наслідки у формуванні й вихованні молодих людей. За кордоном українські жінки можуть піддаватися приниженню, буди об'єктом торгівлі.

Сьогодні помітне відчуження жінки від системи ухвалення рішень, дискримінація в економічній сфері є логічним результатом попереднього розвитку суспільства. У свідомості населення стійкими залишаються стереотипи, які укорінилися протягом багатьох століть, – пов'язувати «чоловіче» з культурним, а «жіноче» – з природним началом, вважати нормальним виконання чоловіком загальноцивілізованих функцій, а жінкою – дітоподної функції, тобто функції відтворення людської природи. Щоб утвердити гендерну рівність, треба змінити менталітет жінок і чоловіків.

Це особливо стосується сфери сім'ї. Аналізуємо таблицю «Дослідження ролєвих очікувань від шлюбного партнера» (додаток № 6).

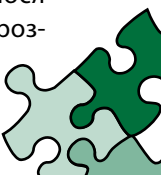
Інколи надії молодих жінок не справджуються в сім'ї, у якій її чекають: домашнє насильство поєднує психологічні, фізичні, економічні, сексуальні та протиправні діяння. Це призводить до нерівності в сімейних стосунках.

Наслідки цього явища:

- кількість розлучень збільшується;
- демографічна ситуація незадовільна;
- зростають масштаби одностатності;
- зростає смертність серед молодих людей за останні роки;
- низький рівень збереження репродуктивного і сексуального здоров'я;
- недостатня захищеність дітей у неповних сім'ях.
- Є й інші сфери гендерної нерівності в нашому суспільстві, які потребують негайного втручання.

III. У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» закріплено механізм захисту рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Зокрема, указано органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Верховна Рада України, Уповноважений ВР України з прав людини, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, організації, установи, правоохоронні органи.

Для забезпечення гендерної рівності в Україні діють: Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна», обласні та міські «жіночі центри», центри соціальних служб тощо. Протягом 2008–2010 рр. спільно з Радою Європи та Європейським Союзом упроваджувався проект «Із зміцнення прав жінок та дітей в Україні», програма «Демократизація України: програма малих проектів» запроваджувалася за фінансової підтримки Міністерства міжнародного розвитку уряду Великої Британії. З'явилося чимало гострих публікацій, наукових статей, в яких висвітлюють стан гендерного роз-

витку в країні.

III. Прикінцева частина.

Розв'язання проблеми

- Запропонуйте, як можна вдосконалити гендерну політику в Україні. Вислухаємо думку учнів.

Робота в групах: вислухаємо думку учнів.

Перспективи забезпечення гендерної політики в Україні:

- забезпечити збалансоване представництво жінок і чоловіків у виборних органах (у рамках проекту «Сприяння законодавчому забезпеченню гендерної рівності в Україні» аналітики Міжнародного центру перспективних досліджень працюють над варіантами);
- посилити фінансово-правове супроводження для розбудови гендерно-збалансованого суспільства;
- запровадити просвітницькі заходи для актуалізації ідеї гендерної рівності;
- ураховувати гендерний аспект у плануванні діяльності організацій, державних і недержавних установ;
- активізувати жіночий рух;
- створити державні програми підтримки дитинства й материнства;
- змінювати стереотипи та уявлення, які й досі виставляють жінок представницями слабкої статі, у бік гендерної рівності;
- забезпечити рівне співвідношення жінок і чоловіків у ЗМІ;
- використовувати досвід утілення гендерної політики провідних країн;
- досліджувати проблему в наукових працях і запроваджувати відповідні навчальні курси у вишах та школах;
- удосконалити діяльність правоохоронних органів по запобіганню насильства над жінками;
- поширювати досвід роботи громадських організацій із цього питання.
- В історії України XIX–XXI століть є яскраві зразки діяльності жінок в усіх сферах суспільного життя.

Заповнення таблиці (додаток № 7).

Домашнє завдання: створити міні-проекти на вибір: «Жінка в історії та жінка сьогодні», «Жінка, чоловік та мас-медіа», «Роль жінки під час виборів в органи місцевої влади».

Поетична хвилинка:

Учениця читає вірш Лесі Українки «Жіночий портрет» (додаток № 8).

Висновок

Таким чином, на цьому уроці ви дізналися про стан гендерної політики в Україні і запропонували шляхи її вдосконалення.

Список використаної літератури

- Гендерний аналіз українського суспільства. – К., 1999. – 293 с.
- Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні. – К.: Логос, 1999. – 92 с.
- Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Україна. – К., 2000. – 54 с.
- Олійник А. С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001. – 78 с.
- Гендерний розвиток в Україні. Реалії та перспективи. – К., 2003. – 103 с.
- Коституція України. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2009. – 64 с.
- Чередниченко Н. А. До проблеми гендерної рівності в Україні // Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин в Україні: Матеріали науково-практичної конференції, 5–6 червня 2009 р. – Харків, 2009.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України, 8 вер. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – С. 561.
- Щербюк Н. Єдність і диференціація правового регулювання праці жінок // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1. – С. 63.

Додаток № 1

Закінчіть, будь-ласка, речення:

- Я була ще дитиною, коли усвідомила, що, через те що я жінка, я повинна...
- Я був ще дитиною, коли усвідомив, що, через те що я чоловік, я повинен...
- Мені подобається в чоловіках...
- Мені подобається в жінках...
- Мене дратує, коли чоловіки...
- Мене дратує, коли жінки...
- Жінки/чоловіки відрізняються від чоловіків/жінок...
- Жінки/чоловіки схожі на чоловіків/жінок...
- Основою людських прав є...
- Дискримінація означає...

Додаток № 2

Терміни до теми

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі.

Рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження

або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків.

Сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Стереотип – часто повторюване, таке, що стало звичним, загальноприйнятним, чого дотримуються і що наслідують у своїй діяльності; усталене, спрощене уявлення про щось, яке індивід засвоює через освіту й культуру.

Сегрегація – різновид дискримінації, що полягає у наданні переваги чоловікам під час розподілу робочих місць або квот на виборах, а також під час просування кар'єрними сходами тощо.

Правова держава – держава, в якій забезпечується верховенство права, послідовно проводиться принцип поділу влади та визначаються й гарантуються права та свободи кожної людини. Характеризується такими основоположними принципами:

- а) принцип панування закону;
- б) джерелом державної влади є народ;
- в) пріоритет прав і свобод особи;
- г) наявність ефективної правоохоронної системи;
- д) висока правова культура суспільства та особи, тобто розвиненість усіх його правових інститутів;
- е) відповідальність держави перед суспільством;
- є) поділ державної влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Права людини – соціальна спроможність людини вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних та духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами держави.

Громадянське суспільство – необхідний і раціональний спосіб соціального життя, заснований на розумі, свободі, праві та демократії; суспільний устрій, за якого людині гарантується вільний вибір форм її економічного та політичного буття, гарантуються права людини і забезпечується ідеологічна багатоманітність.

Додаток № 3

Стаття 24 Конституції України

Громадяни мають рівна конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони

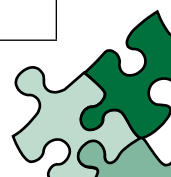

праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Додаток № 4

Гендер і політика
Гендерний аналіз списків кандидатів політичних партій –
учасників виборів до Верховної Ради України у березні 2006 року

Назва партії (виборчого блоку)	Загальна чисельн. виборчого списку	Кількість жінок у списку	Питома вага кандидатів-жінок у списку (%)	Кількість жінок у першій п'ятірці списку	Кількість жінок у першій десятці списку	Кількість жінок серед перших 30 кандидатів у виб. списку
Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція»	425(395)	161	37,9%	2	4	7
Блок «Наша Україна»	448(392)	40	8,9%	2	4	6
«Віче»	61	13	21,3%	2	3	7
Партія Зелених України	100(87)	46	46%	2	5	7
Комуністична партія України	449	84	18,7%	1	2	3
Ліберальна партія	79	10	12,6%	0	0	3
«Народний блок Литвина»	450	52	11,5%	1	2	4
НДП	450	61	13,5%	1	1	2
Опозиційний блок «Не ТАК!»	450(440)	119	26,4%	1	1	3
Громадянський блок «Пора-ПРП»	387	34	8,8%	0	0	2
Партія регіонів	448	47	10,5%	1	2	3
Соціалістична партія	449(390)	55	12,2%	1	1	2в

Додаток № 5

Рік прийняття закону	Країна	Назва закону
1972	Швеція	Акт про рівність чоловіків і жінок у сфері праці 1991 р. – Акт про рівність між жінками та чоловіками (набрав чинності у 1994 р.) 2001 р. – до парламенту Швеції внесено проект нового закону про гендерну політику
1978	Данія	Закон про рівність статей 2000 р. – прийняття нового закону про рівність статей
1978	Ісландія	Закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків 1991 р. – закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків 2000 р. – закон «Про надання рівного статусу та рівних прав жінкам і чоловікам»
1986	Фінляндія	Закон про рівність між статями
1995	Канада	Федеральний план дій з питань гендерної рівності
1999	Японія	Основний закон про суспільство гендерної рівності
2000	Франція	Закон про паритетність
2001	Німеччина	Закон про встановлення рівності між жінками та чоловіками
2002	Словенія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок
2003	Хорватія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок
2003	Боснія і Герцеговина	Закон про рівність статей
2003	Румунія	Закон про рівні можливості
2003	Киргизька Республіка	Закон про основи державних гарантій забезпечення гендерної рівності

Додаток № 6

Гендер і сім'я**Дослідження рольових очікувань від шлюбного партнера**

Модель «хорошого» чоловіка в юнаків складається з таких характеристик:

1. Матеріально забезпечує сім'ю (68%).
2. Має спокійний, стриманий характер (39%).
3. Має почуття гумору (32%).
4. Опікується домашнім господарством (28%).
5. Не зловживає алкоголем (26%).
6. Піклується про дружину (21%).
7. Не курить (17%).

Характеристику «кохає дружину» згадано під номером 11.

У дівчат набір характеристик для моделі «хорошого чоловіка» ще традиційніший, ніж у хлопців.

Він складається з таких позицій:

1. Матеріально забезпечує сім'ю (68%).
2. Не зловживає алкоголем (54%).
3. Має спокійний, характер (38%).
4. Має почуття гумору (37%).
5. Не вередує, не занадто вимогливий (34%).
6. Не курить (32%).
7. Піклується про дружину (28%).

Таку ознаку демократичної (егалітарної) сім'ї, як допомога у веденні домашнього господарства дівчата поставили на одне з останніх місць – на дев'яте, «кохання чоловіка» – на десяте, а «виховання дітей чоловіком» – на одинадцяте.

На думку юнаків, «хороша дружина» має бути (риси перераховано в порядку зменшення значущості):

1. Доброю та лагідною (52%).
2. Охайною, завжди дивитися за собою (45%).
3. Вправною господинею (45%)
4. Не дуже вимогливою (42%)
5. Не зловживати алкоголем (31%)
6. Спокійною (28%)
7. Гарним сексуальним партнером (26%) тощо.

Дівчата портрет «хорошої дружини» бачать інакше:

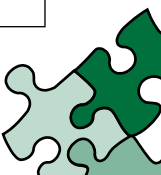
1. Вправна господиня (61%).
2. Охайна, завжди дивиться за собою (60%).
3. Виховує дітей (49%)
4. Добра та лагідна (44%).
5. Не курить (39%).
6. Не примхлива, не занадто вимоглива (37%).
7. Має спокійний характер (31%) тощо.

Аналіз даних соціологічного дослідження, проведеного в Україні, показує, що в молоді, яка ще не перебувала в шлюбі, уявлення щодо моделі «хорошого чоловіка» та «хорошої жінки» не просто традиційні, ба навіть більше, доволі примітивні. І це явище можна розглядати як прогалину в ґендерному вихованні молоді.

Додаток № 7

Зразки діяльності жінок у різних сферах суспільного життя

Література	політика	театр	живопис	спорт
Л. Українка	Ю. Тимошенко	С. Крушельницька	А. Горська	І. Дерюгіна
М. Вовчок	Г. Герман	А. Роговцева	Т.	Я. Клочкова
О. Кобилянська	І. Богословська	О. Сумська	Яблонська	К. Серебрянська
Л. Костенко	Н. Вітренко	М. Заньковецька	К. Білокур	Г. Бессонова
О. Теліга				

**Кедук Вікторія Олексіївна,
вчителька історії та правознавства
ЗОШ № 8 Сімферопольської місь-
кої ради**

РОЗРОБКА ДЕТАЛЬНОЇ СХЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ ТЕМА: «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА РИЗИКИ, ЯКІ ВОНИ МІСТЯТЬ»

Мета:

- допомогти зрозуміти глибину вкорінення гендерних стереотипів у наше повсякденне життя;
- навчити виявляти й визначати гендерні стереотипи.

Завдання:

- ознайомити дітей із поняттям «стереотип»,
- закріпити зміст поняття «гендерний стереотип»,
- навчити аналізувати і попереджати ризики гендерних стереотипів.

Форма проведення:

- робота в малих групах;
- групова дискусія.

Місце проведення : навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: невеличкі аркуші паперу по 8–10 штук кожного кольору й відтінку (можливо, більшість дітей захоче аркуші одного й того самого кольору); великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч.

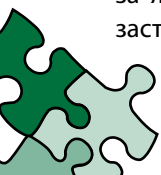
Література:

1. Абетка рівності. – К.: Тетрис-Прінт, 2007.
2. Гендерні проблеми очима студентства: Аналітична доповідь / Л. Гусякова, І. Даниленко, О. Плахотник, М. Сухомлин. – Харків, 2009. – 64 с.
3. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.
4. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – 535 с.
5. Проблема гендерної нерівності в педагогічній освіті. – Київ: Фоліант, 2003. – 59 с.
6. Уповноважувальна освіта: Посібник для тренерів / За ред. О. Сулової – К.: АВДІ, 2002. – 151 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя/вчительки

Щоб налаштувати учнів на успішну працю, учитель/вчителька пропонує принципи, за якими має відбуватися заняття. Принципи записано на аркуші паперу. Принцип, які застосовуються на занятті:

- приходити вчасно;
- бути позитивним;
- не критикувати;
- говорити коротко і не часто, не перебивати, говорити по черзі;
- брати участь у вправах добровільно;
- говорити за себе;
- зберігати конфіденційність;
- бути чутливими до різноманітності.

Мотивація навчальної діяльності учнів

Після погодження принципів учитель/вчителька називає тему уроку та просить учнів проговорити, чого вони чекають від заняття. Після висловлювання очікувань проводять невеличке обговорення:

- Чому вам було запропоновано це питання?
- Як ви почувалися під час виконання вправи?
- Чи потрібні очікування взагалі?
- Для чого ми висловлюємо очікування зараз? Тощо.

Актуалізація опорних знань

У першій частині заняття проводимо вправу «Веселка».

На великому аркуші паперу зліва пишемо слово «дівчата», справа – «хлопці».

Просимо всіх по черзі взяти папірець улюбленого кольору й приклеїти його на великому аркуші. Дівчата приклеюють зліва, хлопці – справа.

По закінченні завдання учитель/вчителька запитує:

- Яка вийшла картинка? Як вона виглядає?
- Що вона нагадує?
- Група пропонує свої асоціації: *веселка, квітучий сад, мозаїка, дитячий калейдоскоп* тощо.
- Які корисні (цікаві, потрібні, важливі) результати можна отримати від використання всіх кольорів, від їх змішування? Де їх можна використати?

Чи вирізняли певні кольори та відтінки діти тієї чи іншої національності, лише дівчата чи лише хлопці?

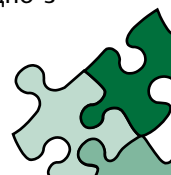
Висновок

Немає кольорів «дівочих» чи «хлопчачих». Розподіл кольорів на «дівочі» чи «хлопчачі» – це теж приклад стереотипів. Такий висновок може стати переходом до загальної вправи заняття.

Інформаційний блок

Запитуємо у дітей, що таке «стереотип». Пропонуємо учням визначення стереотипу.

Стереотип – це сукупність спрощених узагальнень про групу індивідумів, що дає можливість розподілити членів групи за категоріями і сприймати їх шаблонно, згідно з цими очікуваннями.

Стереотип – це узагальнення, за якого риси й характеристики, притаманні частині групи (необов'язково більшій частині), поширюються на всю групу.

Розрізняють расові, національні, гендерні стереотипи.

Гендерний стереотип – сформовані в соціумі узагальнені уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки в суспільстві (соціальні ролі, поведінка, професії, доступ до влади, освіти, ресурсів тощо).

Стереотипне ставлення до **расових, соціальних і гендерних** груп призводить до сприйняття їх відповідно до наявних у суспільстві **упереджень**.

Поняття стереотипу ввів у наукову термінологію американський психолог У. Ліппманн (W. Lippmann) у 1922 році.

Просимо дітей навести приклади стереотипів (расового, національного, гендерного).

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання

Об'єднуємо всіх присутніх у малі групи. Кожній групі запропонуйте проаналізувати один із гендерних стереотипів. Наприклад, «чоловік – добувач», «жінка – берегиня», «жінка має бути красивою», «чоловік повинен бути сильним» тощо.

Для цього на великому аркуші зверху посередині треба написати формулювання стереотипу, обраного для аналізу, потім аркуш поділити на два стовпчики. В одному стовпчиківі перерахувати всі можливі ризики, що можуть виникнути, якщо цього стереотипу дотримуватимуться жінки, в іншому стовпчику – ризики, якщо цього стереотипу дотримуватимуться чоловіки. Наприклад, у «чоловіка-добувача» може не бути вихідних і вільного часу, його може пригнічувати гіпервідповідальність за достаток сім'ї, він може втратити роботу, захворіти тощо. «Жінка-берегиня» зазвичай матеріально залежить від чоловіка, вона несаможиттєва в ухваленні рішень, вона далеко не завжди може реалізувати свої професійні навички, природні таланти тощо.

Попросіть малі групи презентувати результати роботи. Починаючи обговорення, запитайте:

Які у вас враження від роботи?

- На кого впливає гендерний стереотип стосовно чоловіків і хлопців? Лише на чоловіків і хлопців? Чи впливає він на жінок і дівчат? Якщо так, то як саме?
- На кого впливає гендерний стереотип стосовно жінок та дівчат? Лише на жінок і дівчат? Чи впливає він на чоловіків і хлопчиків? Якщо так, то як саме?
- Як впливає стереотип на особистість, її індивідуальність?
- Чи є необразливі стереотипи?
- Якщо в групі відповідатимуть, що такі стереотипи є, попросіть назвати їх. Запишіть на великому аркуші один із них і повторіть з ним процес визначення можливих ризиків для обох сторін. Запитайте:
- Чому навіть «хороші», на перший погляд, стереотипи містять ризики для чоловіків і жінок?
- Чи можуть стереотипи бути вигідними, мати позитивні наслідки для жінок і чоловіків?
- Якщо так, то для кого, в яких ситуаціях?

- Наскільки стала ця вигода?
- Як подолати стереотипи?
- Від кого це може залежати?

Підсумковий блок

Висновок групи

З раннього дитинства людина живе в просторі соціально-культурних стереотипів, які суспільство виробило під впливом найрізноманітніших причин. Гендерні стереотипи, які формує суспільство, – це види поведінки, яких очікують від людей залежно від їхньої статі, задаючи при цьому жорсткі стандарти. Ці погляди втілюються в норми, які стають моделями для наслідування. Усім жінкам і всім чоловікам нав'язано певні правила поведінки, яких вони повинні дотримуватися. Гендерні стереотипи заважають людині знайти своє місце в житті, якнайповніше реалізувати свої таланти й здібності. Вони ставлять під сумнів феномен людського існування, адже кожна людина є самодостатньою особистістю, а її доля – унікальною й неповторною.

Підсумки вчителя/вчительки

Гендерні стереотипи виникають на ґрунті різних статусів і ролей жінок та чоловіків у суспільстві. Із часом у суспільстві з допомогою стереотипів формуються уявлення про те, якими мають бути дівчатка й жінки, хлопчики та чоловіки.

Стереотипи не «ламають», оскільки це непередбачуваний і часом небезпечний шлях: зламавши старі стереотипи, можна, не усвідомлюючи цього, створити замість них нові. Поступово змінюючи і долаючи стереотипи, насамперед у власній свідомості, можна досягти набагато більшого, хоча, безумовно, цей шлях довший і не завжди помітний ззовні.

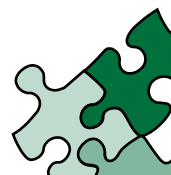
Рефлексія заняття

Важливим етапом заняття є **рефлексія**. Рефлексія важлива і для всього заняття, і для його завершальної частини. Уведення рефлексії підвищує відповідальність кожного й кожної за результати своєї праці. Цей етап дає можливість навчитися аналізувати, формулювати висновки, визначати, які з очікувань збіглися, тощо.

Учитель/вчителька просить дітей написати на заготовках із кольорового паперу: «Що я дізнався/дізналася, зрозумів/зрозуміла під час сьогоднішнього заняття». Заготовки можна зробити у вигляді бджілок або метеликів. Підсумки проговорюються, заготовки наклеюються на аплікацію, створену на початку заняття.

Домашнє завдання

Учням пропонують написати невеличкий твір на тему: «Перший крок», у якому вони мають представити кілька найважливіших, на думку учня/учениці, кроків, потрібних для подолання гендерних стереотипів.

Ковальчук Любов Олександрівна
учитель іноземних мов с. Баворів
Тернопільського району
Тернопільської області

Тема: «Гендерні стереотипи в українській культурі»

Цільова група: учні 10-го класу

Мета: формувати гендерну культуру старшокласників, показати природу стереотипів, їхню культурну зумовленість.

Завдання:

- ознайомити учнів з поняттями «гендер», «гендерні стереотипи»;
- навчити учнів виявляти гендерні стереотипи з допомогою творів різних жанрів, виявляти характерні риси чоловіків і жінок та порівнювати їх.

Форма проведення: бесіда, дискусія.

Тривалість заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: ватман, маркери, роздатковий матеріал, фліпчарт або дошка.

Хід заняття

I. Вступне слово вчителя.

У будь-якому суспільстві існує розподіл функцій і видів діяльності, характерних для кожної статі. В основі всієї культури лежить табу на однаковість чоловіка й жінки, що нівелює в них природну подібність.

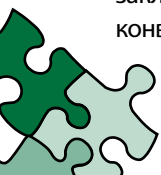
Що таке гендер? Чи справді жіноча стать є «слабкою» а чоловіча – «сильною»? Що таке гендерні стереотипи і в який спосіб вони виправдовують і утверджують нерівність статей? Як розпізнавати гендерні стереотипи? Пошукам відповідей на ці та інші питання присвячене сьогоднішнє заняття.

II. Актуалізація опорних знань.

Гендер – соціально-психологічна характеристика, набута в процесі соціалізації, що формує людину як чоловіка або жінку і великою мірою визначається особливостями культури, традицій, виховання.

Гендерні стереотипи — стійкі для певного суспільства в конкретний історичний період уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, їхнє місце й роль в сім'ї та суспільстві.

Такі стереотипи дійшли до нас із стародавніх часів і сформували наші уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки. Ці погляди стали моделями для наслідування. Установки, закладені в народних звичаях, ритуалах, повчальних розповідях, прислів'ях та приказках споконвіку орієнтували людей на різне призначення чоловіка та жінки в суспільстві. Надмірну

скромність, сором'язливість, слухняність та релігійність вважали ідеальними жіночими якостями. Жінка залежала від чоловіка, а головним її призначенням було материнство, наприклад: «На колінах матері ростуть діти», «Без матері і сонце не гріє», «Якщо домом керує жінка, то крісла стоять на столах», «Побожна жінка керує чоловіком, підкоряючись йому», «Побожна жінка дорожча від золота», «Жодне плаття не прикрашає жінку так, як її мовчання».

Образних висловів про чоловіка в українській мові відчутно менше, вони здебільшого акцентують нашу увагу на його нейтрально-позитивній характеристиці: «За чоловіком дружина завжди пані», «Люби жінку як душу, а тряси як грушу».

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Крок 1. Мета: виявити, які гендерні стереотипи транслюють молодому поколінню через українську народну творчість.

Завдання

1. Проаналізуйте українські народні приказки і прислів'я та визначте, в яких чоловіки й жінки зображені стереотипно, а в яких – ні?
2. Які характеристики жінок переважають у прислів'ях?
3. Які характеристики чоловіків переважають у прислів'ях?

Кожен учень отримує аркуш з текстами приказок і прислів'їв.

Роздаткові матеріали

Чоловік та жінка – одне діло, одне тіло, один дух.

Чоловік та жінка – пара волів: куди один, туди й другий.

У хаті жінка три кути держить, а чоловік – четвертий.

Без жінки – як без рук.

Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки – хата.

У жінки волосся довге, а розум короткий.

Жіноча річ коло припічка.

Жона пряди, а муж тягни гуж.

Дід про хліб, а баба про фіялки.

Якщо жінці чоловік покориться, то на мавпу перетвориться.

Підсумки вчителя: Установки, закладені в народних звичаях, ритуалах, повчальних розповідях, прислів'ях та приказках, орієнтують людей на різне призначення чоловіка та жінки в суспільстві, на верховенство однієї статі над іншою, на панівне становище чоловіка та підлегле – жінки. Проте разом із традиційними настановами в усній народній творчості зустрічаються й егалітарні, паритетні.

Крок 2. «Чи змінилися гендерні стереотипи сьогодні?»

Мета: виявити, які гендерні стереотипи транслюються молодому поколінню сьогодні.

Учитель зачитує вголос гуморески Дмитра Білоуса «Біда» і Павла Глазового «Як Кузьму провчила жінка його мила» і дає учням завдання прокоментувати їх, заповнивши таблицю.

Поведінка чоловіка	Поведінка жінки

Питання для обговорення

- Чи є поведінка чоловіка й жінки типовою для їхньої статі?
- Які «чоловічі» функції висміює поет? (Вказівки, адміністрування, докори тощо.)
- Як Ви ставитеся до такого «глави сім'ї»?

Цими запитаннями вчитель заохочує підлітків до висновку, що, оцінюючи людей, ми часто беремо до уваги статеві стереотипи, які, на перший погляд, залишаються непомітними. Від жінки, наприклад, ми очікуємо доброти й опіки, а хіба чоловіки не здатні їх виявляти такою ж мірою?

Роздатковий матеріал

Дмитро Білоус

«Біда»

(Монолог одного «глави сім'ї')

І чого цій жінці треба?!

Вже створили культ її.

Вознесли її до неба

На роботі і в сім'ї.

Та хоча б і в мене дома:

Я-то сам сім'ї глава,

Але жінці – річ відома –

Я надав усі права.

Обстановку ідеальну

Я створив їй у сім'ї:

На тобі машину пральну –

Ти володарка її.

На тобі лопату в руки –

Ти господарка в саду.

Не зітхатимеш від скуки,

а в кіно я й сам піду.

Бо, кажу ж, у мене вдома

Хоч і я сім'ї глава,

але жінці – річ відома –

Я надав усі права...

Чи з роботи прийде пізно, -

Не виказуючи зла,

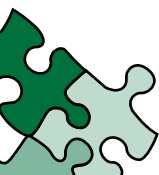
Запитаю тільки ніжно:

«А пізніше не могла?»

Де не встигне дати ладу,

Радий їй допомогти –

Ділову даю пораду:

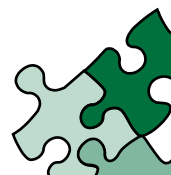
«На концерт могла б не йти!»

Або кину непомітно:
 «Ти стирчиш ото в садку,
 а меню – одноманітне,
 й он пилюка у кутку...»
 Що ти голову морочиш? –
 Розлютилась жінка вкрай. –
 Рівноправності ти хочеш?
 На ганчірку – прибирай!
 І одною вже колише
 У колясочці синка,
 А другою звіт свій пише ...
 А ще б треба їй рука –
 Била б нею чоловіка, –
 «Не такий в сім'ї глава!..»
 От яка біда велика,
 Коли в жінки всі права!

Павло Глазовий

«Як Кузьму провчила жінка його мила»

*Повернувся Кузьма з роботи,
 Освіжився в ванні,
 Одягнув нову піжаму
 Та й ліг на дивані.
 Лежить собі, проглядає
 Журнали й газети,
 А дружина варить, смажить,
 Готує котлети.
 Пообідав Кузьма смачно,
 Запалив «Казбека».
 – Ну чого ти, – пита жінку,
 – Така недалеко?
 Тільки в тебе і балачки
 Про суп та олію
 І ні слова про театри,
 Про драматургію.
 А є жінки!
 Збоку глянеш –
 Ходить, як Аїда,
 Драматургів усіх знає
 Аж до Еврипіда.
 Так і сипле: Тіто Гобі,
 Карузо, Фелліні,*

Есамбаєв, Магомаєв,
 Кобзон, Паганіні...
 А ти як?
 Ти ж не тямиш
 В цьому ні бельмеса.
 Ти ж не можеш відрізнити
 Брамса від Бернеса.
 Давно тебе не бачив я
 В хорошому платті.
 Тиняєшся у тапочках,
 В дешевім халаті.
 Ти забула, що є в світі
 Жіночі принади –
 Перманенти, манікюри,
 Духи та помади.
 Я хотів би бути мужем
 Культурної дами,
 А ти чавиш помідори,
 Брижчиш друшляками.
 Що побачиш –вишні, сливи, –
 Пхаєш у консерви.
 Я не можу, розумієш?
 Здають уже нерви...
 В день наступни повернувся
 Наш Кузьма додому.
 Зустрічає його жінка
 В платті голубому.
 Очі чорним підведені,
 На губах помада.
 Закрутило Кузьмі в носі
 Від духів «Еллада».

Підсумки вчителя: Незважаючи на очевидність гендерних стереотипів, вони досить поширені в сучасному суспільстві. Стереотипи часто стають на заваді гармонійній взаємодії між статями.

Крок 3. Щоб пом'якшити гендерні стереотипи, треба налагодити взаємодію між статями, коли хлопці й дівчата будуть здатні однаковою мірою помічати і подібне, і відмінне. У цьому нам допоможе така вправа.

Вправа «Цінність індивідуальності»

Клас розбивають на пари хлопець – дівчина. Одна пара виходить на середину класу, і кожен з пари по черзі розповідає іншому, у чому він і вона схожі. Спілкування починається словами: «Я схожа/схожий на тебе, тому що...». Учні можуть називати однаковий

колір волосся, зріст, прихильності тощо. У той час, коли один з партнерів говорить, інший мовчить і уважно слухає. Далі партнери міняються ролями. Після цього спілкування починається словами: «Я не схожа/схожий на тебе, тому що...». Партнери знову міняються ролями і обговорюють, в чому їхні погляди й життєві позиції відрізняються, а в чому збігаються.

Питання для обговорення

- Чому легко побачити розбіжність між статями?
- Чому важко знайти спільні риси? (Суспільство акцентує увагу на статевих відмінностях.)
- Чи можна було б суспільству обійтися без стереотипів? (Ні, вони допомагають зорієнтуватися.)

IV. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя

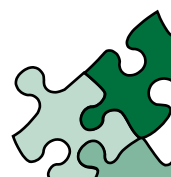
Таким чином, прислів'я, приказки, гуморески є рушійною силою формування ґендерних стереотипів, що містять певні ризики і для жінок, і для чоловіків. Їхнє існування є проявом мовного сексизму.

Рефлексія заняття

- Ґендерні стереотипи обмежують розвиток людини як особистості, нехтують її інтересами; вони призводять до ґендерної нерівності та несправедливості у виконанні сімейних, професійних та громадських ролей.
- Життя сповнене багатьох міжстатевих конфліктів, вирішити які у мирний спосіб можна лише завдяки принципу ґендерного паритету.

V. Домашнє завдання.

Пригадати прислів'я, приказки, анекдоти та гуморески, в яких яскраво представлено ґендерні стереотипи.

**Котова-Олійник Софія Вікторівна,
старший викладач кафедри
менеджменту освіти
Житомирського обласного інсти-
туту післядипломної педагогічної
освіти**

**План-конспект уроку
з питань гендерної рівності для учнів та учениць 10–11-х класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Тема: «Гендерні стереотипи в сучасній українській рекламі»¹

Мета: *ознайомитися* з проблемою сексизму як з дискримінацією за ознакою статі; *навчити* учнів/учениць виявляти гендерні стереотипи, що містяться в сучасній українській рекламі; *розвинути* здатність до критичного аналізу візуально-інформаційного медіапростору, наслідків побутування гендерних стереотипів, зокрема в рекламі; *виховувати* культуру гендерної рівності, що ґрунтується на глибокому усвідомленні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, неприйнятті дискримінації за статевою ознакою.

Обладнання: мультимедійне обладнання, комп'ютер, колонки, диск із фільмом «Стереотипні образи чоловіків і жінок в рекламі» (ОБСЕ, Український жіночий консорціум, 2007 р.), зразки сексистської реклами на електронних носіях та паперових картках (3 комплекти в конвертах), папір А4 (15 шт.), клей (3 шт.), інструкція до вправи «Виявлення сексизму в рекламі» (з розрахунку – одна інструкція на дві особи), витяги з нормативних документів, що стосуються питань гендерної рівності в рекламі, мультимедійна презентація на тему уроку.

Міжпредметні зв'язки: художня культура, правознавство, українська мова та література, англійська мова.

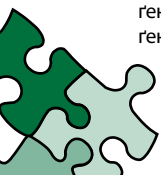
Тип уроку: комбінований.

Словник основних понять уроку

Гендер (лат. gender – граматичний рід) – поняття про систему ролей і відносин між жінками і чоловіками, що визначається не біологічним походженням, а соціальним, культурним, політичним, економічним та іншими контекстами.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, можливість особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

¹ Ми припускаємо, що учні та учениці, для яких розроблено цей урок, уже володіють базовими поняттями гендерної теорії (розрізняють поняття «стать» та «гендер», розуміють зміст гендерних стереотипів та основні ідеї гендерної рівності, знають про Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

Гендерна культура – сукупність гендерних цінностей у суспільних відносинах і відповідних до них нормативів поведінки, потреб, інтересів і форм діяльності.

Гендерні стереотипи – загальноприйняті усталені уявлення про роль і місце жінок та чоловіків в суспільстві. Ї. с. закріплюють наявні гендерні відмінності і взаємовідносини.

Дискримінація – будь-яке розрізнення, виняток або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав. Положення про захист прав людини ґрунтується на принципі заперечення дискримінації без будь-яких розрізень, а саме: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші погляди, національне або соціальне походження, власність, вживання (але не зловживання) наркотиків, народження або інший статус. Дискримінацію можна визначити як будь-яку форму підпорядкування або негативного ставлення до окремих осіб або груп, заснованого на неприйнятних характеристиках.

Реклама – оплачена неперсоналізована комунікація, яку здійснюють для поширення інформації про товари і послуги, щоб спонукати до їх придбання.

Сексизм (англ. sexism) – термін для позначення ідеології та практики дискримінації людей за ознакою статі. Сексизм базується на настановах чи переконаннях, згідно з якими жінкам та/або чоловікам хибно приписують певні риси чи якості або позбавляють їх.

Стать (англ. sex) – сукупність генетичних, морфологічних та фізіологічних особливостей, що забезпечують статеве розмноження організмів. У ширшому значенні – це комплекс репродуктивних та соматичних характеристик, які визначають індивіда як чоловічий чи жіночий організм (суспільні характеристики отримали назву «гендер» – див. вище).

Хід уроку

Образ культури, який можна скласти під час перегляду ЗМІ, буде більш вірогідним портретом культури країни, ніж музей сучасного мистецтва.

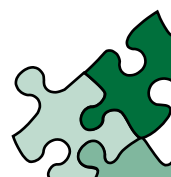
А. Моль.

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

– Шановні учні та учениці! У нас сьогодні дуже цікава тема уроку. Але перш ніж ми почнемо її розглядати, я прошу звернути вашу увагу на екран.

На мультимедійній дошці з'являються зразки реклами, що містить прояви сексизму.

Додаток 1

Після перегляду реклами учням та ученицям пропонують поміркувати й відповісти на запитання:

- Що ви побачили на екрані? Що це за зображення?
- Які ваші враження від цієї реклами?
- Які візуальні й словесні засоби використовують замовники та розробники реклами, щоб привернути увагу споживачів/споживачок?

Учитель/вчителька оголошує тему й цілі заняття.

III. Вивчення нового матеріалу.

- Що пропонує сучасна реклама? Які образи, правила, норми й цінності, ролі та взаємовідносини нав'язують нам замовники й виробники реклами? Для того щоб розібратися, давайте подивимося фрагмент із фільму «Стереотипні образи чоловіків і жінок в рекламі» (створений за підтримки ОБСЄ та Українського жіночого консорціуму у 2007 році).

Після перегляду фільму вчитель/вчителька пропонує відповісти на запитання:

- Які ваші враження після перегляду фільму?
- Які образи жінок і чоловіків найчастіше створюють і використовують для реклами?

IV. Закріплення матеріалу.

- А зараз давайте спробуємо уявити себе експертами, які вивчають і аналізують сучасну рекламу. Для цього нам потрібно об'єднатися в три групи (перші три учні/учениці по черзі називають улюблений фрукт, а інші повторюють уже названі фрукти, таким чином утворюються три групи). Кожна група отримує конверт зі зразками сексистської реклами (додаток 1), п'ять аркушів паперу А4, клей, інструкції до вправи «Виявлення сексизму в рекламі» (додаток 2).

Учителька/вчитель оголошує завдання:

- Прочитайте уважно інструкцію. Розгляньте рекламу, що міститься в конверті, та, використовуючи інструкцію, розмістіть і наклейте зразки реклами на п'яти аркушах паперу за п'ятьма проявами сексизму (фейсизм, стереотипізація, еротизація, мачізм, оречевлення), кожен – на окремому аркуші. Після чого презентуйте свої напрацювання.

Після презентації проектів учитель/вчителька запитує:

- Які труднощі виникли під час аналізу реклами?
- Як ви вважаєте, чи безпечна така реклама?
- До чого може призвести копіювання жінками та чоловіками цих рекламних образів?
- Чи можемо ми зробити висновок, що сучасна реклама є дискримінаційною за ознакою статі?
- Чи дотримуються виробники і замовники реклами законодавчих норм?

Учні та учениці пригадують Закон України «Про забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків». Учитель/вчителька показує слайд на мультимедійній дошці і зачитує витяги із законів, що стосуються питань заборони дискримінації в рекламі, серед них і дискримінації за статевою ознакою (додаток 3).

V. Домашнє завдання.

Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям самостійно об'єднатися в чотири групи, кожна з яких отримує завдання зібрати до десяти зразків місцевої реклами, у якій містяться ґендерні стереотипи, та запропонувати альтернативний, ґендерно чутливий, підхід до рекламування певного товару чи послуги:

перша група збирає зразки телевізійної реклами;

друга група збирає зразки друкованої реклами;

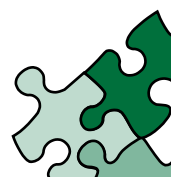
третья група збирає зразки інтернет-реклами;

четверта група збирає зразки радіореклами.

VI. Підсумки уроку.

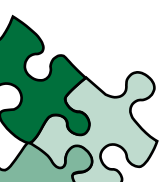
Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям за бажання висловитися, продовжуючи речення: «Сьогодні я дізналася/дізнався про...».

Учитель/вчителька дякує всім за роботу і прощається.

Додаток 1

Зразки реклами, що містить прояви сексизму

Інструкція до вправи «Виявлення сексизму в рекламі»

Наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України, кандидат історичних наук, співзасновниця та співголова науково-дослідного центру «Жінка і суспільство» Оксана Кісь запропонувала методологію² виявлення й аналізу сексизму в рекламних образах.

Вона складається з таких положень:

1. Визначення поняття «сексизм».

Сексизм – це ідеологія і практика дискримінації людини за ознакою статі; зосередження уваги на інтелектуальних, фізичних, творчих та інших перевагах однієї частини людства над іншою.

Сексизм настільки глибоко вкорінений у нашій культурі, нашому суспільстві, нашій свідомості, що його досить часто не помічають. Він є своєрідною нормою, якої дотримуються і рекламісти, щоб «об'єктивно» показати сучасний світ та жінок і чоловіків у ньому.

2. Поняття, які містять сексизм.

Стереотипізація – використання і репродукування в суспільстві ґендерних стереотипів, які чітко поділяють світ на жіночий і чоловічий, дають уявлення про «одвічно» притаманні жінкам і чоловікам риси характеру, стандарти поведінки, типи зовнішнього образу. Жінка – мати, господиня, берегиня, спокусниця. О. Кісь виділила основні образи жінок, що зустрічаються в сучасній українській зовнішній рекламі: «Щаслива домогосподарка», «Турботлива матуся», «Жертва», «Богиня», «Прикраса», «Сама природа», «Дика кішка». Чоловік – успішний, незалежний фахівець, переможець, сексуальний супермен і мачо, або справжній український чоловік – козак.

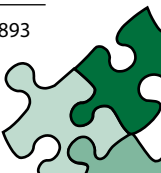
Еротизація – оголення всього тіла чи його інтимних частин, коли відповідні пози та контекст сприяють підсиленню та закріпленню в підсвідомості ідеї пасивності, підкореності, залежності та беззахисності жінки щодо чоловіка.

Оречевлення полягає в репрезентації жінок, жіночого тіла як частини рекламного товару, розрахованого насамперед на споживача-чоловіка.

Мачізм – це підкреслення чоловічого домінування над жінками і зневажливого ставлення до них. Він виявляється в демонстрації традиційних ознак мужності, передусім фізичної сили, агресивності, та сексуальної активності.

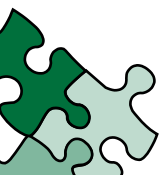
Фейсизм – прояв сексизму в масовій культурі, який полягає в тому, що в зображеннях чоловіків підкреслено насамперед обличчя, а в зображеннях жінок – тіло. Як зауважує дослідник Арчер, «голова та обличчя є осередком духовного життя, саме тут локалізуються інтелект, особистість, ідентичність і характер». Тому такі зображення жінки «без голови» фактично означають позбавлення її цих людських характеристик: жінку перетворюють на іграшку, якою можна вільно маніпулювати.

² Кісь О. Обережно: сексизм! // Дзеркало тижня. – 2008. – № 21 (700). – Режим доступу: <http://zn.ua/articles/53893>

Витяги з законодавчих актів, що стосуються політики гендерної рівності та заборони проявів сексизму в рекламі

- **КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ** (28 червня 1996 р.)
Розділ II. **Права, свободи та обов'язки людини і громадянина**
Ст. 21. Усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.
Ст. 28. Кожен має право на повагу до його гідності.
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 8 вересня 2005 р.)
Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією (254к/96–ВР) і законами України.
- **ЗАКОН УКРАЇНИ «Про захист суспільної моралі»** (від 20 листопада 2003 р.)
Ст. 14. Рекламна діяльність та її особливості при реалізації продукції сексуального чи еротичного характеру. Використання в рекламі текстової, візуальної чи звукової інформації, здатної спричинити шкоду моральному здоров'ю населення, в засобах масової інформації забороняється.
- **ЗАКОН УКРАЇНИ «Про рекламу»** (від 3 липня 1996 р.)
Розділ II. Загальні вимоги до реклами
Ст. 7. Принципи реклами.
Основними принципами реклами є: законність, точність, достовірність, ..., використання форм і засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди.
Ст. 8. Загальні вимоги до реклами.
1. У рекламі забороняється:
...вміщувати твердження, які є дискримінаційними за ознаками...статі...
...розповсюджувати рекламу, яка містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, цинізму, приниження людської честі та гідності.

Ларіонова Ольга Володимирівна,
учитель французької мови ЗОШ
№ 57 м. Маріуполя Донецької
області

Тема уроку:
«Гендерні ролі та стереотипи. Жінки та чоловіки у сучасному суспільстві»

Мета

Навчальна:

- визначити поняття «стать», «гендер», «стереотип»;
- сформувати уявлення про різноманітність гендерних стереотипів;
- сформувати адекватний образ чоловіка та жінки.

Виховна:

- уміти визначати себе як особистість;
- виробити навички чутливої поведінки;
- виховувати толерантне ставлення до представників іншої статі;
- підвищувати рівень гендерної культури учнів.

Розвивальна:

- розвивати в учнях здатність аналізувати, робити висновки, висловлювати свої погляди.

Обладнання:

- аркуші,
- стікери двох кольорів,
- тексти для роботи в групах (додатки 3–6),
- вирізки з журналів із зображенням людей,
- анкета (додаток 7).

Тип заняття:

- урок засвоєння нових знань, урок формування вмінь та навичок;
- урок з елементами тренінгу.

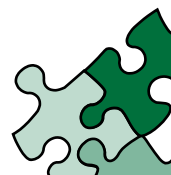
Методи та форми

- методи: інформаційний, пояснювальний, пояснювально-спонукальний;
- форми: індивідуальна, групова, фронтальна, колективна.

Хід заняття

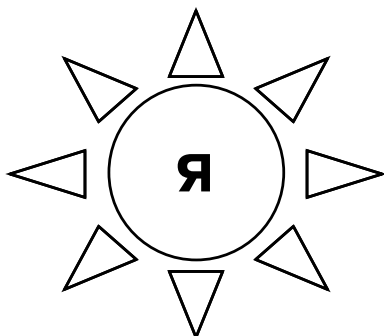
I. Початок заняття.

1. Організація класу.
2. Вправа для знайомства «Хто я?».

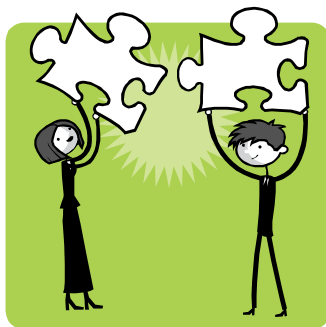

Учасники малюють коло, у якому написано Я. Від цього кола проводять промінці, підписуючи їх так, як кожен учасник визначає себе в різних сферах суспільного життя. Після цього учасники обмінюються інформацією та шукають промінці, записуючи імена тих, чії підписи виявилися схожими.

Сфери суспільного життя: положення в родині (донька, брат, мати тощо), школа, професія, стать, причетність до партії (організації, течії, клубу тощо), вік (дитина, підліток, дорослий тощо), виконувач обов'язків або доручень у групі (класі), знак зодіаку, тип характеру та ін.

- Чи є хтось, у кого всі промінці заповнені?
- Хто не підписав жодного промінця?

- Які слова частіше зустрічалися у ваших записах?
Кожен з нас виконує в суспільстві різні соціальні ролі, пов'язаний з іншими людьми, впливає на них. Але треба пам'ятати, що всі ми є чоловіками або жінками, хлопцями або дівчатами. Ми однакові й різні водночас.

3. Визначення теми та мети заняття.

Мотивація навчання

Уважно прочитайте наведені репліки та оберіть ті, з якими ви не згодні.

1. Білизна немовляти забруднилася. Батько може його перевдягнути.
2. Марія погано навчається. Це не так вже й важливо, головне – вдало вийти заміж.

3. *Сергію, нехай сестра випрасує твою сорочку.*
4. *Навіщо, Світланко, тобі цей автомобіль? Дівчатка мають гратися ляльками.*
5. *Краще, щоб дитину із садочка забирала мама, а не тато.*
6. *Жінка, що палить, здається вульгарною.*

Наші уявлення про образи чоловіка або жінки здебільшого залежать від культурних стереотипів. Уважають, що дівчина має бути м'яка й ніжна, а не жорстка, агресивна чи груба. Більшість з нас усвідомила ще з часів свого дитинства, що хлопці та чоловіки – це сила, мужність, стриманість, твердість. Чи завжди це так? Чи може бути навпаки? Якими ми бачимо людей з власного оточення? Ким важче бути в сучасному світі – чоловіком чи жінкою? На всі ці питання ми спробуємо сьогодні знайти відповіді.

II. Основний етап.

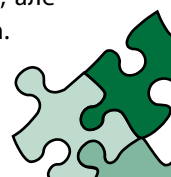
1. Мозковий штурм «Стать та гендер».

На стікерах однакового кольору учням пропонують написати визначення поняття «стать», а на іншому – поняття «гендер». Після цього аркуші варто причепити на дошку, аби бачити рівень обізнаності учнів у цих питаннях.

2. Інформаційний блок «Поняття *гендеру* та *статі*».

Сучасна соціальна наука розрізняє поняття «стать» і «гендер». Поняття «стать» використовували на позначення анатомо-фізіологічних особливостей людини, на підставі яких людські істоти поділяли на чоловіків та жінок. Стать (тобто біологічні особливості) людини вважали фундаментом і першопричиною психологічних та соціальних відмінностей між жінками та чоловіками. Унаслідок наукових досліджень стало зрозуміло, що з біологічного погляду між чоловіками і жінками помітно більше схожого, ніж відмінного. Сьогодні очевидно, що такі «типові» відмінності статей, як, наприклад, високий ріст, більша вага, м'язова маса та фізична сила чоловіків – дуже непостійні й набагато менше пов'язані зі статтю, ніж вважали раніше. Наприклад, жінки з північі Західної Європи загалом вищі за чоловіків із Південно-Східної Азії. На зріст і вагу тіла, а також на фізичну силу істотно впливають харчування і спосіб життя.

Крім біологічних розбіжностей, люди відрізняються своїми соціальними ролями, формами діяльності, поведінкою й емоційними характеристиками. Антропологи, етнографи й історики давно встановили відносність уявлень про «типово чоловіче» та «типово жіноче»: те, що в одному суспільстві вважають чоловічим заняттям (поведінкою, рисою характеру), в іншому можуть сприймати як жіноче. У світі застосовують різноманітні соціальні характеристики жінок і чоловіків. Таким чином виникло поняття «гендер», що означає *сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їхньої біологічної статі*. Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто мати ті чи інші анатомічні особливості – це означає виконувати запропоновані нам гендерні ролі. Гендер – організована модель соціальних стосунків між жінками та чоловіками, яка не лише характеризує їхнє міжособистісне спілкування і взаємодію в сім'ї, але й визначає їхні соціальні відносини в рамках основних інститутів суспільства.

3. Вправа «Протилежні статі: чи завжди вони протилежні?».
- Запишіть на аркуші паперу імена двох чоловіків і двох жінок, які, на вашу думку, б. можуть служити еталоном мужності й жіночності.
 - Під іменами чоловіків і жінок перерахуйте ті якості, які здаються вам ідеальними (додаток 1).
 - Відзначте чоловічі і жіночі якості, які збіглися, якщо такі є.
 - Перерахуйте ті із зазначених якостей, якими, на вашу думку, володієте ви, та ті, які вам хотілося б мати.
 - Відзначте, які якості, якими володієте ви, згадано в цих двох списках. Таким чином ви зможете визначити, наскільки ваше самосприйняття збігається з традиційними, на вашу думку, уявленнями про чоловічі й жіночі якості.

4. Поняття про стереотипи.

Із моменту свого народження людина стає об'єктом впливу гендерної системи. Під час виховання сім'я, система освіти, культура формують певні правила поведінки й уявлення про те, яким є «справжній чоловік» і якою має бути «справжня жінка». Згодом ці гендерні норми підтримують з допомогою різних соціальних і культурних механізмів. Гендерні стереотипи – сформовані в культурі узагальнені уявлення про те, як насправді поведуться чоловіки й жінки. Вони можуть спричинити ставлення до індивідуумів відповідно до необґрунтованих упереджених думок.

5. Вправа «Світ професій».

Подивіться на малюнки та намагайтеся вгадати, яку професію мають на увазі (додаток 2). Після цього намалюйте обличчя (чоловіка або жінки). Якщо це професія, яка може бути і чоловічою, і жіночою, намалюйте людину тієї статі, яка переважає серед тих, хто володіє цією професією в нашому суспільстві. Прокоментуйте та обґрунтуйте свій вибір.

- Чи завжди жінка та чоловік мають рівні права у виборі професії?
- У яких сферах найчастіше можна зустріти жінок? А чоловіків?
- Із чим це пов'язано?

6. Вправа «Коло знань».

Порівняння соціальних жіночих ролей та ставлення суспільства до жінки в різні часи та в різних частинах світу (додатки 3–6).

Учасники об'єднуються в чотири малі групи. Після цього перед групами ставиться завдання:

- 1) ознайомитися зі змістом певної частини тексту (кожна мала група працює зі своїм текстом);
- 2) виділити головне й обговорити, яку саме інформацію учасники передаватимуть іншим групам.

За командою вчителя учасники перегруповуються. Об'єднавшись у нові групи, вони по черзі повідомляють один одному зміст свого тексту. Після цього учні знову повертаються в малі групи, сформовані на початку вправи, обговорюють та узагальнюють отриману в попередніх групах інформацію за планом:

- освіта;
- умови вступу до шлюбу;
- взаємини у родині;
- сфера діяльності;
- громадянські права.

По закінченні групи презентують свої відповіді.

7. Гра «Перетворення».

Ця вправа складається з двох етапів. На першому етапі учням пропонують обрати на фото або малюнках зображення людини, яка їм найбільше сподобалася та описати її, поставивши себе на місце обраного персонажа. Наприклад: «Я жінка, мені 26 років, я приваблива, працюю...». На другому етапі клас об'єднується у дві групи (дівчата й хлопці), які мають закінчити запропоновані речення, приміряючи на себе роль протилежної статі:

- Мені подобається бути дівчиною (хлопцем), бо...
- Мені хочеться бути дівчиною (хлопцем), тому що...
- Мені важко бути дівчиною (хлопцем), тому що...
- Мені не подобається у дівчатах (хлопцях) те, що...

III. Прикінцевий етап.

1. Рефлексія.

Чи змінилася ваша думка стосовно ролі жінок та чоловіків у світі? Ми пропонуємо заповнити невеличку анкету (додаток 7). У ній треба вказати, чи згодні ви із зазначеними поглядами.

2. Підсумки.

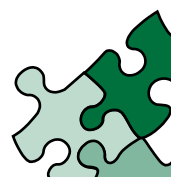
Учням пропонують закінчити речення, висловивши своє ставлення до заняття:

- Під час заняття я зрозумів, що...
- Найкориснішим для мене сьогодні було...
- Мені важко було...
- На наступному занятті мені хотілося б...
- Мені було цікаво...

Додаток 1

Якості жінок та чоловіків

Щирість, благородство, владність, успішність, відповідальність, надійність, сміливість, агресивність, делікатність, покірність, самовпевненість, непостійність, спортивні якості, дух суперництва, фізична сила, уміння маніпулювати людьми, здатність переконувати, сексуальність, мужність, рішучість, турботливість, розсудливість, інтелігентність, емоційність, сором'язливість, чесність, вразливість, слабкість, таємничість, балакучість, акуратність, інтуїтивність, хазяйновитість, м'якість, чуттєвість, легковажність, злість, образливість, щедрість, доброта.

Додаток 2

Світ професій

Додаток 3

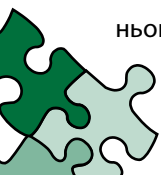
Ставлення до жінки в ісламських країнах

Згідно з Кораном, жінка посідає одне з найпочесніших місць у суспільстві. У мусульманських країнах цього суворо дотримуються. До певного часу в деяких мусульманських країнах чоловіки мали право на полігамію. Наразі цей застарілий обряд не в пошані в суспільстві. Водночас в окремих ісламських країнах існують обмеження прав жінок юридичного характеру, а саме: заборона керувати автомобілем, з'являтися на публіці без супроводу родича-чоловіка, заборона на участь «у всьому, що пов'язано з музикою і костюмованими виставами» (ці обмеження діють, наприклад, в Саудівській Аравії).

Іслам змінив структуру арабського суспільства, поліпшив становище жінок, дав їм права. Мусульманське право розглядає шлюб як угоду, для якої згода жінки є обов'язковою. Жінки набули право успадкування, яке за часів патріархального суспільства було привілеєм родичів чоловічої статі.

Сьогодні, відповідно до мусульманської традиції, дружина повністю підпорядкована чоловікові. Її призначення – сім'я, тимчасом як на чоловіка покладено обов'язок утримувати родину. Насправді жінка не може здобути освіту, працювати, спілкуватися з людьми, якщо чоловік заперечує проти цього.

Іслам дозволяє чоловікові бити непокірну дружину, якщо вона не виявляє поваги до нього, хоча накладає заборону на заподіювання їй каліцтв.

Жінки зіграли важливу роль у заснуванні багатьох мусульманських навчальних закладів. У XII столітті вони мали великі можливості отримати освіту: жінки могли вчитися, досягати академічних ступенів, а також кваліфікуватися як вчені та викладачі.

Іслам дає жінкам право на особисте майно. Через те, що жінки не мають фінансових зобов'язань (утримувати сім'ю, наприклад), фінансових прав у чоловіка більше.

За певних умов жінкам дозволено працювати: жінка не може залишатися наодинці з чоловіками; її робота не повинна заважати турботі про власних дітей. Бажано, щоб у жіночих навчальних закладах, спортивних центрах працювали жінки, а не чоловіки.

Цікаво те, що зароблені жінкою кошти є її власністю, якою вона може розпоряджатися на свій розсуд, тимчасом як чоловік зобов'язаний витратити зароблене на сім'ю.

Варто зазначити, що мусульманки, усупереч поширеним уявленням, нерідко ставали на чолі ісламських держав. Уже в новітній час жінок обирали і на президентські, і на прем'єрські посади.

Додаток 4

Жінки в Японії

Колись японська жінка ще у дитинстві починала усвідомлювати свою «другосортність». Вона відчувала, що сім'я, особливо батько, віддає перевагу синові. З нею поводилися зовсім інакше, ніж з її братами. Що більше, вона розуміла, що практично є неповноправним членом сім'ї: рано чи пізно її віддадуть заміж у чужу сім'ю, якій буде потрібно, щоб вона народжувала й виховувала синів. Буддизм учить, що жінка стоїть нижче за чоловіка, що вона – причина зла і чвар. Щоб домогтися стану нірвани, блаженства і вічного спокою, жінці, згідно з буддійською доктриною, треба переродитися в чоловіка. Вона мусить страждати, щоб спокутувати свої вроджені гріхи.

Досягнувши повноліття, молода жінка з тривогою чекала того моменту, коли вона переселиться в чужу сім'ю, де їй доведеться підкорятися свекрусі. У старій Японії розлучення відбувалися здебільшого через невдоволення свекрухи своєю невісткою. У такому разі молоду невістку відсилали з ганьбою до її батьків.

Нова конституція Японії (1946 р.) надала жінкам рівний статус із чоловіками. Патріархальна система сім'ї формально була засуджена, і принижене становище жінки ліквідовано законом. Але хіба можна покінчити з тим, що століттями вкорінювалося в житті й у побуті нації? Дух патріархату й досі живе у багатьох японських сім'ях. Це і деспотична батьківська влада, і сліпе підпорядкування дружини чоловікові, і почуття переваги у чоловіка, який вважає себе вищим за жінку. У Японії актуальними дотепер залишаються три види покори: дочка кориться батькам, дружина – чоловікові, удова – старшому синові.

Японська жінка пов'язана відповідальністю перед дітьми, її можливості заробити на життя дуже невеликі. Крім того, на змісті нових законів великою мірою позначилися старі патріархальні ідеї. У них оминають питання про поділ майна при розлученні, про матеріальну підтримку жінки після розлучення і навіть про дах над її головою. Якщо поруч немає

близьких родичів або якщо жінка не має хоч якоїсь запитаної спеціальності, то розлучення для неї може стати більшим нещастям, ніж життя з нелюбом або розгульним чоловіком.

Громадська думка досі негативно ставиться до розлучених жінок, адміністрація підприємств дивиться на них з упередженням. Жіноча рівноправність в Японії поки що позбавлена реального змісту: на жінку в Японії продовжують дивитися лише як на матір – хранительку сімейних чеснот.

Донедавна дружина в Японії сама опікувалася хатньою роботою, надаючи чоловіку можливість проводити вільний час на свій розсуд. Сьогодні це в минулому. Слабка половина людства прагне домінувати в сімейних стосунках і в Японії.

Додаток 5

Становище жінки в середньовічній Західній Європі

У Західній Європі часів Середньовіччя жіноча покірність спочатку батькові, а потім чоловікові вважалася обов'язковою. Виховуючи дівчаток, батьки дотримувалися особливих рекомендацій. Майже всі автори середньовічних дидактичних творів відзначали скромність, сором'язливість, цнотливість як неодмінні якості для дівчинки. Щоб правильно виховати дівчинку, вважали за потрібне оберігати її від надмірностей у їжі, сні, прикрашанні і т. д.

Невід'ємним атрибутом жіночої «гріховності» було використання косметики та прикрас: і те, й інше суворо засуджувала церква. Навіть існувала особлива постанова, згідно з якою шлюб, укладений через жіночі «хитрощі» – застосування косметики, убрань і т. д., визнавали незаконним. Такий шлюб можна було розірвати.

У західній культурі доволі довго зберігалася нерівність у правах чоловіка й жінки, частково це було пов'язано з особливостями релігійних звичаїв (наприклад, донедавна в християнстві жінки не входили до клір).

Шлюбний вік, офіційно встановлений церквою, складав 12 років для дівчаток і 14 років для хлопчиків. У Західній Європі жінки були досить самостійними з економічного погляду. Так, в містах існували жіночі ремісничі об'єднання-цехи. Офіційно до жіночих ремесел зараховували різні стадії виробництва вовни, шовку й льону, пивоваріння, випікання хліба, деякі торговельні види діяльності.

Наразі у багатьох західних країнах (переважно, в країнах Європи, а також у США) триває тенденція зрівнювати права жінок і чоловіків. Зміни, що відбулися у ставленні до жінки на Заході в XX столітті, найбільш яскраво характеризуються такими процесами, як сексуальна революція і активізація фемінізму (загальна назва для різних політичних і громадських рухів, діяльність яких спрямована на боротьбу з сексизмом).

Додаток 6**Становище жінки в царській Росії**

У царській Росії спеціально для жінок робилося не мало. Наприклад, протягом усього XIX століття в Росії існувало відомство установ імператриці Марії, яке контролювало мережу жіночих навчальних та виховних закладів: інститути, гімназії, училища, притулки. Жіночі училища надавали і середню освіту (за 7 років), і підвищену освіту. У кінці XIX століття з'явилися особливі жіночі вищі навчальні заклади, окрім тих вищих навчальних закладів, які жінки могли відвідувати на загальних з чоловіками підставах.

У 1893 році рішенням Державної думи було скасовано тілесні покарання для засланих у Сибір жінок.

Жінки в Росії були настільки впливовими, що до високопоставлених дам за протекцією для призначення на гарне місце у військовому відомстві зверталися офіцери.

На той час Росія була попереду планети всієї в офіційних питаннях фемінізму та емансипації. Уперше в Європі жінки офіційно отримали рівні з чоловіками права у Фінляндії в 1906 році. Велике князівство Фінляндське належало тоді до Російської імперії.

У царській Росії повсюдно існували дамські комітети, якими керували дружини відомих місцевих сановників.

Маловідома широкій публіці трудова діяльність жінок: крім праці жінок-кравчинь, лікарко, учителько, про працю жінок у царській Росії, мабуть, нічого й невідомо.

За чинними тоді законами праця жінок на виробництвах, шкідливих для жіночого організму, була заборонена або обмежена.

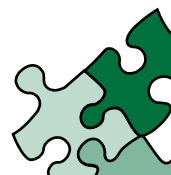
Додаток 7**Анкета**

1. Зазвичай жінки та чоловіки мають виконувати різні завдання в повсякденному житті.
2. Жінки слабші за чоловіків, тому вони не повинні займатися однаковими видами спорту.
3. Чоловіки нарівні з жінками можуть піти у відпустку по догляду за дитиною.
4. Жінки можуть отримувати однакову з чоловіками зарплатню за ту саму роботу.
5. Саме жінка має опікуватися домашнім господарством.
6. Ми можемо впевнено сказати, що жінки – слабка стать.

Технологічна карта заняття

Тема: «Гендерні ролі та стереотипи. Жінки та чоловіки у сучасному суспільстві».

Категорія учнів: 8–9-ті класи.

Мета уроку для вчителя:

- визначити поняття «стать», «гендер», «стереотип»;
- сформувати уявлення про різноманітність гендерних стереотипів та адекватний образ чоловіка та жінки.

Задачі уроку для вчителя:

- ознайомити учнів з питанням гендеру;
- показати положення жінок в історичному аспекті та його вплив на їхнє сучасне становище на прикладах різних країн.

Використані технології:

- «мозковий штурм»;
- «колесо знань»;
- «перетворення»;
- групова робота.

Методичні рекомендації до уроку

- Викликати зацікавленість предметом.
- Урок проводити, використовуючи інтерактивні технології та елементи тренінгу.
- Вправу «Світ професій» можна виконувати в індивідуальній формі (кожний учасник робить свій малюнок) або колективно (якщо обмежено час на уроці). При цьому на дошці закріплюють малюнки, на яких декілька учнів одночасно виконує завдання. Це допоможе зберегти час.
- Вправу «Стереотипи» можна замінити, запропонувавши виготовити колаж або плакати (за умови, що урок триватиме протягом двох академічних годин, оскільки виконання такого завдання потребує певного часу).

**Ліпчук Наталія Борисівна,
учитель української мови та літера-
тури НВК «Гімназія № 14» м. Луцька**

Ми різні – ми рівні

Мета: формувати в дітей переконання в тому, що кожна людина унікальна й неповторна, що людство складається з двох половинок – різних, але рівних; сприяти поліпшенню психологічного клімату в класі й навчати учнів поважати одне одного; виховувати в учнів самоповагу, впевненість і тактовність.

Обладнання: чисті аркуші паперу, олівці, стікери, мультимедійний проектор.

Хід заняття

Вступне слово

Кожна людина є неповторною, зі своєю радістю й тугою, сподіваннями і розчаруваннями. Кожна людина має індивідуальне бачення та сприйняття, бо багато в чому принципово відрізняється від інших. Потрібно як найвищу цінність шанувати цю неповторність – і власну, і неповторність ближніх.

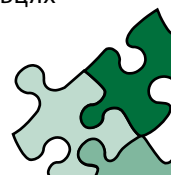
Проте людство складається не просто з людей, а з людей, які належать до чоловічої чи до жіночої статі. Дуже часто ми відрізняємо людей тільки за цією ознакою, хоча насправді різниця між окремими індивідами набагато суттєвіша, ніж різниця між статями. З іншого боку, саме ця різниця часто визначає долю людини: ким вона/він мріє бути і ким стане, як вона/він бачить себе та як його/її бачить оточення, чого від неї/нього чекають і сподіваються. Це добре чи погано?

Роздумам та обговоренню цього непростого завдання і присвячене наше заняття, тема якого: «Ми різні – ми рівні».

Погляньте один на одного й поміркуйте: чи схожі ви між собою? Гадаю, що кожен із вас на це запитання дасть заперечну відповідь. Правильно, адже ви – особистості, у кожного – свій характер, свої звички, своя зовнішність, уподобання. Не існує двох абсолютно однакових людей, навіть близнюки мають особистісні відзнаки. Утім не можна казати, що у вас не може бути нічого спільного. От наприклад,

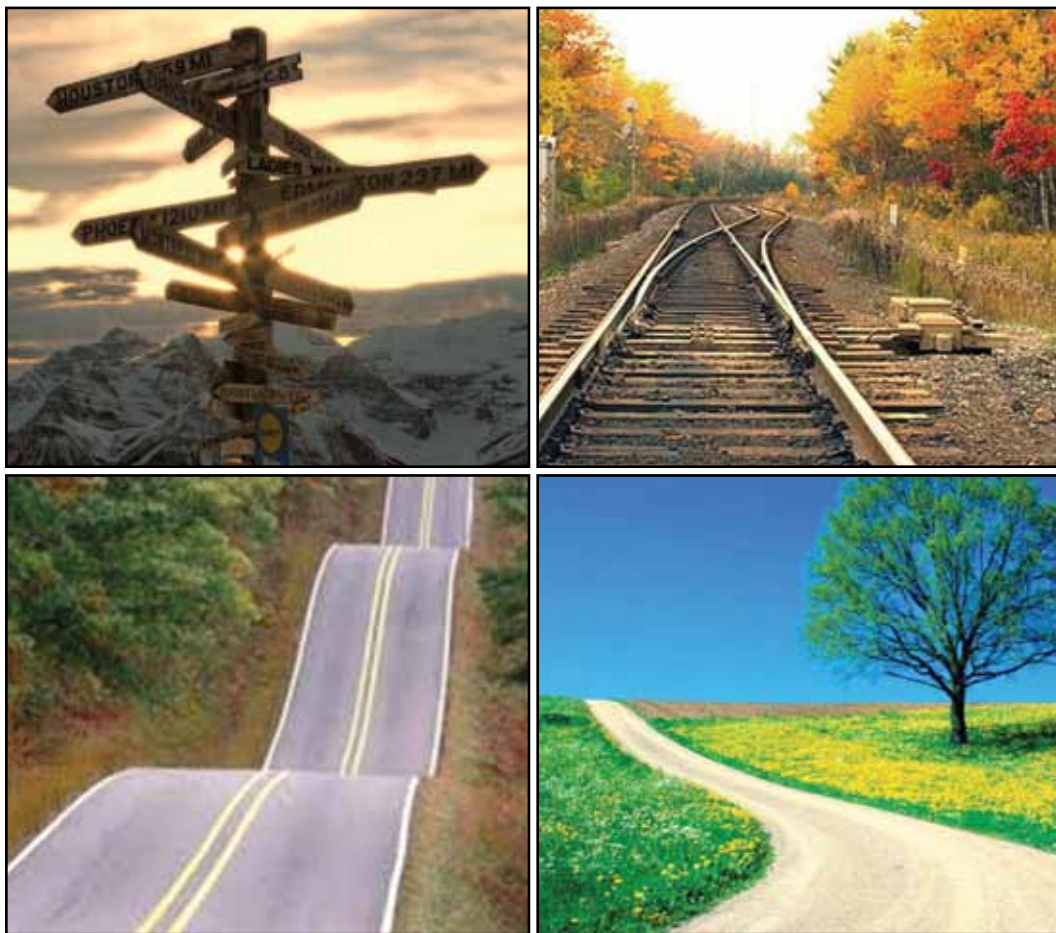
- піднесіть праву руку ті, хто живе у найпрекраснішому, на ваш погляд, місті;
- у кого зеленого кольору очі;
- плесніть в долоні, якщо ви обожнюєте дивитися на зорі;
- усміхніться ті, що відчують себе щасливими.

Однак у кожного з вас свій характер, свої думки, почуття, здібності. Погляньте на свої пальці. На них тоненький малюнок із ліній. У кожної людини він свій, неповторний. Природа немовби підкреслює, що кожен із вас – диво, яке ніколи не повториться. Зараз ми в цьому переконаємося (діти уважно роздивляються лінії на пальцях та долонях).

Слово вчителя

Подібно до лінії на руці я намалювала ось таку дорогу (малюнок). Можливо, хтось сприйме її буквально, а хтось уявить, що це – життя. У вас на парті лежать стікери, напишіть на них питання, що вас хвилює. Кажуть, що життя стає цікавішим, коли ми знаходимо відповіді на свої запитання, а щоб їх знаходити, потрібно їх ставити.

Вправа «Дорога»

Мета: допомогти присутнім сформулювати свої сподівання від заняття; тобто усвідомити потреби та очікування групи.

Матеріали: стікери у вигляді великих дорожніх камінців.

Виконання вправи

Учитель заздалегідь малює дорогу на великому аркуші. Усі присутні отримують два маленькі липкі папірці (стікери) у вигляді великих дорожніх камінців. Запропонуйте групі записати на них запитання, потім – обрати свою «дорогу» та прикріпити до неї власний камінець спотикання.

Що ж, сподіваюся, що хоча б на якусь частину цих запитань ми віднайдемо відповідь.

І ви самі мені в цьому допоможете. Перш ніж з'ясувати різницю між людьми, напевно, потрібно дізнатися, хто ви такі.

Хто я? Це питання людина ставить собі протягом усього життя. Усвідомлення своєї індивідуальності допомагає повірити в себе і свої здібності, зацікавитися своєю особистістю й стати на шлях глибшого самопізнання. З іншого боку, інтерес до власної особистості викликає бажання придивлятися до інших людей, усвідомити стосунки між людьми. Відбутися в цьому світі, посісти в ньому гідне місце нам допомагає усвідомлення своєї унікальності й неповторності, а також позитивна самооцінка.

Повага до себе виражається з раннього дитинства. На цьому фундаменті будується характер людини та її подальше життя. Коли фундамент будови життя закладено на піску – на браковій любові й поваги до себе та браковій усвідомленню власної унікальності – людині важче чогось домогтися у житті. Висока чи низька самооцінка – це не присуд на все життя. Усе в наших руках! Коли хочемо стати впевненими в собі, не треба боятися життя. Варто завжди пам'ятати: ми здатні подолати будь-які перепони, якщо тільки виявимо бажання та наполегливість.

Насамперед треба повернути своє життя в позитивний бік, навчитися поважати й любити себе, тоді життя й стосунки з людьми стануть гармонійнішими і щасливішими. Людина з високою самооцінкою відчуває себе господарем чи господинею своєї долі, твердо знаючи, чого прагне. Ми здатні розв'язати всі свої проблеми, якщо навчимося з розумінням та любов'ю ставитися до себе та до своїх ближніх. Утверджуючи власну гідність, навчаючись любити й цінувати себе, набагато легше побачити й полюбити добро в інших. Бо людина, яка не вірить в себе, не вміє подбати про себе, облаштувати свою долю, неспроможна захиститися від наруги над своєю людською гідністю. Отже, гідність людини тісно пов'язана з її самооцінкою.

Творче завдання «Це я»

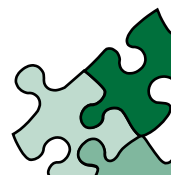
Учитель роздає учням чисті аркуші паперу та фломастери. Учні отримують завдання намалювати себе, своє «Я» й відобразити в малюнкові власні захоплення, уподобання, пофантазувати, що ця особистість – «Я» – робитиме в майбутньому. Малюнки діти не підписують.

Після виконання завдання учитель збирає малюнки. Показуючи по одному аркушу, учитель пропонує учням відгадати, хто з однокласників зображений на тому чи іншому малюнку, чи просто прокоментувати намальоване. Варто зауважити, що вчитель теж може долучитися до виконання завдання і продемонструвати свій малюнок.

Коментуючи намальоване, учитель має зацентувати на тому, що, можливо, обрана професія належить до «чоловічих» або «жіночих». Як підсумок, учитель просить поміркувати, чи не завадять отакі стереотипи щодо розподілу професій майбутньому вибору учнів. Вочевидь, діти не дадуть однозначної відповіді, тому вчитель повинен спроектувати подібну ситуацію в класі.

Вправа «Сім'я»

Учитель на дошці прикріплює три малюнки (тато, мама, дитина) і почергово демонструє підготовлені картки з назвами певних обов'язків (наприклад, «прибирання кімнати», «приготування їжі», «ремонт кухні» та ін.). Діти своєю чергою розподіляють обов'язки (розподіл матиме класичний характер).

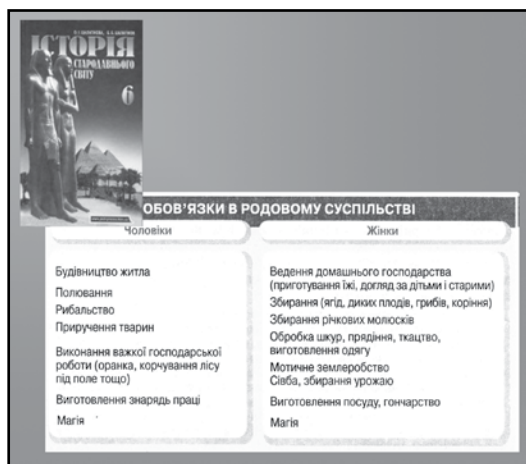

Слово вчителя

Керуючись розподілом обов'язків, скажіть, хто в сім'ї головний?

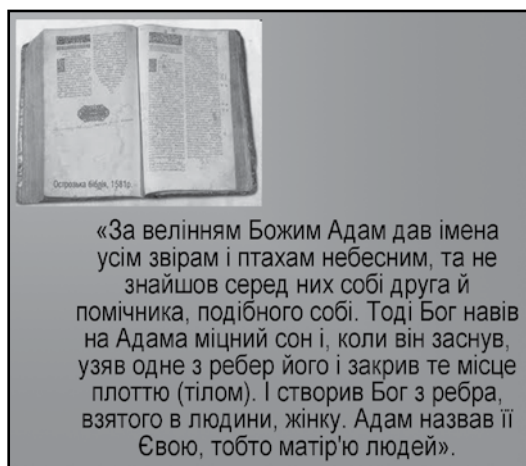
Якщо тато, то потрібно просто забрати малюнок мами та дитини, а якщо мама, то зробити навпаки. (Діти можуть пояснити свій вибір.)

Зрештою, сім'я – це гармонія особистостей, і ніхто не має права порушувати таку рівність – рівність нахилів, уподобань, звичок, навіть рівність обов'язків. Хоча так було не завжди, погляньте на дошку (слайд 1).

Чоловіки	Жінки
<ul style="list-style-type: none"> Будівництво житла Половання Рибальство Приручення тварин Виконання важкої господарської роботи (оранка, корчування лісу під поле тощо) Виготовлення знарядь праці Магія 	<ul style="list-style-type: none"> Ведення домашнього господарства (приготування їжі, догляд за дітьми і старими) Збирання (ягід, диких плодів, грибів, коріння) Збирання річкових молосків Обробка шкур, прядіння, ткацтво, виготовлення одягу Мотичне землеробство Сівба, збирання урожаю Виготовлення посуду, гончарство Магія

Спроектоване зображення містить інформацію з вашого підручника з історії. Пригадаймо добу матріархату та патріархату: як було розподілено обов'язки тоді, чим це було зумовлено? (За доби матріархату жінка була в прямому розумінні охоронницею вогнища, адже добути вогонь було нелегко, тому велику роль відігравав той, хто його підтримував. Поява патріархату була зумовлена вдосконаленням знарядь праці й підтримання вогню втратило своє значення.)

На другому слайді – цитата з Біблії. Як ви її розумієте? Чи можемо ми стверджувати, що жінка – другорядна і вона не має жодних прав? Жінку створили з ребра – з найближчої до серця частини, створили як щось сокровенне. Саме жінку наділили можливістю народжувати собі подібних.

Щоб узагальнити нашу дискусію, пропоную експеримент.

Вправа «Хто головний?»

Учитель вибирає двох дітей, хлопчика і дівчинку, ставить їх спиною один до одного і пропонує зробити крок прямо. Зрозуміло, що діти старанно виконають прохання, проте підуть в різні боки. Коли керуватимуть обидва, кожен визнаватиме тільки себе; коли говоритиме один, а інший слухатиме, ви будете рухатися в одному напрямі; коли говоритиме другий – це теж означатиме рух, хоча й в протилежний бік, утім до чогось нового. А слухати іншого варто, бо він/вона – така ж особистість, як і ти (слайд 3).

Люди існують одне для одного.

Марк Аврелій

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 21

Декларації прав людини

Не варто гаяти час на здобуття першості над кимось, вершини над усіма, натомість розкривайте себе, пізнавайте власне оточення, оскільки ви рівні перед законом, перед Богом, перед собою. Говорячи про рівність, треба згадати про такий термін, як «гендер» – *соціальну стать людини на відміну від біологічної статі, соціально-ролевий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступу до влади, сімейну роль та роль в репродуктивній поведінці і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Уживати термін «гендер» як загальний синонім до слова «стать» некоректно, адже гендер — це соціальна роль, зумовлена статтю людини.*

Сподіваюся, упродовж заняття багато хто відшукав відповіді на запитання, що цікавили чи хвилювали, а якщо не відшукали, то це лише на користь, адже попереду у вас все життя, а наше життя – своєрідна загадка, яку хтось розгадає одразу, а комусь для цього потрібно аж 90 років.

Підсумки

Кожна людина, кожна дитина – це окреме «Я». Кожна людина на цій землі – неповторна, вона є великою цінністю. Маючи власні здібності й нахили, віру та духовні цінності, вона посідає певне місце в суспільстві, краще або гірше працює, набуває – завдяки

природним здібностям або власному вибору – тих чи тих рис, що відрізняють її від інших людей. Отже, кожна людина є унікальною й неповторною. Тому ми всі різні, але рівні. Незалежно від того, хлопчик ви чи дівчинка. Суспільству притаманна соціальна різноманітність. Чи можна вважати когось поганою людиною тільки з огляду на те, що він чи вона думають або діють не так, як ми?

Усі ми різні, проте жодна людина не є людиною більше чи менше, ніж будь-хто інший. Усі ми рівні й однаково можемо користуватися своїми правами людини. Саме цю рівність усіх прав людини проголошує Загальна декларація прав людини.

**Майорський Вячеслав Віталійович,
заступник директора з науково-мето-
дичної та експериментальної роботи
Іллічівської загальноосвітньої школи
I–III ступенів № 1 Іллічівської міської
ради Одеської області**

Урок з навчального предмету «Основи культури гендерної рівності»

Клас: 11-й

Тема: «Гендерні стереотипи на ринку праці та їх подолання».

Мета:

- актуалізація знань учениць/учнів щодо їхньої майбутньої професійної орієнтації, ознайомлення їх з поняттями «гендер», «гендерні стереотипи», «гендерно збалансоване суспільство»;
- розвиток компетенцій, потрібних особистості в гендерно збалансованому суспільстві;
- виховання взаємоповаги до представниць/представників обох статей.

Обладнання: аркуші паперу, фломастери, саморобні оголошення, підручник з основ культури гендерної рівності ³.

Тривалість уроку: 40 хвилин.

Хід уроку

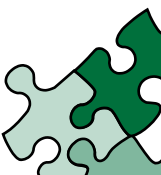
I. Організаційний етап (3 хвилини).

Учитель представляється та вітається з ученицями/учнями.

Учитель:

- Шановні друзі, давайте з вами познайомимося. Пропоную зіграти у гру «Підніміть руку». Правила дуже прості. Будь ласка, підніміть руку ті, хто...
- любить троянди;
- не любить літо;
- мріє про велике майбутнє;
- багато працює, щоб досягти щастя;
- хоча б раз дивився фільм «Діамантова рука»;
- вірить у Бога;
- вірить у призначення людини;
- слухає групу «Ранетки»;
- твердо знає, що всі ми різні, але й, одночасно, всі ми – просто чудові!

³ Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.

II. Актуалізація знань учнів (2 хвилини).

Учитель:

- Дякую Вам, шановні мої. Скажіть, будь ласка, а хто з вас знає, що означає поняття «гендер»?
(Учитель заслуховує відповіді учениць/учнів.)
- А чи є різниця між поняттями «стать» і «гендер»?
Учитель пропонує ученицям/учням визначення поняття «гендер» як соціальної моделі особистості дівчаток і хлопчиків, жінок і чоловіків, яке вони записують у зошити.

III. Вивчення нового матеріалу (30 хвилин).

1. Кого чекають на сучасному ринку праці?

Учитель:

- Дорогі друзі! Уже скоро ви закінчите навчання в школі і перед вами постане важливе питання «ким бути?». Я пропоную вам допомогти зорієнтуватися на ринку праці. Уявіть, що ви – власниці/власники великої фірми. Який працівник є для вас найкращим?
(Учитель пропонує об'єднатися у три групи і зобразити на аркушах паперу людину, яка потрібна на сучасному ринку праці. Після закінчення роботи групи презентують свої «портрети».)

Учитель:

- Друзі, а давайте визначимо характеристики чоловіків та жінок, які потрібні на ринку праці.
Учитель із допомогою учнів заповнює таблицю на дошці:

Які чоловіки потрібні на ринку праці?	Які жінки потрібні на ринку праці?

Після заповнення таблиці організовують бесіду з ученицями/учнями за питаннями:

1. Які вимоги роботодавці найчастіше висувають до чоловіків?
2. Які вимоги роботодавці найчастіше висувають до жінок?
3. Чи збігаються вимоги до чоловіків і до жінок?
4. Про що це свідчить?

2. Гендерні стереотипи на ринку праці.

Учитель:

- Шановні друзі, а як ви розумієте поняття стереотип? Наведіть приклади.
(Відповіді учениць/учнів.)

Учитель підводить учнів до розуміння поняття «гендерний стереотип».

Учитель:

- Скажіть, будь ласка, а яку професію ви плануєте отримати по закінченню школи?
(Відповіді учениць/учнів.)

Учитель:

- Хлопці, а хто з вас бажає отримати професію бібліотекаря?
(Відповіді учениць/учнів.)

Відповіді, найвірогідніше, будуть негативними. Учитель просить хлопців пояснити, чому вони не бажають опанувати цю професію?

(Найвірогідніші відповіді: «маленька заробітна платня», «нечоловіча справа».)

Учитель:

- Добре, а хто б хотів стати модельєром?
(Відповіді учениць/учнів.)

Учитель:

- А чому так мало майбутніх модельєрів-хлопців? Професія модельєра, наскільки я чув, оплачується добре й , до того ж, більшість видатних модельєрів – чоловіки?

Учитель:

- Традиційний поділ професій на «жіночі» та «чоловічі» відбувається незалежно від біологічних особливостей жінок і чоловіків, а є результатом гендерних стереотипів. Конституція України гарантує громадянкам і громадянам право на працю.

Учитель просить одну/одного з учениць/учнів зачитати текст ст. 43 Конституції України, який записано на дошці.

Конституція України

Стаття 43. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Учитель пропонує ученицям/учням навести приклади порушення положень цієї статті Конституції на сучасному ринку праці.

За потреби учитель може навести одну з ситуацій, указаних на стор. 97 підручника⁴.

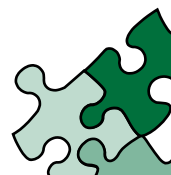
Учитель:

- Шановні друзі, коли я йшов на цей урок, то побачив на рекламному стенді кілька оголошень з пропозиціями для тих, хто шукає роботу. Давайте їх проаналізуємо.

Учитель пропонує ученицям/учням кілька «оголошень».

I. На роботу запрошуються БІРЖОВІ БРОКЕРИ, чоловіки 23–45 років, бажаний досвід роботи, знання англійської мови та ПК – обов'язково.

⁴ Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.

II. Запрошуємо на роботу ОФІС-МЕНЕДЖЕРІВ, жінок, 20–25 років, досвід роботи – не обов'язковий, знання офісної техніки та дисциплінованість – обов'язково.

Бесіда з учнями:

1. Чому, на вашу думку, на посаді офіс-менеджера роботодавці віддають перевагу жінкам, а на посаді біржового брокера – чоловікам?
2. Наведіть приклади професій та посад, на які запрошують тільки жінок або тільки чоловіків?
3. Які закони порушують роботодавці?
4. Чи траплялися вам подібні оголошення? Наведіть приклади.

Учитель:

- Як ви вірно зазначили, роботодавці порушують Кодекс законів України про працю. Проте порушено ще один нормативний документ – Закон України «Про забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків».

Учитель зачитує уривок зі статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

3. Сучасні зміни на ринку праці.

Учитель:

- Світ змінюється. Ці зміни стосуються й ринку праці. Будемо сподіватися, що й наше суспільство скоро стане гендерно збалансованим. А як ви розумієте поняття «гендерно збалансоване суспільство»?

(Відповіді учнів.)

Усе частіше нам трапляються оголошення про вакансії для охоронців-жінок та вихователів-чоловіків.

Так, наприклад, у Норвегії у 2007 році було ухвалено закон, відповідно до якого в керівництві кожної фірми має бути 40% жінок. Якщо фірма не забезпечує такої квоти, її можуть закрити.

Учитель:

- Давайте уявимо себе роботодавцями в гендерно збалансованому суспільстві.
(Рольова гра: учитель пропонує трьом ученицям/учням вийти до класної дошки й уявити себе «роботодавцями майбутнього»; інші учениці/учні витягують картки з назвами професій і підходять «найматися» на роботу).

Бесіда за результатами гри:

Шановні роботодавці, якими критеріями ви керувалися під час приймання на роботу?

Чи впливатиме на ваш вибір стать тих людей, які хочуть отримати ту чи іншу посаду у вашій організації?

IV. Закріплення вивченого матеріалу (5 хвилин).

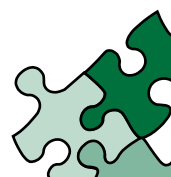
Учитель:

- Шановні друзі, сьогодні ви мали шанс впевнитися, що ми прямуємо до ґендерно збалансованого суспільства. Професійна діяльність жінок і чоловіків визначає їхні ролі як у суспільстві загалом, так і в своєму оточенні, в сім'ї зокрема. Активне залучення жінок до виробничої й підприємницької діяльності веде до зростання кількості фінансово незалежних від чоловіків жінок. В особі висококваліфікованих фахівців із числа жінок чоловіки отримують і гідних конкурентів, і гідних партнерів. Отже, розподіл праці на «чоловічу» та «жіночу» в сучасних умовах стає все більш умовним, а вільний доступ до будь-якої професії для чоловіків та жінок сприяє досягненню рівності. Таким чином, у рівності в правах та обов'язках жінок та чоловіків міститься величезний додатковий резерв економічного розвитку України.

Скажіть, будь ласка, які ваші враження від сьогоднішнього уроку?

(Учениці/учні «ланцюжком» діляться своїми враженнями).

Учитель дякує учням за активну участь на уроці.

**Маренкова Ольга Вікторівна,
учитель Ветеринарної загальноос-
вітньої школи I–III ступенів
Дергачівської районної ради
Харківської області**

Урок гендерної грамотності в 7-му класі

Тема: «Жінки й чоловіки у світовій історії»

Мета: ознайомити учнів з основами гендерної історії, деякими базовими поняттями гендерної науки; розвивати навички аналізу і порівняння; виховувати повагу до особистості, толерантне ставлення до представників протилежної статі.

Тип уроку: заочна подорож.

Обладнання: схема маршруту подорожі, ілюстрації до кожної історичної епохи, аудіоопрогравач, картки для виконання вправи «Розподіл обов'язків у сім'ї».

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Привітання, актуалізація теми.

- Добрий день, хлопці й дівчата!
- Скільки учнів у нашому класі? Скільки з них хлопців? А скільки дівчат? (Діти відповідають.)

Приблизно однакова кількість хлопців і дівчат.

- Чи всі учні нашого класу присутні сьогодні на уроці? (Діти відповідають.)
- Дуже добре, що всі діти присутні, тому що сьогодні ми здійснимо дуже цікаву подорож у просторі й часі, зазирнемо у далеке минуле, відвідаємо різні куточки нашої планети.
- А ось маршрут нашої подорожі (додаток 1).
- Вам цікаво? Але спершу я повинна зізнатися, що ми не просто вирушаємо в подорож, а маємо виконати спеціальне завдання: дослідити, чи рівними були права хлопців і дівчат, чоловіків і жінок у давнину. А тема нашого уроку-подорожі така: «Жінки й чоловіки у світовій історії».

II. Основна частина уроку.

- Чи погоджуєтеся ви вирушити зі мною у подорож? Тоді заплющіть очі. Я запускаю машину часу.
Лунає музика, учитель розміщує на дошці ілюстрації (додаток 2).

1. Чоловік і жінка первісного суспільства.

Спираючись на ілюстрації та знання історії стародавнього світу, діти розповідають про життя людей у первісному суспільстві. Учитель підводить дітей до власних підсумків про становище чоловіків і жінок у цей період історії людства.

Питання для обговорення

Якими були функції чоловіка і жінки у первісному суспільстві?

Хто мав переважне становище? Чому?

2. Уявлення про чоловіка і жінку стародавнього Сходу.

Діти заплющують очі, лунає музика, учитель розміщує на дошці ілюстрації (додаток 3).

Спираючись на ілюстрації та знання з історії стародавнього світу, діти розповідають про життя суспільства стародавнього Сходу, спільно з учителем намагаються визначити ролі чоловіка і жінки у цей період історії людства.

Питання для обговорення

Як уявляли на стародавнього Сході призначення чоловіка й жінки?

Як впливала релігія на уявлення про ролі чоловіка й жінки?

Хто був у привілейованому становищі в суспільстві та в сім'ї?

3. Чоловік і жінка в античному світі.

Діти заплющують очі, лунає музика, учитель розміщує на дошці ілюстрації (додаток 4).

Спираючись на ілюстрації та знання з історії стародавнього світу, діти розповідають про життя суспільства Давньої Греції та Давнього Риму, під керівництвом учителя обговорюють уявлення про чоловіка й жінку в античному світі.

Питання для обговорення

Які функції виконували чоловічі й жіночі боги в Давній Греції та в Давньому Римі?

Як уявляли в античному світі призначення чоловіка й жінки?

4. Чоловік і жінка в християнській традиції.

Діти заплющують очі, лунає музика, учитель розміщує на дошці ілюстрації (додаток 4).

Спираючись на ілюстрації, знання з історії та допомогу вчителя, діти розповідають про виникнення християнства та християнські закони.

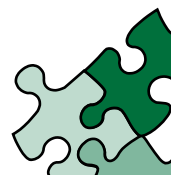
Питання для обговорення

Які ролі грали чоловік і жінка в ранньохристиянських громадах?

5. Жінка і чоловік в епоху Середньовіччя.

Діти заплющують очі, лунає музика, учитель розміщує на дошці ілюстрації (додаток 5).

Спираючись на ілюстрації, знання історії середніх віків, діти розповідають про життя в середньовічному суспільстві.

Питання для обговорення

Кому належала перевага в успадкуванні власності за часів Середньовіччя? Чи могла жінка успадкувати землю?

Чи була доступною освіта для жінок у середні віки?

Хто був у привілейованому становищі в середньовічному суспільстві та в сім'ї?

Чи мала право жінка на розлучення та опіку над дітьми?

6. Ознайомлення з базовими поняттями гендерної науки.

- Діти, чи пам'ятаєте ви мету нашої подорожі? (Діти відповідають.)
- Давайте підсумуємо. (Діти з допомогою вчителя роблять висновки про нерівноправне становище жінок в різні періоди історії суспільства, їх пригнічення та експлуатацію.)
- Діти, давайте запам'ятаємо, що таке становище називається гендерною дискримінацією, яка є обмеженням або позбавленням прав за ознакою статі (або гендерною ознакою) в усіх сферах життя суспільства: трудовій, соціально-економічній, політичній, духовній, сімейно-побутовій.
- Чи згодні ви з тим, що така дискримінація є насиллям над особистістю, і, відповідно, загрозою для її безпеки?
- Доки жінки терпіли дискримінаційне ставлення?
- Давайте продовжимо нашу подорож і заирнемо в 1979 рік, коли Організація Об'єднаних Націй узгодила Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

7. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Це один із найголовніших міжнародних документів про права жінок. Україна ратифікувала Конвенцію у 1980 році, перебуваючи у складі Радянського Союзу.

Конвенція закликає до звільнення жінок від будь-яких форм дискримінації. Вона також передбачає розробку заходів із забезпечення фактичної рівності жінок і чоловіків. Кожна країна готує звіт про виконання вимог Конвенції один раз на чотири роки.

8. Сучасний період.

А зараз, діти, нам уже час повертатися додому, у 2010 рік. Давайте подивимось, як співіснують і взаємодіють жінки і чоловіки в наш час. Чи рівні вони?

Вправа «Асоціації»

Учитель ділить дошку на дві частини. Одну частину підписує як «Риси, які асоціюються з чоловіками», другу частину – як «Риси, які асоціюються з жінками». Група хлопців заповнює колонку про жінок, група дівчат – про чоловіків. Потім кожна група презентує результати своєї роботи. Учні спільно з учителем аналізують результати. По закінченні аналізу проводять коротку дискусію.

Питання для обговорення

Чому існують уявлення про «чоловічі» й «жіночі» риси характеру?

Як можна змінити суспільну думку?

Вправа «Розподіл обов'язків в сім'ї»

Клас ділиться на три групи. Кожна група отримує картки з описами сімей (додаток 7). Завдання – розподілити домашні обов'язки в сім'ях. По завершенні учні представляють свою роботу. Проводять коротку дискусію.

Питання для обговорення

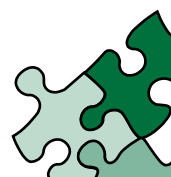
Які думки виникли у вас під час виконання цієї вправи?

Чи завжди розподіл домашніх обов'язків між членами сім'ї є справедливим?

Як правильно, на вашу думку, розподіляти домашні обов'язки в сім'ї?

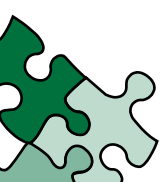
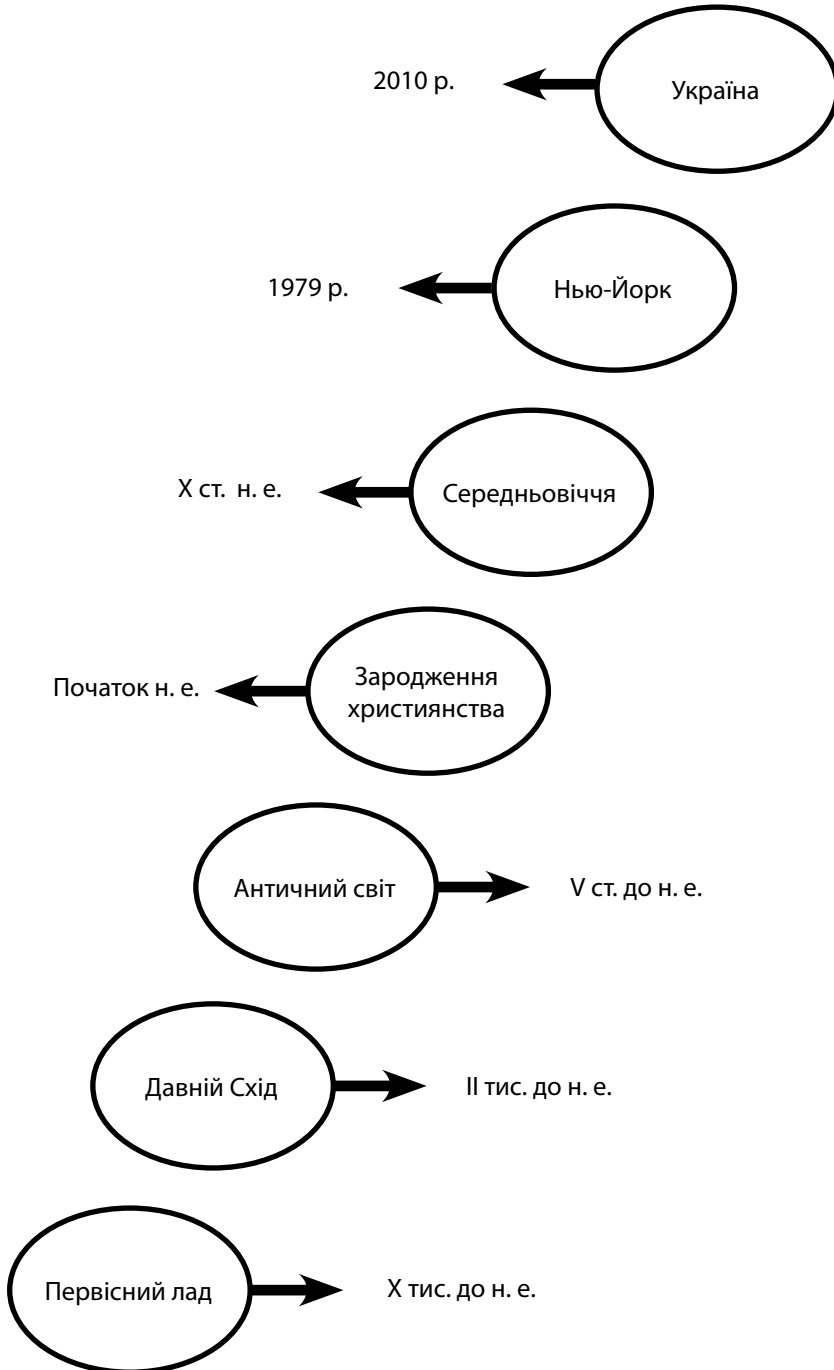
III. Підсумки уроку.

Діти об'єднуються в пари й коротко розповідають один одному, що вони запам'ятали, що їм сподобалося, а що – ні.

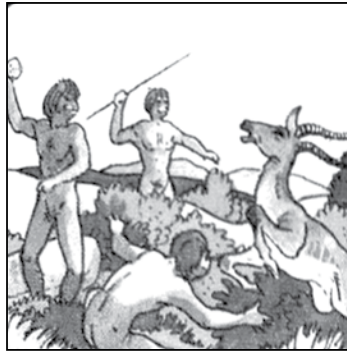
Додаток 1.

Маршрут подорожі

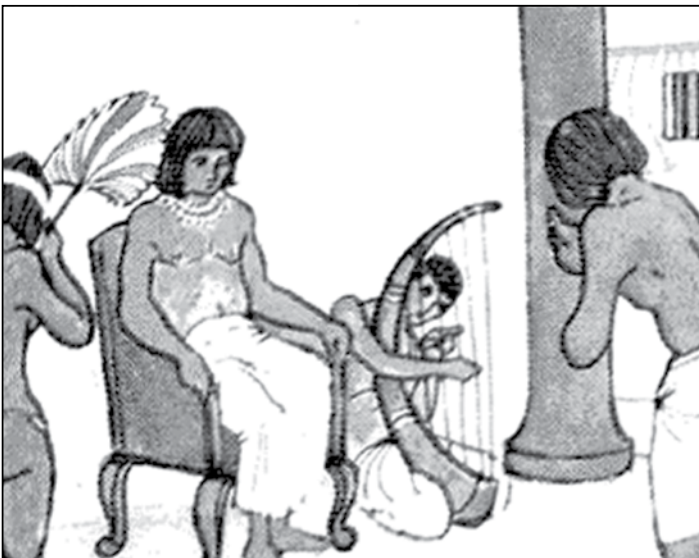
Додаток 2.

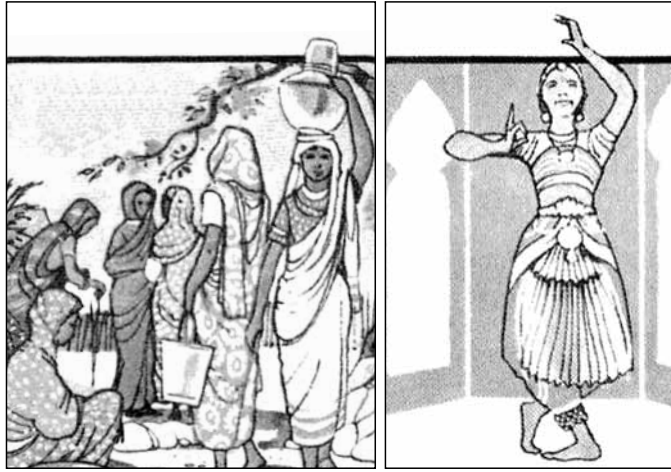
Первісні люди

Додаток 3.

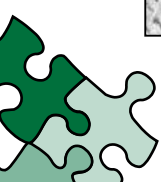
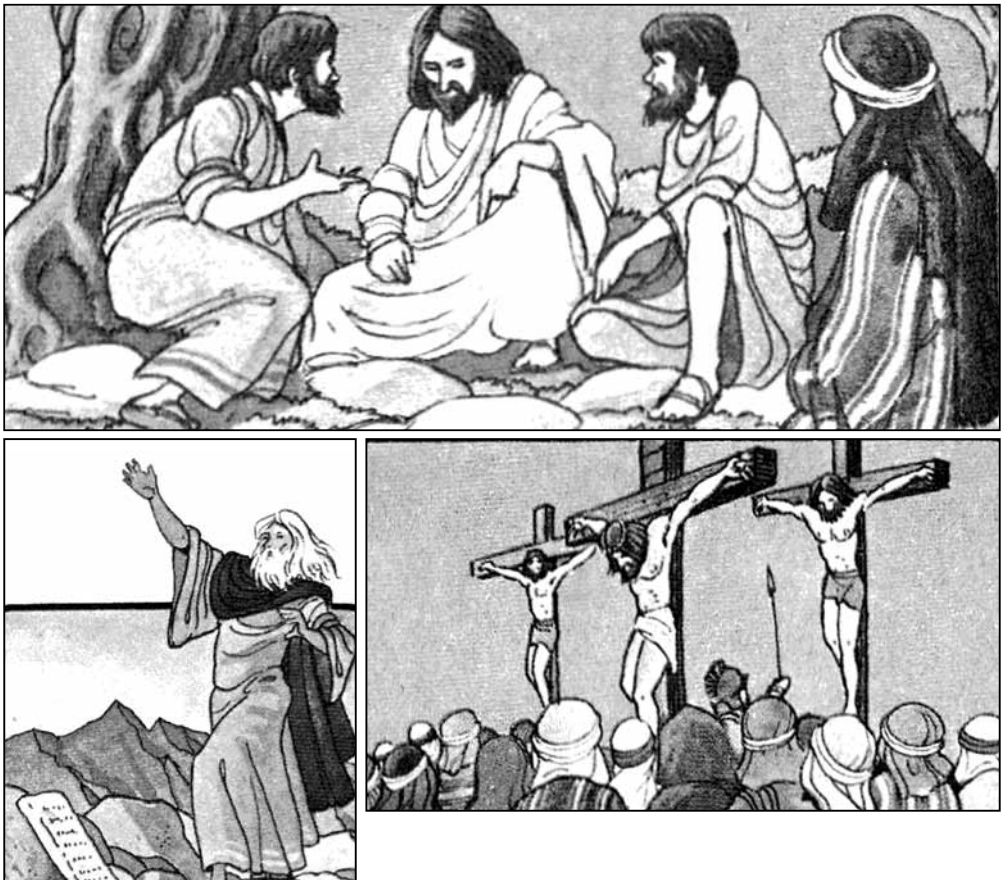
Давній Схід

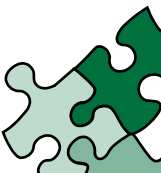

Додаток 4.

Зародження християнства

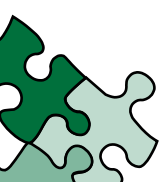
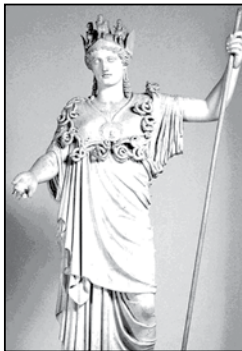
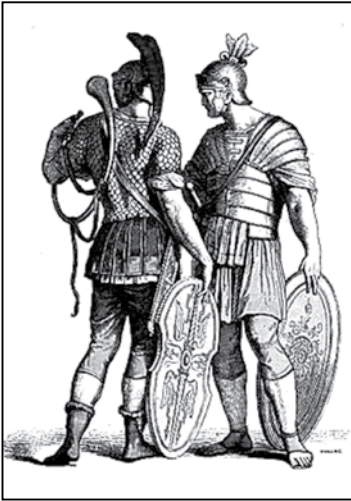

Середньовіччя

Додаток 6.

Античний світ

Додаток 7.

Розподіліть хатні обов'язки.

а) Родина складається з батька, матері, доньки 20-ти років, сина 12-ти років і бабусі-пенсіонерки. Батьки працюють, донька – студентка, син учиться в школі. Родина мешкає у великому місті, у багатоповерховому будинку.

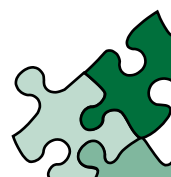
Батько	Мати	Донька	Син	Бабуся

б) Родина складається з матері-вдови та двох дітей. Мати працює, дівчатка вчаться у 7-му й 10-му класах школи. Родина мешкає в невеликому місті, у приватному секторі.

Мати	Донька (10 кл.)	Донька (7 кл.)

в) Молода родина, що проживає в селі, складається з чоловіка, жінки й маленького хлопчика. Подружжя не працює через нестачу робочих місць, хоча обоє отримали середню спеціальну освіту. Родина має присадибну ділянку, тримає свійських тварин.

Батько	Мати	Син

**Ненчіна Ірина Володимирівна,
учитель географії середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів
№ 4 м. Северодонецька Луганської
області**

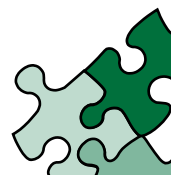
**План-конспект уроку з економічної та соціальної географії України
9-й клас**

**Статевіковий склад населення, його наслідки.
Причини погіршення демографічної ситуації.
Гендерна рівність**

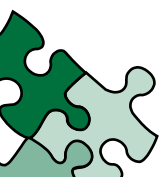
<p>Тема</p> <p>Мета</p>	<p>Статевіковий склад населення, його наслідки. Причини погіршення демографічної ситуації. Гендерна рівність.</p> <p>сформувати уявлення про статевікову структуру населення України й чинники, що на неї впливають; розвивати вміння й навички робити висновки на підставі вивченого матеріалу і статистичних даних про демографічну політику в Україні; набувати практичних навичок побудови діаграм на основі статистичних даних; учити усвідомлювати особисту причетність до актуальних подій.</p> <p>Учбова: визначити основні тенденції гендерної політики; переконати у стереотипності мислення більшості опонентів, спираючись на історичні події.</p> <p>Розвивальна: відпрацювати навички порівняння гендерної політики в різних країнах світу та в Україні.</p> <p>Виховна: виховувати толерантне ставлення до власних думок учнів; сформувати у школярів активну життєву позицію з гендерного питання.</p> <p>Хід уроку</p> <p>I. Організаційний момент. II. Мотивація навчальної і пізнавальної діяльності.</p>
<p><i>Епіграф на дошці</i></p>	<p><i>Обстоюючи принцип гендерної рівності, ми виступаємо за рівність прав, соціальну справедливість, продуктивність праці й розвиток бізнесу, у такий спосіб роблячи ще один крок назустріч загальному соціальному прогресу.</i> <i>Хуан Сомавія, Генеральний директор Міжнародної організації праці</i></p>

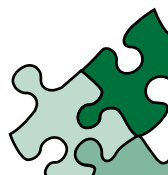
Розповідь учителя	<p>Здавалося, давно канули в Лету часи, коли точилися суперечки про те, чи можна вважати жінку людиною. А проте, донині не вщухають дебати про гендерну рівність у суспільстві.</p> <p>Не дивно, що тема гендерної рівності дотепер є актуальною для світового співтовариства. Актуальна вона й для України. Адже патріархальний уклад нашого суспільства мимоволі ставить жінку на нижчу сходинку. Заради об'єктивності треба зазначити, що українські жінки давно мають право голосувати на виборах, вони беруть активну участь у суспільно-політичному житті, однак їхні права далеко не рівнозначні тим, які мають жінки у високорозвинених європейських країнах.</p> <p>Приємно, що в останні роки в Україні стали більше уваги приділяти гендерній політиці, навіть було організовано гендерні центри. Залишилося тільки дочекатися, коли теорія стане практикою і жінкам створять умови, аналогічні до умов у цивілізованих країнах – з рівними правами й більшими можливостями.</p> <p>Сьогодні на уроці ми визначатимемо причини й наслідки цього явища в нашій країні.</p>
Учитель	<p>III. Перевірка раніше засвоєних знань.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перед вивченням нової теми пригадаємо матеріал попереднього уроку. Я поставлю вам запитання, а ви дасте на них відповіді. 2. Запитання 3. Скільки у вас рідних братів і сестер? Скільки братів і сестер у ваших батьків? 4. Яким був склад родини вашої бабусі? Дідуся? 5. Які висновки можна зробити щодо зміни кількості членів вашої родини? 6. Як це позначається на кількості населення країни?
Розповідь учителя Пояснення нового матеріалу супроводжують показом слайдів	<p>IV. Вивчення нового матеріалу.</p> <p>1. Природний рух населення України.</p> <p>Природний приріст населення країни почав зменшуватися 50 років тому. У зниженні народжуваності немає нічого незвичайного, подібні процеси відбуваються в більшості європейських країн. Це пов'язано з багатьма причинами, зокрема зі збільшенням кількості міського населення, розвитком медицини, зростанням освітнього й культурного рівня населення, збільшенням віку укладання шлюбу, старінням населення. Але в основі зниження народжуваності лежить зміна соціального становища жінки в суспільстві, її залучення до суспільного виробництва, отримання рівних прав із чоловіком.</p> <p>В Україні й у деяких сусідніх країнах до цих чинників в останні два десятиліття додалося нестійке економічне становище більшості громадян, а також складна екологічна ситуація. У країні знизився доступ до якісних медичних послуг, посилився вплив негативних чинників, пов'язаних із соціальним стресом. Усе це призвело до порушень у механізмах природного приросту населення.</p> <p>У наш час демографічні процеси в Україні характеризуються низьким рівнем народжуваності, високою смертністю й негативним природним приростом. У країні триває процес депопуляції, тобто систематичне зменшення абсолютної кількості населення країни.</p>

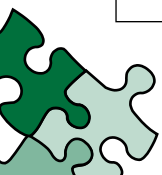
<p>Розповідь учителя Пояснення нового матеріалу супроводжують показом слайдів</p>	<p>Дотепер, відповідно до традицій, вважають, що чоловік неодмінно повинен бути сильним, прагнути влади, багато заробляти, жінка натомість має бути соціально пасивною, домашньою, затишною, залежною від чоловіка.</p> <p>Однак життя руйнує ці стереотипи. І чоловікам, і жінкам довелося відмовитися від них у роки реформ. Тисячі жінок виявилися набагато ліпше пристосованими до нових часів, ніж їхні чоловіки. Багато жінок очолили великі підприємства, відкрили свою справу. Їхнім чоловікам довелося брати на себе турботу про дім і дітей. Вони освоїли нові ролі, але їхні уявлення про те, що відповідає «мужності» й «жіночності», не змінилися. Звідси домашні сварки, невдоволення собою й життям, постійні стреси.</p> <p>У Західній Європі ситуація сприятливіша, однак показники природного приросту тут нижчі за 6%, а в деяких країнах смертність перевищує народжуваність (<i>робота з додатком</i>).</p>
<p>Робота з контурними картами та картами атласу</p>	<p>Практична робота № 3. Побудова графіка зміни кількості населення за певний період.</p>
<p>Учень</p>	<p>Повідомлення дітей (завдання отримано заздалегідь)</p> <p>Радянське законодавство містило положення, що гарантувало рівні можливості для жінок і чоловіків, урахувавши економіку й сферу праці. Однак жінки здебільшого обирали «жіночі» професії, приділяючи більше часу вихованню дітей. При цьому держава забезпечувала їх різними виплатами й пільгами. Жінки могли вільно повернутися на своє колишнє робоче місце, тому що держава гарантувала захист від безробіття. Водночас чоловіки традиційно виконували функції годувальника родини й назагал мали вище положення, обіймаючи керівні посади, хоча жінкам і було гарантовано 30% таких посад. У перехідний період багато жінок, щоб прокормити свої родини, були змушені перейти з державного сектору економіки в неформальний сектор, втрачаючи при цьому соціальний захист і гарантії зайнятості. Наразі економічна активність жінок у регіоні продовжує залишатися досить високою: 80 жінок-працівниць припадає на кожні 100 чоловіків. Водночас частка жінок у високооплачуваних галузях, що динамічно розвиваються, продовжує скорочуватися, і все більше жінок протягом тривалого часу залишаються без роботи.</p>
<p>Учитель</p>	<p>2. Віковий склад населення.</p> <p>Демографічну ситуацію в країні відбиває вікова структура населення. Розглянемо, яким чином на неї впливає приріст населення.</p> <p>Вікова структура населення – це співвідношення між різними віковими групами населення країни (в процентах).</p> <p>Прийнято виділяти три основні вікові групи:</p> <p>перша: 0–14 років – молодша;</p> <p>друга: 15–59 років – середня;</p> <p>третя: 60 років і більше – старша.</p>

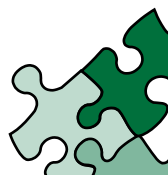
Учитель	<p>Старіння населення характерне для західноєвропейських держав, однак там цей процес пов'язано з високою тривалістю життя, а в Україні – передусім зі зменшенням народжуваності. Тривалість життя в нашій країні майже на десять років менша, ніж у Західній Європі. Ще одна відмінність – велика різниця між тривалістю життя чоловіків і жінок, яка сягає майже дванадцяти років. Смертність серед чоловіків вища, ніж смертність серед жінок. Це передусім стосується рівня смертності чоловіків працездатного віку: більше 40% чоловіків помирає у віці від 20-ти до 60-ти років. Це головний чинник переважання кількості жінок у статевому складі населення України.</p>
Учень	<p>Повідомлення дітей</p> <p><i>Згідно зі статистикою, число самогубств серед чоловіків працездатного віку було майже у вісім разів вище, ніж серед жінок. Число тих, хто отруївся алкоголем – вище в шість разів.</i></p> <p><i>Сьогодні в Україні проживає 100 тис. безпритульних дітей. 45% дітей виховують у неповних родинах. До того ж, маємо таке негативне явище, як насильство в сім'ї. Сумна статистика.</i></p> <p><i>Гендерна освіта є одним зі способів уникнути таких негараздів. Вона орієнтує людей на реальність із новими цінностями й новими нормами соціальної поведінки.</i></p>
Учитель	<p>3. Статевий склад населення.</p> <p>Статева структура населення – це співвідношення між кількістю чоловіків і жінок.</p> <p>Статевий склад є однією з найважливіших характеристик населення. На нього впливає тривалість і рівень життя населення, становище жінки в родині й суспільстві, а також різні історичні події.</p> <p>Україна продовжує втрачати позиції в рейтингу гендерної рівності, який щорічно складає Всесвітній економічний форум.</p> <p>Наразі наша країна посідає 63-тє місце, між Ботсваною й Венесуелою, хоча рік тому Україна була 61-ою, а в 2006 році – 48-ою.</p> <p>У рейтингу враховують чотири складові: політичні, економічні показники, турбота про материнство й дитинство, а також сфера освіти. Що стосується політичної складової, балів країні додає велика кількість жінок у парламенті й на посадах міністрів, а також те, що за останні 50 років саме жінка обіймала найвищу державну посаду.</p> <p>Перші місця в рейтингу посідають Ісландія, Норвегія, Фінляндія й Швеція. Франція скотилася на 46-те місце після того, як у країні стало менше жінок-міністрів. США, навпаки, піднялися на дванадцять позицій і вперше за п'ять років потрапили в першу двадцятку: зміна адміністрації привела жінок на керівні посади, до того ж, скоротився розрив між середньою жіночою й середньою чоловічою заробітною платнею.</p> <p>Сьогодні в Україні жінок на 3,5 млн більше, ніж чоловіків. У середньому на 100 жінок припадає 86 чоловіків. При цьому відзначають великі регіональні відмінності: менша статева диспропорція в низці областей Західної України. Так, у Закарпатській області на 100 жінок припадає 92,9 чоловік (найвищий показник у країні), у Львівській – 90,1, в Івано-Франківській – 89,3. Більші диспропорції в Чернігівській області – 83 чоловіка на 100 жінок (максимальний показник), у Харківській – 84,8, в АР Крим – 85,2, у Київській області – 85,9.</p>

Учитель	<p>Статева диспропорція ускладнює укладання шлюбу, вона є однією з причин підвищення питомої ваги дітей, народжених незаміжними жінками. Варто відзначити й таку проблему, як співвідношення між статями в старшій віковій групі й пов'язану з цим проблему самотності. Більшість людей похилого віку становлять жінки, тому що в Україні вони в середньому живуть майже на дванадцять років більше, ніж чоловіки.</p>
Учень	<p>Повідомлення дітей (завдання отримано заздалегідь)</p> <p>Можна назвати кілька причин відвертої дискримінації жінок. Це здебільшого стосується її дітородної функції, якої не мають чоловіки. На думку фахівців, саме це викликає в чоловіка неусвідомлену заздрість до жінки. Зважаючи на те, що у вищих органах влади зазвичай домінують службовці чоловічої статі, у суспільстві безвідповідально ставляться до жінок-матерів. Інакше кажучи, наразі українській жінці досить складно поєднувати виконання материнських обов'язків із кар'єрою. Наприклад, молода мама не завжди може безперешкодно пересуватися містом із дитячим візком: ані в суспільному транспорті, ані в під'їздах житлових будинків не передбачено спеціально обладнані пандуси. Із дитячим візком не увійдеш в будь-яку потрібну крамницю. А про кімнати, пристосовані для переповивання дитини, не тільки в парламенті, але й у будь-якому іншому місці поки що можна тільки мріяти. Усі ці «дрібниці» непомітно витискають жінку із соціуму, ніби викреслюючи її на певний час із суспільного життя.</p> <p>Усі перелічені «незручності» – лише невелика частина реальних проблем, що постають перед жінкою. Як кажуть, це лише верхівка айсберга. Але ті перешкоди, з якими в нашій країні прекрасна половина суспільства має справу щодня, у розвинених європейських державах подолали давно.</p>
Учитель	<p>Виходячи із зазначеного, давайте спробуємо зробити висновки щодо напрямів гендерного розвитку суспільства:</p>
Робота в зошитах	<ul style="list-style-type: none"> • рівні сприятливі можливості для жінок і чоловіків під час приймання на роботу й рівний доступ до вакантних робочих місць; • рівна винагорода для жінок і чоловіків за однакову працю; • рівні можливості для підвищення кваліфікації, перепідготовки й просування службовими сходами; • сприятливі умови для вагітних жінок і батьків із малолітніми дітьми; • створення безпечних умов праці, що забезпечують збереження життя й здоров'я й жінок, і чоловіків.
Підсумкове слово вчителя	<p>V. Закріплення нового матеріалу.</p> <p>Рівний доступ до гідних робочих місць, освіти й роботи в керівних органах залишається ключовим питанням для жінок країн СНД. Завдання полягає в тому, щоб, забезпечуючи можливість гідної зайнятості і для жінок, і чоловіків, допомогти державам упоратися з низкою актуальних питань, а саме: скоротити бідність, підтримати економічний розвиток, удосконалити системи соціального захисту й соціального забезпечення. Просування до гендерної рівності великою мірою залежить від усвідомлення й систематичного розв'язання на всіх рівнях – від парламенту до місцевих адміністративних органів, підприємств, родин і окремих людей – специфічних проблем та потреб і жінок, і чоловіків.</p>

Підсумкове слово вчителя	<p>VI. Підсумки уроку.</p> <p>Завдання нашого уроку – зробити вас однодумцями, союзниками. Це не так просто, адже незвичним ідеям часто чинять завзятий опір. Щоб його подолати, треба знайти такі аргументи, що спрацюють саме тут і зараз. Наприклад, потрібно зуміти переконати в тому, що дотримання принципу гендерної рівності є однією з найважливіших умов нормального функціонування демократичного суспільства. Демократія – це насамперед відповідальність і зацікавленість усіх громадян – і чоловіків, і жінок – у справах суспільства.</p>
-----------------------------	---

**Орлова Ольга Миколаївна,
учитель української мови і літера-
тури Економіко-правового ліцею
м. Києва**

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ

ТЕМА:	ГЕНДЕР. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ. Вступний урок
МЕТА:	<ul style="list-style-type: none"> • ознайомити учнів із поняттями «гендер», «гендерна рівність»; • сприяти свідомому позитивному сприйманню учнями цих понять як невід'ємної складової цивілізованого суспільства й особистого життя кожної людини; • розглянути українські національні традиції стосунків чоловіків і жінок із позицій гендерної рівності (на прикладі українських народних прислів'їв, пісень, творів класиків української літератури); • коротко ознайомити учнів із виникненням феміністичного світового руху, а також із діяльністю перших діячів фемінізму в Україні; • простежити основні етапи розвитку гендерного руху у світі через найважливіші міжнародні акти щодо забезпечення гендерної рівності, а також проведення міжнародних конференцій та симпозіумів з гендерних питань; • розглянути основи українського законодавства з питань гендерної рівності (Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»); • з'ясувати, які державні й недержавні установи опікуються питаннями забезпечення гендерної рівності в Україні; • через проведення конкурсу «Гендер у малюнках» з'ясувати рівень усвідомлення важливості цієї теми учнями.
ІНТЕГРАЦІЯ:	<ul style="list-style-type: none"> • біологія (біологічні відмінності чоловічої та жіночої статі людини); • суспільствознавство (суспільний рольовий статус осіб чоловічої та жіночої статі); • всесвітня історія й історія України (виникнення і розвиток феміністичного й гендерного руху у світі та в Україні); • українське народознавство (українські національні традиції стосунків у суспільстві та в сім'ї; народні пісні, прислів'я); • українська література (відображення гендерних стосунків, традиційних для українського суспільства, у творах українських письменників-класиків); • образотворче мистецтво (відображення гендерних стосунків у малюнках учнів).
ОБЛАДНАННЯ:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комп'ютер. 2. Мультимедійна дошка. 3. Медіафільм (програма Microsoft Office PowerPoint, версії 2003, 2007): текстові матеріали; ілюстрації (малюнки, фотографії); відеофрагменти (Г. Квітка-Основ'яненко. «Сватання на Гончарівці»; українська народна пісня «Ой у мене роботящий муж»).

ТЕМА:	ГЕНДЕР. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ. Вступний урок
ОБЛАДНАННЯ:	<ol style="list-style-type: none"> 4. Конституція України. 5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». 6. Індивідуальні тематичні зошити-конспекти для учнів. 7. Таблички з назвами рольових груп. 8. Папір, олівці (фломастери) для проведення конкурсу «Гендер у малюнках».
ТИП УРОКУ:	комбінований
ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ:	учні 9–10-х класів
ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, застосовані на уроці	<ul style="list-style-type: none"> • науковість; • доступність; • наочність; • проблемність; • самостійність і активність учнів; • систематичність і послідовність; • урахування індивідуальних особливостей учнів; • інтеграція; • свідомість, стійкість засвоєння знань, умінь та навичок учнів; • зв'язок навчання з життям; • єдність освітніх, розвивальних, виховних функцій навчання.
МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ:	<ul style="list-style-type: none"> • монологічний; • демонстраційний; • діалогічний; • евристичний; • пошуковий.
МЕТОДИ НАВЧАННЯ:	<ul style="list-style-type: none"> • інформативний; • пояснювальний; • заохочувальний.
МЕТОДИ ВИКОНАННЯ:	<ul style="list-style-type: none"> • частково пошуковий; • творчий.
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ:	<ul style="list-style-type: none"> • фронтальна; • групова; • індивідуальна.
ФОРМИ ВИКОНАННЯ ВИДІВ РОБІТ:	<ul style="list-style-type: none"> • усно; • письмово; • з місця; • біля дошки.
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ:	<p>I варіант (із виконанням малюнків та проведенням конкурсу «Гендер у малюнках» в аудиторії – 120 хвилин – два уроки).</p> <p>II варіант (із виконанням малюнків на конкурс «Гендер у малюнках» удома і проведенням конкурсу через деякий час – 45 хвилин – один урок).</p>
ДАТА І МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ:	
МОВА ВИКЛАДАННЯ	українська

ПЛАН І ХІД УРОКУ

I. Організація класу.

1. Перевірка стану технічних засобів навчання (інтерактивна дошка, комп'ютер).
2. Забезпечення учнів індивідуальними тематичними зошитами-конспектами.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Вступне слово вчителя.

Слайд 1	<i>Без анімаційних ефектів.</i>
----------------	---------------------------------

Чоловік і жінка... Дві людські статі, два світи – різні й нерозривні у своїй духовній і суспільній єдності. Від їхнього уміння взаємодіяти залежить мир і злагода в сім'ї, у суспільних стосунках, а відтак, і у державі. Але якщо терези, що «зважують» права чоловіка і жінки, перехилиються лише на один бік, порушується гармонія світу.

Так уже склалося історично, що у багатьох країнах протягом тривалого часу чоловіки посідали пріоритетне місце в сім'ї, суспільстві, керівних державних органах, а роль жінки була обмежена обов'язками матері і дружини, охоронниці домашнього вогнища. Звичайно, це перешкоджало жінкам реалізувати себе відповідно до власних інтересів і, як наслідок, спонукало до пошуку можливостей встановити соціальну рівність між чоловіками і жінками.

Сьогодні і ми спробуємо розв'язати проблему захисту рівних можливостей жінок і чоловіків у виконанні соціальних ролей.

Тема нашого уроку – «Гендер. Гендерна рівність». Це поняття, найімовірніше, незнайоме більшості з вас. Щоб його зрозуміти, пропоную обговорити і з'ясувати такі питання:

Слайд 2	<i>Анімаційний ефект: слова «Пропоную обговорити» на дошці автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.</i>
----------------	--

1. Досліджуємо: ВІН і ВОНА.
2. ГЕНДЕР – поняття, важливе для ТЕБЕ!
3. Гендерні поняття й українські традиції.
4. Феміністичний та гендерний рух в Україні та світі.
5. Українське законодавство на захисті гендерної рівності.

Слайд 3	<i>Анімаційні ефекти: Фрагменти таблиці (рядки) з'являються на дошці поступово після натискання кнопки Слова «Наведіть власні приклади» блимають на дошці після появи останнього рядка й наступного натискання кнопки</i>
----------------	---

2. Отже, проводимо невелике дослідження.

Що, на вашу думку, є найбільш характерним для чоловіка і жінки?

(Учні на дошці і в зошитах позначають обрані варіанти.)

ЦЕ ВВАЖАЮТЬ ХАРАКТЕРНИМ:		
ВІН	ОЗНАКИ	ВОНА
	НАРОДЖУЄ ДИТИНУ	+
+	МАЄ ВИЩІ ФІЗИЧНІ ПОКАЗНИКИ	
	СТВОРЮЄ ДОМАШНІЙ ЗАТИШОК	+
+	Є ГОЛОВОЮ РОДИНИ	
+	ЗАРОБЛЯЄ БІЛЬШЕ ГРОШЕЙ	

(Учні можуть додавати власні приклади усталених характерних ознак для жінки й чоловіка.)

Слайд 4	Анімаційний ефект: слова «Пропоную обговорити» на дошці автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.
----------------	---

А тепер пропоную розглянути ці ж приклади, але крізь призму біологічних і соціальних ознак.

БІОЛОГІЧНІ	ОЗНАКИ	СОЦІАЛЬНІ
+	НАРОДЖУЄ ДИТИНУ	
+	МАЄ ВИЩІ ФІЗИЧНІ ПОКАЗНИКИ	
	СТВОРЮЄ ДОМАШНІЙ ЗАТИШОК	+
	Є ГОЛОВОЮ РОДИНИ	+
	ЗАРОБЛЯЄ БІЛЬШЕ ГРОШЕЙ	+

(Аналізують подібним чином і ті приклади, що додали під час роботи учні.)

Висновки

Чи збігаються біологічні ознаки із соціальними ролями жінок і чоловіків? (Так, ні).

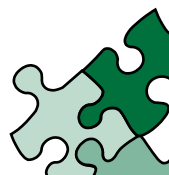
Чи завжди соціальні ролі зумовлено біологічними статевими особливостями? (Так, ні).

III. Робота над темою уроку.

1. Ознайомлення з базовими поняттями теми.

Ми таким чином підійшли до визначення нового для вас поняття – **ГЕНДЕР**.

Слайд 5	Анімаційний ефект: слова «Це варто знати!» на дошці автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.
----------------	---

Гендер – соціальна стать людини, на відміну від біологічної статі: **соціально-рольовий статус**, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступу до влади, сімейну роль та роль в репродуктивній поведінці і є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства.

Слайд 6

Анімаційний ефект:

*слова «**Це варто знати!**» на дошці*

автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.

Цивілізоване суспільство, зважаючи на важливість врегулювання соціально-рольових статусів жінки і чоловіка, зацікавлене в забезпеченні гендерної рівності.

Гендерна рівність передбачає рівне отримання жінками й чоловіками соціально цінних благ, можливостей, ресурсів, винагород. Гендерна рівність означає не те, що чоловіки й жінки стають однаковими, а те, що їхні можливості й життєві шанси – рівні.

2. Формування в учнів свідомого сприймання базових гендерних понять («Гендер – поняття, важливе для ТЕБЕ!»).

Слайд 7

Анімаційний ефект:

*слова «**Визнач свою позицію!**» на дошці*

автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.

Звичайно, такі визначення можуть здатися занадто складними, проте якщо ви вважаєте хоча б більшу частину наведених тверджень справедливими, ця тема є важливою **для вас!** Прочитайте й визначайтеся з власним вибором:

ЧОЛОВІК І ЖІНКА		
1.	ПОВИННІ МАТИ РІВНІ ПРАВА НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ	+
2.	МАЮТЬ ПРАВО ОБІЙМАТИ ПОСАДИ, НЕЗВАЖАЮЧИ НА СТАТЬ	+
3.	МАЮТЬ ОТРИМУВАТИ РІВНУ ОПЛАТУ ЗА ПРАЦЮ	+
4.	ДОБРОВОЛЬНО РОЗПОДІЛЯЮТЬ СІМЕЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ	+
5.	БЕРУТЬ РІВНУ УЧАСТЬ У ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСАХ	+

(Учні можуть додавати власні приклади.)

3. Ознайомлення учнів із відображенням гендерних понять в українських національних традиціях.

Розповідь учителя

Історія донесла імена чималого числа жінок, яких ми можемо по праву називати всеукраїнськими берегинями. Дочка Ярослава Мудрого, Анна, що стала королевою Франції, або ж його внучка Євпраксія, котра написала медичний трактат про траволікування; героїчна полонянка Настя Лісовська, по-народному Роксолана, що визволяла з турецької неволі козаків і жінок українських; славетна піснярка Маруся Чурай, нескорена засвічувачка «досвітніх вогнів» Леся Українка та багато інших... Наша історія може пишатися когортою славетних жінок.

Постійна відсутність чоловіка-козака, що пішов на Січ, у похід або загинув, сприяла формуванню в українській жінці незалежного характеру, високого авторитету та поваги в сім'ї. Як свідчать джерела, за козацьких часів незалежності української жінки-шляхтянки могла позаздрити дворянка будь-якої європейської країни, оскільки вона мала рівні з чоловіком права та незалежність. Жінки були членами церковних братств, засновували школи, монастирі, вільно вибирали собі нареченого, виховували дітей, самі розпоряджалися своїм майном, управляли ним, розривали шлюб. Наприклад, під час укладання шлюбу хлопець не мав права сказати «беру тебе», а тільки «поберемося», «пошлюбуюся».

Традиційно жінки в Україні посідали вагоме місце в суспільстві. Вони не тільки обробляли землю, а й виховували дітей, давали їм належну освіту й готували вірних захисників свого краю. Це ще раз підтверджує високий суспільний статус жінки в українському суспільстві.

Слайд 8	Анімаційний ефект: фрагменти фільмів включаються після натискання на відповідний фрагмент.
---------	---

Пропоную переглянути матеріали і виступити експертами з дотримання гендерної рівності у творах української літератури:

а) уривок фільму за твором Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці»;

Можливий коментар учнів

У фільмі бачимо традиційне ставлення до жінки, дівчини: її примушують до шлюбу з нелюбом, проте вона має право захистити себе, підсунувши йому **гарбуза** – знак відмови; **хустка** – знак добровільної згоди на шлюб – дістається коханому. Таким чином, народні традиції давали можливість дівчині захистити себе під час укладання шлюбу.

б) уривок народної пісні «Ой у мене роботящий муж».

Ой у мене роботящий муж:

Пішов косить

Та й забув косу!

А я, молода, здогадалася:

За тую косу –

Та й за ним по просу!

Ой у мене роботящий муж:

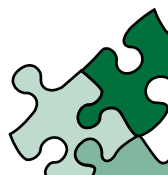
Я до хати, а він – з хати,

На музики хоче гуляти!

А я, молода, здогадалася:

Одягаю черевики – та й за ним на музики!

Буде знати, як жінку лишати!

Можливий коментар учнів

Пісня також демонструє елементи гендерної рівності в житті українського подружжя.

в) народні прислів'я.

Можливий коментар учнів

Хоча рівні стосунки між чоловіком і жінкою не були чітко унормовані тодішніми законами, вони все ж були досить поширеними, про що свідчить велика кількість народних прислів'їв, а також широковідомі образи Одарки й Карася – персонажів опери Семена Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм».

Слайд 9*Без анімаційних ефектів.***ПРИСЛІВ'Я**

1. Де красна молодиця, там ясна світлиця.
2. Уже б тая молодичка насяяла, нарубала.
3. Без жінки як без ума.
4. Усе гаразд, жінка ледащо: не зварить, не спече, коли нема що.
5. У хаті жінка три кути держить, муж – четвертий.
6. Дай жінці волю – сам попадеш в неволю.
7. Добра жона – то мужу корона.
8. Жінка доти люба, поки візьме за чуба.
9. Жінка – княгинька, а хата не метена.
10. Жінка не бита – як миска не мита.
11. Жінка чоловікові подружка, а не служка.
12. Жінку треба слухати, як кличе їсти.
13. Жіноча дорога – від печі до порога.
14. Красна пава пір'ям, а жінка – чоловіком.
15. Чоловік радить світом, а жінка – чоловіком.
16. Без мужа жона сирота.
17. Чоловік – голова, жінка – шия: куди захоче, туди й поверне.
18. Чоловік у поле орать, а жінка – руками махать.
19. Якби мені добрий чоловік, я б йому ноги мила й юшку пила.
20. На козаку нема знаку.

Можливий коментар учнів

Подані прислів'я демонструють різні варіанти стосунків подружжя, але в них чітко простежуються й ознаки рівноправних взаємин, а то й відчутної переваги жінки над чоловіком (наприклад, у прислів'ях № 3, 5, 7, 11, 17).

Слайд 10*Без анімаційних ефектів.*

Феміністичний рух – рух за зрівняння жінок у правах із чоловіками – виник у XVIII столітті у Північній Америці і набув поширення у США та Великобританії. У кінці XIX – на початку XX століття виникли міжнародні феміністські організації, зокрема Міжнародна рада жінок (1888 р.), Міжнародний альянс жінок за виборчі права жінок (1904).

В Україні феміністичні ідеї потрапили в другій половині XIX століття. Найбільш яскравими представниками цього руху в Україні стали **Наталія Кобринська** – меценатка, письменниця, видавець, **Євгенія Ярошинська**, **Софія Окуневська** – перша в Україні лікар-гінеколог. За участі видатної української письменниці **Ольги Кобилянської** вони створили Товариство руських жінок на Буковині (1894 р.). Феміністичні погляди були близькі й Лесі Українці, яка широко представила їх у своїх творах «Бояриня», «Лісова пісня», «Одержима» та ін. Таким чином, можна стверджувати, що українські жінки не стояли осторонь світових феміністичних процесів від самого початку їх розвитку.

Слайд 11*Без анімаційних ефектів.*

Гендерний рух є органічним продовженням руху феміністського, проте він охоплює права різних категорій суспільства (жінки – чоловіки; молодь – пенсіонери; дорослі – діти тощо). Тому гендерна рівність потребує законодавчого врегулювання.

На міжнародному рівні законодавче оформлення гендеру почали здійснювати у другій половині XX століття.

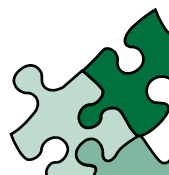
Найбільш важливі міжнародні акти щодо забезпечення гендерної рівності

- Устав ООН, який визначив рівність між чоловіками і жінками
- Загальна декларація про права людини відображає питання дискримінації щодо жінок (стаття 2)
- Конвенція про нічну працю жінок
- Конвенція про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності
- Конвенція про політичні права жінок
- Конвенція про охорону материнства
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти
- Конвенція з політичних прав
- Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів
- Декларація про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
- Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок
- Декларація тисячоліття ООН

Як бачимо, права жінки забезпечено на найвищому – міжнародному(!) – рівні, права, які ми з вами визначили як важливі й справедливі.

Слайд 12*Без анімаційних ефектів.*

Питання дотримання цих прав, окреслення нових шляхів до забезпечення гендерної рівності розглядають на міжнародних конференціях та симпозиумах.

Міжнародні конференції та симпозиуми

1974 р. Економічна і Соціальна Рада ООН скликає Всесвітню конференцію зі становища жінок.
 1980 р. У Копенгагені відбулася II Всесвітня конференція ООН зі становища жінок.
 1985 р. III Всесвітня конференція зі становища жінок відбулася в Найробі.
 1995 р. IV Всесвітня конференція ООН зі становища жінок, що відбулася у Пекіні (Китай), ухвалила Пекінську декларацію й Платформу дій.
 2001 р. Азіатсько-тихоокеанський симпозиум ООН із впровадження гендерних підходів.

1975 рік Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародним роком жінок, а 1976–1985 роки – Десятиліттям жінок.

Перспективність міжнародного гендерного руху демонструє резолюція Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.), яка схвалила Декларацію тисячоліття, що зобов'язувала уряди просувати гендерну рівність для подолання бідності, голоду й хвороб.

Слайд 13

Без анімаційних ефектів.

Ключові положення міжнародних правових актів знайшли відображення в **українському законодавстві**. Ще 1999 року Верховна Рада України схвалила Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок і Концепцію державної сімейної політики – документи, спрямовані на підвищення ролі жінки в українському суспільстві.

У Конституції України (статті 3, 21, 24, 51) також закріплено гендерну рівність в Україні. Зокрема, у ст. 24 зазначено, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням їм рівних можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо.

Конституція України

Стаття 24

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Слайд 14

Без анімаційних ефектів.

У 2005 році було ухвалено **Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**, який відповідає міжнародним нормам.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**Стаття 3**

Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Слайд 15

Анімаційний ефект:

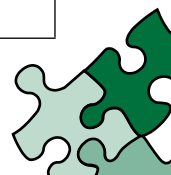
слова «Визначте основні функції відповідних установ» на дошці автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.

В Україні для впровадження й дотримання ґендерного законодавства створено відповідну систему державного захисту, складовими частинами якої є і державні, і громадські структури.

Пропоную провести **гру-дослідження**.

Аудиторія поділена на відповідні групи (на столах – таблички з назвами рольових груп: «Верховна Рада України», «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини», «Кабінет Міністрів України», «Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування», «Об'єднання громадян»). Учасникам пропонують визначити основні функції цих установ у галузі захисту ґендерної рівності в Україні.

УСТАНОВА	ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ
А Верховна Рада України	1. Здійснення контролю за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
Б Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	2. Виконання на місцях загальнодержавних та регіональних програм із питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
В Кабінет Міністрів України	3. Забезпечення проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків.
Г Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування	4. Участь у розробці рішень, що ухвалюються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.
Д Об'єднання громадян	5. Визначення основних засад ґендерної політики держави.

Отримані результати дослідження звіряємо з контрольним слайдом:

Слайд 16	<i>Напис «Перевірте себе: А – 5; Б – 1; В – 3; Г – 2; Д – 4» без анімаційних ефектів.</i>
-----------------	---

Сьогоднішня розмова про гендер і гендерну рівність – початок великої роботи для кожного з вас, і сподіваюся, що вона стане запорукою усвідомлення ВАШОГО рівного з усіма місця в сім'ї, навчальному чи виробничому колективі та в суспільстві.

Запам'ятайте: **Жінка і чоловік мають бути різними, але рівними!**

IV. Закріплення.

Слайд 17	<i>Анімаційний ефект: слова «Оголошується конкурс „Гендер у малюнках“» на дошці автоматично блимають, щоб привернути увагу учнів.</i>
-----------------	---

Щоб кожний із вас міг висловити власну думку про почуте й побачене, пропоную взяти участь у конкурсі «Гендер у малюнках», де ви зможете відобразити розуміння понять ГЕНДЕР, ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ.

Примітки

Час проведення конкурсу. За наявності часу конкурс проводять як складову частину уроку. В іншому разі це завдання можна запропонувати до виконання вдома, чітко оголосивши дату збирання малюнків, оформлення виставки, а також умови проведення конкурсу.

До участі в журі конкурсу малюнків можна запросити:

- представника неурядових жіночих організацій;
- представника органу місцевого самоврядування;
- директора навчального закладу;
- заступника директора з питань виховної роботи;
- шкільного психолога;
- голову органу учнівського самоврядування навчального закладу;
- активних і свідомих учнів, що зацікавилися проблемою захисту гендерної рівності.

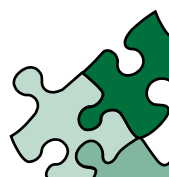
Умови конкурсу малюнків організаційна група має заздалегідь визначити (взявши за основу ті, що вже застосовували) й оголосити перед початком проведення конкурсу.

Використані джерела

1. Конституція України.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
3. Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.
4. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру. – К.: Наукова думка, 1990.
5. <http://ru.wikipedia.org/wiki/гендер>
6. <http://uk.wikipedia.org/wiki/гендер>

-
7. http://www.gender.cawater-info.net/what_is/chronology.htm
 8. http://www.gender.cawater-info.net/what_is/index.htm
 9. <http://www.mi-rivni.ammu.org.ua/disukr>
 10. <http://www.mi-rivni.ammu.org.ua/ruh>
 11. <http://www.mi-rivni.ammu.org.ua/world>
 12. www.shsd.ru

**Стельмашенко Ольга
Володимирівна,
учитель Канівської ЗОШ І–ІІІ ст.
№ 4 (м. Канів, Черкаська область)**

Предмет: Людина і суспільство, 11-й клас.

Тема уроку: «Гендерна рівність в роки Великої Вітчизняної війни»

Мета:

1) на основі власного дослідження розкрити гендерну рівність у роки Великої Вітчизняної війни;

2) показати велич духовних цінностей української жінки, яка голосом материнської любові, святим материнським словом не тільки підняла своїх синів і дочок на боротьбу з ворогом, а й сама нарівні з ними стала на захист рідної землі;

3) навчати старшокласників аналізувати гендерну рівність у контексті європейських цінностей; виховувати почуття відповідальності та причетності до утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

Тип уроку: підсумково-узагальнюючий.

Форма проведення: презентації дослідження.

Обладнання: тексти Декларації прав людини та Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві, плакати, фото, документи, мемуари, особисті щоденники.

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети уроку.

Учитель. 9 травня 2010 року виповнилося 65 років із Дня Великої Перемоги. Дорогою ціною завойоване наше щастя.

Ми звикли, що ветерани, в основному, – чоловіки. Так уже сталося: образ воїна зі спідницею і косами навряд чи постає в нашій уяві. «У війни не жіноче обличчя», – так назвала свій твір письменниця Світлана Алексієвич. Та обличчя у війни можуть бути різними...

Ви народилися і виростили в мирний час. Ви добре знаєте, як шумлять весняні грози, проте вам випало щастя ніколи не чути гарматного грому. Ви бачите, як споруджуються нові будівлі, але, на щастя, навіть не уявляєте, як легко вони руйнуються під зливою бомб і снарядів.

Наш урок «Гендерної рівності в роки Великої Вітчизняної війни» проходить у дні святкування 65-ої річниці заснування ООН, яка в 1948 році проголосила Загальну декларацію прав людини та принципи гендерної рівності, на основі яких розроблено Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

II. Актуалізація теми дослідження.

Учитель надає слово соціологу, який знайомить присутніх із висновками соціологічного дослідження.

Соціолог. Серед найактуальніших та найгостріших проблем, які «подарували» Україні останні два десятиліття ХХ століття, – питання фемінізму й гендерних стосунків. Разом із проблемами в сфері економіки, політики, культури сьогодні на перший план виходить

проблема гендерної рівності. Із опитаних нами 450 канівчан 420 вважають це питання одним із головних в українському суспільстві. Отже, ставлення суспільства до жінки, а через неї до свого майбутнього є одним з основних на сучасному етапі.

1-й учень. Письменник Євген Сверстюк про становище української жінки писав: «Над її головою проходили і вкопувалися зморшками на чоло війни, революції, репресії, братовбивства, колективізація, голод, людодство, пожежі, окупації – і могили, могили, могили без хрестів!».

Виснажена болем утрат і працею, вона, українська жінка, голосом материнської любові до життя і мудрістю продовження роду, своїм святим материнським словом не тільки підняла своїх синів і дочок на боротьбу з ворогом, а й сама нарівні з ними стала на захист рідної землі.

III. Презентація результатів дослідження.

2-й учень. У лавах Червоної армії несли службу понад 800 тисяч жінок з усіх регіонів СРСР, зокрема 127 тисяч жінок з України. Вони змінили ошатні сукні на військовий одяг й пройшли сувору школу бойового і громадсько-політичного загартування, мужньо долали виснажливі фронтові шляхи.

А як нещадно, не знаючи втоми, боролися вони з ворогом у партизанських загонах, антифашистському підпіллі, додаючи свій відчутний внесок у всенародну війну з окупантами!

Трудівниці України перші кинули клич: «Усе для фронту! Усе для перемоги!», замінивши своїх чоловіків за верстатами, у вибоях, біля мартенів, за кермом автомашин. Патріотки були в перших рядах масового руху, допомагаючи фронтові у створенні фонду оборони, передаючи особисті заощадження на будівництво літаків, танків та іншої бойової техніки.

Непоодинокими були випадки, коли жінки надихали й благословляли на героїзм наших воїнів особистим прикладом, вели в бій. У тяжких умовах тимчасової окупації жінки відстоювали духовні підвалини народу, зберігали тепло сердець і ніжність душ, на яких споконвіків трималося людське життя.

3-й учень. Більш як 100 тисяч жінок нагороджено орденами й медалями. 91-й жінці присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 27 із них – уродженки України, 53 брали участь у боях за Україну. Серед них – 28 росіянок, 21 українка, 2 татарки, карелка та єврейка. Це свідчить про те, що найголовнішим джерелом перемоги були єднання й дружба народів СРСР.

Усі героїні були дівчатками, молодими жінками – їм було не більше двадцяти п'яти років. Вони воювали в різних родах військ. Найбільше їх було у військово-повітряних силах – 32 героїні.

4-й учень. У боях за Україну смертю хоробрих полягло 17 жінок – Героїв Радянського Союзу: Н. Т. Волкова, В. Й. Гнаровська, Н. Т. Гнелицька, У. Н. Громова, Д. П. Дяченко, К. І. Зелененько, Н. Т. Кисляк, Т. Г. Костиріна, Л. В. Литвяк, Н. А. Онілова, Г. К. Петрова, Ф. А. Пушина, Л. С. Ратушна, Є. Н. Руднева, Н. І. Сосніна, О. К. Убийвовк, Л. Г. Шевцова.

5-й учень.

Ми ставили перед собою завдання дослідити, про що думали жінки на війні, описати їхній моральний стан. Говорить жінка-ветеран Софія Філімонівна Семенюк, старша операційна сестра: «Жінка від жалю дорослішає. Я була дівчинкою, мене б саму ще пожаліти, але я стільки пережила вже в перший рік війни, що почувалася дорослою! Привезли пораненого, повністю забинтованого. Я йому напевно когось нагадувала, і він

повернувся до мене: „Ларис. Ларисо, Ларочко...“ Це звернення було, мабуть, до дівчини, яку він кохав. Я підійшла до нього, приглядаюся. „Ти прийшла?“ За руку його взяла, по голові погладила. (І зараз не можу розповідати без сліз.) Нахилилася ближче й почула: „Я, коли йшов на фронт, не встиг тебе поцілувати. Поцілуй мене“. Я пригорнула хлопця до себе, поцілувала. А в нього сльози з очей потекли і в бинти заховалися. І все. Він помер... Ми рятували поранених, але більшість медичних працівників шкодували, що вони тільки перев'язують рани, а не стріляють у ворога».

6-й учень. Про героїнь Великої Вітчизняної війни пишуть книги та вірші, їм промовляють слова подяки зі сцени. Ми дивимося на тих, хто ще залишився в живих – сухеньких бабусь з орденами, які стали легендою свого часу. І майже ніхто не може уявити, якими вони були колись. Але вдумайтеся: коли тримали штурвал бомбардувальника чи винищувача, бинтували поранених і підривали німецькі танки, більшості з них не було й двадцяти п'яти.

Жінки... Та які жінки? Дівчатка! За кожну з них у 1945 на стіні рейхстагу одна українка розписалася: «Я, Софія Кунцевич, прийшла в Берлін, щоб убити війну!».

7-й учень. Говорить Ольга Яківна Омельченко, санінструктор: «Найстрашнішим для мене був перший бій. Небо гуде, земля гуде, здається, серце розірветься, шкіра на тобі трісне. Я просто не могла. Як це все мені пережити? Думала, що не витримаю. Тоді взяла свій комсомольський квиток, умочила в кров пораненого, поклала його собі в кишеню, застєгнула її. Дала клятву: „Витримати!“ Після бою мене викликав начальник штабу: „Ось дивлюсь я на тебе й думаю, що змусило тебе піти в це пекло? Уб'ють, як муху. Це ж війна! Давай переведу тебе в санітарну частину? Ну добре, якщо вб'ють, а якщо залишишся без рук, без ніг? Ти подумала про це?“ Я відповіла: „Товаришу полковнику, я подумала. Прошу, не виганяйте мене з роти“».

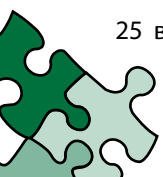
8-й учень. Наша мужня канівчанка Олександра Іванівна Колчанова – ветеран двох воєн: фінської і Вітчизняної. У військово-польовому госпіталі працювала операційною сестрою. Через її руки пройшли не десятки, не сотні, – тисячі поранених. У 1944 році її, як спеціаліста високої кваліфікації, відряджають у 1-шу Польську армію ім. Костюшка. За проявлений героїзм лейтенант медичної служби О. І. Колчанова відзначена орденом Великої Вітчизняної війни і шістьма медалями. Вона також нагороджена польським орденом «Срібний хрест», медаллю «За мужність» та нагрудним знаком «Грюнвальд».

9-й учень. Добровільно пішла на фронт вихованка дитячого будинку м. Канева Любов Чайка. Досконало оволоділа професією телеграфістки. Воювала на 1-му Українському, 1-му Білоруському фронтах. Війну закінчила в Берліні.

Раїса Павлівна Пластун, учитель географії, поетеса, воювала на фронті; Ніна Іванівна Письменна, учитель історії, лейтенант медичної служби, дійшла до Берліна; Ніна Ничипорівна Пугачова, яка з 1965 по 1985 рік була головою батьківського комітету школи, під час Великої Вітчизняної війни воювала з ворогом у партизанському загоні в Білорусії.

22 червня 1941 року в школах Канівщини святкували випускний вечір. Серед випускників була і Марія Блажевська, яка першою пішла на фронт. Вона звільняла Сталінград, Кенігсберг, Прибалтику. Свої вірші «Сталінградська сюїта», «Я почуваю себе солдатом», «Мамо, жди», «Прощай, товаришу», «Пам'ять серця» були написані нею на фронті в окопах.

10-й учень. Хочу підкреслити, що в танкових військах було небагато жінок, десь 25 відсотків. Проте дівчата та жінки різними шляхами намагалися потрапити на фронт

танкістами. У роки Великої Вітчизняної війни Олександра Ращупкіна повторила вчинок легендарної «кавалериста-дівиці» Надії Дурової, що в 1806 році під чоловічим ім'ям пішла на військову службу, а потім боролася з армією Наполеона. У 1942 році Олександра Ращупкіна, переодягнувшись в чоловічий одяг, прийшла у військомат, записалася на фронт під іменем Олександра Ращупкіна. У Підмосков'ї закінчила курси шоферів, а потім, під Сталінградом, – двомісячні курси механіків-водіїв танка. Воювала в складі 62-ої армії генерала Чуйкова. Майже три роки ні екіпаж танка, ні однополчани навіть не підозрювали, що під виглядом відчайдуха Сашка ховається жінка. Таємниця відкрилася тільки в лютому 1945 року, коли вона була тяжко поранена на території Польщі. Олександрю кинувся рятувати механік із сусіднього танка. Він і викрив дівчину.

А ось інший приклад героїзму жінки-танкіста. У боях за Київ механік-водій Катерина Петлюк тричі водила свій танк в атаку і знищила 400 гітлерівців. А коли її танк був підбитий, вона вискочила з нього і підбила ще трьох фашистів.

11-й учень. Кожна людина на фронті була чиєюсь дитиною. Людину, особистість, громадянина, дитину насамперед виховує мати. Ніжні листи її материнського серця зігривали синів у боях. Вони, її сини, виконували священну клятву: «Перемога буде за нами». Тільки наша канівська земля виплекала, виховала 10 Героїв Радянського Союзу.

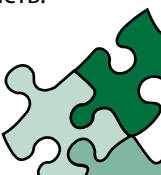
У чарівному світі, що його створювала в сім'ї українська жінка – мати, брали початок ідеали народної педагогіки, в основі яких було виховання людської гідності та патріотизму.

12-й учень. Це вона, українська згорьована жінка, знайшла в собі мужність поспівчувати полоненому солдату, 16-річному Даніелю Лінку. Через багато років він дасть оцінку людяності української жінки: «У тому страшному пеклі Другої світової війни, я, полонений німецький солдат, відчув милосердя української жінки, яка простягнула мені шматочок хліба. До цього часу бачу очі цієї жінки. Не знаю, що сьогодні віддав би за той хліб».

Учитель. Наше дослідження вийшло за межі України. Нам пощастило, що в Німеччині є люди, які теж досліджують аналогічні проблеми. Один з них – німецький учитель Йозеф Вількас. Це йому належать такі слова: «Досліджуючи морально-психологічні наслідки війни, я та мої учні зрозуміли, що в роки Другої світової війни між народами жевріла, ніколи не згасаючи, іскорка Божої любові, яка йшла прямо від серця матері».

13-й учень. Наші німецькі ровесники повідомили нам, що Марта Мюллер з Баварії, попри заборону німецької влади, першою понесла харчі для невільників з Канівщини, які три доби добиралися, а добу мокли під дощем у далекій Баварії. Ця жінка здійснила громадянський подвиг, залучивши до справи милосердя своїх однодумців.

Досліджуючи прояви духовних цінностей жінок Європи в Другій світовій війні, ми ознайомилися зі спогадами Анастасії Василівни Воронової, єфрейтора, прожектористки: «Усі бачили, що фашисти творили на нашій землі, а ми хотіли подивитись на їхніх матерів, жінок, дітей. І ось Німеччина. Ми з подругою їдемо на велосипеді. Іде жінка з хлопчиком, везе двох дітей у колясці. Порівнялась із нами, стала на коліна і вклонилась. Ми не розуміємо, про що вона говорить. Вона на груди показує, де серце і на дітей. Ми зрозуміли, що вона дякує нам, що її діти залишились живими. Вона така ж, як і ми, мати, і для неї найсвятіше – діти її. Велике материнське серце! Іноді ми думаємо, що знаємо про твою мужність, твою любов, твоє терпіння й твою ніжність, про твої сльози і про твою радість. Ні, ми не все про тебе знаємо, ти – безмежне».

14-й учень. Серце краялося від болю, коли ми зустрічалися з жінками, які залишилися вдовами з маленькими дітками на руках. Розповідь про них – у нашому дослідженні. Вони здійснили великий подвиг. Їхні сім'ї зачепив голод і холод, узимку в оселі замерзала вода, проте на пропозицію здати дітей до дитячого будинку, вони не погоджувалися. Заслужують великої поваги жінки-вдови Канівщини Діденко Параска, Стельмашенко Лідія, Климчик Софія, Григорович Євдокія. Це вони у повоєнні роки з мужністю та гідністю замінили дітям батьків, з ранку до ночі працювали, виконували непосильну працю чоловіків.

15-й учень. Я – сербка за національністю. Я, незважаючи на свій юний вік, побачила на власні очі й пережила трагедію локального конфлікту в Югославії.

Ні війни! Хай всі прислухаються до голосу жінок світу, матерів, які дають життя людям. Вони народжують своїх дітей для щастя!

Повідомлення експерта-дослідника про виконання Державної програми з утвердженням гендерної рівності в м. Каневі.

- На 1 січня 2010 року в м. Каневі проживало 25934 осіб, із них чоловіків – 11617, жінок – 14125.
- 50 чоловіків і 31 жінка працюють державними службовцями Канівського міськвиконкому.
- Керівників великих компаній й підприємств – 11,
- із них – 6 жінок.
- У закладах освіти працюють 728 осіб,
- із них – 634 жінки.
- Кількість депутатів – 33,
- жінок – 11,
- чоловіків – 22.
- Кількість жінок, які працюють за кордоном, – 78,
- чоловіків – 27.
- Кількість жінок, які потерпають від насильства в сім'ї (зафіксовані напади) – 32.

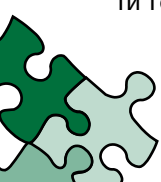
16-й учень. Матеріал, який представлено на конкурс, збирали по крихті старшокласники нашої школи, об'єднані в клуб «Співдружність», який існує з 1996 року. Його діяльність різнопланова. Один з її напрямків – дослідницька робота, присвячена гендерній рівності в роки Великої Вітчизняної війни. Я вважаю, що наші дослідження є актуальними, вони мають велике значення в патріотичному вихованні молоді.

IV. Висновки.

Учитель. Наше багаторічне дослідження дало можливість не тільки продемонструвати гендерну рівність в роки Великої Вітчизняної війни, а й показати духовні цінності дружини, матері, сестри, коханої, завдяки яким наш український народ виборов Перемогу.

Ставлення суспільства до жінки, а через неї до свого майбутнього – дитини, – то є завтрашній день України, закладений уже сьогодні.

Ще не все гаразд сьогодні з утвердженням гендерної рівності в нашому суспільстві, тому учасники нашого «круглого столу» звертають увагу на потребу активніше формувати гендерну рівність.

**Степанова Наталія Михайлівна,
викладач Черкаського навчально-
консультаційного центру ОНУ
«Юридична академія»**

Тема уроку: «Взаємні права та обов'язки батьків і дітей» (9-й клас, правознавство: практичний курс, 1 година).

Цілі уроку:

- дати уявлення про взаємні права та обов'язки батьків і дітей;
- розвивати вміння аналізувати і розв'язувати правові ситуації, які пов'язані з порушенням прав та обов'язків батьків і дітей;
- навчити виявляти позитивні наслідки для всієї родини ґендерно справедливого розподілу сімейних обов'язків;
- сприяти розвитку критичного мислення та навичок самостійної роботи учнів.

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

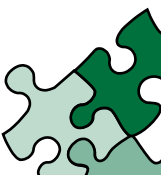
- пояснювати, чому права та обов'язки батьків і дітей є взаємними;
- наводити приклади окремих прав та обов'язків батьків і дітей;
- розв'язувати правові ситуації, пов'язані з порушенням прав та обов'язків батьків і дітей;
- висловлювати власну думку про ґендерно справедливий розподіл сімейних обов'язків.

Обладнання:

1. Виховуємо людину і громадянина. – Дрогобич: Відродження, 2006. – 127 с.
2. Ми різні – ми рівні. Основи культури ґендерної рівності: Навч. посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколовської. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.
3. Міжкультурна освіта в школі. – Варшава: Центральний осередок удосконалення учителів, 2008. – 386 с.
4. Правознавство (практичний курс): підручник для 9-го класу / В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2009. – 216 с.
5. Степанова Н. М. Україна у європейському просторі: міжкультурна освіта в школі: Навчально-методичний посібник. – Черкаси: ОІПОПП, 2008. – 42 с.

План вивчення нового матеріалу:

1. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей.
2. Особисті немайнові права дітей.
3. Права батьків і дітей на майно, право на утримання.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II .Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель пропонує учням кілька висловів відомих діячів і науковців, щоб вони назвали один із найвідоміших інститутів суспільства:

- ... – це форма спілкування (Аристотель).
- ... – це економічна клітина соціуму (Ф. Енгельс).
- ... – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань (В. О. Сухомлинський).

Відповідь: **сім'я**.

Сім'я – це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, на родинні зв'язки, на різноманітні взаємини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, між самими дітьми, між іншими членами сім'ї, які живуть разом і спільно ведуть господарство.

Життя сім'ї – це дуже складні й різноманітні процеси або сторони життя людини: біологічні, економічні, моральні, правові, психологічні, естетичні, релігійні тощо. Сьогодні ми поговоримо про взаємні права та обов'язки батьків і дітей.

Проблемне питання

Підтвердіть або спростуйте тезу: *«Успішність сім'ї залежить від усіх її членів і ґрунтується на взаємній відповідальності та повазі батьків і дітей».*

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей.

Коллективна робота

Учні розбирають матеріал у підручнику про взаємні права та обов'язки батьків і дітей та виконують вправу «**Бінго**».

Вправа «Бінго»

Хід вправи

Учитель роздає учасникам заняття картки з дванадцятьма запитаннями. Учні підписують картки і за командою починають швидко збирати підписи серед тих з учасників групи, хто знає відповідь на питання.

Увага! Один учасник може підписатися лише біля одного питання в одній картці. А далі може підписуватися в картках інших учасників. Виграє той, хто першим збере всі підписи, – він піднімає руку і виголошує: «**БІНГО!**».

За бажанням учитель перевіряє картки всіх учнів, а якщо бракує часу, то перевіряє вибірково.

Питання для обговорення

- На які питання відповіли найшвидше? (Ваш коментар: чому?)
- На які відповідали найдовше? (Ваш коментар: чому?)
- Як Ви розумієте норму, що батьки і діти мають здійснювати одне щодо одного визначену законом можливу та необхідну поведінку?

Зразок картки**Знайдіть людину, яка:**

- Живе з сім'єю

- Допомогає батькам по господарству

- Допомогає батькам виховувати молодшого братика (сестричку)

- Має гарні оцінки в школі

- Уміє готувати

- Сама ходить за покупками для родини

- Поважає тата й маму

- Пишається своєю родиною

- Любить дивитися телевізор разом із сім'єю

- Ходить в кінотеатр (театр, на виставки) разом із батьками

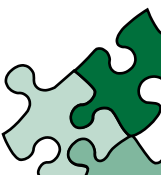
- Сама доглядає за котиком (собачкою, хом'ячком, папугою)

- Може поділитися зі всімачленами родини улюбленим шоколадом

Юридичний практикум

Учні знайомляться із запропонованими ситуаціями і коментують їх.

1. Якщо батьки перебувають у шлюбі і в них народжується дитина, то її вважають такою, що походить від цього подружжя, а чиєю є дитина, якщо чоловік і жінка не перебувають у шлюбі?
2. Мама має більше прав на дитину, тому що вона її народила, а батько лише виховує.
3. Мама має більше прав щодо дитини, а батько – більше обов'язків?

2. Особисті немайнові права дітей.

Сьогодні ми живемо в насиченому інформаційному просторі, проте навіть у XXI століття не втрачає своєї актуальності фраза: «Хто володіє інформацією, той володіє світом!». За браком часу ми не замислюємося, що інформація може і піднести людину, і нашкодити їй. Інколи важливу інформацію беруть на віру, а за умови постійного повторювання вона здається незаперечним фактом. Саме таке сприйняття інформації є причиною виникнення упереджень, які часто перетворюються на стереотипи. Стереотипи змушують людину діяти не на основі виваженого рішення, а за звичкою, навіть якщо ця звичка морально застаріла.

Вправа «Групове інтерв'ю»

Хід вправи

Учні об'єднуються в міні-групи і вчитель дає **перше завдання**.

1. Прочитайте картку.
2. Чи погоджуєтесь ви з такими твердженнями?
3. Який образ створюють ці висловлювання?

- Батько має право забрати дитину з пологового будинку.
- Батько дає дитині своє прізвище.
- Мати визначає ім'я дитини.
- Батько визначає місце проживання дитини.
- Тільки мати може вирішувати, чи спілкуватися дитині з батьком чи ні.
- Батько вирішує, як виховувати дитину.

Учитель пояснює питання про особисті немайнові права і обов'язки дітей та батьків. І дає **друге завдання**.

1. Прочитайте картку.
2. Зробіть помітки навпроти кожного з тверджень: літера «Ф» – факт, літера «С» – стереотип.

- Лише батько має право забрати дитину з пологового будинку, оскільки він керує автомобілем.
- Батьки визначають ім'я дитини.
- Місце проживання дитини – тільки спільно з батьками.
- Батьки народили дитину, отже вони її люблять.
- Батько вирішує, як виховувати дитину: хто дбає, той і лає.
- Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органів опіки й піклування.

Підсумки

- Чи легко було визначатися?
- Щодо яких тверджень було складно визначитися?
- Як відрізнити факти від стереотипів?
- Як стереотипи впливають на наше життя?

Учитель може запропонувати в кожній групі навести приклади стереотипів, з якими учні стикалися самі.

Вправа «„Фотографія” із життя моєї родини»

Мовою статистики

За традицією, що відтворюється віками, від жінок суспільство очікує насамперед виконання ролі матері та домогосподарки (навіть якщо жінка працює поза домом), а від чоловіків – виконання ролі працівника і годувальника сім'ї.

Наявна в суспільстві дискримінація за ознакою статі виявляється у невизнанні виробничої праці жінок у домашньому господарстві як соціально значущої. З урахуванням хатньої роботи українські жінки в середньому зайняті різними видами робіт майже на 25% часу більше, ніж чоловіки.

Хід вправи

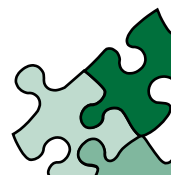
Учні отримують завдання скласти «Фотографію...» із життя своєї родини, приблизно підрахувавши, скільки часу витрачає кожний член родини на різні види хатньої роботи. І чітко розділити роботу на «чоловічу» та «жіночу».

Питання для обговорення

- Які ваші враження від отриманих фотографій?
- Як розподілено роботу у вашій родині (нерівномірно, традиційно патріархально, гнучко)? Від чого це залежить?
- Ваші пропозиції: що можна зробити для подолання дисбалансу в розподілі хатньої роботи серед членів родини?

Питання для роздумів

Чи потрібно оплачувати хатню роботу?

Для додаткового читання

Учитель пропонує учням прочитати оповідання П. Лефевра і обговорити в колі, чи погоджуються вони з підходом Іллі, чому мама Іллі так вчинила і чи потрібно розділяти хатню роботу на «чоловічу» й «жіночу».

П. Лефевр

Рахунок для мами

Маленький Ілля сидів за кухонним столом і щось записував у свій зошит.

- Що ти так старанно пишеш? – запитала мама, стоячи біля кухонної плити.
- Рахунок для тебе! – відповів хлопець, не відриваючись від роботи.
- Цікаво, цікаво, – здивувалась мама.
- Побачиш, коли я закінчу.

Він списав цілий листок, простягнув його мамі, і вона вголос почала читати:

«Рахунок для мами Смирнова Іллі, який зробив деяку роботу по господарству і хотів би отримати певну суму грошей. А саме: два рази приніс молоко – 30 копійок; чотири рази прибрав кухню – 90 копійок; два рази повитирав посуд – 60 копійок; п'ять разів почистив взуття – 95 копійок; чотири рази накрив на стіл – 80 копійок; усе разом – 3,55 гривні».

Мати уважно прочитала дивний рахунок, взяла олівець і сказала:

- Я запишу тобі свій рахунок.
- Твій рахунок? – здивувався Ілля.
- Так, невеличкий, – кивнула мама і написала:

«Рахунок Смирнової Н. В. синові Іллі: десять років для нього варила їсти – 0,00 гривні; десять років для нього прала – 0,00 гривні; п'ятдесят штанів і курток зашила і залатала – 0,00 гривні; сто ночей просиділа біля нього, коли він хворів, – 0,00 гривні; усе разом – 0,00 гривні».

Хлопець уважно прочитав мамин рахунок.

- Але, мамо, чому ти скрізь написала 0,00 гривні?
- Тому що мама для своєї дитини все робить просто так, – відповіла жінка.
- Але, якщо хочеш, я можу тобі дати тих три гривні п'ятдесят п'ять копійок, які ти заслужив.

Ілля підхопився зі свого місця, підбіг до матері, обняв її і сказав:

- Ні, ні, мамо, я не хочу жодної копійки. Пробач мені. Я все зрозумів.
- Мама поцілувала сина, і вони разом почали накривати на стіл.

3. Права батьків і дітей на майно, право на утримання.Робота з документом

Учні вивчають статті 173, 174, 175, 177 Сімейного кодексу України, щоб дізнатися, як закон регулює майнові права в сім'ї.

Вправа «Право власності»

Хід вправи

Учитель роздає чисті аркуші формату А4 і комплекти фломастерів або олівців. Завдання кожного учня – створити візитівку «Сімейного права власності», тобто зробити відповідні малюнки в кожній з чотирьох частин аркушу. Наприклад,

<i>Власність батьків</i>	<i>Моя власність</i>
<i>Сімейна власність</i>	<i>Власність брата (сестри)</i>

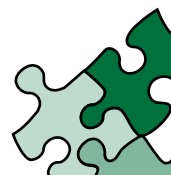
Після обговорення «Візитівок» учні дають відповідь на запитання:

- «Хто має право на захист майнових прав дитини, якщо батьки неналежно виконують свої обов'язки щодо управління її власністю?».

Юридичний практикум

Учні аналізують запропоновані ситуації і коментують.

- Ганні – 58 років, вона розлучилася із своїм чоловіком Анатолієм кілька років тому. Дітей у них немає. Ганна – пенсіонерка, але продовжує працювати. Вона має своє господарство – садок, теплицю, але на всі її потреби (косметику, одяг, подорожі) грошей не вистачає. У квітні цього року вона звернулася до суду із заявою, в якій просить через своє скрутне матеріальне становище стягувати аліменти із колишнього чоловіка .
- Якщо ви є захисником інтересів Ганни, які б аргументи ви навели на захист своєї позиції?
- Якщо ви є захисником інтересів Анатолія, які б аргументи ви навели на захист своєї позиції?
- Якщо ви – суддя і маєте ухвалити рішення у цій справі, якими положеннями законодавства ви будете керувалися?
- Чи змінилося б ваше суддівське рішення, якщо треба було б визнавати правомірність інтересів іншої статі?
- Цього року Сашкові не пощастило вступити на денне відділення історичного факультету, його зарахували на заочну форму навчання. Він влаштувався офіс-менеджером у компанію «Світ ласощів». Хлопець живе разом із мамою та меншою сестрою . Батько, який живе окремо, має іншу сім'ю. Він не сплачує аліментів, але час від часу допомагає дітям від першого шлюбу. Чи може Сашко подати позов до суду про стягнення аліментів на своє утримання? Відповідь обґрунтуйте.

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

Вправа «Уявний мікрофон»

Хід вправи

Учні по черзі висловлюються, продовжуючи речення:

- «Сім'я щаслива, коли ...».
- «Моя мама гарна господиня, а до того ще й...».
- «Моє ім'я вибрав тато, а мама ...».
- «У моїй сім'ї я маю багато прав, а серед моїх обов'язків – ...».
- «Хатня робота має бути ...».

Учитель наголошує, що гендерна рівність має посідати важливе місце в кожній сім'ї, адже вона лежить в основі забезпечення розвитку здорового суспільства та знаходиться в центрі економічного і соціального прогресу.

V. Підсумки уроку.

Учні розв'язують проблемне питання, повертаються до переліку очікуваних результатів уроку і оцінюють їх виконання.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати конспект і текст підручника.
2. Написати есе на тему: «Право батька – виховувати сина, а мами – дочку!».

Словник термінів

Гендер – поняття, що ввійшло у вжиток із соціології. Воно означає соціальну стать людини на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства.

Гендерні стереотипи – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють наявні гендерні розбіжності, перешкоджаючи змінам у сфері гендерних відносин.

Гендерна справедливість передбачає неупереджене ставлення до жінок і до чоловіків. Для забезпечення справедливості потрібен доступ до заходів, які компенсують історичні та соціальні невідгоди, що позбавляють можливості чоловіків та жінок діяти на провідному рівні. Справедливість веде до рівності.

Гендерна рівноправність означає, що жінки й чоловіки мають однаковий статус, за однакових умов реалізують усі права людини, мають однакову можливість робити свій внесок у національний, політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток і отримувати користь від результатів. Тобто це рівне оцінювання суспільством подібностей та відмінностей між жінкою і чоловіком та розрізнення їхніх ролей.

**Сторожук Олена В'ячеславівна,
заступник директора з навчально-
виховної роботи загальноосвітньої
школи I–III ступеня села Брани
Горохівського району, Волинської
області**

Тема уроку: «Міф як основа та джерело сюжетів, тем, образів і мотивів літератури. Міфічно-релігійні образи: гендерний аспект»

Мета уроку: розширити та поглибити учнівське розуміння міфу як особливої стадії в розвитку художнього пізнання людиною дійсності, здійснити огляд культурологічних концепцій шкіл, які вивчали міф протягом останніх років, виділити гендерні особливості міфічних образів та специфіку їх взаємодії; сприяти вихованню в учнів розуміння призначення людини, її гендерної рівності.

Обладнання: логічні схеми, мультимедійна презентація, учнівські малюнки до окремих епізодів міфів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель читає поезію (слайд № 1).

Що таке жінка?
Краса і кохання,
Перший наш подих і подих останній.
Це материнська турбота і ласка,
Це на добраніч розказана казка,
Це неблаганність, примхливість
і ніжність,
Спокій і мудрість, терпіння
й чарівність.
Це аромат невідомої квітки.
Несамовитість, шаленство,
зухвалість,
Звабливість, грація
і досконалість

Прадавня проблема стосунків жінок і чоловіків у суспільстві наразі набула особливої гостроти, оскільки в світі активізують боротьбу за ствердження демократичних норм і принципів. У цьому контексті гендерне партнерство (рівні відносини статей) та гендерна

рівність набувають усе більшої актуальності. Сьогодні ми помандруємо в найдавніші часи, і перед нами відкриє свої таємниці міфологія. Ми будемо говорити про витоки жіночого та чоловічого начала.

Оголошення теми і мети уроку, проблемного питання: «Чи існувала проблема гендерної рівності в міфах, чи повчають вони нас, чи тільки розповідають про подвиги, виникнення речей та явищ?»

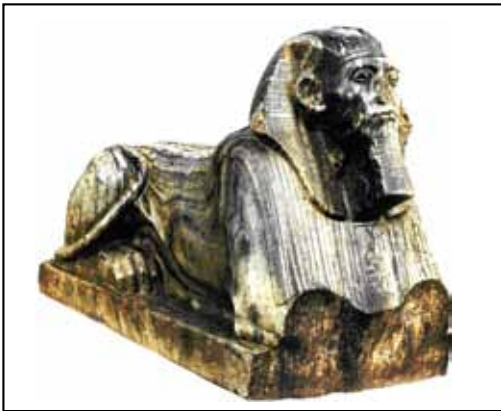
III. Актуалізація опорних знань.

1. Повторення літературознавчих термінів.
Що таке міф? Що таке міфологія?
2. Гра «Мікрофон».

Що я знаю про гендерну рівність? (Кожен учень говорить одне речення, уникаючи повторення).

IV. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу.

Перегляд учнівських малюнків до окремих епізодів міфів та слайдів із зображеннями міфічних героїв.

Сфинкс Сенусерта III

Агні

Брахма

2

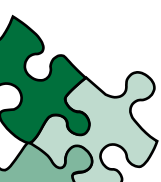
Поединок Індри
з Врітрою

Крон і Рея

Ясон і Медея

Міфологічні уявлення виникли на ранньому етапі розвитку людського суспільства. Як бачили навколишній світ в античності?

Учні створюють світоглядну модель античності.

Лекція вчителя

Очевидна або ж прихована наявність міфологічних елементів (образів, сюжетів, мотивів тощо) у мистецьких творах різних націй та епох є такою ж постійною, як є неперервною увага науковців до феномену міфу. Теоретичне осмислення міфології породило величезну кількість філософських, антропологічних, психологічних, соціологічних, лінгвістичних, літературознавчих концепцій і теорій, чимало з яких є актуальними й перспективними.

Інтерес до міфів посилювався в епоху Відродження. Гуманісти трактували міфологію як втілення прагнень і пристрастей людини в її розвитку. Вони підтримували античну традицію алегоричного тлумачення міфу.

XVIII сторіччя продемонструвало приклади неоднозначних підходів до вивчення міфів. З одного боку, з'являються перші спроби порівняння та системного осмислення міфології: «Звичайні американських дикунів у порівнянні зі звичаями давніх часів» Ж. В. Лафіто (1724 р.), «Основи нової науки» Дж. Віко (1725 р.). З іншого боку, просвітники (Вольтер, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро) демонструють зневажливе ставлення до міфу як до чогось примітивного, що виникло внаслідок невігластва, ошукування, забобонів, чогось такого, що втратило свою актуальність.

Німецький філософ І. Г. Гердер убачав у міфології багате джерело мудрості й поезії. Саме цей учений у своїх поглядах на міф продемонстрував перехід від Просвітництва до романтизму.

Епоха романтизму створила філософію міфу як завершену й цілісну систему поглядів, утвердила інтерес до етнонаціональної (поганської), християнської, античної, орієнталь-

ної міфології. Одним із перших мислителів цієї доби, хто поставився до міфології як до предмета наукового пізнання, був німецький філософ Ф. Шеллінг. Учений заперечив трактування міфу як примітивної, атавістичної форми людської свідомості. Він запропонував власну концепцію: історичний розвиток народів можна пояснювати з позицій міфології, бо саме міфологія допомагає зрозуміти душу народу, його історичну долю. Вона як «свідомість народу-індивіда», що виокремлює його з-поміж інших, дозволяє встановити його самототожність.

На початку XIX сторіччя в Німеччині під назвою «міфологічна школа» виник напрям у фольклористиці та літературознавстві, котрий спирався на естетику Ф. Шеллінга та братів Шлегелів. Відомими представниками міфологічної школи були брати Вільгельм та Якоб Грімм. Продовжуючи традиції Ф. Шеллінга, вони представили міф не лише як найдавнішу форму людської творчості, а й як один з найяскравіших проявів національного духу. У праці «Німецька міфологія» (1835 р.) Я. Грімм підносить роль національної міфології, при цьому не забуваючи про її типологічну близькість до міфологій інших народів світу. В Україні впливу міфологічної школи зазнали М. Костомаров («Славянская мифология», 1847 р.), Я. Головацький («Очерк славянского баснословия или мифологии», 1860 р.), І. Нечуй-Левицький («Світогляд українського народу», 1876 р.). М. Костомаров і Я. Головацький дослідили основні аспекти язичницьких вірувань, подали імена поганських богів, описали ворожбитство, віщування, народні свята.

Користувався досвідом міфологічної школи й О. Потебня. Він визнав міф одним із ключових понять розвитку словесної творчості. Міфічне мислення, на думку О. Потебні, є джерелом наукового пізнання, тимчасом як неміфічне – лише суб'єктивним засобом пізнання. Що давніше мислення, то воно апіорніше. Оскільки головним знаряддям міфічного мислення є мова, то і значення останньої вчений вважав неоціненним. Таким чином, О. Потебня заперечував відому теорію Макса Мюллера про міфологію як «хворобу мови», згідно з якою міф уважали побічним продуктом розвитку мови, своєрідною недугою людського духу, причини якої полягають у роздвоєності мови на сутнісну (предметну) та метафоричну.

У другій половині XIX та на початку XX століття створюють позитивістські доктрини міфу. У першій половині XX сторіччя питання походження міфу досліджували представники психоаналітичної школи, заснованої З. Фрейдом.

Генезу міфів австрійський учений тісно пов'язував зі снами та афективними станами. Аналізуючи клінічний досвід, З. Фрейд зауважив символічний характер людських сновидінь. Міф для вченого – крок, що дозволяє індивідууму викристалізуватися з натовпу, заявити власне Его. Методологію З. Фрейда поглибив, надавши їй універсального змісту, його учень і послідовник К. Г. Юнг. Пов'язуючи міфи з підсвідомим, він звів загальний характер людської фантазії до колективних підсвідомих символів – архетипів, що є первинними образами уявлень про світ і основами, які організують та структурують свідомість.

Психологічна інтерпретація міфу утвердила думку про здатність прадавніх форм культури відроджуватися в кожному людському індивідуумі.

Специфіку міфологічного мислення досліджував німецький філософ Ернст Кассіпер. Саме він заклав основи символічної теорії міфу, котра виявилася альтернативою психоаналізу. У тритомній праці «Філософія символічних форм» (1923–1929 рр.) основною кате-

горією людської культури визнано символ. Людину як родову істоту визначає саме схильність до мислення символами, тож історія культури – це історія символічних форм.

Міф не відображає, але створює альтернативний простір – буття в символі. Отже, міфічне буття не можна визнати похідним, воно самодостатнє й цілком здатне змагатися з тим, що називають об'єктивним світом.

Французький антрополог Клод Леві-Строс започаткував структуралістську теорію міфу. Сукупність опозиційних комбінацій-структур учений уважав номінальним матеріалом для творення міфів. Проте з цієї сукупності лише незначна частка матеріалу користується попитом. Відбираючи потрібне, людина створює нові опозиції, трансформуючи наявну знакову систему. Цей принцип бриколажу К. Леві-Строса дедалі частіше визнають основоположним у сучасній культурі.

Американська порівняльно-міфологічна школа (Дж. Кемпбелл, М. Еліаде), започаткована в 40–60-ті рр. XX ст., узагальнила й систематизувала досвід попередників про універсальність та сакральність міфу, мобільність міфологічного мислення, символічну форму міфу, його основні функції.

Неабияким досягненням критики вважають працю Нортропа Фрая «Анатомія критики» (1957 р.). Учений спробував сформулювати єдиний «координаційний принцип», що дав змогу по-новому осмислити історію світової літератури, адекватно її систематизувати – від найдавніших часів до модернізму. Н. Фрай не ігнорує індивідуальне в поетиці. Саме індивідуальна структура, якою є твір, містить прагнення до комунікації. Письменник, шукаючи стабільних структур, без користування якими він не може стати учасником літературної комунікації, удається до випробуваних архетипів – міфів. Міф, на думку вченого, завжди становив і надалі становить інтегральний елемент літератури. Він забезпечує кодовий сенс літературному творові, але не обмежує письменника в індивідуальній модуляції «першообразу». Таким чином, уся література може бути визнана зреструктурованою, тобто зміщеною міфологією. Саме в площині такого «зміщування» треба шукати ознаки оригінальності художнього творіння.

Українське міфознавство теж має свою історію і своїх відомих дослідників. Окрім М. Костомарова, О. Потебні, Я. Головацького, І. Нечуя-Левицького, серед тих, хто вивчав окремі аспекти міфологічного світогляду, жанри фольклору з міфологічними елементами, можна назвати А. Свидницького, В. Гнатюка, І. Франка, В. Дашкевича, Ф. Колесу та ін.

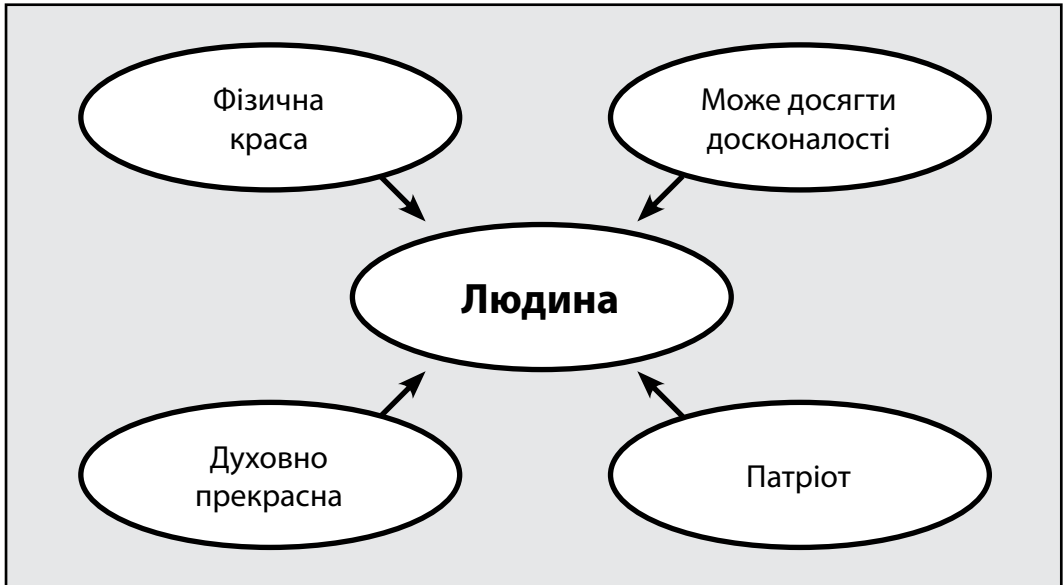
Наприкінці XX ст. в українському літературознавстві з'явилися праці Г. Грабовича, О. Забужко, В. Нарівської, Т. Мейзерської та ін., виконані із застосуванням архетипної критики. Ці дослідження засвідчили продуктивність міфокритики в розробці нової концепції української літератури.

На основі вказаних праць, теорій і методів розглядають закладені у всіх міфологіях світу гендерні параметри архетипної образності.

Якою ж була давня людина?

Робота з підручником. Опрацювання статті підручника «Людина та її світ у давніх літературах» (учні самостійно читають і складають ланцюжок запитань одне до одного).

Слово вчителя

Архетипи, наявні і в східних, і в західних міфологіях, дають можливість встановити їхнє первинне понятійне наповнення, простежити процес розширення асоціативних функцій праобразів, створення мегаобразів із ознаками чоловічого та жіночого начал.

Один із архетипів – носій жіночого начала Земля. Її первинні ознаки – «темна, каламутна» (має глибинну суть, є незрозумілою, потребує розгадки, осягнення); «сира», «оточена водою» (символізує мінливість, плинність); «мертва» (статична, консервативна) без життєдайного чоловічого начала, а за умови взаємодії з ним – здатна до репродукції. Земля – традиційний символ смерті. Оскільки життя є миттю, а смерть таїть у собі вічність, в образі Землі втілено початок нового, досконалого.

Наступна (найближча) модифікація образу – Місяць (Ніч). У міфах Місяць (жіноче начало) вступає в шлюб із Сонцем (чоловіче начало). Щоправда, інколи відбувається інверсія гендерних ролей. Звідси і традиційні (постійні) епітети – «місяцелика», «сонцесайний» тощо, і використання космічно-планетарних об'єктів у ролі художніх образів – носіїв гендерних значень. Подібна метаморфоза, з одного боку, надає образу-репрезентанту жіночого начала відтінків таємничості, інколи – зловісності, а з іншого – ліричності, м'якості, ніжності.

У творенні мегаобразу – втіленні жіночого начала – беруть участь предметні деталі матеріального світу, представники флори, фауни. Однак «мешканці повітря» – комахи, птахи зазвичай мають ознаки чоловічого начала. Варто згадати традиційні для східної (арабської, перської, індійської тощо) поезії бінарні опозиції, котрі часто називають літературними кліше: соловей (чоловіче начало) і троянда (жіноче начало), джміль (чоловіче начало) і жасмин (жіноче начало), соловей (чоловіче начало) і лотос (жіноче начало), жайвір (чоловіче начало) і троянда (жіноче начало) і т. п.

Архетип Неба (чоловіче начало) пов'язано з повітряною (небесною) стихією. У духовному сенсі повітря, вітер – засоби передачі вищої істини.

Образ-репрезентант чоловічого начала втілює в собі формувальну, координаційну енергію, силу, дію. Первинна модифікація архетипу: Небо – Сонце – День.

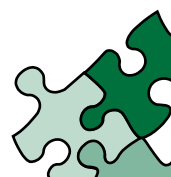
Серед зооморфних міфічних адекватів ґендерних начал найчастіше зустрічаємо змію і бика, генетично пов'язаних з архетипами Землі й Неба.

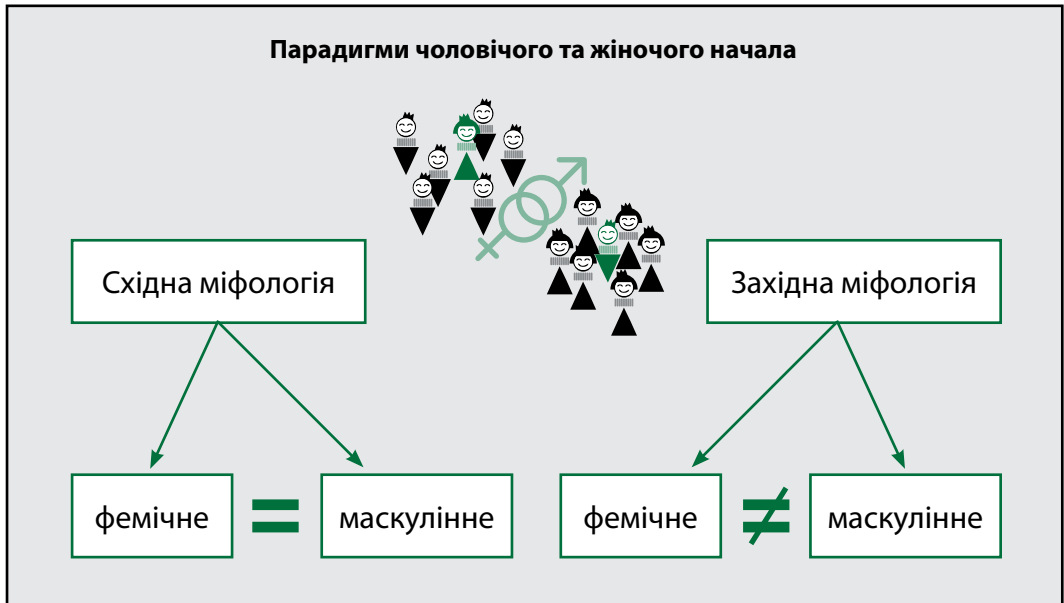
Унаслідок узагальнення міфічних образів, які репрезентують чоловіче і жіноче начало світу, вироблено концепцію, яку авторка використовує для дослідження художніх текстів української літератури.

Ознаки чоловічого та жіночого начал, зазначені в давніх міфологіях і релігіях, виявляють і бінарну опозиційність, і спільність семантичного, емоційно-естетичного та функціонального навантаження.

Після об'єктивації в художніх образах перелічені ознаки активно функціонують у літературних творах: протиставляються, взаємодіють, стаючи джерелом численних мотивів. Парадигми жіночого й чоловічого начал у східних міфологіях і релігіях загалом аналогічні ґендерним парадигмам генетично з ними споріднених західних міфологій і релігій.

Утім в східній традиції (індійський тантризм, арабський суфізм, даосизм) переважає пошук гармонії між фемінним і маскулінним. Засновані на міфології орієнтальні міфи та літературні твори сповідують інтегральне поєднання полярностей для пізнання істини й відчуття вищої радості, підтримують дуалізм світу.

Західна (європейська) традиція ґрунтується на принциповому протиставленні гендерних начал. Зазначену непримиренну опозиційність відображають класичні міфи давніх греків і давніх римлян. Парадоксальним є те, що генетичну спорідненість античного мистецтва зі східним важко заперечити. Після того, як науковці Європи (Німеччини) відкрили одну з найдавніших орієнтальних пам'яток філософії й міфології – індійські веди, така спорідненість стала очевидною. Взаємозаперечувальна опозиційність (антиномія), нерівноправність чоловіка й жінки є раритетною парадигмою культури патріархального суспільства, а не міфологічно-релігійним каноном. Таким чином західна міфічно-релігійна традиція зазнала суттєвого деструктивного впливу культурної догми.

Виокремлені гендерні особливості міфічних образів, зазначену специфіку їх взаємодії можна знайти в творах інших жанрів наступних літературних епох.

Випереджальне домашнє завдання. Міжпредметні зв'язки. (Учні мали відшукати гендерно забарвлені образи у творчості українських письменників).

Приклад. У багатьох східних народів первісним образом – носієм жіночого начала – була вода (рідина, сльози). Саме її вважали джерелом життя. У найдавніших космогонічних міфах народів Міжиріччя (Шумер, Аккад), Єгипту, Індії та ін. ця матерія, поєднавшись із початковою субстанцією чоловічої статі – Вогнем, породила на світ Небо, Землю та все живе на ній. Неабияке значення має водна стихія в міфологіях різних народів, а згодом – і у філософських працях: вода започатковує життя, вогонь народжує культуру.

Вода – стихія то гармонійна, то несподівано мінлива та неспокійна, така ж некерована, як і людська підсвідомість, – стала джерелом божественного натхнення. Давні українці

покровительською мистецтва визнавали надзвичайно шановану (її культ зберігався протягом довгих століть після знищення язичництва) богиню води і родючості Мокосу (Макош, Водяницю, Царицю Води), яка була ще й заступницею вагітних і породілей. А давньоіндійські міфи змальовували подорожі богині мистецтва Сарасваті з її чоловіком Брахмою на водяному птахові. Ім'я Сарасваті мав один із священних потоків у Давній Індії, котрий, згідно з ведами, «спадає з гір в океан». Частина імені богині «Сарас» означає «рідина». Це слово маркує все, що тече: людську мову, думку чи, власне, воду. Лише в давніх греків музи, відповідно до патріархальної доктрини, були підпорядковані чоловічому божеству – Аполлону, котрий, однак, танцював із дочками Зевса і Мнемосини «на схилах лісистого Гелікону, там, де таємничо дзюрчать священні води джерела Гіппокрени, і на високому Парнасі, біля чистих вод Кастильського джерела». Отже, і в античному світі саме воду вважали своєрідним джерелом натхнення, і не випадково музи набули свого часу жіночої іпостасі. Велике значення водної стихії узасаднене в міфологіях різних народів і у філософських працях: вода започатковує життя, вогонь народжує культуру.

Вивчаючи Шевченкову художню концепцію творчості, дослідники зауважують, що Кобзар виражав світоглядні начала через розкриття сутності фемінного. Не безпідставним було й судження О. Забужко про ототожнення поета з певним жіночим архетипом на засадах психоаналізу З. Фрейда. Справді, жіноча тема в творчості Т. Г. Шевченка була настільки вагомою, що навіть останнім «співрозмовником» автора стала «великомучениця кума» та «сусідонька убога», образ якої ввібрав в себе і фемінне начало, і глибинну абстракцію Музи й України.

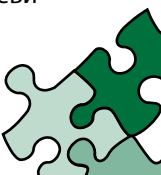
Посилена увага Т. Г. Шевченка до цієї первісної матерії жіночої статі засвідчує зв'язок із найдавнішими – архетипними – силами. Гіперчутливою до дії цих сил особу роблять надзвичайно великі фізичні й психічні навантаження. Має значення й вік митця. За спостереженнями К. Г. Юнга, представник чоловічої статі приблизно до сорока років має більше запасів чоловічої субстанції, тимчасом як жінка по досягненні сорока років може виявляти свою субстанцію значно активніше за чоловіка. У людини творчої це дається взнаки у формі «жіночих» архетипних образів.

Свідомість митця повертає до образів, старших за історичну людину й даних їй від народження з найдавніших часів. Уся повнота життя, на думку Юнга, доступна тому, хто перебуває в злагоді з найдавнішими символами, хто здатний узгодити, збалансувати мислення з першообразами підсвідомого.

Вода (найчастіше в іпостасі Дніпра – річки, що стала національним символом українців,) неодноразово виступає джерелом творчого натхнення Шевченка. Треба зазначити, що в словнику слов'янської міфології Дніпро антропоморфно втілений саме в образі жінки з іменем Непра Королівна.

У поемі «Сліпий» автор посиляє за світ «немоцну» свою думу «зцілющої й живущої // Води пошукати». Саме та вода здатна засвітити в його хаті «огонь чистий». А золотокрила Муза в однойменному вірші «мов живущою водою» окропила душу поета, що прагне волі й правди.

У процесі плекання митця, уважає Кобзар, беруть участь й інші прадавні чинники фемінного: смерть, що об'єктивувалася в образі одинокої могили посеред поля; невідмінність, розмитість («туман сивий»); таємничість («чари»).

Свої щемливі плачі-вірші, що якнайкраще репрезентують жіночий виток душі поета, Т. Г. Шевченко часто адресує дівчатам, сподіваючись на те, що вони єдині в силі до кінця зрозуміти, пізнати серцем як істину його слова, так і його природну чуттєвість.

Твори Кобзаря сповнені гарячої любові до України в її численних жіночих іпостасях: «безталанної вдови», «неньки», «удови-небоги», «бездітної вдовиці». А найвищі поетові ідеали теж втілено в образах жіночого роду: Воля, Правда, Істина, Свобода, Любов.

Під час спостереження за «вогненно-крицевим», енергійним, мужнім словом палкої апологетки прометеїзму Лесі Українки, зауважують, що поетеса генезис своєї творчості загалом пов'язує з водою (сльозою). Джерелом її мінорного словоспіву виступає традиційно жіночий розпачливо-сумний виразник печалі, втоми і навіть безсилля – плач, що місцями переходить у ридання.

Мажорну пісню творить непередбачувана й заворожувально-таємнича, сильна та безстрашна морська хвиля-переможниця, що здатна не лише втамувати печаль, але й примирити одвічні антагани – темне і блискуче, сонце і безодню, добро і зло.

Морю уподібнюється пісня і за своїми різноманітними зображально-виражальними функціями, і за здатністю поєднати, синтезувати численні протиріччя в єдиному художньому цілому: море допомагає розкрити і надзвичайно сильну особистість митця, і безстрашність та деяку категоричність його музи.

Свідоме чи неусвідомлене звернення Лесі Українки до жіночого начала (зокрема і до його первісного образу – водної стихії) надавало її голосу глашатая і трибуна, поета боротьби то витончено-гармонійного, то інтимно-зворушливого звучання. Це своєю чергою дозволяло поетесі називати себе ліриком excellence.

У міфічному шлюбі Води (жіноче начало) й Вогню (чоловіче начало) народився мотив кохання світової літератури. Культ богинь любові [шумерської Інанни (Іштар), єгипетської Ізиди, давньослов'янської Лади та ін.] неодмінно пов'язували із зазначеними стихіями. Єгиптяни вшановували Ізиду на початку червня, в пору літнього сонцестояння. Уважали, що саме тоді богиня оплакувала Осіріса, і життєдайна волога починала переповнювати береги Нілу. Ізиду називали покровителькою морів і річок.

Свято Лади відбувалося, коли танув сніг і під сонячним промінням з'являлася вода.

Володаркою сонця й дощу була в пантеонах арабів Сирійської пустелі Аплат – жіноча паралель Аллаха, котру ототожнювали з Афродитою, Венерою.

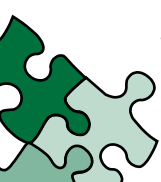
Міфи започаткували широке використання вогню й води як основи любовно-еротичної метафорики та символіки літературних творів.

Простежуючи ці образи в творах українських письменників, можна отримати картини гендерних домінант творчості й водночас відшукати найглибші витoki східної чи західної традиції.

Робота над проблемним запитанням: *«Чи існувала проблема гендерної рівності в міфах, чи повчають вони нас, чи тільки розповідають про подвиги, виникнення речей та явищ?».*

Використання методу «Прес»

1. Я вважаю...(позиція).
2. Тому що...(пояснення).
3. Наприклад...(докази, аргументи).
4. І тому.... (висновок).

V. Підбиття підсумків уроку. Аргументація та виставлення оцінок.

Аналіз східних і західних міфологій та релігій дав змогу виокремити парадигми фемінного і маскуліного в літературі. Ці чинники виявляють і бінарну опозиційність, і спільність семантичного, емоційно-естетичного та функціонального навантаження.

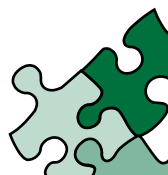
Із актуалізацією на образному рівні жіночого начала в літературі пов'язане функціонування мотивів воскресіння, відродження, оновлення, творчості, максимальної самореалізації. Взаємодія художніх адекватів фемінного і маскуліного народжує мотиви кохання, гармонії буття.

Мотиви, витворені за участі ґендерних чинників, увиразнюють шлях становлення самосвідомості, основ культури, духовності. Вони відтворюють особливості національного мислення: прагнень, устремлінь, ідеалів, що зазвичай корелюють із традиційними східними властивостями: гармонією зі світом; ідеєю безсмертя (одвічне оновлення життя, що передбачає «теодицею» смерті); подоланням світової роз'єднаності, апологією всепланетарної соборності; жагою повноти буття; синтезом протиріч; подоланням розірваності з минулим, зняттям колізії між сучасним і архаїчним світовідчуттям.

VI. Домашнє завдання.

Скласти сенкан на словосполучення «ґендерна рівність».

Простежити використання ґендерних мотивів у творах світової літератури.

Тимченко Алла Іванівна,
учитель ЗОШ № 2, м. Джанкой,
АР Крим

Конкурсний урок з питань гендерної рівності

Курс: «Основи культури гендерної рівності»

Тема уроку: «Порушення прав жінок і чоловіків. Насильство і його попередження»

Тип уроку: урок формування і вдосконалення вмінь.

Очікуванні результати. Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення поняття «насильство», «гендерне насильство»;
- визначати й аналізувати види насильницької поведінки особи;
- уміти протистояти насильству;
- звертатися по допомогу в разі насильства ;
- висловлювати своє ставлення до можливих випадків насильства.

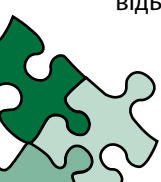
Методико-дидактичне забезпечення уроку: Конституція України, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»; маркери й аркуші паперу А5 та А3 для малювання схем; мультимедійний проектор; комп'ютерна презентація до теми «Порушення прав жінок і чоловіків. Насильство і його попередження».

Структура уроку

- I. Організаційна частина.
- II. Актуалізація опорних знань.
Робота з нормативно-правовим документом – 3 хвилини.
- III. Мотивація навчальної діяльності.
Перегляд фільму – 1 хвилина.
Бесіда за фільмом – 1 хвилина.
- IV. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів – 2 хвилини.
- V. Вивчення нового матеріалу.
Робота в малих групах.

Проблема жіночої долі в творах світової літератури; трагедії сімейного життя на картинах і в художніх фільмах; «розмова двох підлітків».

Колективне обговорення прав, які порушуються, форм примусу; соціальних груп, які потерпають від насильства; термін «насильство» з допомогою прийому «Питання – відповідь» – 10 хвилин.

Робота в малих групах. Прийом асоціацій. Схематичне зображення «Види насильства», опрацювання ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Колективне обговорення, термін «гендерне насильство» – 10 хвилин.

Робота в парах. Моделювання подальшого розвитку ситуацій – 10 хвилин.

Способи захисту від насильства. Технологія «Мозковий штурм» – 3 хвилини.

Міні-дискусія «Чому важливо вирватися з кола насильства?» – 2 хвилини.

VI. Підсумки уроку – 2 хвилини.

VII. Інструктаж із виконання домашнього завдання – 1 хвилина.

План проведення уроку

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань.

Колективна форма організації навчальної діяльності учнів.

Робота з нормативно-правовим документом.

- Продовжіть речення: «Усі люди є вільні і рівні у своїй ... Права і свободи є ...»; «Ніхто не може бути свавільно позбавлений ...».
- Давайτε відкриємо Конституцію і знайдемо статтю, яка гарантує рівні права (ст. 21, ст. 27).

III. Мотивація навчальної діяльності.

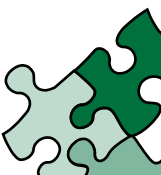
- Давайτε переглянемо уривок з фільму.
- Що відбувається?
- Хто страждає?
- Чому?
- Яку тему ми сьогодні розглянемо на уроці?

Слайд 1. Порушення прав жінок і чоловіків. Насильство і його попередження.

IV. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів.

Слайд 2. Сьогодні на уроці ви зможете:

- з'ясувати суть таких понять:
 - насильство
 - гендерне насильство
- проаналізувати й визначити види насильницької поведінки особи;
- дізнатися, як протистояння насильству;
- дізнатися, куди звертатися по допомогу в разі насильства;
- висловити своє ставлення до можливих випадків насильства.

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Проблема насильства.

а) робота в малих групах (по п'ять учнів/учениць)

Перша група.

Проблемі жіночої долі присвячено багато творів світової літератури. Письменники XVIII – XIX ст. часто привертали увагу громадськості до проблеми «жіночого щастя».

Російського письменника М. Некрасова хвилює жіноча доля. І селянка (поема «Мороз, Красний Нос», «Кому на Руси жить хорошо»), і дворянка (поема «Русские женщины») страждають від принижень, моральних та фізичних. Навіть музою поета стала жінка, що страждає:

Вчорашний день, часу в шестом,
Зашел я на Сенную.
Там били женщину одну,
Крестьянку молодую...
...Смотри, сестра твоя родная.

Учні першої групи коротко характеризують улюблені образи жінок із творів художньої літератури (образ Катерини з поеми Т. Шевченка, Соні Мармеладової з роману Ф. Достоєвського, Катерини Кабанової з п'єси О. Островського тощо)

Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занапастила.

Анна Кареніна з роману Л. Толстого, Нора з п'єси Г. Ібсена не зазнавали фізичного приниження. Проте вони зазнали морального утиску з боку своїх чоловіків. Обидві жінки були позбавлені можливості спілкуватися зі своїми дітьми тільки через те, що спромоглися виступити проти тодішньої моралі.

Друга група.

Трагедії сімейного життя відображено художниками. Два полотна ... Вони написані різними авторами в різні часи. Однак таке враження, що перед нами – кадри з телесеріалу. На картині Ф. Журавльова «Перед венцом» (учень демонструє) зображено дівчину, яка просить батька не віддавати її заміж за нелюба. В. Пукірев в картині «Нерівний шлюб» змальовує дівчину, яка покійно приймає свою долю. Живописці XIX ст. («Сватання майора», «Свіжий

кавалер» П. Федотова та ін.) часто розкривали тему шлюбу з примусу, що дає підстави вважати його досить поширеним явищем на теренах Російської імперії та інших країн того часу. Чоловіки, що втратили свій статок, прагнули виправити становище за рахунок посагу дружини. Забезпечуючи безбідне існування чоловіка, жінки залишалися безправними.

Третя група.

Давайте згадаємо, в яких художніх фільмах згадано проблему шлюбу з примусу («Безприданниця», «Кавказька полонянка» та ін.). Сьогодні ця проблема не є типовою. Але після того, як стихає весілля і наречені перетворюються на подружню пару, відбувається ще одне перетворення – із принцеси на Попелюшку. Побут важким тягарем лягає на плечі жінки.

Четверта група.

Обговоріть розмову двох підлітків та обміняйтеся думками:

- Мої батьки розлучаються. Тато почав сильно пити, часто б'є мене та маму.
- А мої вже давно розлучилися, тато з нами зовсім не спілкується.

Учні будуть працювати в чотирьох групах з тим інформативним матеріалом, який вони самі оберуть. Після закінчення один учень презентує роботу групи, відповідаючи на питання: «Чиї права порушували за сюжетами творів, картин, художніх фільмів, у розмові двох підлітків, і яким чином?».

Аркуші з питаннями розміщують на дошці. Вони тримаються з допомогою магнітів. Після правильної відповіді аркуш з питанням перевертають і на звороті знаходять правильну відповідь.

Чиї права?

Дітей, жінок, інвалідів (соціальна група)

Яким чином?

Б'ють, примушують – форми примусу

Слайд 3. Насильство – застосування індивідом (соціальною групою) різних форм примусу щодо інших індивідів (соціальних груп) з метою здобуття або збереження політичного чи економічного панування, тих або інших привілеїв.

2. Види насильства.

Робота в малих групах. Прийом асоціацій. Схематичне зображення понять. Схематичне зображення «Види насильства», опрацювання ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Учні працюватимуть у чотирьох групах із тим поняттям, яке вони самі оберуть. Учні однієї групи не повинні знати поняття, що обрали для роботи учні інших груп. Після закінчення роботи один учень презентує схему (малюнок), а представники інших груп намагаються зрозуміти, яке поняття розкривала ця група.

Інструктаж

- Уважно прочитайте зміст поданих понять. Подумайте, яким чином можна схематично або з допомогою малюнка зобразити такі відносини:

фізичне насильство в сім'ї;
 сексуальне насильство в сім'ї;
 психологічне насильство в сім'ї;
 економічне насильство в сім'ї.

Слайд 4.

Мовою закону

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

Стаття 1:... *насильство в сім'ї* – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;

фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психологічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;
сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;

психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї, шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, яким навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може здаватися або здається шкода психічному здоров'ю;

економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликаті порушення фізичного чи психологічного здоров'я;

жертва насильства в сім'ї – член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї.

Гендерне насильство – це насильство, яке побудоване на використанні сили на основі ознаки статі – від словесних образ та погроз до фізичних побоїв та примушення до небажаного сексуального зв'язку. Гендерне насильство існує тільки там, де відсутня гендерна рівність у відповідальності, рівність у можливостях їх реалізації.

Колективне обговорення поняття

- гендерне насильство.

3. Захист від насильства.

Робота в парах. Моделювання подальшого розвитку ситуацій.

Група 1. Моделює можливі наслідки, шукаючи позитивний вихід (працюємо в парах: перша пара розглядає долю Ганни; друга – Оксани; третя – Катерини).

Група 2. Подумає, які негативні наслідки можуть впливати із запропонованих ситуацій (поділ на пари аналогічний).

Доля Ганни

Перший раз жінка вийшла заміж проти волі батьків. Чоловік, що був старший за неї на 10 років, не зміг взяти відповідальність за сім'ю. Алкогольна залежність зробила його невірноваженим. Бійки, образи, приниження – ось через що довелося їй пройти. Коли нарешті вона вирішила піти від чоловіка, Ганна дізналася, що вагітна. Батьки відмовилися їй допомагати. Наполягали на аборті, але Ганна вирішила народити дитину. Що на неї чекає?

Доля Оксани

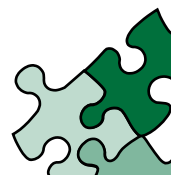
Разом з майбутнім чоловіком навчалися в одному інституті. Побралися. Через деякий час Оксана завагітніла. А оскільки чоловік вирішив робити наукову кар'єру, він примусив дружину відмовитися від народження дитини.

Минуло п'ять років. Шлюб розпався. Оксана вийшла заміж вдруге. Все було: коханий чоловік, цікава робота, сімейний статок. Але дітей мати не судилося. Ще одна скалічена доля.

Доля Катерини

Спочатку сімейне життя було щасливим. Двоє діточок, квартира. Але чоловік зловживати спиртними напоями. Сварки, побої, нічні кошмари. Під час одного з них жінка не витримала й вхопилася за ніж. Вирок суду – чотири роки позбавлення волі, для дітей – дитячий будинок. Якою буде їх доля? Хто винний?

Якими є способи захисту від насильства? Технологія «Мозковий штурм».

Слайд 5.

**Національна «гаряча лінія»
з питань запобігання насильству
та захисту прав дитини
0 800 500 335**

Міні-дискусія «Чому важливо вирватися з кола насильства?»

Слайд 6.

Усесвітня акція «16 днів проти гендерного насильства». З 25 листопада по 10 грудня заради об'єднувальної мети: поглибити розуміння та обізнаність стосовно всіх форм насильства, створити в конкретному регіоні або окремій державі простір, вільний від гендерного насильства та торгівлі людьми.

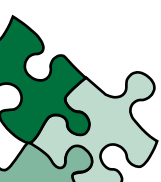
VI. Підсумки уроку.

1. Співставлення очікуваних результатів уроку з реально виконаними.
2. Рефлексія.
3. Висновки.

Неправильно було б стверджувати, що суспільство складається з насильників або жертв насильства. Культура в поведінці, толерантність у стосунках, повага до особистості були й будуть. Є безліч прикладів, коли в родині прищеплюють шанобливе ставлення до батьків, до матері, до батька, до дітей, і передають родинні цінності з покоління в покоління. Родинні традиції продовжують існувати, незважаючи на зміну поколінь.

VII. Інструктаж з виконання домашнього завдання.

Спробуйте зробити перший крок і запропонуйте своїм друзям та батькам жити без образ та дорікань.

Шевченко Наталя Олександрівна,
учитель математики
Первомайської ЗОШ I–III ступенів
№ 7 Первомайської міської ради
Харківської області

План-конспект уроку з питань гендерної рівності в 7-му класі

Тема: «Ми – різні. Ми – рівні»

Мета: активізувати інтерес до гендерної тематики, формувати правильне розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей та потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності, сприяти подоланню серед учнів гендерних упереджень та забобонів, утвердженню переконання щодо того, що в українському суспільстві права та можливості чоловіків і жінок мають бути рівними.

Обладнання: мультимедійний проектор, ватман, кольорові маркери, стікери, вирізки з журналів, газет.

Форма проведення: тренінг.

Хід уроку

1. **Привітання.** Діти по колу вітають один одного, продовжуючи речення «Я бажаю тобі...».

2. **Вправа «Бінго»:** з аркуша паперу зробити без ножиць фігурку ляльки «Бінго». Порівняти ляльки, які вийшли у дітей. Чи є абсолютно однакові? Що це доводить?

Висновок: ми всі – різні.

3. **Учитель:** Сьогодні ми з вами зустрічаємося на незвичному уроці – уроці гендерної освіти. Щоб дізнатися, яку тему ми будемо обговорювати, мені треба взяти у вас інтерв'ю:

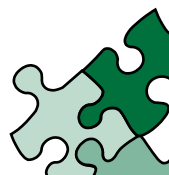
- Чи зустрічалися ви з цим терміном?
- Чи знайомі вам терміни «рівноправність жінок і чоловіків», «фемінізм»?
- Скільки в нашому класі хлопчиків? Дівчаток?
- Хто у ваших сім'ях має більший фінансовий прибуток?
- Хто у ваших сім'ях відіграє головну роль – тато чи мама?
- Чи поділяють у ваших сім'ях роботу на суто жіночу та суто чоловічу?
- Чи існують професії тільки чоловічі або тільки жіночі?

Отже, я отримала дуже різні відповіді на ці запитання. Як ви вважаєте, чому я порушила саме ці запитання, а не інші? Якої теми я торкнулася?

4. Оголошення теми і мети уроку.

5. **Вправа «Очікування».**

6. **Інформаційне повідомлення учителя.**

Гендерна проблема є дуже актуальною проблемою сьогодення. Світове співтовариство піднялося на такий рівень самоусвідомлення й розвитку, коли історично склалися передумови для рівного і рівноправного утвердження жінки поряд і нарівні з чоловіком в усіх сферах соціального життя. Організація Об'єднаних Націй розглядає гендерну проблему як одну з найважливіших проблем сучасності (спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН у червні 2000 року, асамблея тисячоліття ООН і триденний самміт тисячоліття у вересні 2000 року). Рішення ООН були схвалені й українською делегацією: Україна як член ООН взяла на себе зобов'язання виконувати всі міжнародні документи з питань рівних прав і можливостей. Ось чому в 2005 році уряд ухвалив Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Брак гендерної культури в нашому суспільстві свідчить про недостатню поінформованість, недостатню гендерну освіту, і як наслідок ми маємо порушення гендерного балансу в сім'ї, у професійній сфері, в політиці.

Презентація «Стать і гендер»

Слайд 1

Стать є першою ознакою, з якою людина входить в сіт. Відповідаючи на питання «хто ти?», люди передусім указують свою статеву належність, а вже потім подають іншу інформацію.

Різностатевість визнають найважливішою характеристикою диференціації живої природи. Поділ людських організмів на чоловічі та жіночі ґрунтується на біологічних відмінностях в анатомічній будові статевих органів, пропорцій тіла, фізичній витривалості, розміщенні жирових відкладень, особливостях статевого дозрівання тощо.

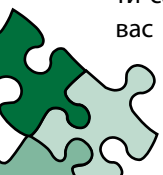
Мужність і жіночність як категорії зовнішньої привабливості завжди привертають увагу.

Гендер – соціокультурна категорія, що позначає колективні уявлення, завдяки яким біологічні відмінності статей переводяться на мову соціальної та культурної диференціації. Поняття «гендер» походять від грецького «генос» («походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує»). До наукового обігу термін «гендер» ввела Енн Оклей в 70-ті роки ХХ століття. Соціологи розрізняють чоловіка та жінку за такими ознаками: біологічна стать, гендерна ідентифікація, гендерні ролі. Гендер має соціальний та правовий аспект. Основою правового статусу особистості є її фактичний соціальний статус, тобто реальний стан людини в суспільстві. Право вводить цей стан в законодавчі рамки. У соціальному відношенні статус є системою соціальних можливостей людини.

Гендер розуміють як організовану модель соціальних взаємин між жінками й чоловіками, яка характеризує не лише їхнє спілкування в сім'ї, а й визначає їхні соціальні взаємини в основних державних інститутах.

Слайд 2

7. Гра «Ролі жінка – чоловік» Зараз на цьому екрані ви побачите деякі життєві ситуації, в яких чоловіки і жінки виступають у типових для себе ролях. Я хочу запропонувати вам, шановні хлопці та дівчата, таку гру. Якщо ви погоджуєтеся у своєму житті виконувати саме таку роль, яку зараз побачите на екрані, ви можете аплодувати, а якщо ця роль вас не влаштовує, ви можете висловити своє незадоволення, тупотячи ногами. Згодні?

Зауважу, що дівчата висловлюють своє ставлення до жіночих ролей, хлопці – до чоловічих.

На екрані демонструють п'ять різних кадрів, на яких зображено ситуації взаємин чоловіків і жінок у сім'ї та на роботі

Вочевидь, багато хто із вас не згоден грати такі, досить традиційні, але не дуже привабливі чоловічі та жіночі ролі. Ролі, що демонструють гендерну нерівність. Нерівні права та можливості чоловіків і жінок. Давайте оплесками подякуємо один одному, бо ваша позиція щодо гендерних ролей є дуже сучасною! Адже сьогодні суспільство намагається позбутися застарілих стереотипів щодо соціальної поведінки жінок і чоловіків. Незрозуміло? Давайте спробуємо дещо з'ясувати про стереотипи.

Слайд 3

8. Гра «Гендерні стереотипи». *Учитель пропонує гру-естафету з предметами, в якій беруть участь дві команди по п'ять учасників – команда хлопців та команда дівчат. Гравці кожної команди отримують певний набір предметів (ключ від авто, повзунки, дзеркало, відро для сміття, гаманець). Учитель розділяє ігровий майданчик на два умовних сектори – «жіночий» та «чоловічий». Якщо гравець вважає, що предмет, який він тримає в руках є суто «жіночим», то він прямує до «жіночого» сектора, якщо ж він гадає, що цим предметом користуються переважно чоловіки, він повинен опинитися у «чоловічому» секторі. Після закінчення гри ведучий коментує результати, акцентуючи увагу глядачів на певних гендерних стереотипах.*

9. Учитель. Дякую гравцям і вболівальникам! А хто формує, створює ці стереотипи?

Слайд 4, 5, 6

А зараз – увага! Шановні пані та панове! За хвилину ви станете свідками миттєвого позбавлення від гендерних стереотипів з допомогою абсолютно достовірних фактів та обґрунтованих коментарів.

Отже, факти!

1. Швейцарські вчені провели експеримент. В одному з великих супермаркетів вони встановили дзеркало, в яке було вмонтовано приховану відеокамеру. Камера зафіксувала, що протягом дня уважно роздивлялися себе в дзеркалі 428 жінок і... 735 чоловіків!

2. У нашій країні середній річний прибуток чоловіків на третину вищий за прибуток жінок, тобто чоловіки працюють на ліпше оплачуваних робочих місцях.

3. Зазвичай, коли в родині народжується дитина, у декретну відпустку йде мати. А відповідно до законодавства України чоловіки також мають право на декретну відпустку. Факти свідчать, що сьогодні в Україні цим правом скористалися вже 3% чоловічого населення країни.

4. У сучасному світі стрімко зростає кількість жінок, які сідають за кермо автомобіля. Якщо 35 років тому в Україні лише 6% жінок мали права водія, то на сьогодні ця цифра збільшилася майже в п'ять разів.

І взагалі, є жінки, які набагато вправніше, ніж чоловіки, керують автомобілем. Давайте прямо зараз спробуємо в цьому переконатися.

10. Гра (продовження). Учитель запрошує до гри хлопця і дівчину, які тримають у руках ключі від автомобіля. Гра на координацію рухів. Ведучий пропонує гравцям імітувати рухи, що зазвичай робить водій, сідаючи в автомобіль та керуючи ним (вставити ключі, тиснути на педалі, пересувати крісло водія, слідкувати за ситуацією на дорозі, крутити кермо тощо). Гравці починають робити першу дію, потім одночасно другу, третю, четверту і т. д.

Учитель. Дякуємо нашим гравцям – вони продемонстрували, що і жінки, і чоловіки впевнено та надійно тримають кермо автомобіля.

До речі, в аварійні ситуації на дорозі частіше потрапляють водії-чоловіки, тому що жінки керують автомобілем обережніше. Але статистика свідчить, що серед професійних водіїв представниць прекрасної статі лише 2%. До речі, про чоловічі і жіночі професії. Звернувши увагу саме на професійну діяльність, легко помітити, як нівелюються гендерні відмінності. Сьогодні багато жінок реалізують себе в бізнесі і в політиці, а серед чоловіків чимало перукарів та візажистів.

11. Учитель. А зараз ми розглянемо українське законодавство щодо гендерної рівності (слайд 7, 8, 9). Принцип гендерної рівності закріплено в Конституції України. Стаття 3 Конституції закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Окрім цієї норми, питання гендерної рівності торкаються ст. 21, 24, 51. частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і т. д. Але відповідно до законодавства лише жінкам надається можливість поєднувати працю з материнством. Відповідно до законодавства, чоловіки позбавлені такої можливості. Цей підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності.

12. Вправа «Колаж». Учні об'єднуються в чотири групи. Кожна група створює колаж на тему «Гендерна рівність».

13. Презентація роботи груп, коментування. Висновок. Як ви розумієте поняття «гендерна рівність»? Діти відповідають, висловлюють своє ставлення до проблеми.

14. Висновок «Гендерна рівність» (слайд 7).

Обговорення малюнків про гендерну рівність (слайд 8, 9, 10).

Учитель. А на завершення я хотів би запитати: чи переконалися ви у потребі будувати між жінками та чоловіками гендерно чутливі взаємини? Чи гадаєте ви, що права і можливості чоловіків та жінок повинні бути рівними? Якщо ваша відповідь – «так», я хочу почути гучні, бурхливі оплески! Чоловіки та жінки, безумовно, різні. Проте вони, безумовно, рівні. Вони рівні в правах бути такими, якими вони є. Вони рівні в праві мати те, що вони хочуть. Вони рівні в праві мріяти і здійснювати свої мрії. Дякуємо вам! До побачення!

Проект співфінансується Європейським Союзом
та Програмою розвитку ООН(ПРООН).
Проект виконується ПРООН

<http://gender.undp.org.ua>

ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ